

**KUR'ÂNÎ DEĞERLER PERSPEKTİFİNDE
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMINDAKİ DEĞERLERİN
İNCELENMESİ**

Abdulkerim DİKTAŞ

Doktora Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ali Galip BALTAOĞLU

**Uşak
Şubat, 2018**

**KUR'ÂNÎ DEĞERLER PERSPEKTİFİNDE
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMINDAKİ DEĞERLERİN
İNCELENMESİ**

Abdulkerim DİKTAŞ

DOKTORA TEZİ

İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ali Galip BALTAOĞLU

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Şubat, 2018

DOKTORA TEZ ÖZETİ
KUR'ÂNÎ DEĞERLER PERSPEKTİFİNDE
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMINDAKİ DEĞERLERİN
İNCELENMESİ

Abdulkerim DİKTAŞ

Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2018

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ali Galip BALTAOĞLU

Bu araştırma, bir değer araştırmasıdır. Araştırma süresince 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öğrencilere kazandırılmak istenen değerlerin Kur'ânî karşılıkları tespit edilmiştir. Bununla birlikte Kur'an'da insanlara kazandırılmak istenen fakat 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan değerler de ayrıca ortaya çıkarılmıştır.

Çalışma, bir nitel araştırma olarak desenlenmiştir. Bu nedenle doküman incelemesi yapılarak betimsel analiz ile elde edilen veriler yorumlanmıştır. İncelenen dokümanlar; Diyânet İşleri Başkanlığı tarafından basılan Kur'an meali, 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve konu ile alâkadar olan Türkçe kaynaklardır.

Araştırmanın sonuçlarına göre; 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunan âdil olma değerinin 25, âile birliğine önem verme değerinin 27, özgürlük ve bağımsızlık değerinin 11, barış değerinin 6, bilimsellik değerinin 13, çalışkanlık değerinin 11, dayanışma değerinin 16, duyarlılık değerinin 8, dürüstlük değerinin 14, estetik değerinin 21, hoşgörü değerinin 6, misâfirperverlik değerinin 3, sağlıklı olmaya önem verme değerinin 13, saygı değerinin 20, sevgi değerinin 7, sorumluluk değerinin 13, temizlik değerinin 25, vatanseverlik değerinin 2 ve yardımseverlik değerinin 8 âyet karşılığı tespit edilmiştir. 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlerin toplam 249 âyet karşılığı bulunmuştur. Bununla birlikte Kur'an'da yer alıp 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan 35 değer tespit edilmiştir. Bu 35 değeri işaret eden toplam âyet sayısı ise 922 olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Değer Eğitimi, Kur'an-ı Kerim

ABSTRACT**EXAMINING THE VALUES IN SOCIAL STUDIES CURRICULUM
IN THE PERSPECTIVE OF QURANIC VALUES**

Abdulkerim DIKTAS

Department of Social Studies Education

Social Sciences Institute, Usak University, February 2018

Advisor: Asst. Prof. Dr. Ali Galip BALTAOGLU

This research is a value research. In the 2005 Social Studies Curriculum, which is still valid during the research period, the values in the Qur'an have been determined for the values to be given to the students. However, in the Qur'an, values that are desired to be given to people but not found in the 2005 Social Studies Curriculum were also revealed.

The study was designed as a qualitative research. For this reason, document analysis and interpretation of data obtained by descriptive analysis are interpreted. The documents examined; Qur'an translation published by the Presidency of Religious Affairs, 2005 Social Studies Curriculum and the Turkish sources that are relevant to the subject.

If we summarize the results of the research; In social studies curriculum in 2005, 25 values of the fair, 27 values of family, 11 values of liberty and independence, 6 values of peace, 13 values of scientific, 11 values of diligence, 16 values of solidarity, 8 values of sensibility, 14 values of honesty, 21 values of aesthetic, 6 values of tolerance, 3 value of hospitality, 13 values of respect for health, 20 values of respect, 7 values of love, 13 values of responsibility, 25 values of cleanliness, 2 values of patriotism and 8 values of benevolence were determined. A total of 249 verses were found in the 2005 Social Studies Curriculum. Nevertheless, 35 values were found in the Qur'an and not found in the 2005 Social Studies Curriculum. The total number of verses pointing to these 35 values is 922.

Key Words: Social Studies, Value Education, Qur'an

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Doktora Jüri ve Enstitü Onayı

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı Doktora Programı **144032071** No'lu öğrencisi **Abdulkerim DİKTAŞ**'ın "**Kur'ânî Değerler Perspektifinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlerin İncelenmesi**" adlı tezi **19 / 02 / 2018** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ	ADI SOYADI	İMZA
Danışman	: Yrd. Doç. Dr. Ali Galip BALTAOĞLU	
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Kamil UYGUN	
Üye	: Doç. Dr. Zekerya BATUR	
Üye	: Prof. Dr. Güngör KARAUĞUZ	
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Salih ÖZKAN	

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tolstoy, “İnsan ne ile yaşar?” sorusunu sormuş ve kendi cevâbını kitaplaştırmıştır. Ona göre insan yakınlarıyla (eş-çocuk-akrabâ-dost), sevgi ve iyiliklerle yaşar. Hiç şüphesiz bu sorunun cevâbı kişiden kişiye göre değişebilir. Kimisi şöhreti, kimisi sevdikleri, kimisi parası, kimisi arâzileri ve kimisi de hayâlleri ile yaşayabilir. Bu sorunun bizdeki cevâbı, “**değerleri ile yaşar**”dır.

Evet, insan değerleri ile yaşar. İnsanın sâhip olduğu değerler, onu diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerdendir. İslâmî literatürde kişi, değerleri nispetinde eşref-i mahlûkât ve yine değerleri nispetinde esfel-i sâfilîndir. Eşref-i mahlûkât, yaratılmışların en şerefli; esfel-i sâfilîn ise yaratılmışların en aşağısı anlamına gelmektedir. Başka bir ifâde ile insanın kıymeti de kıymetsizliği de sâhip olduğu değerlerle ölçülür. İnsanı değerli kılan doğruluk, dürüstlük, yardımseverlik, cömertlik, ahde vefâ, alçakgönüllülük, âdillik, sorumluluk, çalışkanlık, sabırlılık ve zariflik gibi makbul vasıfların sâdece Kur’an’da değil, bütün semâvî dinlerde yeri vardır.

“Değer Eğitimi Dersi” adı altında ayrı bir ders müfredâtta bulunmamakla birlikte, arzu edilen insânî özelliklerle donanmış kıymetli bireyler yetiştirmek amacıyla eğitim programlarına birtakım değerler yerleştirilmiştir. Bu değerler ulusal ve evrensel bir niteliğe sâhiptirler. Ülkemizde uygulanan 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da bu türden değerler içermektedir. Bu programdaki değerlerin öncelikli amacı iyi bir insan, iyi bir millî vatandaş ve iyi bir küresel vatandaş yetiştirmektir.

Eğitim sistemimizden mezun olan bireylerin öngörülen değerleri kazanıp kazanamadıkları tartışılabilir. Çünkü sosyal çevrede gözlemlenen o ki, öğrencilerimizin davranışlarına bu değerlerin büyük bir kısmı yansımamaktadır. Bireysel ve toplumsal bazda suç oranının sürekli artması, şahıslardan kaynaklı güvensizlik, huzursuzluk ve kaygı düzeyinin yükselmesi gibi göstergeler, okullardaki değer eğitiminin yetersizliğine veya etkisizliğine delil olarak gösterilebilir. Bireysel veya toplumsal problemlerin azaltılması veya ortadan kaldırılması, sağlam temeller üzerine inşaa edilmiş bir değer eğitimine bağlıdır. Bu tezin ortaya çıkmasının temel muharriki de değer eğitiminin etki gücünün artırılmasına bir katkı sağlamak arzusudur. Bu nedenle tez içerisinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’ndaki değerler ele alınmış

ve Kur'an âyetlerinin etki gücünden faydalanılarak değerlerin bireylere kazandırılma sürecinin kolaylaştırılması hedeflenmiştir.

Müslüman bir toplumun değer eğitiminde, temelde ahlâkî kurallar içeren Kur'an'ın yol göstericiliğinden faydalanılabileceği açıktır. Dinlerin dogmatik olması, onların evrensel değerleri vaaz ettiği gerçeğini değiştirmemektedir. İnanç dünyası Kur'an ile şekillenen bireyin formâl değer eğitiminde de inanç öğelerinin kullanılması, onun iyi ve güzel davranışları kazanması açısından güçlendirici bir unsur olarak görülmektedir. Bu nedenle ülkemizde uygulanan değer eğitiminde Kur'an'dan faydalanmak, bireylerin değer kazanımını kolaylaştırabilir, değerlerin kalıcılığını ve etkisini artırabilir.

Bu mantıksal kurgu ile yürütülen araştırma esnâsında Kur'an'da yer alan değerlerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlerden kat be kat daha fazla olduğunu müşâhede ettik. Programdaki değerlerin Kur'ânî karşılıklarının yanı sıra, programdan bağımsız olarak fazladan ortaya çıkarılan değerlerin de değer eğitiminde kullanılmasıyla, ideal insanı yetiştirme hedefine yaklaşılabileceği kanaatindeyiz. Bu zâviyeden bakıldığında çalışma; bireyin değer edinimini ve edinilen değerlerin kalıcılığını Kur'an'ın etki gücünden faydalanarak kolaylaştırmayı hedefleyen, onun değer dünyasını zenginleştirmeyi arzulayan ve nitelikli değerlere sâhip bir birey olmasını amaçlayan bir katkı çalışması olarak nitelendirilebilir.

Böylesine ciddî bir konuyu ve önemli bir problematiği bana tavsiye eden, çalıştıran ve çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyen, değerli hocam ve danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Ali Galip Baltaoğlu'na, her zaman görüş ve fikirlerinden istifâde ettiğim Sayın Doç. Dr. Zekerya Batur'a ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Kâmil Uygun'a, savunma jürimde bulunarak tezime değerli katkılar sunan Sayın Prof. Dr. Güngör Karauğuz ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Salih Özkan hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Abdulkerim DİKTAŞ

Maarif dâvâsının vefâkâr, fedâkâr ve cefâkâr mensuplarına...

ÖZGEÇMİŞ**ABDULKERİM DİKTAŞ**

Doğum Yılı : 1 Ocak 1990
Doğum Yeri : Samsun/Terme
Yabancı Dil : İngilizce
YDS/ÜDS Puanı : 87.50

ÖĞRENİM DURUMU:

DERECE	ALAN	ÜNİVERSİTE	YIL
Lisans	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Karadeniz Teknik Üniversitesi	2007 - 2008
Lisans	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Anadolu Üniversitesi	2008 - 2011
Master	Sosyal Bilgiler Eğitimi	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2011 - 2012
Master	Sosyal Bilgiler Eğitimi	Uşak Üniversitesi	2012 - 2014
Doktora	Sosyal Bilgiler Eğitimi	Uşak Üniversitesi	2014 - 2018

AKADEMİK GÖREVLER:

AKADEMİK	ÜNİVERSİTE	FAKÜLTE	BİRİM	YIL
Araştırma Görevlisi	Uşak Üniversitesi	Eğitim Fakültesi	Sosyal Bilimler Eğitimi	2013 - 2018

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Öteki dinlerde değerlere ilişkin temel emir, ilke, erdem ve öğretiler	12
Tablo 2. Sosyal Bilgiler eğitiminde lisansüstü tezler ve değer eğitimindeki dağılımları.....	271
Tablo 3. S.B.Ö.P.'ndaki değerlerin Kur'ânî karşılıklarının rakamsal ifâdesi	272
Tablo 4. Kur'an'da bulunduğu hâlde S.B.Ö.P.'nda yer almayan değerlerin rakamsal ifâdesi	280

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	V
ÖNSÖZ	VI
ÖZGEÇMİŞ	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

1.1. Problem.....	12
1.2. Amaç	13
1.3. Önem.....	13
1.4. Sınırlılıklar	14
1.5. Tanımlar	14

2. BÖLÜM / KURAMSAL YAPI

2.1. Değer Kavramı ve Değer Eğitimi	15
2.2. Kur'an-ı Kerim ve Değer Eğitimi	21
2.3. Sosyal Bilgiler ve Değer Eğitimi	29

3. BÖLÜM / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

3.1. İnciller ve Tevrat Referanslı Değer Eğitimi Çalışmaları	33
3.2. Makâleler	35
3.3. Tezler	61

4. BÖLÜM / ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Modeli	74
4.2. Veri Toplama Süreci ve Yöntemi	74
4.3. Verilerin Analizi	77

5. BÖLÜM / BULGULAR VE YORUM

5.1. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki Değerlerin Kur'ânî Karşılıkları	78
5.1.1. "Âdil Olma" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	78
5.1.2. "Âile Birliğine Önem Verme" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	86
5.1.3. "Özgürlük / Bağımsızlık" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	94
5.1.4. "Barış" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	97
5.1.5. "Bilimsellik" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	99
5.1.6. "Çalışkanlık" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	103
5.1.7. "Dayanışma" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	106
5.1.8. "Duyarlılık" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	111
5.1.9. "Dürüstlük" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	113
5.1.10. "Estetik" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	117
5.1.11. "Hoşgörü" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	121
5.1.12. "Misâfirperverlik" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	123
5.1.13. "Sağlıklı Olmaya Önem Verme" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	125
5.1.14. "Saygı" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	129
5.1.15. "Sevgi" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	134
5.1.16. "Sorumluluk" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	136
5.1.17. "Temizlik" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	140
5.1.18. "Vatanseverlik Değerinin Kur'ânî Karşılığı	147
5.1.19. "Yardımseverlik" Değerinin Kur'ânî Karşılığı	148
5.2. Kur'an'da Yer Aldığı Hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda	
Yer Almayan Değerler	151
5.2.1. Affetmek / Affedici Olmak	151
5.2.2. Ahde Vefâ / Sözünde Durmak / Anlaşmayı Bozmamak	153
5.2.3. Şirk Anlayışından Uzak Durmak	157
5.2.4. İnsan Öldürmemek	169
5.2.5. Güzel Ahlâklı Olmak	171
5.2.6. Alçakgönüllülük / Tevâzu / Kibirilenmemek	173
5.2.7. Başa Kakmamak	178
5.2.8. Ödünç / Borç Vermek	179
5.2.9. Bozgunculuk Yapmamak/Anarşiden Uzak Durmak/Fitne Çıkarmamak	181
5.2.10. Cimrilik Yapmamak / Cömert Olmak	185
5.2.11. Emânete Sadâkat	187

5.2.12. Haset Etmemek / Kıskançlık Yapmamak.....	189
5.2.13. Hayır / Hasenât / Amel-i Sâlih	191
5.2.14. Kumardan Uzak Durmak	200
5.2.15. Gıybet Etmemek / Dedikodu Yapmamak	201
5.2.16. İsrâftan Kaçınmak	202
5.2.17. Ticâret Ahlâkı	203
5.2.18. Alay Etmemek / Lâkap Takmamak	206
5.2.19. İnfak Etmek	211
5.2.20. Merhametli Olmak	214
5.2.21. Riyâ ve Gösterişten Uzak Durmak	216
5.2.22. Sabretmek / Sabırlı Olmak	217
5.2.23. Tecessüs Etmemek/Kusur Araştırmamak/Faydası Olmayan Merak	222
5.2.24. Yetimler Konusunda Hassas Olmak	223
5.2.25. Zînâdan Uzak Durmak	225
5.2.26. Zulmetmemek / Zâlim Olmamak	228
5.2.27. İftirâ Atmamak	241
5.2.28. Fâizden Uzak Durmak	244
5.2.29. Yiyecek ve İçeceklerde Helâl / Haram Dengesini Gözetmek	246
5.2.30. Hırsızlık Yapmamak	250
5.2.31. Akletmek / Düşünmek / Tefekkür Etmek / Akıl Yürütmek	251
5.2.32. Câhil Olmamak / Câhillerle Olmamak / Câhillerden Olmamak	258
5.2.33. İyiliği Emredip Kötülükten Nehyetmek	261
5.2.34. Selâmlaşma / Selâm Verme	262
5.2.35. Tevekkül Etmek / Allah'a Güvenmek	265

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Tartışma ve Sonuç	269
Öneriler	294

KAYNAKÇA

Kaynakça	296
----------------	-----

GİRİŞ

İnsanoğlu, târih sahnesine çıktığı ilk andan îtibâren birtakım öğretilerin tesiri altında kalmıştır. Bu öğretilerin bir kısmı ideolojik temeller üzerinde varlığını sürdürürken, büyük bir kısmı da dinler olarak insan toplumlarının hayâtına yön vermiştir. Bununla birlikte geçmişten günümüze dinsiz bir toplumun olmadığı da sosyolojik ve târihsel bir vâkıdır (Güngör, 2011: 174). Burada bahsi geçen dinlerin semâvî dinlerden biri olması gerekmez. Zîrâ taoizm, konfüçyanizm ve sihizm gibi inanışlar da mü'minlerince ilâhîdirler. Ancak târih boyunca nicelik çoğunluğu temsil etmesi münâsebetiyle “din” denilince akla semâvî dinler gelir.

Hz. Âdem'in ilk insan ve ilk peygamber olarak yaratıldığı ve birtakım öğretilerle neslini irşâd ettiği bütün semâvî dinlerin ortak kabûlüdür. Yine bu semâvî dinlerin va'zettiğine göre, her türlü bilginin kaynağı da semâvîdir, dinsel, Tanrısaldır (Güngör, 2011: 96-120). Çünkü bilginin kendi kendine var olması olanaksızdır, mutlaka bir başlangıcının ve başlatıcısının olması gerekir. Nasıl varlığın başlangıcı olarak bilim Tanrıyı işâret ediyorsa, bilginin başlangıcı da Tanrıya dayanmak zorundadır.

Bütün bilgi türlerine eş olarak değer/erdem/ahlâk gibi normatif bilgi türleri de Tanrısaldır. Bunun ispatı için düşünce târihine kısa bir göz gezdirmek yeterlidir. Orada, büyük düşünürler tarafından tüm ahlâkî değerlerin esas kaynağının ve hatta bizzat o değerlerin kendisinin Tanrı olduğu vurgulanmaktadır. Tanrı, varlığı ve sıfatları îtibâriyle tanımlandırılıp sınırlandırılmaz bir niteliğe sâhiptir. Bununla birlikte kendinden kaynaklanan, belki bir yerde kendisi olan bu değerler de sırf ilâhî oldukları için tanımlanamaz özellik taşırlar. Örneğin, adâlet değerinin Hz. Ömer'de tecessüm ettiği herkesçe mâlumdur. Halîfe Ömer âdil ve iyi bir insandır. Ancak O, ne iyiliğin ne de adâletin kendisi değildir. İyiliğin ve adâletin kendisi sâdece Tanrıdır (Filiz, 2014: 24-25). Bunun gibi hangi değer veya ahlâk normu değerlendirilecek olsa, onun nihâyetinde Tanrıdan geldiği veya Tanrıyı işâret ettiği, dolayısıyla Tanrısal olduğu görülecektir.

İslâm dîni gibi yeryüzündeki diğer dinler de öğretileri ile bu söylemi desteklemektedirler. Çünkü tüm inanç sistemleri kendisini Tanrısal olarak tanımlamakta ve birtakım değer öğretileri ve ahlâkî ilkelerle inananlarını terbiye etmeyi amaçlamaktadırlar. Konunun daha anlaşılır bir boyut kazanması için aşağıdaki tabloya göz atılmalıdır:

Tablo 1: Öteki dinlerde değerlere ilişkin temel emir, ilke, erdem ve öğretiler.

Yahudilik'te 6 Emir	Hristiyanlık'ta 7 Erdem	Hinduizm'de 5 İlke	Budizm'de 8 Dilimli Yol
Anne - Babana Hürmet Edeceksin	Sağduyu / Hikmet	Saflık / Arınmışlık	Doğru Bilgi, Kesin İman
Katletmeyeceksin	Adâlet	Şiddetsizlik	Doğru Amaç / Düşünce
Zinâ Yapmayacaksın	Cesâret	Çalmama	Doğru Konuşma
Çalmayacaksın	İlmîlilik / İtidal	Doğruluk	Doğru Davranış
Yalancı Şâhitlik Etmeyeceksin	İman	Ölçülülük / Nefse Hâkimiyet	Doğru Meslek
Komşunun Malına, Canına ve Irzınâ Tamah Etmeyeceksin	Umut		Doğru ve Sürekli Çaba
	Sevgi		Doğru ve Sürekli Gözetim
			Doğru ve Tam Konsantrasyon
Çaynizm'de 5 Temel Kural	Sihizm'de 5 Silâh	Konfüçyanizm'de 5 Erdem	Taoizm'de 5 İlke
Hiçbir Canlıya Zarar Vermemek	Kanaatkârlık	İyilikseverlik	İnsan Öldürmemek
Doğruluktan Ayrılmamak	Hayırseverlik	Doğruluk	Alkol Almamak
Çalmamak	Şefkat	Âdâb-ı Muâşerete Riâyet	Yalan Söylememek
Zinâdan Uzak Durmak	İyi Davranış	Bilgelik / Hikmet	Hırsızlık Yapmamak
Kanaatkâr Olmak	Alçakgönüllülük	Samimiyet	Zinâ Yapmamak

Kaynak: (Yaran, 2010: 337-366).

Yukarıdaki tabloda tüm inanç sistemlerinin ilâhî bir vasıfla değer eğitimi gerçekleştirdiği görülmektedir. Burada dikkat çeken husus, tüm bu değerlerin evrensel bir özellik taşıması ve herkesçe kabul edilebilir bir nitelik göstermesidir. O hâlde bu inanç sistemlerinin temelde aynı kaynaktan beslendikleri veya aynı amaca hizmet ettikleri söylenebilir.

Değerlerin ve ahlâkî davranış esaslarının tamamına yakını din kaynaklıdır. Çünkü her şeyi olduğu gibi değerleri, ahlâkî kuralları, insânî görevleri ve insan hayâtını düzenleyen kânunları da insanlara ilk öğreten dindir (Babanzade, 1995: 8). Din, değerlerin ve ahlâkî hayâtın yegâne kaynağı değildir elbet fakat en büyük kaynağı olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Adâlet, eşitlik, doğruluk, merhamet gibi değer prensipleri en güzel ifâdesini dinde bulmuştur. Dînin hemen her konuda ahlâkî emirleri vardır ve bu emirler vâsıtasıyla inşaa etmeye çalıştığı ahlâk binâsının krokisi; insanın insana ve diğer canlılara zarar vermemesi, herkesin birbirine faydalı olması ve kâinata yarar sağlayacak işlerle iştigâl etmesi, doğruluk ve dürüstlükten ayrılmaması, merhameti elden bırakmaması ve adâletten sapmaması şeklinde çizilebilir. Burada kastedilen din İslâmdır. Bugün bütün insanlar için geçerli sayabileceğimiz ahlâk kâidelerinin tamamı İslâm dîninde mevcuttur. Daha da özünde İslâm, kaynağı Tanrısal olan bir ahlâkî değerler sisteminden ibârettir (Güngör, 2000: 115). Bu ifâdelerin net bir şekilde anlaşılması için İslâmın temel kaynağı olan

Kur'an'ın incelenmesi gerekir. Çünkü İslâm, bütün ahlâkî öğretilerini Kur'an vâsıtasıyla insanlığa deklare eden bir dindir.

Kur'ânî değerler büyük bir İslâm medeniyeti tesis etmiştir. Câmiler, medreseler, kütüphâneler, rasathâneler, imârethâneler, bîmarhâneler, hamamlar ve kervansaraylar bu medeniyetin mîmârî değerleridir. Celâleddin Rûmî'nin Mesnevîsi, Yunus Emre'nin Dîvânı, Süleyman Çelebi'nin Mevlîdi, İtrî'nin Nât-ı Mevlânâsı, Şeyh Hamidullah'ın Hüsnuhattı ise bu medeniyetin akla gelen edebî değerleridir. Komşuya yardım, misâfire ikram, eve girerken ayakkabı çıkarma, Allah'ın selâmı ile selâmlama, büyüğe hürmet, küçüğe şefkat, hastayı ziyâret, yoksula infak, aç olanı doyurma, yetim ve öksüzü yuva sâhibi yapma, kusur araştırmama ve aybı örtme de bu medeniyetin sosyal hayâta bakan değerleridir. Halısı, kilimi, çinisi, tezyînatı, tezhibi ve türlü kullanım eşyâlarının üslûbu, işlenişi, şekli ve bunların hepsi İslâm inancının telkin ettiği dünyaya bakış tarzının incelikleri ve zevkleridir. Bir toplumun hayâtı demek olan kültüre Kur'ânî değerler hâkim olursa, o kültürün medeniyet rûhunu şahlandırmaya kaçınılmazdır (Özakpınar, 2012: 34). Çünkü Kur'an'sız bir İslâm toplumunun medeniyet kurması ve hâkim bir kültür meydana getirmesi olanaksızdır.

Yönetim anlayışında Kur'an'ı merkeze alan ve O'nun kânunları ile hükmeden medeniyetlerin, târih sahnesinde yüzyıllar boyunca etkin bir rol aldıkları bilinmektedir. Bu konuda çalışan bilim adamlarının genel kanaati, târihteki İslâm toplumlarının Kur'an'ı merkeze alarak bir medeniyet inşaa ettikleri ve Kur'ânî ilkelere uzaklaştığı için bu medeniyetin yıkılma sürecine girdiği yönündedir (Özakpınar, 2012: 100). Bu kanaati bakış açısının merkezine alarak günümüz İslâm dünyasını yorumlayan Aliya İzzetbegoviç, Mehmet Âkif Ersoy, Seyyid Kutup, Ali Şeriati, Muhammed İkbâl ve Fazlurrahman gibi İslâm entelektüelleri, bütün alanlardaki geri kalmışlığı Kur'an'ın özünden uzaklaşmaya bağlamışlardır. İslâm dünyasının içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik problemlerden kurtulması için Kur'an'ı yeniden tanıması, O'nunla gerçekten barışması ve dünya sistemlerine Kur'an temelli alternatif sistemler oluşturması gereklidir. Oluşturulacak bu sistemlerin merkezinde ise insan yer almalı, gelecek kuşaklar bu doğrultuda eğitilmeli ve evrensel değerle donatılarak yeniden ideal insan giysisiyle insanlık vitrinine çıkarılmalıdır.

Kur'an, nâzil olmaya başladığı 610 yılından itibaren tam 1408 yıldır insanlığın vizyonunu etkilemekte, kendisine inananların dünya ve âhîret hayatlarını şekillendirmektedir. Kaynağı vahiy olan bu kutsal kitap; yaratıcının yarattıklarına bahsettiği bir hayat bilgisi kılavuzu, toplum yaşantısını tanzîm eden bir hukuk metni, içerisinde sosyolojiden ekonomiye, târihten antropolojiye, coğrafyadan vatandaşlık bilgisine kadar birçok sosyal bilim disiplininin yer aldığı bütünleşik bir Sosyal Bilimler kitabıdır. Aynı zamanda O, insan davranışına getirdiği standartlar münâsebetiyle temel bir âdâb-ı muâşeret mecmuâsı hükmündedir. Kur'an'ın sâhip olduğu tüm bu nitelikler, İslâm dîni vasfıyla tecessüm ederek insanlığa yol göstermektedir. Baştan aşağıya değerler, doğrular, barış ve huzur gibi kavramları bünyesinde barındıran İslâm dîni, bunun yansıması olarak müslimi inşaa etmektedir. Kur'an'la hemhâl olan bir müslimin değersiz, doğrusuz, hukuksuz ve saldırgan tavırlar sergilemesi mümkün değildir. Çünkü Kur'an, ilâhî değerlerin insanlıkta tecelli etmesi için yaratıcı tarafından kullarına gönderilmiş son mesajın adıdır.

İslâm dîni sâdece inanç ve ibâdet esaslarından müteşekkil bir din değildir. O, hayâtı bütünüyle şekillendiren ve tezyîn eden bir ahlâk nizâmıdır. Bu ahlâk nizâmında ferdin nitelikleri ile toplumdaki ilişkilerin tarzı birbirine sıkıca bağlıdır. İlahî emir ve yasaklar ile İslâm peygamberi Hz. Muhammed aleyhisselâmın öğütleri ve davranış örnekleri, bütün îman edenleri değerler etrafında birleştiren esaslardır. Bu esaslara göre oluşan şahsiyet nitelikleri ve toplumsal kurumlar, istenilen ideal olmanın örnekleridirler. Bu örnekleri Türk toplum târihinde görmek mümkündür. İslâmiyet, Türk toplumunu yeniden yapılandıran bir inanç ve ahlâk nizâmı olmuştur. Âile hayâtı, akrabâlık ilişkileri, ticâret ve çalışma hayâtı, hukuk ilişkileri, düşünsel ve sanatsal faaliyetler, kısacası hayâtın her yönü bu inancın verdiği ruh enerjisi ve getirdiği nizam ile değerler etrafında yeniden şekillenmiştir (Özakpınar, 2012: 29). O hâlde İslâm eşittir değer, değer eşittir İslâm; İslâm eşittir ahlâk, ahlâk eşittir İslâm dense yanlış iş yapılmış olmaz.

Önceleri dînî öğretiler insan hayâtını daha sistematik bir yapıda şekillendirirken, aydınlanmadan sonra ortaya çıkan felsefî yaklaşımlarla dînin insan üzerindeki etkisi kırılmaya başlamıştır. Çünkü bu felsefî akımlara göre iyinin tanımı insana haz, zevk veren ve ona yarar sağlayan şey; kötünün tanımı da zevk ve haz vermeyen ve ona yarar sağlamayan şeydir. Modern insanın bu tanıma uygun bir yaşam biçimi geliştirdiği söylenebilir. Çünkü aydınlanma sonrası felsefî akımların

açtığı yolda yürürken insan tabii olarak birtakım ahlâkî telâkkiler geliştirmiştir. Bunların hedonizm, egoizm, pragmatizm ve materyalizm olduğu ifade edilebilir. Günümüzde modern insanın gerçekten de hazcı, bencil, faydacı ve maddeci olma yolunda evrimini tamamlayarak kemâle ulaştığı söylenebilir (Öğüt, 2008: 214). Bunu günlük hayâtın her alanında gözlemlemek mümkündür. Fakat buna rağmen -dinler ve dînî öğretiler sâyesinde- insanlığın öz benliğini borçlu olduğu erdemler, değerler, ahlâkî öğretiler, iyiler ve iyilikler güçlü bir şekilde varlığını korumaktadır.

İnsan, medenî bir varlık olarak sosyal yaşam tarzını benimsemiştir. Toplum ile birlikte yaşamak ve çevresindeki insanlarla ilgilenmek zorundadır. Burada, insanların birbirlerine karşılıklı muhtaçlıkları durumu söz konusudur. Kur'an, insanların birbirleri ile olan bu ilgi ve ilişkilerinin güven ve huzur içinde olmasını öğütler. Bunun için de insanlara en iyiyi, en emîn olanı ve uyulması hayırlara sebep olacak esasları, kuralları ve değerleri telkin eder (Doğan, 2015: 102). Gâye, insanlar arası ilişkilerde barışı, huzuru ve refahı sağlamaktır. Böylece insanların birbirlerine karşı problem üretmelerinin önüne geçilerek dünyanın daha yaşanılır kılınması amaçlanmaktadır.

İlişki içindeki insanlar, birbirlerinden râzı olmak için hayatlarını kusursuz bir nizâma göre tanzîm etmek mecbûriyetindedirler. Demokratik kurallara göre oluşturulanlar da dâhil olmak üzere insanın tesis ettiği bütün nizamlar, dâima insanların bir kısmının diğer kısmına ağır basması ile ortaya çıkmıştır. Kânun uygulanıyor fakat rızâ temin edilemiyorsa, toplumsal huzurdan söz edilemez. Allah insanlara, iyiliği, adâleti, insafı, merhameti ve yardımlaşmayı öğretmiş ve emretmiştir. İnsan hayâtına nizam verecek kânunların, Allah'ın öğütlediği bu değerlere göre oluşturulması durumunda huzursuzluk kalmaz. Toplumun her türlü ilişki yapısında, davranışları bu Kur'ânî değerlere göre şekillendiren terbiye etkili olmalıdır. Çünkü ilâhî terbiye ile desteklenmeyen kânun, sosyal işlevini kaybeder. Dünya çapında gerçekleşecek Kur'ânî bir terbiye, insanlığın ihtiyacı olan huzurun temelidir (Özakpınar, 2007: 224).

Değerler/ahlâk kânunları evrenseldir, değişmezler. Çünkü onlar Allah'ın emirleridir. Onlar, Allah'la tamamen aynı olmasalar da O'ndan bir parçadır, yâni tamamen ilâhîdir. İnsan bu emirleri ne meydana getirebilir ne de ortadan kaldırabilir. Kur'an'ın değerler üzerine son derece büyük ağırlık vermesi dolayısıyla ki Kur'an'ın Allah'ı, çoğu kişiye öncelikle adâlet Allah'ı, doğruluk Allah'ı ve

merhamet Allah'ı şeklinde görünmüştür. Bu değerlerin insanda tecellîsi ile insan da öncelikle adâlet insanı, doğruluk insanı ve merhamet insanı olarak görünecektir (Fazlurrahman, 2012: 79). Fakat değerlerin uygulanmak için bilinmeleri gerekir. Bilinmeyen bir değerın uygulanmasından söz edilemez. Bu nedenle değerlerin eğitim ve öğretimi önemlidir, gereklidir ve kökleri vahiyde, yâni Kur'an'dadır.

İnsanın gerek doğuştan sâhip olduğu gerekse sonradan kazandığı birtakım değerleri vardır. Bu değerler insanın kalbinin derinliklerinde yer eder, rûhunu ve bedenini etkisi altına alır, sürekli olarak iyi ve kötü arasında hakemlik yapan vicdânı besler. Ahlâk, insanın içinde kökleşmiş değerler bütünüdür. Kişinin söz ve davranışları da onların dışı yansıması, ete kemiğe bürünmesidir. Dolayısıyla güzel ahlâk sâhibi bir insanda güzel, doğru ve iyi olan söz ve davranışlar görülür. Kur'an, güzel ahlâkı îmanın bir sonucu olarak görür. Çünkü insanın sâhip olduğu değerler, O'nun bütün düşünce, söz ve davranışlarına yön verir (Diyânet İşleri Başkanlığı, 2015: 56). Kişinin düşünce, söz ve davranışlarına bakıldığında, onun ne tür bir değer yargısına sâhip olduğu anlaşılabilir.

Ahlâk, ilk insanın yaratılışıyla birlikte tüm insanlığın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Allah ilk insan olarak Âdem'i yaratmış, O'na hitap etmiş ve O'nu bizzat terbiye etmiştir. İnsanlığın ilâhî değerlerle terbiye edilmesi süreci böylece başlamıştır. Bu, medeniyetin başlangıcı olarak kabul edilir. Bu anlayışa göre insan yeryüzündeki hayâtına ilkel şartlarda fakat medenî olarak başlamıştır. Bundan sonra insanın günümüze kadar devam eden mâcerâsı, bu ilk ve tek hakîkî medeniyet kaynağından sapma ve zaman zaman gönderilmiş peygamberler vâsıtasıyla tekrar o kaynağa dönme mücâdelesini olarak özetlenebilir. İnsanlık târihinin karanlık çağları, insanların, Allah'ın dînini unutup içgüdülerinin esiri oldukları ve kendi akıllarının başıboşluğuna kapıldığı çağlardır (Özakpınar, 2009: 116). Buna karşılık insanlığın aydınlık çağları ise Allah'ın kânunlarının ve öğütlediği değerlerin dünya hayâtına hükmettiği çağlardır. Buna en iyi örnek, İslâm öncesi ve İslâm sonrası Arap toplumunun sosyal yaşantısı arasındaki farklılıklardır.

Ahlâk; insanın fitratındaki kötülük yönünün arındırılması ve iyilik yönünün geliştirilmesi ve böylece insanlar arası ilişkilerin barışçıl bir biçimde sürdürülmesi için ilâhî inâyet ve insânî deneyimlere dayalı olarak oluşturulmuş bulunan, insanların ve vicdanların çoğunluğunun kıymetli kabul ettiği, düşünsel ve duygusal hâller, davranışsal ve eylemsel etkinlikler ve bunların gerçekleşmesine yönelik değerlerdir.

Ahlâk, âile içindeki gelişim aşamalarında öğrenilerek ve toplumsallaşma sürecinde iyice içselleştirilerek edinilen ve esas îtibâriyle kazanılan bir bilgiden ziyâde, yaşanan bir realitedir. Ahlâk, iyiye de kötüye de yatkın olarak yaratılan ve bu konuda seçim özgürlüğü tanınan insanın, asla dışına çıkamayacağı ve bigâne kalamayacağı bir değerler dünyasıdır (Yaran, 2010: 9-12). Dolayısıyla ahlâk durağan değil devinimsel, soyut değil somut ve pasif değil aktif bir olgudur.

Ahlâkî otorite insanüstü, yâni Tanrısal olmak zorundadır. Eğer otorite Tanrıdan başka bir kaynak ise, örneğin bir kişi ya da toplum ise, o kişi veya toplumun ürettiği ahlâkî değerlerin ömrü, kişinin ve toplumun değişime karşı direnebildiği süre kadardır. Yaptırım gücü insandan insana değil, Tanrıdan insana doğru olmalıdır (Filiz, 2014: 32). Kişilerin ve toplumların değişime karşı direnci zayıf olduğundan ve insanın insana karşı yaptırım gücü sınırlı kaldığından, ahlâkî otoritenin Tanrıdan başkasına izâfe edilemeyeceği ortadadır. Tanrının ahlâkî otorite olarak kabul edilmesi, ahlâkî olanın ömrünün nihâyetsiz olmasına ve evrensel bir nitelik taşımasına katkıda bulunur. Bundan mütevellit ahlâkî değerler öğretilirken ilâhî kaynaktan, yani Kur'an'dan faydalanılmalıdır.

Değer/ahlâk, sürekli bir şekilde ilâhî olanı yakalama çabası olarak ortaya çıkar. Örneğin İslâm'da tövbe kavramı bu çabanın somut bir kanıtıdır. İnsanların değerlere/ahlâka uymayan davranışlarından dolayı pişman olup bundan böyle daha dürüst davranacaklarına azmetmeleri, onlara ahlâkî değer davranışlarında mükemmele doğru bir dinamizm ve ümit verir (Filiz, 2014: 24-25). Çünkü nihâyetinde, dünyevî her işin uhrevî bir karşılığının olduğu inancı hâkimdir. Bu inanç sağlam ise kişiyi her an, her sâniye diri ve şuuru açık tutar. Bu şuurla yaşayan birey ise ya değer normlarına aykırı/ahlâkî olmayan bir hataya düşmez yâhut hatasından hemen vazgeçerek tekrar etmemeye azmeder.

Değerlerin ilâhî bir temele dayanmasının veya Tanrısal olmasının yanı sıra, onları insanın üretebileceği ve ahlâkın aklî temellerinin bulunduğu meselesi de ahlâk felsefesinin tartışma alanlarından biridir. Hakîkaten de aklın bedîhî olarak ahlâkî değerlerin ve doğrunun ne olduğunu bilme imkânı vardır. Başka bir deyişle kişi, ahlâkî/değerli olanı akli ile bulabilir. Bununla birlikte doğru değerlendirme yapıldığı alanlarda ahlâkî/değerli duyguyu yaşama ve onun gereği olan davranışı yapma da gerçekleşebilir. Bunun Allah'a veya âhirete inanma gibi zorunlu bir ön koşulu yoktur. Kur'an bu gerçeği kabul eder. İnanmayan insanlarda var olan bu ahlâk

duygusunun kaynağı, temelinde menfaat olan insanın içinde yaşadığı topluma karşı duyduğu mükellefiyet duygusu ya da kendisine ve insan soyuna karşı duyduğu saygı hissidir. Bu his ve duygular eğitim yoluyla geliştirilebilir. O hâlde Kur'an'ın, insanlığın ahlâkî hayâtına getirdiği katkı nedir sorusuna şöyle cevap verilebilir: Kur'an, arzulara uyularak oluşturulan ahlâkî rölativizmi ortadan kaldırma amacının yanında asıl amacı ve katkısı, ahlâkî doğruyu davranışa dönüştürmede insanın gösterdiği kayıtsızlığı ortadan kaldırarak ahlâkî doğrunun, iyinin, maksimum düzeyde insan tarafından sürekli fiilleştirilmesini sağlamaktır (Güler, 2010: 107-108). Bununla birlikte ahlâkî ve estetik yargılarda bulunduğumuzda fikir ayrılığı için geniş bir alan ortaya çıkıyor olsa da bu yargıların birçoğu açısından onların doğru ya da yanlışlığını tespit için fikir birliği vardır. Bu da insanüstü bir otoriteden kaynaklanan soyut ve evrensel ahlâkî değerlerin, insânî ve aklî düzlemde işlenerek benimsenmesi ve sonuçta yaşanılır somutluğa büründürülmesidir (Filiz, 2014: 28). Burada akıl ve duygunun ahlâktaki rolü tartışma konusu hâline gelmektedir. Yâni akıl ve duygu esâsında yeni bir değer üretmez, var olan değerın yaşanılabilir bir somutluğa kavuşturulmasına aracılık eder.

Ahlâk felsefesi tartışmalarında değerlere/ahlâka dayalı mukâyeseler yapılırken, Kur'ânî değerlerle evrensel hümanistik değerlerin karşılaştırılması da yapılmıştır. Bu tartışmaların ışığında Cemil Meriç (2013: 92)'in değerlendirmesi önemlidir. O'na göre hümanizm insan haysiyetine saygı, insana tabiat içerisinde istisnâî bir değer vermek ise, Kur'an'ın işâret ettiği İslâmiyet tek gerçek hümanizmdir. Çünkü edep, efendilik, nefse hâkimiyet, mukaddese saygı hümanizm olarak ifâde edilir ve İslâm bu anlamda hümanizmin ta kendisidir. İslâm; cismen çamur veya balçık, rûhen Tanrı olan insanı “eşref-i mahlûkat” olarak nitelendiren tek dindir. Bu inanç sistemine göre insan hayâtı bu dünya ile sınırlı değildir ve asıl amaç ebediyettir. Bununla birlikte İslâm, Kur'ânî değerler vâsıtasıyla arza da damgasını vuracak ve insana dünyada yaşayış bir düzen kuracaktır (Meriç, 2013: 95). Bu düzenin tesis edilmesinde Kur'ânî değerler kullanılacak ve insanlık onuru bu değerlerin omuzları üzerinde yükseltilecektir. Kur'an bunu gerçekleştirmek için sayısız emir ve yasakla doludur. Bu emir ve yasaklar üzerinden terbiye edilen insan hümanist, erdemli, ideal ve mükâfata lâyık insandır.

Bugün dünyada, terörden çevre kirliliğine kadar birçok globâl problem insan yaşamını tehdit etmektedir. Bütün bu maddî problemlerden belki de daha önemli bir

mânevî problem vardır ki, o da ruh kirliliğidir. Hatta bütün küresel sorunların arkasındaki asıl sâikin bu ruh kirlenmesi olduğu söylenebilir. Çünkü günümüz insanı kötülüğe eğilimini harekete geçirmek için eskiyle kıyaslanamayacak kadar güçlü araçlara sâhiptir. Günümüz insanının bilinç olarak genişlemesine ve farklılaşmasına karşılık ahlâkî yapısı o denli geri kalmıştır. İşte modern çağın asıl sorunu budur. Bir toplumun değeri, onu oluşturan bireylerin ruhsal ve ahlâkî büyüklüklerine ve değer yargılarının gelişmişliklerine bağlıdır. Alkol ve uyuşturucu bağımlılığı başta olmak üzere gençlerimizi tehdit eden hazcı ve bencil ahlâk anlayışı, cinsel sapmalar, intiharlar, şiddet olayları, satanizm gibi inanç sapkınlıkları ve aşırılıkları, kültür ve değerler yabancılaşması, kuşaklar arası çatışma gibi sorunlar karşısında toplumsal varlığımızı ve bütünlüğümüzü güvenlik altına alacak etkili beşerî bir sistem henüz geliştirilebilmiş değildir. İnsanların her gün karşı karşıya kaldığı hayâtın bu dışsal sorunları karşısında bir tavır alabilmek, bunlara direnebilmek, ancak, eğer bu şartların dışında bir referans noktası varsa mümkündür. Çünkü birey, dış faktörlerin yıkıcı etkisini görece olarak azaltabilen dünya ötesi bir prensip olmadan hiçbir zaman varoluşu, mânevî ve ahlâkî özerkliği için gerçek bir neden bulamaz. Tanrıya bağlanamayan bir birey, dünyanın fiziksel ve ahlâkî kısırtıcılığına kendi kaynakları ile direnemez (Ayhan vd., 2004: 17). Bu, insanın âciz ve zaafı olan bir varlık olması ile doğrudan ilgilidir. İnsanın, kendi küçük dünyası ile küresel ahlâkî problemlere karşı koyabilmesi ihtimâl dâhilinde görünmemektedir.

Modern dünya insanının büyük çoğunluğu ahlâkî açıdan büyük bir buhranın içerisindeydir. Fakat maalesef bizim buhran olarak nitelendirdiğimiz bu ahlâkî çöküntü, bâzılarına göre insanların yüzyıllar boyunca boyunduruğu altında bulunduğu ahlâk despotizminden kurtuluşun ta kendisi olarak kabul edilmektedir. Öyle ki, teknolojinin ve internetin de katkısıyla dünyanın en ücrâ noktalarında dahî ahlâkın demode kaldığını söylemek abes olmasa gerektir (Yaran, 2010: 14). Dolayısıyla günümüz insanının bu buhrandan kurtulması için öncelikle yeniden inandığı ve güvendiği bir değerler sistemine, bu değerlerden beslenen yüksek düzeyde gelişmiş bir vicdâna ve değerleri vicdanlara nakşedecek eğitim kurumlarına ve eğitimlere ihtiyacı vardır.

Bugün bütün dünyada olduğu gibi, İslâm dünyasında da görmezden gelinemeyecek pek çok ahlâkî sorun vardır. Başka bir deyişle İslâm dünyası, dünyanın genelinin yüzleşmek ve baş etmek zorunda kaldığı ahlâkî sorunlardan ârî

değildir. İster politik veya ekonomik, ister bilimsel veya teknolojik terimlerle ifâde edilsin, aynı dünyayı paylaşan insanlar olarak birbirimize olan davranışlarımızla ilgili olması bakımından, zamanımızın en önemli sorunları aslında ahlâkîdir. Küresel ahlâkî sorunların temelinde kültürel ahlâkî sorunlar, onların temelinde de bireysel ahlâkî sorunlar vardır (Yaran, 2010: 74). Bu hiyerarşik yapılanmaya göre düzelme veya iyileşme önce bireyde, sonra hâkim kültür öğelerinde ve daha sonra da küresel ölçekte gerçekleşmelidir. Başka bir ifâde ile birey iyileşirse kültür, kültür iyileşirse dünya iyileşir. Bireyin iyileşmesi ise doğru bir değer eğitimi ile gerçekleştirilebilir.

Günümüzde değerlerin en büyük problemi insanlar üzerinde etkisiz kalmasıdır. Gerek genel olarak kutsal kitaplardan, gerekse özel olarak Kur'an'dan aktarılan değerler sisteminin toplumları ıslah ve inşaa etmede başarılı olduğu konusu tartışmalıdır. Zîrâ dünya üzerindeki toplumlar dînin ve yasaların öngördüğü değerleri çiğnemekte, onları ayaklar altına almakta çoğu zaman beis görmemektedir. Dünyadaki bütün sosyal adâletsizlikler, ekonomik hegemonyalar, savaşlar, ölümler, soykırımlar vs. engellenememektedir. Bu durumun sebebini öğrenebilmek için şu soruların cevap bulması gerekir:

1. Değerler, yeterince ve doğru bir şekilde verilebilmekte midir?
2. Değerler, toplum üzerinde etki sâhibi birtakım kişilerce yanlış yorumlanarak çarpıtılmakta ve dolayısıyla yanlış değer öğretimi mi yapılmaktadır?
3. Gerçek değerleri etkisiz kılacak, pozitif görünümlü negatif başka bâzı değerler mi empoze edilmektedir?
4. Değerlerin etkisiz hâle gelmesinde, çağın getirdiği hızlı değişim ve dönüşüm sürecinin güçlü etkisi nedir?

İlk soru, değer eğitimi işaret etmektedir. Âileden ve sosyal çevreden edinilen değerler kişinin hayâtında son derece önemli bir yere sâhip olsa da öğretim sürecinde kasıtlı ve istendik bir programla işlenen değerler de bireyin yaşantısına yön vermede etkilidir. Öğretim programları ile bireye kazandırılması planlanan değerlerin ders içerisindeki işleniş yöntemi, kapsamı, öğretmenin dünya görüşü ve öğretmenin yeterliliği gibi faktörler, değerlerin edinimini ve kalıcılığını etkilemektedir.

İkinci soru ekseriyetle siyâsileri, din adamlarını, öğretmenleri ve kanaat önderlerini muhatap almaktadır. Kişileri ve kitleleri yönlendirme kâbiliyetine sâhip

bu kişilerin söylem ve davranışları, etki altına aldıkları kişiler tarafından doğru olarak kabul edilmektedir. Bu durumda doğruların çarpıtılması ve değerlerin manipüle edilmesi riski mevcuttur. Bu, şahsın sâhip olduğu değerleri ve değer eğitimini etkilemektedir.

Üçüncü soru kompleks bir yapıya sâhiptir. Örnekle açıklamak gerekirse, Türk toplumunda itaat bir değer olarak kabul edilmektedir. Hakîkaten de hukûka, kânunlara, evrensel ilkelere ve toplumsal erdemlere karşı itaat, bir değer olarak görülmektedir. Çünkü bunlara itaatsizlik, toplumsal kargaşaya, kaosa ve terörizme neden olabilir. Ancak bu itaat anlayışı hakîkati söylemenin, yanlış eleştirmenin, kendi aklını hiçe saymanın ve doğruları gizlemenin de önünü açmaktadır. Normal şartlar altında bunlar arzu edilen davranış biçimleri değildir ancak pozitif görünümlü negatif itaat anlayışı, zikredilen davranış biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Bunun gibi pozitif görünümlü negatif değerler bireysel ve toplumsal değer yargılarını etkilemekte ve gerçek değerleri gölgeleyebilmektedir.

Dördüncü soru ise günümüzde yaşadığımız en büyük problemi irdelemektedir. Teknolojideki ve kitle iletişim araçlarındaki hızlı değişim ve dönüşüm, sosyal hayâtı ve değerleri de çok hızlı bir şekilde değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Bunun neticesinde, on sene evvel yanlış kabul edilen bir davranış biçimi bugün yadırganmayan, doğru ve değerli kabul edilen bir davranış biçimi de esnetilebilen veya terk edilebilen bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu durum bireyin sâhip olduğu değerleri, değer eğitimini, değer edinimini ve değerlerin davranışa dönüşmesini etkilemektedir.

Zikredilen bu soruların derinlemesine araştırılması ve cevaplandırılması, değerlerin etkisiz kalmasının arka planını aydınlatmaya yardımcı olacaktır.

1. BÖLÜM

1.1. Problem

Sosyal çevre gözlemlerine ve kitle iletişim araçları vâsıtasıyla haberdâr olunan vakalara dayanarak, bireysel ve toplumsal suç oranlarında bir artışın görüldüğü söylenebilir. Bunda, bireyin âileden ve sosyal çevreden kazandığı/kazanamadığı değerlerin etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. Ancak bununla birlikte, bireysel ve toplumsal suç oranlarının artışı, eğitim kurumlarında verilen değer eğitiminin yetersizliği veya başarısızlığı ile de yakından ilgilidir.

Yine sosyal çevre gözlemlerine ve kitle iletişim araçları vâsıtasıyla haberdâr olunan vakalara dayanarak, yeni neslin millî ve mânevî değerlerden uzak bir yaşam tarzını benimsediği de söylenebilir. Gazete haberlerinde ve günlük hayâtın içinde bunun sayısız örneklerine rastlamak mümkündür. Gün geçtikçe artan ve neredeyse sıradan bir hâl alan intihar vakaları da bireylerin mânevî değerlerinden uzaklaşmasının bir neticesi olarak görülebilir. Bütün bu problemlerin temelinde, âilede ve sosyal çevrede kazanılamayan istedik değerlerin, eğitim kurumlarında da bireye kazandırılmamasının yattığı düşünülmektedir.

Bireylerin değer dünyasını şekillendiren en önemli faktör, inanç faktörüdür. Ancak değer eğitimi çalışmaları yapılırken toplumun dînî kutsalları göz ardı edilmektedir. Bu, değer eğitiminde inanç öğelerinin kullanılmamış olmasından anlaşılabilir. Toplumun dînî kutsalları işe koşulmadan yürütülen değer eğitiminin yetersiz kalacağı veya başarısız olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, toplumun dînî kutsallarından faydalanılarak yürütülen değer eğitimi ile değerlerin etki gücünün ve davranışlara yansımaya olasılığının artacağı öngörülmektedir. Bu nedenle büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye toplumunda değer eğitimi yapılırken, bu toplumun ilk ve en temel kutsalı olan Kur'an'dan faydalanılması tavsiye edilmektedir.

Esâsında değerler konusundaki her türlü problem bu çalışmanın ilgi alanına girse de 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öğrenciye kazandırılması hedeflenen değerlerin vahiydeki karşılıklarını ortaya koymak ve Kur'an'da bulunup 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan değerleri tespit etmek amacıyla Kur'an'ın incelenmesi ve elde edilen verilerin Sosyal Bilgiler eğitimi kapsamında değerlendirilmesi, bu çalışmanın temel problemiği oluşturmaktadır.

1.2. Amaç

Bu çalışmanın amacı, Kur'ânî değerlerin tespit edilmesi ve bu değerlerin 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerler ile karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırma boyunca aşağıdaki üç temel sorunun cevâbı aranmıştır.

- 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde yer alan değerlerin Kur'ânî karşılıkları nelerdir?
- Kur'an'da yer aldığı hâlde 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde yer almayan değerler nelerdir?
- Kur'an'da yer alan değerlerin tekrar edilme sıklığı nasıldır?

1.3. Önem

Sosyal Bilgiler öğretiminde değerler ile ilgili onlarca akademik çalışma bulunmasına karşılık Kur'an referanslı bir değer eğitimi çalışmasının olmayışı, bu çalışmayı özgün ve önemli kılmaktadır. Hâlihazırda konusu bakımından alanda ilk ve tek olma özelliği taşıyan bu çalışma, büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu ülkemizde toplumun kutsal kitabını incelemesi ve elde edilen bilgileri Sosyal Bilgiler dersi ve değer eğitimi kapsamında irdelemesi bakımından önemlidir. Konunun artı ve eksileriyle çok boyutlu olarak incelenmesi, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve değerler eğitimi açısından birçok kıymetli verinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bu veriler, değerler eğitimi konusunda çalışma yürütenlere ve program yapıcılara önemli materyaller sunacaktır.

Diğer bir önemli husus; Fazlurrahman (2012: 28)'ın da ifade ettiği gibi, sıradan bilgi faaliyetleri vâsıtasıyla sâdece bâzı bilgiler elde edilmektedir. Buna mâlumat da denir. Oysa dînî ve ahlâkî tecrübede anlam, değer ve gâye vardır. Her ne kadar beşerî ilimlerin değerlerle yakın ilişkisi gözler önünde olsa da kaynağını vahiyden almayan veya vahiy temeli üzerine oturtulmamış bir değer eğitiminin mâlumattan öteye geçmesi zordur. Bu, değer eğitiminin kalıcılığını da doğrudan etkileyen bir durumdur. Sâdece bu açıdan bakıldığında dahî bu çalışma, değer eğitime vahiyden referanslar göstermesi ve eğitimi verilen değerlerin kalıcılığına etki etmesi bakımından özeldir, önemlidir ve kıymetlidir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırma:

- Metin türleri açısından, Türkçe metinler ile,
- Kuramsal çerçeve açısından, konu ile ilgili olup ulaşılabilen kaynaklar ile,
- Konu alanı olarak, Kur'an'da yer alan ve eğitim sisteminde kullanılan değerler ile,
- Veri kaynağı olarak, Diyânet İşleri Başkanlığı tarafından basılan meal ve 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile,

sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Kur'an-ı Kerim: Müslümanların kutsal kitabıdır. İçerisinde İslâm dîninin temel emir ve yasakları bulunmaktadır. Hz. Muhammed vâsıtasıyla tüm insanlığa gönderilmiştir.

Sosyal Bilgiler: Sosyal bilgiler; geçmişi, ânı ve geleceği ile insanı çok boyutlu olarak konu edinen, merkezinde insan, insan davranışları ve bu davranışları etkileyen faktörler bulunan tüm bilgilerdir.

Değer: İyi ve güzel olarak nitelendirilen her türlü davranış, vasıf, ilke ve prensiptir.

Değer Eğitimi: Bireyin duygu ve davranışlarını arzu edilen ve evrensel düzeyde onaylanan boyutlara ulaştırmak ve dönüştürmek için onu iyi ve güzel olarak nitelendirilen vasıflarla tezyin etme girişimidir.

2. BÖLÜM

KURAMSAL YAPI

2.1. Değer Kavramı ve Değer Eğitimi

Değerlerin ortaya çıkış serüveni insanlık târihi kadar eskidir. İyi ile kötünün mücâdelesinin başladığı ilk insandan îtibâren değerler canlı ve efektif bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte değerlerin neliğine dâir tartışmaların da oldukça uzun sayılabilecek bir geçmişi vardır. İyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi kavramlar etrafında yoğunlaşan tartışmalar, değerler felsefesi terimini ortaya çıkarmıştır. İnsanoğlu değerlerin üzerine o kadar yoğunlaşmış ve o kadar fazla düşünmüştür ki, artık bu kavram bir felsefe disiplini hâline gelmiştir. Çünkü iyilik, doğruluk, güzellik ve estetik gibi değer yargıları sübjektiftir ve kime göre, neye göre sorularının cevaplandırılıp sınırlarının çizilmesi gerekir. Bunun için felsefe yapılması kaçınılmazdır. Ancak genel hatları ile değer, meydana gelmesi beklenen, arzu edilen, ideal olan ve gereken üzerinde yoğunlaşır. Bu özelliği sebebiyle o teorik değil, pratik bir yöne sâhiptir (Polat, 2010: 60). Teorik bilgi düzeyinde kalıp pratiğe dökülemeyen, başka bir ifâde ile kişinin davranışlarına yansımaya değerlerin müsbet bir karşılığı bulunmamaktadır.

Terim olarak ele alındığında değer, temelde iyi olarak kabul edilen eylemleri, davranışlara yön veren pozitif inançları ve prensipleri ifâde etmektedir. Sevgi, eşitlik, özgürlük, adâlet, mutluluk, samîmiyet, hoşgörü ve güven gibi kavramlar değerlere örnek olarak gösterilebilir (Halstead ve Taylor, 2000: 169). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Çünkü iyi ve ideal olarak arzu edilen her şey bir değerdir. Buna dayanarak dünyanın esâsında değerler etrafında döndüğünü söylemek yanlış olmaz. Çünkü tüm dünya sistemleri idealde bu değerler etrafında birleşmiştir.

Gökalp (2014: 128)'e göre değer, tek başına insanın kişi/birey olması için gerekli unsurdur. Değer, bilinçli atılan adımlar netîcesinde elde edilen bir tecrübe olarak bir kişilik niteliğidir ve kişilik olmadan değerden söz edilemez. Tecrübenin bütün olguları birleştirildiğinde ortaya değer çıkar. Onda hem irâdeye, hem zihne ve hem de sezgiye ait faktörler vardır. Çünkü değer, tecrübe edenlerin dolaysız tecrübesidir. Ancak burada değerlerin şahsîliği problemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü tecrübe sâhiplerinin tecrübe ettiği şeylerdeki nitelik, o tecrübenin değerler içerisinde koyulacağı yer açısından önemlidir. Ayrıca değerlerin felsefî tartışmaları sırasında

cevaplandırılmak üzere öne sürülen kime göre ve neye göre soruları, değerlerin evrensel bir nitelik kazanması için gereklidir. Şâyet değer şahsî tecrübelere indirgenebilen bir kavram olsaydı, herkesin değeri kendine göre kıymetli olacağından ortak değerlerden bahsetmek mümkün olamazdı. Her ne kadar yerel değerler bulunsun da evrensel bir nitelik taşımayan davranış biçimleri genellikle değer olarak nitelendirilmezler.

Değerler, insan fiillerini nitelemeye ve sınıflandırmaya yarayan kriterlerdir. Öyleyse değerler sisteminin olmadığı yerde ahlâktan söz edilemez. Bu değerler sistemi bireysel olursa, her eylem, sâhibi tarafından meşrûlaştırılır ve ahlâkî öznenin kendisinden başka tâbi olduğu bir yaptırım merkezi ortadan kalkar. Oysa değerler sistemi, toplumsal ilişkiler ağı içerisinde mevcut olabilir (Gündoğan, 2011: 61). Başka bir deyişle değerlerin kapsayıcılık özelliği vardır. İnsanları ve toplumları kapsayan ve büyük çoğunluk tarafından meşrû kabul edilen her eylem bir değerdir. Bununla birlikte insanları ve toplumları kapsayamayan bir eylemin değer kabul edilmesi olanaksızdır. İnsanlığın çoğunluğunu kucaklayabilen ortak değerlerin ise yukarıdaki tabloda da gösterildiği üzere ilâhî bir nitelik taşıdığı ortadadır.

İnsanın karakteri değerler vâsıtasıyla oluşur ve bu değerler etrafında şekillenir. Değerlerin kaybı veya zarara uğraması, karakterin zaafa uğramasına, benlik duygusunun sarsılmasına ve güvensizlik hislerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durumda insan büyük bir yalnızlığın içine düşer ve her şeyin sona erdiğini düşünür. Kişilik sorunları yaşadığı gözlemlenen insanlarda var olan birtakım ahlâkî belirsizlikler, o kişilerin değerlerinin kaybolmasının veya zaafa uğramasının netîcesidir (Akıncı, 2005: 11). Çünkü insanı özgür bir birey hâline getiren temel unsur, sâhip olduğu değerlerdir. “Kişi, taşıdığı değerler nispetinde şahsiyetli bir bireydir” denilebilir. Bunu felsefî bakımdan biraz daha öteye taşımak mümkündür. Şöyle ki, insan sâdece biyolojik bir varlık olarak değerlendirdiğinde insânî vasıflarını kaybederek mahlûkat hâlini alır. Değerler, bu mahlûkatı “insan” yapan olgulardır. Benliğine değer yerleşen insan, insanca yaşar, düşünür, konuşur ve etrafında olup bitenleri bu değerler vâsıtasıyla yorumlar. Bu sebeple de diğer mahlûkattan ayrılır.

Değerler ilâhî bir özellik taşırlar. Bu sebeple değerlerin dinlerle ve Tanrıyla olan ilişkisi felsefî açıdan sürekli bir tartışma konusu olarak tâzeliğini korumuştur. Bu tartışmanın başlangıcı olarak Eflâtun’un Euthyphron diyalogu işâret edilir. Eflâtun, “iyi, özünde iyi olduğu için mi Tanrı emretmektedir, yoksa Tanrı emrettiği

için mi bir şey iyidir?” sorusu üzerinde düşünmüş ve bu felsefî tartışmayı başlatmıştır. Kendisi bu soruya kesin bir cevap bulamamakla birlikte, iyinin özünde iyi olduğu için Tanrı tarafından emredildiği görüşüne yakın bir duruş sergiler. Her ne kadar Ortaçağ’da ve günümüzde Eflâtun’un bu görüşünü benimseyen Müslüman ve Hıristiyan düşünürler bulunsa da bir şeyin ancak Tanrının bildirmesiyle iyi veya kötü olarak nitelendirilebileceğini savunanlar çoğunluktadır. Onlara göre iyilik ve kötülük görecedir; topluma ve târihe, kişiye ve kültüre göre değişir. Hakîkaten de böyledir ve dünya genelinde bunun sayısız örnekleri mevcuttur. Doğu kültüründe iyi, güzel ve doğru kabul edilen bir fiil, Batı kültüründe kötü, çirkin ve yanlış olarak telâkki edilebilir. Eğer Tanrı tarafından insanlara gönderilen ilâhî mesajlar olmasaydı, neyin iyi ve neyin kötü olduğu tanımlanamaz ve kategorize edilemezdi. Dolayısıyla değerlerin ilk, nihâi ve temel kaynağının doğrudan vahiyle veya dolaylı olarak fitrata ve vicdâna yerleştirilerek ilâhî kaynaklı olduğu söylenebilir (Yaran, 2010: 315). Bu tezde de ikinci görüşe yakın bir duruş sergilenerek değerlerin kaynağının ilâhî olduğu üzerinde durulmuştur.

Değerleri; pozitif değerler, negatif değerler ve pozitif görünümlü negatif değerler olarak üç başlık altında tasnif etmek mümkündür. Yalancı şahitlikte bulunmamak, canlı öldürmemek, hırsızlık yapmamak ve yalan konuşmamak gibi değerler pozitif değerlerdir. Bununla birlikte çeşitli coğrafyalarda değer olarak benimsenmiş olan başlık parası istemek, kan davası gütmek, gerdek gecesi damadın arkadaşları tarafından gelinin taciz edilmesi (uzak doğuda) gibi değerler de negatif değerleri ifâde etmektedir. Pozitif görünümlü negatif değerler ise; büyüklere karşı saygı (kabul edilmez yanlışları olan bir büyüğe saygı, yanlış beslemektir; insanın putlaştırılmasının önünü açabilir), el öpme (eldeki mikroplar sebebi ile kişinin enfekte olma riski vardır), anne babaya koşulsuz itaat (anne babanın yanlış talepleri bu değer vâsıtası ile meşru bir görünüme kavuşturulabilir), ırkçılığı körükleyen milliyetçilik, “bana dokunmayan yılan bin yaşasın” tarzında kişiyi bencilliğe sevk eden atasözleri gibi değerleri işâret etmektedir. Özünde negatif olan bu değerlerin pozitif görünmesinin altında, gerek formâl gerekse de informâl olarak ideolojik bir eğitimle bireylere empoze edilmiş olmaları yatmaktadır. Ayrıca toplumun hâkim kültürü de pozitif görünümlü negatif değerleri beslemektedir.

Değer kavramının ahlâk kavramı ile birlikte kullanıldığı, hatta bazen birbirlerinin yerine kullanıldığı vâkidir. Çünkü değerler ahlâkîdir ve ahlâkın sâhip

olduğu değerler vardır. Burada bir iç içe geçmişlik durumu söz konusudur. Dolayısıyla değer ve ahlâk birbirinden ayrılamaz bir nitelik taşırlar. Bir davranışa ahlâkî denilebilmesi için ise onun, bilerek ve hür irâde ile yapılmış olması gerekir. Nitekim gerek eski ve gerekse modern felsefenin ahlâk ile ilgili en önemli ilkelerinden biri hürriyettir (Demir, 1997: 114). İnsanın hür irâdesi sâhip olduğu değerler çerçevesinde şekillendiği için, irâdeyi etkileyen değer, davranışın ahlâkîliğini de tâyin eder. O hâlde davranışın gerçekleşme sürecini etkileyen mekanizma üç aşamada incelenebilir: hür irâde, değer ve ahlâk. Hür irâdesi ile yola çıkan birey sâhip olduğu değerlere göre bir davranış biçimi geliştirir ve bu değerler onun davranışının ahlâkî boyutunu tanzîm eder.

Yakın zaman düşünce târihimizin önemli isimlerinden biri olan Güngör (2010: 28) de yukarıdaki ifâdeyi desteklemektedir. O'na göre ahlâkî davranış konusunda değer; bir kimsenin çeşitli insanları, insanlara ait nitelikleri, istek ve niyetleri, davranışları değerlendirirken başvurduğu bir kriter demektir. Örneğin, Ahmet iyi bir insandır. Niçin? İnsanlara elinden geldiğince yardım etmektedir. Çünkü insanlara yardım etmek iyidir. Değer, bir inanç olmak bakımından, dünyamızın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin bir terkîbi demektir. Dolayısıyla bütün ahlâkî hükümler birer değer hükmündedir ve ahlâkî değerler ferdin üstünde, ferdî menfaati aşan değerlerdir.

Günlük dilde ahlâkî kelimesinin birçok farklı kullanışı mevcuttur. Batı dillerinde moral ve etik terimlerinin Türkçedeki karşılığı ahlâktır. Genelde sosyal bir varlık olan insanın, içinde yaşadığı sosyal organizasyonun kâidelerine uygun davranmak ahlâklılık olarak vasıflandırılabilir ve ahlâk ise bu davranış kurallarının mecmuu olarak târif edilebilir (Poyraz, 1996: 21). Fakat burada kişinin içinde yaşadığı sosyal organizasyonun kâidelerinin evrensel ahlâkî ilkelere uyup uymadığı önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü toplumlar için ahlâkî olan görecelidir ve mutlaka toplumlar üstü bir ölçüte ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacı ise ancak insanüstü bir ilkeler dizgesi olan Tanrısal değerler karşılayabilir.

Ahlâkî davranışın karakteristiği, eylemlerin iyi ve kötü hükümleri çerçevesinde ele alınmasıdır. Davranış iyi ise ahlâkî, kötü ise gayr-i ahlâkîdir. Bu tür hükümler, değer hükümleri olarak adlandırılır. Değer hükümleri ise bir şeyin arzu edilebilir/iyi veya arzu edilemez/kötü olduğunu belirten ifâdelerdir (Gündoğan, 2011: 62). Buradan ahlâkın pratik ve eylemsel, değerlerin teorik, tinsel ve düşünsel olduğu

kanaati ortaya çıkar. Başka bir deyişle değerler, pratik ahlâkî davranışın teorik arka planıdır. Değerler ahlâkî davranışın teşvikçisi, ahlâkî davranış da değerlerin hayat bulmuş şeklidir.

Ahlâk, iyiyi gerçekleştirmeyi amaç edinen eylemlerden meydana geldiği için ancak bir değerler dünyasında mümkündür. Çünkü iyi, ahlâkî öznenin gerçekleştirmek istediği nihâi amaçtır. Bu amaç, kendi başına bir değerdir ve bunun ortadan kalktığı bir durumda eylemi yargılayacak ölçüt ortadan kalkar. Bu ise ahlâkın ve ahlâklılığın yok olması demektir. Bu açıdan bakıldığında ahlâk, pratik varoluşu “iyi” tasarımı etrafında düzenleyen bir felsefenin parçasıdır. Dolayısıyla ahlâk, insanlar arası ilişkilerde geçerli kılınmış değer ya da değerlilik ölçütü olarak tanımlanabilir (Gündoğan, 2011: 17). Buradan yola çıkarak değer ölçütü ahlâk, ahlâkın ölçütü değerdir denilebilir. Bu mekanizma, ideal olan üzerinde birbirini denetleyen iki kavramın birlikteliğinden müteşekkildir.

Ahlâkî davranışın bir tek gâyesi yoktur. Bilakis onda bir gâyeler hiyerarşisinin bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu hiyerarşinin en altında kişinin şahsî menfaati gelir. İçki, kumar, zînâ gibi insan bedenine zarar veren tutum ve davranışların ahlâkî bakımdan kötü kabul edilmesi, kişinin şahsî menfaati içindir. Aynı şekilde kişinin ruh sağlığını ve dengesini korumak, onu rûhen inceltmek ve geliştirmek de ahlâkî fiillerin bir başka gâyesidir ve bu da yine kişinin şahsî menfaati içindir. Hiyerarşinin ikinci kademesinde sosyal gâyeler yer alır. Her ne kadar ferdi gibi görünse de her ahlâkî hareketin mutlaka toplumu ilgilendiren bir yönü vardır. İyi hareketler toplum dengesine, huzur, refah ve saadetine katkıda bulunduğu gibi, kötü hareketler de içtimâi dengeden, huzur ve saadetten az çok bir şeyler alıp götürür. Ahlâkın gâyeler hiyerarşisinin üçüncü kademesinde ise uhrevî saadet yer alır. Hiyerarşinin bu basamağında dinler devreye girerek ahlâkî davranışı öğütler. Buna göre dinler, iyilikler yapana cennet ve muhteşem bir ebedî hayat vaat eder. Bununla birlikte kötülük yapanları da cehennemle ve ızdırap dolu bir ebedî hayatla tehdit eder (Özek, 1987: 21-22). Böylece insanların ahlâkî davranışa yönelmesi ve gayr-i ahlâkî davranıştan uzak durmaları hedeflenir.

Eğitim ve terbiye ile insanın ahlâkı değişebilir. Çünkü her bir pozitif yönlü eğitim, kişide değer edinimini ve mevcut değerlerin gelişimini sağlar. Buna İslâmî literatürde tehzîb-i ahlâk (çirkin huyların güzel huylara çevrilmesi) denir. İslâmda ahlâkı güzelleştirmek ise iki safhada gerçekleşir. Bunlar, davranışların eğitimi ve

duyguların eğitimidir (Dikmen, 1988: 16). Modern eğitim literatüründe de davranışların ve duyguların güzelleştirilmesi değer eğitimi olarak adlandırılır. Bunun için uzmanlar tarafından önceden belirlenen değerlerin öğretim programlarına entegre edilerek formâl eğitim sâyesinde gelecek kuşaklara kazandırılması hedeflenir. Bu değerlerden bâzıları ulusal bir kimlik taşısa da büyük çoğunluğu evrensel niteliklidir.

Günümüz dünyasında şiddet ve hoşgörüsüzlük gibi sosyal problemler eskiye nazaran daha yoğun bir şekilde görülmeye başlamıştır. Maalesef bu problemler en çok da çocukları etkilemektedir. Âileler ve eğitimciler, toplumların geleceğini tehdit eden bu problemlerden kurtulmanın reçetesi olarak etkili bir değer eğitimi göstermektedirler. Çünkü bireylerin hayâtındaki hemen her şey eğitim vâsıtasıyla kendisine kazandırılan bu değerler çerçevesinde algılanır. Değerler ayrıca bir sosyal denetim mekanizması, herkes tarafından kabul gördüğü için de toplumsal bütünlüğün ayrılmaz bir parçasıdır (Yazıcı, 2006: 500). Bu nedenle etkili ve verimli bir değer eğitimi, küresel çaplı problemlerin çözümünde yüksek öneme sâhip enstrümanlardan biridir.

Peki, etkili bir değer eğitimi gerçekleştirebilmek için nasıl bir yöntem izlenmelidir? Bu sorunun cevabı, bu tezin de benimsediği şekliyle Erol Güngör'de saklıdır. Güngör (2011: 576)'e göre değer eğitiminin dînî ve mânevî kaynaklardan, bilhassa Kur'an'dan beslenerek verilmesi gerekir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, din eğitimi ile değer eğitiminin ayrı birer ders olarak değil, harmanlanmış bir şekilde Kur'ânî terbiye ile değerlerin bireyde tezâhür etmesini sağlamaktır. Bu sağlanabildiği takdirde toplumun çok büyük bir bölümü değerleri hayatlarının her safhasında kendilerine rehber olacak prensipler olarak öğreneceklerdir. Bunları ders müfredâtına sıkıştırarak tesirlerini sınırlandırmak veya bıkkınlık vermek yerine, yetişen her genci millî ve mânevî değerlerini tam temsil edebilecek şekilde eğitime yoluna gidilmelidir. Bununla birlikte mevcut eğitim sisteminde yer aldığı şekliyle öğretim programlarındaki değerler üzerinde iyileştirmeler yapılması, küllî bir çözüm olmasa da ihtiyaca cevap verebilecek nitelikte cüz'i bir çözüm olarak değerlendirilebilir.

2.2. Kur'an-ı Kerim ve Değer Eğitimi

İnsanın yeryüzündeki asıl vazîfesi, bizzat hayâtın kendisini ve hayâta dâir her şeyi iyilikle îmar etmektir. Bunun için iyiliğin emri, kötülüğün nehyi önemlidir. Ancak insanoğlunun bu vazîfeyi hakkıyla yerine getirememesinin sonucu olarak dünya yaşanılabilir bir yer olmaktan hızla uzaklaşmaktadır. Rûm Sûresi 41. Âyette: *“İnsanların kendi işledikleri kötülükler sebebiyle karada ve denizde bozulmalar ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bir kısmının sonuçlarını onlara tattıracaktır”* buyrulmaktadır. Bu âyetten anlaşılacağı üzere insandan kaynaklı kötü davranışların, henüz dünyada iken insanları üzecek sonuçları olacağı âşikârdır. Bu bize, müşterek değerler üretmenin ve var olan değerleri sâhiplenmenin, yeryüzü mutluluğumuzun tesisi için vazgeçilmez olduğunu gösterir (Polat, 2010: 64). İslâm dünyasında yaşanan fâciaları ve olumsuzlukları bir de bu açıdan düşünmek ve değerlendirmek gerekir. Üretmeyen, gelişmeyen, ilerlemeyen ve insanlığa katkı sağlamayan toplumlar, kendi geri kalmışlıklarının ceremesini henüz dünyada iken çekmektedirler.

İnsan hayâtını problemsiz bir düzlem üzerine oturtmayı hedef alan bir kurallar bütünü olması sebebi ile Kur'an'ın, değerler sistemi üzerinde doğrudan etkisi vardır. İslâm inancına göre Allah'ın emrettikleri iyi ve değerli, yasakladıkları ise kötü ve değersizdir. Yâni iyi ve kötünün belirlenmesinde, dolayısıyla iyilik ve kötülük kavramlarının tanımlanmasında Allah'ın emir ve yasakları esas ölçüdür (Öğüt, 2008: 106). Bu durum değer eğitiminin de temelini oluşturmaktadır. Değer eğitiminde de iyi ve kötü kavramları üzerinde durulur, iyilik ve kötülük tanımlaması ve tasnifi yapılarak öğrencilerden iyi olanları edinip iyilikle hareket etmeleri beklenir. Kur'an, insanı değerlerle inşaa etmeyi amaçladığı gibi, değer eğitimi de insanı arzu edilen değerlerle tezyîn etmeyi amaçlamaktadır. Bu açılarından bakıldığında insanı eğitmede değer eğitimi ile Kur'an'ın aynı düzlem üzerinde seyrettiği söylenebilir.

Değerleri; ahlâkî, örfî, siyâsî, dînî, millî, sosyal, hukûkî, kültürel, ekonomik, müsbet, geleneksel ve modern gibi birçok sıfatla nitelemek mümkündür. Bununla birlikte değer denilince akla genellikle ahlâkî kavramlar gelir. Bu, ahlâkî değerlerin hayâtın tamamını kapsıyor olmasıyla açıklanabilir. Bu sebeptendir ki siyâsetten dîne kadar en karmaşık değer tartışmaları dahî ahlâk mefhûmu üzerinden yapılır (Polat, 2010: 62). Ahlâk ise İslâm dîninin en temel öğretisi, dünyevî varlığın nihâi gâyesidir.

Herhangi bir dînî inanca bağlı olmaksızın geliştirilmiş ahlâk kuralları bulunsa da insanın onuru, iyiliği ve olgunluğu açısından gereklilik arz eden ahlâkî kuralların arka planında peygamberlerin getirdiği ilâhî mesajlar yatmaktadır (Ardoğan, 2005: 28). Bu mesajların en sonuncu Kur'an-ı Kerim'dir ve Kur'an, bütünüyle ahlâkî değerleri ve vicdânî erdemleri konu edinmektedir. Bu nedenle değer eğitiminde faydalanılabilecek kaynakların başında Kur'an gelmektedir.

Değerler ve inançlar, insanın kendi yaşantısını anlamlandırmasında ve davranışlarına yön vermesinde en etkili faktördür. Çünkü dînî referans alan bir değer sistemi, davranış geliştirme sürecinin belirleyicisi konumundadır (Ulusoy ve Dilmaç, 2012: 36). Kur'an'ın insanı târif ettiği ifâdeleri de insanın değersiz hareket ettiği vakit bir kıymet-i harbiyesinin olmadığını göstermektedir. Burada bütün mesele, insanın Kur'ânî değerlerle donanması ve hayâtını bu değerler doğrultusunda şekillendirmesidir. Aksi yönde davranış formları geliştiren insan ise Kur'an'ın verdiği ve tehdit ettiği insan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'ânî değerlerle donanmış insanı, Cemil Meriç (2013: 220) oldukça veciz bir üslupla tanıtır. O'na göre Kur'ânî eğitimin en temel amacı, sağlıklı bir ruh dünyasına sâhip ve kişiliği oturmuş bireyler yetiştirmektir. Kur'an'ın değerleri ile donanmış ve "halîfetullah" sıfatını kazanmış insan; tabiata gözlerini kapamayan ve onu anlamaya çalışan, elinde Sezar'ın kılıcı olduğu hâlde göğsünde Hz. İsbânın kalbini taşıyan, Sokrates'in kafasıyla düşünüp Allah'a olan sevgisi Hallac'ı aşan, hem Descartes'in ve hem de Pascal'ın sözlerine kulak veren, Buda gibi halkın içinde, Spartacüs gibi kölecilerin karşısında yer alan, Hz. Musa gibi cihad ve Hz. Muhammed gibi kurtuluş mesajları dillendiren insandır. Ayrıca O, güzellik, fazîlet ve hikmetle dolup taşan bir irâdedir. Doğruluk, iyilik ve güzellik O'nun meziyetlerindedir. İşte bu, Kur'an boyasıyla boyanmış ve Kur'ânî değerleri hayâtının merkezine yerleştirmiş insan profilidir. Objektif bir şekilde Kur'an'ın ideal insan târiflerini okuyan akıllı başında her bireyin, bu ifâdeleri doğrulaması ve buna benzer ifâdeler üretmesi beklenmektedir.

Hz. Ömer'in İslâm dînine girişi ve girdikten sonra eriştiği yüksek insanlık seviyesi, Kur'an'ın terbiye edişinde gösterilen başarının en parlak örneklerinden biridir. Hak ile bâtılı ayırt etmedeki ince anlayışı dolayısıyla kendisine "fârûk" yâni "ayırt edici" ünvanı verilen Ömer, İslâm öncesi câhiliyet devrinden bahsederken; "*O zaman iki âdetimiz vardı. Bunlardan birini hatırladıkça güler, ötekini hatırladıkça*

ağlarım. Güldüğüm âdet şudur: Helvadan mâbutlar yapar onlara tapardık, acıkınca da o taptıklarımızı yerdik. Öteki âdetimiz de kızlarımızı diri diri toprağa gömmektir. Bu mel'ûn âdetimizi yetişmiş bir kızımı diri diri toprağa gömerek tatbik etmişim” demiştir. İşte İslâm peygamberini öldürmeye giderken duyduğu Kur'an âyetlerinin tesiri ile İslâmı seçip Kur'ânî değerlerle baştan terbiye edilen bir insan örneği! (Ayasbeyoğlu, 1991: 22). Putperest ve kâtil Ömer'i “Hz. Ömer” yapan ve O'nu “fâruk” olarak vasıflandırarak kıymetini tahkim eden öz, Kur'ânî değerlerden başka bir şey değildir.

Kur'an-ı Kerim, esâsında tüm insanlığa gönderilmiş son hidâyet rehberi olmakla birlikte, özelde İslâm dîninin kutsal kitabı ve Müslümanların başucu kaynağıdır. İlk âyeti “oku” emrinden îtibâren bir değerler silsilesinin toplamını ifâde etmesi hasebiyle de Kur'an denilince değer ve değer eğitimi akla gelir. Kur'an'dan istihrâç edilerek bugünün târihselliğine taşınan şeylerin İslâm öncesi Arap kültürüne uzanan örfler değil, her çağın insanının yaşantısına katkı sağlayan değerler olduğu âşikârdır (Öztürk, 2006: 64). Bu nedenle İslâm toplumlarının yapılandırılmasında en önemli etken Kur'an'dır. Çünkü Kur'an, dogmatik, otoriteye boyun eğen, ön yargılarla hareket eden, bir bilgiyi ya da fikri câhilce reddeden ya da benimseyen insan tipini öne çıkarmak bir yana, insanı böylesi olumsuz niteliklerden uzaklaştırmak için eğiterek insanlık onuruna yaraşır pozitif değerlerle donatmayı amaç edinir (Ardoğan, 2005: 39). Kur'an'ın bu konuda gerçek bir başarı sağladığını belirtmek gerekir. Kendisini Kur'an'a açan ve Kur'an'dan beslenerek hayâtını şekillendiren başta Hz. Muhammed olmak üzere, Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve İmâm-ı Âzam gibi insan örnekleri, Kur'an'ın değer kazandırma konusundaki başarısının ispatı hükmündedir.

Kur'an'da ahlâkî olarak “iyi” kavramını ifâde etmek üzere salâh, birr, hayır, mâruf, hasen, tayyib, ihsan gibi pek çok kelime kullanılmaktadır. Bu kelimelerin ortak yönü, samîmî bir îmandan doğmaları ve onunla uyumlu güzel davranışları dile getirmeleridir. “Güzel ahlâklı bir insan hangi özelliklere sâhiptir?” diye sorulacak olsa akla ilk gelen sıfatlar; âdil, alçak gönüllü, cesur, çalışkan, emânete sâhip çıkan, güler yüzlü, güzel sözlü, haysiyet sâhibi, hoşgörülü, saygılı, kanaatkâr, sabırlı, sorumluluk sâhibi, vefâlı, yardımsever gibi nitelemelerdir. Bu özelliklerin hepsi ilâhî değerlerin Kur'ânî ifâdeleridir (Diyânet İşleri Başkanlığı, 2015: 152).

Kur'an'a göre insan, teknik anlamda birçok varlıktan üstün olarak yaratılmıştır. Akletme, işitme, görme ve konuşma sâyesinde âlet yapan, varlığını dönüştüren, medeniyet ve kültür inşaa eden bir varlık olması onun bu üstünlüğüdür. Allah'ın, insanı yeryüzünde kendine halife olarak tayin etmesi, onun bu üstünlüğe sâhip olmasından ileri gelmektedir. Ahlâkî anlamda ise insan iyiliğe ve kötülüğe, doğruluğa ve yanlışlığa eğilimli nötr bir tabiattadır. Bu sebeple ahlâkî tabiatı çift kutuplu ve düzensizdir. Bununla birlikte bio-fizyolojik bir yapıya sâhip olarak insan acı, ızdırap, sıkıntı ve zarar veren şeyden kaçınarak neşe, haz, zevk ve mutluluk veren şeye yönelir. Ahlâkî ilişkide insanı iyi ve doğru olana yönlendiren şey ise akıl ve vicdandır. Bireyin yöneldiği şeyleri elde etmede akıl, sağduyu ve vicdan ölçü olmaktan çıkar da zevk, arzu ve hazzın kendisi ölçü alınır veya irâdî olarak bunlara uyulursa, bu da kötü ve yanlış olandır. Çünkü esas olan zevk ve arzular değil, akıl ve vicdandır. İnsanın ahlâkî ilişkilerde arzularına uyma eğilimini Kur'an, onun bir zayıflığı olarak niteler. Tövbe ve istiğfar ile Allah'ın bu günahları sileceği vaadi insanın bu zayıflığı ile ilişkilidir. İnsanın bu eğilimlerinden birinin baskısını yaşamış fakat ona boyun eğmeden gerçek anlamda aklî ve ahlâkî olanı seçmiş olan Hz. Yusuf tecrübesi Kur'an'da anlatılmaktadır (Güler, 2010: 100). Bu tecrübe insanlara zaaflarını yenebileceğini ve aklî olanı zevk veren şeye tercih edebileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü peygamber kıssaları insanlara ilgili konularda örnek davranış biçimlerini öğretirler. Her ne kadar onlar peygamberler olsa da nihâyetinde insandırlar ve onların olaylar karşısındaki davranışları peygamberliklerinin değil, insânî erdemlerinin bir netîcesidir. İşte Kur'an, aklî ve vicdânî olanın tercih edilmesi değer ve erdemini insana kazandırır.

Kur'an, mushaf sırasına göre ilk sûresinde Rab ismine vurgu yaptığı gibi, son sûresinde de Rab ismine vurgu yaparak âdeta terbiyeyi hayâtın bütün safhalarına yaymaktadır (Koçyiğit, 2012: 123). Çünkü Rab, terbiye eden demektir, mürebbîdir. Rab isminin Kur'an'da Allah isminden sonra en çok tekrarlanan isim olması, bize İslâm dîninde eğitim/terbiye sisteminin Allah inancına dayandığını ve ilk, mutlak yetiştiricinin Allah olduğunu açıkça anlatmaktadır. Kur'an, bütünüyle bu sistemi kapsar. Hz. Muhammed'in peygamberlik hayâtı da bu sistemin uygulama örnekleri ile doludur. Bu örneklerin başında ilk yetişen olarak kendisi, sonra da kendisinin yetiştirdiği Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi kişilik âbideleri vardır (Ayasbeyoğlu, 1991: 17). Allah isminden sonra en çok tekrarlanan ismin Rab

ismi olmasının bir diğer amacı da insanı yeterlilik ve büyüklenme eğiliminden kurtarmak, insanın mutlak sâhip olduğu hiçbir şeyin olmadığını, bilakis kendisinin ve sâhip olduğu her şeyin gerçek sâhibinin, varlığını devam ettirenin Allah olduğu hissini yerleştirmektir. Allah tüm âlemlerin, göklerin, yerin, arşın, doğunun, batının Rabbidir. Allah, her insanla özel bir ilişkisi olduğu için onu şirk ve isyandan kurtarır, kendine inanan ahlâklı bir kul durumuna getirmek için terbiye eder, ona yardım eder ve yol gösterir. Allah'ın hidâyeti bu terbiyesinin gereğidir. Vahiy metinleri, bu terbiye süreçlerinin kitaplaşmış sözlü ifâdeleridir (Güler, 2010: 35). İşte Kur'an, bu terbiye sürecinin kitaplaşmış bir sözlü ifâdesi olduğu için değer eğitiminde kullanılabilir kaynaklar arasında gösterilmektedir.

Kur'an'da pek çok fazîlet irdelenip tavsiye edilir. Bunlar arasında belki en fazla vurgulananlar düşünce, duygu, söz ve davranışlarımızda dürüstlük ve adâlet gibi erdemlerle; başta yoksullar, fakirler, yetimler, yolda kalmışlar, yardıma muhtaç olmak üzere öteki insanlara karşı yapacağımız ihsan ve infak gibi yardımseverlik ve hayırseverlik türü erdemlerdir (Yaran, 2010: 44). Allah'ın Kur'an'da öğütlediği gibi yaşayan insan yalnız iyi bir kul olmakla kalmaz, aynı zamanda çevresiyle ve tüm insanlarla iyi ilişkiler geliştirir. İslâm dîninde iyi kul olmak ile din kardeşine ve bütün insanlara iyi davranmak farklı şeyler değildir. Başka bir deyişle, din kardeşine ve bütün insanlara iyi davranmayan biri iyi bir kul olamaz. Çünkü Allah, îman eden kimsenin iyi işler yapmasını ve hayır peşinde koşmasını istemektedir. Allah'ın mü'mine öğütlediği nitelikler, O'nun fert olarak şahsiyetini şekillendirirken, aynı zamanda toplum hayâtının da huzur içinde olmasını sağlar. Çünkü toplumun huzur ve refâhı, fertlerin karşılıklı olarak birbirlerinden râzı olmalarına bağlıdır. İlâhî emir ve yasaklar aynı anda hem ferdin hem de toplumun hayrına olan öyle âhenkli bir formüldür ki, o formülü uygulayan fertlerin toplumunda huzursuzluk olması mümkün değildir. Toplumun huzuru ancak, Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak ve O'nun işâret ettiği değerlerle donanarak sağlanabilir (Özarpınar, 2012: 32). Bu anlayış doğrultusunda Kur'ânî değerlerin değer eğitimi sürecine dâhil edilmesi, beşerin insanlaşmasına katkı sağlayacaktır.

İnsan ne kadar anlayışlı, ne kadar hoşgörülü ve ne kadar geniş gönlü olursa olsun, biyolojik bencilliğinden ve insanları sosyal kategorilere ayırma hastalığından tam anlamıyla kurtulamaz. Bencilik ve ayrımcılığın kontrol altında tutulmasının tek bir yolu vardır, o da Allah'ın hükümlerine uymak ve O'nun terbiye fırçası ile

boyanmaktadır. Allah'a îman eden ve O'nun hükümlerine râm olan bir insanın birey olarak kendi sağlığını koruması ve nefsinin ihtiyaçlarını tatmin etmesi Allah'ın çizdiği sınırların dışında değildir ve kimsenin zararına olmaz. Allah'ın rızasının gözetildiği ve O'nun değerleriyle hareket edildiği bir yerde, millet yararı ile insanlık yararının çatışmayacağından emin olunabilir. Çünkü Allah, Kur'an'ı bu dengeyi kurmak için göndermiştir. Medeniyetin esâsı işte bu dengedir. İnsan hayâtı, Allah'ın terbiyesiyle başladığına ve Allah'ın dîni esas itibariyle başından beri aynı olduğuna göre, İslâmiyet ilk ve tek hakîkî medeniyettir (Özakpınar, 2009: 117). Dolayısıyla medeniyet tasavvurunun gerçekten orijinal şekline dönebilmesi ve ilerlemenin bu doğrultuda geliştirilmesi, ancak ve ancak Kur'an'ın rehberliğinde mümkün görünmektedir. Bu, insanın Kur'ânî değerlerle donatılması anlamına gelmektedir.

Kur'an'ın temel hamlesi, ahlâkın ve değerlerin yeryüzüne hâkim olmasını sağlamaktır. Sosyal ve ekonomik adâlet kavramları bundan sonra gelir. Başka bir ifade ile Kur'an'a göre önce ahlâk ve değerler yerleştirilmelidir. Kur'an, kendi dünya anlayışını giderek daha açık bir şekilde ortaya koydukça, ideal insanı amaçlayan ahlâkî düzen ve değerlerin sâdece yüce bir dînî duyarlılıkla yüklü olmadığı ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda o, hayranlık uyandırıcı bir tutarlılık ve devamlılık gösteren tam bir evren nizâmı tesis etmeyi hedeflemektedir (Fazlurrahman, 2012: 81). Çünkü Kur'an, iyiliği emredip kötülükten nehyeden bir Allah'ın, ahlâkî bakımdan iyi ve adâletli bir toplum yaratma hedefine ulaşmayı amaçlayan, öğütlediği ve emrettiği değerlerle insanı tezyîn eden dînî ve ahlâkî bir belgedir.

Kur'an, insanlığa öğütlediği değerlerle kişinin "birey" olmasını sağlamayı hedeflemektedir. İnsânî, vicdânî, hukûkî ve ahlâkî değerlerle donanmış bir birey, ödev ve sorumluluklarının farkında hareket eder. Bu anlamda Kur'an'ın bireye bahsettiği sorumluluk tam bir özgürlüğü işâret etmekte, özgürlükten kaçışın tam karşısında yer almaktadır. Buna göre taklide bağlı inanç, davranış ve tutum geliştirmek, varoluş gâyesinin zıddına hareket etmek demektir. Bu sebeple deliller göstererek Allah'ı bilmek ve tanımak vâcip, taklit ise haramdır. Bireyin aklını kitle hareketlerine veya kitle liderlerinin tasarrufuna teslim etmesi, bir cemaat veya cemiyet içinde benliğini kaybetmesi son derece olumsuz bir tutum olarak kabul edilir ve bireysel sorumluluğu ortadan kaldırmaz. İnsanların irâdesini bâtılda kullananlar gibi onlara irâdelerini teslim edenler de sorumludurlar ve güçsüz olma bu konuda geçerli bir özür değildir (Ardoğan, 2005: 35).

İslâm ahlâkı, Kur'an'a dayanan teolojik ve rasyonel bir ahlâktır. Bu ahlâk, temel kavramlarını Kur'an'dan alır, bunları aklın süzgecinden geçirerek toplumların gereksinimlerine, bilimin gerçeklerine, çağların gelişmesine göre düzenler. Ahlâk dinden vazgeçmez. Çünkü din, ahlâk için en büyük otorite kaynaklarından biridir. Bu otorite felsefede, bilimde ve sanatta bulunmaz. Dîne yabancı olan ahlâk fakirleşir, zenginliğini ve genişliğini yitirir. Din insanın her türlü eylem ve davranışlarının Tanrı tarafından bilindiğini ve amel defterine yazıldığını bildirir. Dünyanın hiçbir kânun ve kuruluşu bu ilâhî tecrübe kadar insanı yakından gözleyip kontrol edemez. İnsanları ve toplumları daha yüksek, daha erdemli bir yaşayışa doğru yükselten en doğru ve uygun vâsıta din ve ahlâktır. İslâm'da ahlâk, dinden ayrılmaz ve tümüyle onun üstüne binâ edilir (Filiz, 2014: 80). Bu realite, istenen insanı elde etmek için Kur'ânî değerlerin eğitim sistemine entegre edilmesi gerektiğini işâret etmektedir.

Din, ahlâk yasasının temel kaynaklarından biri olarak kabul edilir. Başka bir ifâdeyle din, esâsen hakîkî anlamını ve amacını ahlâkta bulur. Bu yüzden ilâhî elçiliğin altında ahlâklılık yatar. Bunu Hz. Peygamber: *“din güzel ahlâktır”*, *“sizin dînen iyi olanınız, ahlâken de iyi olanınızdır”* söylemiyle daha açık bir şekilde dile getirir. Allah, Kalem Sûresi 8. âyetiyle: *“kuşkusuz ki sen yüce bir ahlâk sâhibisin”* diyerek Hz. Peygamberi övmüştür. Bu âyetteki “ahlâk” kavramına İslâm müfessirleri din ve İslâm anlamını vermişlerdir. Çünkü din, insanın Tanrısına, kendisine ve canlı cansız tüm varlıklara karşı ödevlerini bildirir. Bu nedenle ahlâk, ilâhî kökenli dinlerin özü ve rûhudur (Filiz, 2014: 79). İslâm peygamberinin ahlâkı, Kur'an ahlâkı olarak tanımlandığına göre, aynı ahlâklılık düzeyine yükselebilmek için Kur'an'dan faydalanmak gerekir.

İslâm dînindeki pratik hikmetin içerdiği ayrıntılar, insaflı her insanı hayrete düşürecek kadar çoktur. İslâm dîni, hakîkaten ahlâk dînidir. Kur'an'ın herhangi bir yeri incelendiğinde ya mantığında ya da mefhûmunda insanları hidâyet ve fazîlet yoluna sevkedecek, mutluluğa engel olan ahlâk ve eylemlerden insanları koruyacak uyarıları keşfetmekte güçlük çekilmez. Ahlâk kurallarının en kuvvetli müeyyideleri dindedir. Ahlâk ilkelerinin en büyük bekçisi ve koruyucusu, mutlak bir güç ve kuvvet sâhibi olan Allah'ın, âhîret gününde kullarını ödüllendireceğine veya cezâlandıracağına olan kuvvetli îmandır (Babanzade, 1995: 11). Âhîret kavramının, doğru davranma ve ahlâksızlıklardan uzaklaştırmada bir etki unsuru olarak Kur'an tarafından kullanılması, insan fitratının acı ve ızdırap veren şeyden uzaklaşp

menfaat, haz, zevk ve mutluluk veren şeye yönelmesi prensibine dayanır. İnanan ve iyi işler yapanların âhirette sınırsız mükâfatlandırılacağı vaad edilerek, insanın dünyada kendi cinslerine karşı zulüm ve ahlâksızlıktan vazgeçirilmesi amaçlanır. Aynı şekilde inanmayıp ahlâksızlık yapanların, yaptıklarının ahlâkî karşılığı olarak cehennemde cezâlandırılacağı tehdidiyle insan, kötülüklerden uzaklaştırılmaya çalışılır (Güler, 2010: 111). Bu, Kur'an'ın insanı terbiye ediş yöntemlerinden yalnızca biridir. Yöntemin özünde ödül ve cezâ vardır. Ahlâkî/değerli olan sayısız niğmetle ödüllendirilirken, ahlâkî olmayan/değersiz ise cezâların en büyüğü ile cezâlandırılmaktadır. Bu inancı içselleştirerek her zerresinde hisseden birinin değer normlarına aykırı davranışlar sergilemesi oldukça istisnâi bir durumdur. Hata payının bırakılması, beşerin hataya meyyâl oluşundan ileri gelmektedir.

Kur'an, insan eğitimini ana hedef almakla birlikte, Allah'ın, âlemlerin rabbi olması münâsebetiyle kapsamı geniş tutmuştur. Bu sebeple Kur'an, eğitimi sâdece insanla sınırlamaz. Hayvanları da eğitimin içerisine dâhil eder ve tüm mahlûkâtın terbiyesi için çaba sarfeder. Kedi, köpek, kuş ve at gibi evcilleştirilmiş hayvanlar bir yana; aslan, fil ve maymun gibi yabânî hayvanlar dahî terbiye edilebilir, eğitilebilirler. Bununla birlikte insanın terbiyesi için İslâmın ön gördüğü eğitim kesinlikle seküler değildir. Çünkü Kur'an'da 44 yerde geçen "tâlim" kelimesi çoğunlukla Allah'ın öğrettiklerini işâret etmektedir. Ayrıca "rab" ve "tezkiye" gibi eğitim içerikli kelimeler de mânevî anlam yüklüdür. Bu, Kur'an'ın hedefleriyle doğrudan ilişkilidir. Çünkü İslâm terbiyesinin en önemli hedefi, insanı kemâle ulaştırmak, insan-ı kâmilî oluşturmaktır. İnsânî olgunluk ise ahlâkî erdemlerin tamamını ihtivâ etmektedir. O hâlde Kur'an'ın ön gördüğü eğitim, ahlâkî fazîletlerin baskın olduğu bir değerler eğitimidir (Koçyiğit, 2012: 125-127).

Bilginin kaynağının vahiy olduğu gerçeğinden ve dinler târihinin insanlığa mîrâsından hareketle, günümüz evrensel değerlerini bir akıl ürünü olarak insanın ortaya koymadığını, onların kutsal kitaplar ve peygamberler vâsıtasıyla insanlığa öğretildiğini mükerreren belirtmek gerekir. Ancak bu değerlerin bir akıl ürünü olarak -akıl dahî, işleyen akıl olarak Kur'an'da bir değer şeklinde verilmekte ve defaatle üstünde durulmaktadır- insanın ürettiği öğretim programlarında yer aldığı görülmektedir. O hâlde etkili bir değer eğitimi için, vahyin kapsayıcılığı altında akıl ile vahyin bir ortaklık kurması kaçınılmazdır.

2.3. Sosyal Bilgiler ve Değer Eğitimi

Sosyal Bilgiler; bireyin, toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla târih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyâset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite veya tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir (MEB: 2005). Diğer bir ifadeyle Sosyal Bilgiler, sosyal bilim disiplinlerinden aldığı bilgileri kullanarak geçmişle gelecek arasında köprü vazîfesi gören ve ehemmiyet derecesi yüksek olan bir derstir.

Sosyal Bilgiler; sosyal bilim disiplinlerinden seçilmiş bilgiler ışığında ilköğretim çağındaki çocuklara toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırarak iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirmeyi amaçlayan bir öğretim programıdır. Sosyal Bilgiler dersi, değer eğitimi de yapan bir derstir. Gerek içeriğinin târihsel bir nitelik taşıması, gerekse değişik kültür ve yaşam hikâyelerini anlatması ve çok disiplinli bir yapıya sâhip olması açısından değer eğitimi için önemlidir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı aynı zamanda millî menfaatleri merkeze alan bir özellik taşımaktadır. Sosyal Bilgiler dersi; çalışkan, araştırmacı, özverili, erdemli, girişimci, yurdunu ve ulusunu seven, görev ve sorumluluk sâhibi, bilimsel düşünebilen, hoşgörülü ve demokrat, tutumlu, üretken, yasalarla uyan, insana ve çevreye saygılı ve yardımsever bireyler yetiştirilmesini sağlar. Ayrıca toplum mühendisliği görevini üstlenen Sosyal Bilgiler dersinin yıkılan kültür ve değerlerimizi iyileştirme gibi bir görevi vardır (Gömleksiz ve Cüro, 2011: 102-104).

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan târih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi konuları, değer eğitimi ile birebir ilgili konulardır. Öğrencilere kültür aktarımının sağlanmasında, atalarının yaşantılarının öğretilmesinde, geçmişle gelecek arasında bağ kurmasının kolaylaştırılmasında, kültürel değerlerini benimsemesinde ve târihinin önemli olaylarını bilmesinde târih disiplinin katkısı vardır. Coğrafya disiplini ise öğrenciye coğrâfi bilinç aşulamakta, kaynakların etkili ve verimli kullanılmasını öğretmekte, çevreye ve doğaya saygılı bireylerin yetiştirilmesinde ve kâinatın güzelliklerini okuyup anlayabilecek kâbiliyette nesillerin hazırlanmasında devreye girmektedir. Vatandaşlık bilgisi ile de öğrenci evrensel demokratik değerlerle donatılarak etkin ve faydalı bir vatandaş olmaya

hazırlanmaktadır. Bütün bu değerler tek çatı altında toplanmış ve adına Sosyal Bilgiler denmiştir.

Ülkemizde Sosyal Bilgiler dersinin resmî serüveni, 1913 yılında yürürlüğe giren Fransa İlköğretim Kânunu'nun etkisi altında Geçici İlköğretim Kânunu'nun oluşturulması ile başlar. Bu kânuna göre günümüzde Sosyal Bilgiler olarak isimlendirilen târih, coğrafya, musâhabât-ı ahlâkîye (ahlâk sohbetleri) ve mâlûmât-ı vataniye (vatandaşlık bilgisi) adı altında farklı derslerin müfredâta koyulduğu görülmektedir. 1926 yılından itibaren ise bu dersler târih, coğrafya ve yurt bilgisi şeklinde ilköğretim programlarında yer almıştır. 1962 yılına gelindiğinde târih, coğrafya ve yurt bilgisi dersleri “Toplum ve Ülke İncelemeleri” adı altında birleştirilmiştir. 1968 yılına gelindiğinde ise ilk defa Sosyal Bilgiler İlkokul Programı yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu programda târih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi derslerinin Sosyal Bilgiler dersi adı altında birleştirildiği görülmektedir. 1985 yılından itibaren Sosyal Bilgiler dersi programdan çıkartılmış, onun yerine “Millî Târih”, “Millî Coğrafya” ve “Vatandaşlık Bilgisi” dersleri ayrı disiplinler hâlinde müfredâta yer almıştır. 1997 yılında zorunlu eğitim süresinin sekiz yıla çıkarılması ile birlikte, 1998 yılında Sosyal Bilgiler dersinin yeni programı kabul edilmiştir. Bu programa göre yine târih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi dersleri Sosyal Bilgiler adı altında toplanmıştır. 1998 programı, içerisinde tespit edilen problemlerin düzeltilmesi için tekrar gözden geçirilmiş ve yapılan yeni düzenlemelerle birlikte 2000 yılında yeni hâli ile pilot okullarda uygulamaya konmuştur. 2005 yılına gelindiğinde ise yeni bir İlköğretim Programı hazırlanmıştır. Yeni program, yapılandırmacı yaklaşımı benimsemiş ve öğrenci odaklı bir eğitimi merkeze almıştır (Kan, 2010: 670-671).

Her ne kadar Sosyal Bilgiler dersinin ülkemizde resmî olarak müfredâta girmesi cumhuriyet dönemine tekâbül ediyor olsa da esâsında onun târihi oldukça eskidir. Türklerin târih sahnesine ilk çıktıkları günden itibaren, İslâm dînini kabul edinceye kadar çocuklarına kendi gelenek, görenek ve kültürel değerlerini öğrettikleri bilinmektedir. İslâmın kabûlü ile birlikte bu eğitimin merkezine İslâmî kurallar ve değerler yerleştirilmiş, bununla birlikte Türk kültürünün öğeleri de çocuk ve gençlere öğretilmeye devam etmiştir. Toplumsal yaşamın vazgeçilmez öğeleri olan gelenek ve göreneklerin çocuklara ve gençlere öğretilmesi, Türk târihinde kültür aktarımını sağlayan bir Sosyal Bilgiler eğitiminin olduğunu göstermektedir (Akpınar

ve Kaymakçı, 2012: 606). Esâsında mesele kültür aktarımına indirgenecek olduktan sonra, insanın olduğu her yer ve her zaman diliminde Sosyal Bilgiler'in var olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü kültür aktarımı, ilk insandan itibaren gerçekleşen bir informâl eğitim sürecini kapsamaktadır.

Mevcut Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nı oluşturan temel öğeler; beceriler, kavramlar, değerler, genel amaçlar ve öğrenme alanlarıdır. Bu programın vizyonu; 21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş, Türk târihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı ve doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmektir (MEB, 2005). Bu açıdan bakıldığında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vizyonu tamamıyla değerlerden oluşmaktadır. Çünkü vizyon olarak ifade edilen her bir davranış biçimi bir değeri işaret etmektedir.

Çocuğun erdemli bir insan olarak toplumsal yaşamda yerini alması, en az iyi bir öğrenimden geçip başarılı bir yetişkin olması kadar önemlidir. Doğruluk, büyüklere saygı, görgü kurallarına uyma, küçüklere ve güçsüzlere yardım, âdil olma ve hakkı gözetme gibi değerler her toplumda ve her çağda insanlar için aranan niteliklerdir. Geleneksel ve otoriter kültürlerde, irdeleme ve sorgulama olmaksızın söylenenleri kabul etme şeklinde değer eğitimi gerçekleşmektedir. Demokratik toplumlarda ise bireylerin kendilerini özgürce ifade edebilmesi ve siyâsal sisteme katılabilmesi için bu yöntemler yeterli değildir. Demokratik toplum, demokratik değerleri özgür bir ortamda içselleştirmiş, özgür ve bağımsız kararlar alabilme kazanımlarına sâhip vatandaşlara ihtiyaç duymaktadır (Kurtdele Fidan, 2013: 363). Sözün bu noktasında Sosyal Bilgiler dersinin önemi bir kez daha gündeme gelmektedir. Çünkü gelecek nesillere bu demokratik değerleri kazandırmada tek yetkin ders Sosyal Bilgiler dersidir.

Bireyler öncelikle âilelerinde ve yakın çevrelerinde, daha sonra eğitim kurumlarında toplumsal yaşamın gerektirdiği bilgi, beceri, değer, tutum ve davranış özelliklerini kazanmaktadır. Demokratik, çağdaş ve sağlıklı bir toplumsal yapının oluşturulmasında değer eğitimi hayâtî önem taşımaktadır. Sosyal Bilgiler eğitiminin,

bireylere demokratik değer, tutum ve inanç kazandırma, sâhip oldukları değerlerin farkına varma ve bunların diğer insanlarla etkileşimlerine etkisinin bilincine varmalarını sağlama sorumluluğu bulunmaktadır. Bu nedenle, Sosyal Bilgiler dersinde kavram, bilgi ve beceri öğretiminin yanı sıra değer eğitiminin de gereken ilgiyi görmesi, amaçlanan değerlerin öğrencilere kazandırılması bakımından önem taşımaktadır (Yaşar ve Çengelci, 2012: 2). Bu, Sosyal Bilgiler dersinin birebir hayâtın içinde yer alan bir ders olması ile yakından ilgilidir. Çünkü Sosyal Bilgiler dersinde öğrenilen bilgiler ve kazanılan değerler, kişinin günlük hayâtına yansımaktadır.

İlköğretim Programı'ndaki tüm dersler genelde evrensel değerleri, özeldense vatandaşlık değerlerini destekleme amacı taşır. Buna karşılık Sosyal Bilgiler, etkin ve sorumlu vatandaşların yetiştirilmesinde en önemli role sâhiptir. Hayâtı odak merkezine alan Sosyal Bilgiler dersinde sürecin değer temelli olması, doğrudan ya da konular içinde yeri geldikçe değerlerin ele alınması kaçınılmazdır. Nitekim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda da değer eğitime yer verilerek bu zorunluluğun karşılandığı görülmektedir (Yaşar ve Çengelci, 2012: 2). Etkili ve verimli bir Sosyal Bilgiler dersinin en önemli çıktısı, değerlerle donatılmış iyi bir birey ve sorumluluklarının bilincinde bir vatandaşdır.

Bu bilgiler ışığında, Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması plânlanan değerleri görmek için programa bakılacak olursa; âdil olma, âile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misâfirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik (MEB, 2005) değerlerinin yer aldığı görülecektir. Bu değerlerin etkili bir şekilde öğrenciye kazandırılıp kazandırılmadığı başka bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, yeterli olup olmadığı bizce tartışmalıdır.

3. BÖLÜM

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

3.1. İnciller ve Tevrat Referanslı Değer Eğitimi Çalışmaları

Ülkemizde değer kavramı, değerler ve değer eğitimi konularında çeşitli çalışmalar mevcut bulunsa da Sosyal Bilgiler öğretiminin kazandırdığı değerler ile Kur'an öğretilerini buluşturan herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Buna mukâbil batı dünyasında İnciller ve Tevrat referanslı değer eğitimini ele alan akademik çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Örnek teşkil etmesi bakımından bu çalışmalar aşağıda verilmiştir.

İncilleri referans gösteren değer eğitimi çalışması yürütenlerden birisi Warshaw (1990)'dır. O, İncil'in ders kitabı olarak okullarda kullanılması sûretiyle eğitim sürecine dâhil edilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Edebiyat, Sosyal Bilgiler, Tarih ve diğer beşerî bilim derslerinde İncil'in kullanılabileceğine yönelik yeni bir yaklaşım geliştirmiş ve bu doğrultuda önerilerde bulunmuştur.

Lierman (1999), karakter ile dînî eğitim arasında bir bağ olup olmadığını araştırmıştır. Tarih boyunca İncil öğretileri sâyesinde karakter eğitiminin gerçekleştirildiğini vurgulayarak, dînin kişilik gelişimi üzerinde etkin role sâhip olduğunu ifâde etmiştir. Ayrıca İncil temelli ve gelişim odaklı karakter eğitiminin okul müfredatlarında yer almasının doğruluğunu teyit etmiştir.

Carter (2007), çalışmasında İncil'in doğruluk ve varlığın kaynağı olarak görüldüğünü ifâde etmiş ve öğrencilerin İncil referanslı bir eğitim sürecinden geçtiği takdirde toplumsal çatışma alanlarının azalacağına dikkat çekmiştir. Bunu da "İncil'in içinde yaşamak" olarak isimlendirerek yaşamın tamamını kapsayacak şekilde bir dînî eğitim verilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur.

Bang (2011) de İncil referanslı bir eğitim temeli üzerine çalışmış akademisyenlerden biridir. Gençlerin eğitimi sırasında İncil hikâyelerinin nasıl daha efektif anlatılabileceği üzerinde yoğunlaşmıştır. Başka bir ifâde ile gençlerin daha sorumluluk sâhibi, değerlerle donatılmış ve daha olgun bireyler olarak yetiştirilebilmesi için İncil'deki hikâyelerden nasıl faydalanılabileceği üzerinde durmuştur.

Dalton (2014), İncil’de Hz. İsa’nın bir çocuk olarak hayatının anlatıldığı kesitlerin Amerikan okullarında öğretilebileceğini ifade etmiştir. Böylece bir çocuk olarak Hz. İsa’nın yaşantısını kutsal kitaptan öğrenen ve hayatına tatbik eden öğrencinin gerekli değerleri edinebileceğini düşünmektedir.

Kodesh (1997), Yahudi kaynaklarını kullanarak hayat boyu öğrenme sürecinin metod ve prensiplerini ortaya koymuştur. Araştırmada, Tevrat’ın eğitim sürecinin vazgeçilmez bir parçası olduğu, her Yahudi öğrencinin kirlenmemiş bir Yahudi ideası taşıdığı ve bu bilgilerinin hayatlarının vazgeçilmez bir parçası haline geldiği vurgulanmıştır. Çocukluktan yetişkinliğe kadar Yahudi değerlerinin de bu işleyiş sayesinde bireylere aktarıldığı ifade edilmiştir.

Paley (1998), çalışmasında ideal bir Yahudi okulunun gelişimine rehberlik edecek bir dizi değerleri belirlemektedir. Bu değerlerin kazandırılmasında kolaylık sağlamak için de bir müfredat programı ve bir dizi öğretim uygulaması önermektedir. Bunu yaparken Tevrat’tan yararlanmakta ve Yahudilik dininin diğer kaynaklarına atıfta bulunmaktadır.

Resnick (2004), Yahudilerin değer eğitimleri üzerine bir durum çalışması yapmıştır. Buna göre Yahudilerde sosyal ahlak normlarına uygun davranan, olaylara vicdan temelli bir yaklaşım sergileyen, uluslararası insan haklarını savunan ve cinsiyet rollerini iyi kavramış bir insan profili çizme amaçlı değer eğitimi yürütülmektedir. Bu değer eğitimi gerçekleştirilirken de dinî ve ahlâkî kaynaklardan yararlanılmaktadır.

Cohen, Milyavskaya ve Koestner (2009), Ortodoks Yahudi okullarında öğrenim gören çocukların Yahudi değerlerini içselleştirme durumları üzerine bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu araştırmaya göre Ortodoks Yahudi okullarında öğrenim gören çocuklar, Yahudi değerlerini benimseme ve Yahudi kültürü ile kültürlenme konusunda başarılı bir çıktı elde etmektedirler. Ayrıca bu öğrencilerin özerk davranışlar sergileme, sorumluluk sahibi olma ve bağımsız karar verme gibi yeterlilikleri de kazandıkları görülmektedir.

Dorph (2010), öğretmen adayı Yahudilerin Tevrat ile ilgili bilgi ve inançları ve bunun eğitime olan etkileri üzerinde durduğu bir akademik çalışma yayınlamıştır. Bu çalışmaya göre inancının değerlerine bağlı olup Tevrat’ı iyi bilen bir öğretmen adayının, eğitim hayatında daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Zisenwine (2010), Tevrat, Talmut ve müfredat üçgeninde Yahudi eğitimcilerin okumaları gerektiğini ifade eden bir makâle çalışması yürütmüştür. Tevrat'ın yanında, bir Yahudi kânun kitabı olan Talmut'un da eğitim sürecine dâhil edilmesini öngören bu çalışma, kutsal kitap referanslı bir eğitim stratejisinin belirlenmesi bakımından iyi bir örnektir. Bu çalışmaya göre eğitim oryantasyonu ve kâbiliyetlere yön verme süreci, Tevrat ve Talmut'un ışığında geliştirilmelidir.

İnciller ve Tevrat referanslı değer eğitimi çalışmalarına bu şekilde değindikten sonra ülkemizdeki değer ve değer eğitimi çalışmalarına göz atılabilir. Çalışmanın konusu ile ilgili araştırmaların taraması yapılırken, makâle incelemesinde herhangi bir bölüm veya alan ayırımına gidilmemiş, bununla birlikte tez incelemesinde sâdece Sosyal Bilgiler öğretimi alanındaki araştırmalar taranarak bu çalışmaya dâhil edilmiştir. İlgili konularda yapılan makâle çalışmaları ve tezler içerikleriyle birlikte aşağıda sıralanmıştır.

3.2. Makâleler

Acat ve Aslan (2012: 1461-1474)'ın yeni bir değer sınıflamasına ulaşmak ve bu sınıflamaya bağlı olarak öğrencilere kazandırılması gereken değerler ile ilgili öğretmen ve veli görüşlerini incelemek amacıyla yürüttükleri çalışmaya toplam 1726 veli ve 575 öğretmen katılmıştır. Katılımcılar, örnekleme yöntemlerinden biri olan tabakalı örnekleme yoluyla seçilmiştir. Çalışmada gerçekleştirilen hiyerarşik küme analizi sonucunda beş sınıftan (muhafazakâr-geleneksel değerler, ulusal-millî değerler, öze dönük-kişisel değerler, sosyal-toplumsal değerler, bilimsel-yenilikçi değerler) oluşan bir değer sınıflaması elde edilmiştir.

Acun, Yücel, Önder ve Tarman (2013: 191-206)'ın ilköğretim Sosyal Bilgiler 4. ve 5. sınıf programında yer alan değerlerin öğretmen ve veliler tarafından algılanan önemine ilişkin öğretmenler ile velilerin görüşleri arasındaki olası farklılıkları ortaya koymak amacıyla yürüttüğü çalışmaya toplam 92 öğretmen ve 460 öğrenci velisi katılımcı olarak dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin en önemli gördükleri değerlerin sırasıyla vatanseverlik, sorumluluk ve âdil olma değerleri olduğu, velilerin en önemli gördükleri üç değer dürüstlük, çalışkanlık ve saygı değerleri olduğu görülmüştür. Buna karşılık hem öğretmenler, hem de veliler en az önemli gördükleri değerleri estetik ve misâfirperverlik olarak belirtmişlerdir.

Akbaş (2008: 9-27)'ın değer eğitimi akımlarına genel bir bakış açısı geliştirdiği çalışması, bireyde değerleri gerçekleştirme, karakter eğitimi, vatandaşlık eğitimi ve ahlâk eğitimi konularına açıklama getirmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede çalışma süresince değer gerçekleştirme, karakter eğitimi, vatandaşlık eğitimi ve ahlâk eğitimi akımlarının tanımları, kapsamaları, öğretim yaklaşımları, öğretmen rolleri ve temel değerlerinden bahsedilmiştir.

Akinoğlu (2003: 7-26), çalışmasında eleştirel düşünmeyi bir eğitim değeri olarak ele almış ve bunun üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmanın asıl amacı eleştirel düşünmenin önemli bir eğitim değerine dönüşmesine yol açan tekno-kültürel değişimi irdelemek, bu konuya literatür çerçevesinde bir bakış açısı getirmektir. Çalışma içerisinde eleştirel düşünmenin önemini vurgulamak için ortaya konan düşünceler literatürle desteklenmiştir.

Akkaya (2013: 69-82), öğretmen adaylarının değer tercihlerini belirlemek ve bu tercihlerin bazı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak amacıyla tarama modelini kullanarak yürüttüğü çalışmaya 910 öğretmen adayını dâhil etmiştir. Araştırma sonucunda öğrenciler en fazla vicdan huzuru değerini tercih etmişlerdir. Gerçeklerin bilinmesi ve konforlu bir hayat değerleri ise son tercihlerde yer almıştır. Katılımcıların bölümlerine göre değer tercihleri: her şeyin ölçülü ve âhenkli olması, öbür dünyayı kazanmak, yalansız bir dünya, konforlu hayat, vicdan huzuru, eşitliğin sağlanması, insanlara yardım değerlerinde anlamlı bir farklılık göstermiştir.

Aktan ve Kılıç (2015: 7-68), Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilköğretim okullarında okutulmasını tavsiye ettiği 100 temel eserdeki değerlerin, mevcut Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öğrenciye kazandırılması hedeflenen değerlerle uyum içinde olup olmadığını araştırmışlardır. 100 temel eser içerisinde 12'si yerli, 9'u yabancı yazarlara ait olmak üzere toplam 21 eser seçilmiş ve incelemeye tâbi tutulmuştur. İncelenen kitaplarda Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerlerden sırasıyla sevgi, yardımseverlik, saygı, estetik ve özgürlük değerlerinin, eserlerde en fazla yer alan değerler olduğu görülmüştür. İncelenen kitaplarda Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerlerden bilimsellik, sağlıklı olmaya önem verme, hoşgörü, barış ve bağımsızlık değerleri en az yer alan değerler olmuştur. İncelenen yerli ve yabancı yazarlı kitaplarda tespit edilen değerler içinde, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerlerden bağımsızlık, estetik,

misâfirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerlerini destekleyen değer olmamıştır.

Aktay ve Ekşi (2009: 19-66)'nin yönetici ve öğretmenlerin değer tercihleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için yaptıkları çalışmada, demografik değişkenlerin toplanmasına yönelik kişisel bilgi formu, Schwartz Değerler Ölçeği ve Yücel Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda yönetici ve öğretmenlerin değer tercihleri, demografik özellikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur.

Aktepe ve Yel (2009: 607-622), ilköğretimde çalışan öğretmenlerin değer yargılarını belirlemek amacıyla bu çalışmayı yürütmüşlerdir. Çalışma 71 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama aracında yer alan maddeler sosyal değerler ve bireysel değerler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında sosyal ve bireysel değerlerin ortalamaları ile bağımlı t-testi sonuçlarına göre sosyal ve bireysel değerler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Aladağ (2012: 123-246) bu çalışmayı, ilköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde uygulanacak olan değer öğretim programının öğrencilerin sorumluluk değerini bilişsel düzeyde kazanmalarına etkisini belirlemek amacıyla yürütmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu bir ilköğretim okulunun 5. sınıfları oluşturmuştur. Deney grubunda 8 hafta boyunca değer öğretimi yaklaşımlarına uygun olarak Sosyal Bilgiler dersi öğretimi yapılmış, kontrol grubunda ise var olan süreç gözlenmiştir. Verilerin analiz edilmesiyle elde edilen sonuçlarda, deney grubu ve kontrol grubu öğrencilerin uygulama sonrası sorumluluk değerine ilişkin, Bilişsel Düzey Ölçeği'nden elde etmiş oldukları puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı fark bulunmuştur.

Aladağ ve Kuzgun (2015: 163-193)'un sınıf öğretmeni adaylarının değer kavramı hakkındaki düşüncelerine ilişkin metaforik algılarını tespit etmeye yönelik yürüttüğü çalışma, 135 öğretmen adayının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada katılımcılardan metaforlar vâsıtasıyla bilgi toplanmıştır. Öğrencilerin oluşturdukları metaforlar ve bu metaforların ortak özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Netîcede ise katılımcıların değerlere ilişkin düşünceleri 7 ana temada toplanmış ve 330 farklı

görüşe ulaşılmıştır. Buna göre, katılımcılar değer kavramına ilişkin olarak toplam 107 adet geçerli metafor üretmiştir.

Alan (2014: 60-76)'ın Kur'an kıssalarını bir değer olarak Türkçe ders kitaplarında kullanmanın avantajlarından ve gerekliliğinden bahsettiği çalışması, Kur'an'ın eğitimle harmanlanmasını tavsiye etmesi bakımından önemlidir. Bu çalışma ile peygamber kıssalarının değer eğitiminde kullanılmasının, öğrencilere değer kazandırma konusunda etkili olacağı vurgulanmıştır. Çünkü her kıssanın bir hissesi vardır ve her hisse içerisinde bir veya bir kaç değer barındırır.

Altındaş (2012: 31-54), bireycilik ve toplumculuk tartışmaları ekseninde ön plana çıkan yaklaşımlardan karakter eğitimi, değerleri belirginleştirme ve Kohlberg'in ahlâk eğitimi yaklaşımlarının dayandırıldığı varsayımlara işaret etmek ve bu varsayımların tartışmalardaki pozisyonunu ortaya koymak amacıyla yürüttüğü çalışma ile Amerika patentli bu yaklaşımların Türkiye'de de kullanılıp kullanılmayacağı konusundaki tartışmalara katkıda bulunmuştur.

Aras (2014: Dergide sayfa aralıkları belirtilmemiştir), edebiyatın değerler eğitimine katkısını ortaya koymak amacıyla bu çalışmayı yürütmüştür. Çalışmada araştırmacı, düşüncesini çeşitli kaynaklarla desteklemiştir. Netice itibâriyle edebiyatın değerler eğitimi için yadsınamaz katkılarının olduğu vurgulanmıştır.

Aydın (2003: 121-144)'ın değerlerin genç nesil arasında nasıl bir algısının olduğunu ortaya koymak amacıyla yürüttüğü çalışmada değerler sosyal ve İslâmî olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmıştır. Çalışma sonucuna göre toplumda değerler genel kanının aksine, her hâliyle modern-geleneksel ayrımı yapılmaksızın bir değişim geçirmemekte, toplumsal bir seçicilik doğrultusunda gelişmektedir. Bu açıdan bakıldığında geleneksel-modern ikilemin de anlamlı gözükmediği kanısına varılmıştır.

Aydın (2010: 16-19), okulda değerler eğitimini genel hatları ile ele aldığı makâlesinde değer nedir, değerler eğitimi, okullarda değer eğitiminin gerekliliği, ders programlarında değer eğitimi ve değer eğitiminde kullanılacak yöntemler konularına değinmiştir.

Bacanlı (1999: 597-611)'nın üniversite öğrencilerinin değer tercihlerini ele aldığı çalışması, bu konudaki ilk çalışmalardan biri olması münâsebeti ile önem arz etmektedir. Çalışma, değer tercihleri ve değerlerin örgütlenmeleri konusunda

Sclnvarzt tarafından geliştirilen ve çeşitli kültürlerde test edilip doğrulanmış olan değer örgütlenmesi kuramının Türk toplumu üzerinde test edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, üniversite öğrencilerinin değer tercihleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bulgular hem genel grup hem de cinsiyetler açısından farklılık gösterip göstermediklerine bakılarak analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde kızların evrensel ve barışçı değerlere daha çok önem verirken, erkeklerin geleneklere bağlılık ve dindar olmaya değer verdikleri bulgusu ortaya çıkmıştır.

Balay ve Kaya (2014: 7-45), öğretmen adaylarının ahlâkî değer yönelimlerini betimlemeyi ve çeşitli değişkenlere göre incelemeyi amaçladıkları bu çalışmaya, farklı bölümlerde öğrenim gören toplam 242 öğretmen adayını dâhil etmişlerdir. Araştırma sonunda öğretmen adaylarının ahlâkî değer yönelimlerinin saygı, adâlet ve sadâkat boyutlarında düşük; cesâret, dürüstlük, zerâfet ve güven boyutlarında ise orta düzeyde olduğu görülmüştür.

Balcı ve Yanpar Yelken (2010: 81-90)'in, ilköğretim öğretmenlerinin değer kavramına yükledikleri anlamları ortaya çıkarmak amacıyla yürüttükleri çalışmaya 214 sınıf ve branş öğretmeni dâhil edilmiştir. Çalışma içerisinde katılımcılara; “kendi düşüncelerinize göre değer nedir” sorusunu yazılı olarak cevaplamaları istenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında; ölçüt olarak değer, birey ve toplum ilişkilerini düzenleyen unsur olarak değer, davranışlar bütünü olarak değer, maddî ve mânevî unsurlar olarak değer, kurallar bütünü olarak değer, nitelik olarak değer ve değer eğitiminin işlevleri olarak 7 tema grubuna ulaşılmıştır.

Balcı ve Yanpar Yelken (2013: 195-213)'in ilköğretim Sosyal Bilgiler Programı'nda yer alan değerler ve değer eğitimi uygulamaları konusunda öğretmenlerin görüşlerini belirlemeye yönelik yürüttüğü araştırmaya toplam 152 sınıf ve Sosyal Bilgiler öğretmeni katılımcı olarak dâhil edilmiştir. Araştırmaya göre öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Programı'nda belirtilen değerlerin tümünü çok önemli ve önemli buldukları ve bu değerlerden âdil olma, barış, dürüstlük, duygu ve düşüncelere saygı değerlerinin ise önem derecesi açısından ilk sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir. Öğretmenlerin değer öğretiminde en etkili buldukları yöntemin örnek olay incelemesi olduğu, en az etkili yöntemin ise geleneksel telkin yöntemi olduğu bulunmuştur. Ayrıca araştırmaya katılan öğretmenlerin değer eğitiminde sorun kaynağı olarak ilk sırada âilenin sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerini gördükleri belirlenmiştir.

Barış ve Ece (2015: 343-368), çocuk tekerlemeleri üzerinden kültürel değerlerin aktarılması meselesine değinmişlerdir. Bu bağlamda, araştırma ile çocuk geleneklerimiz içerisinde yer alan tekerlemelerin, ulusal değerlerin yaşatılmasında ve Türk dilinin doğru kullanımında etkisi irdelenmiştir. Çalışma neticesinde tekerlemelerin, çocukların dil gelişiminde ve kültürel değerlerin aktarılmasında önemli rolleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte tekerlemelerimizin çocuklar tarafından yeterli düzeyde tanınmadığı fakat kızların erkeklere göre daha fazla tekerleme bildiği saptanmıştır.

Baş ve Hamarta (2015: 369-391), üniversite öğrencilerinde değerler ve yaşamın anlamı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için çalışma yürütmüşlerdir. Çalışmada cinsiyet değişkenine yer verilmiş ve cinsiyete göre değerler ile yaşamın anlamının farklılaşp farklılaşmadığına bakılmıştır. Çalışmaya 589 kız, 321 erkek olmak üzere toplam 910 üniversite öğrencisi katılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; değerler ile yaşamın anlamı arasında pozitif ve negatif yönlü farklı düzeylerde ilişkiler bulunmaktadır ve değerlerin, yaşamın anlamının önemli bir yordayıcısı olduğu görülmüştür. Ayrıca değerlerin bir kısmı cinsiyete göre farklılık gösterirken bir kısmı farklılık göstermemektedir. Diğer yandan yaşamın anlamının cinsiyete göre farklılaşmadığı da anlaşılmıştır.

Baştürk (2015: 105-140), çalışmasında Ahmet Mithat Efendi'nin tiyatrolarını incelemiş ve bu tiyatrolarda verilen değerleri tespit etmeye gayret göstermiştir. Çalışma içerisinde toplam 7 adet tiyatro eseri incelemeye tâbi tutulmuştur. Tiyatro vâsıtasıyla toplumu eğitmeyi amaçlayan Ahmet Mithat'ın olumlu-olumsuz, bireysel-toplumsal hangi değerleri, ne sıklıkla ve nasıl ele aldığı ortaya koyulmuş; nihâyetinde bu eserlerde işlenen değerlerin günümüz toplumu için ne ifâde ettiği, değerler eğitimi kapsamında kullanılıp kullanılmayacağı gibi hususlar üzerinde durulmuştur.

Batur ve Kaya (2012: 309-324), araştırmalarında Türklerin târihsel olarak sosyo-kültürel yaşantıları hakkında derin izler taşıyan Divan-ı Lügati't Türk'ü incelemiş ve bu eserdeki sözel kültür ürünleri vâsıtası ile değer aktarımının yapılp yapılamayacağını, yapılacaksa bunun nasıl gerçekleştirilebileceğini irdemişlerdir. Eser taranırken özellikle sosyal yaşamla ilgili değerleri içeren kelime ve atasözlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen verilere göre Türklerin komşuluktan misâfirliğe, evlilikten batıl inançlara kadar birçok orijinal değeri oluşturduğu bulgusuna

rastlanmış ve bunu da dil öğretimi sırasında sözel kültür ürünlerine yansıttıkları tespit edilmiştir.

Batur, Sır ve Bek (2012: 583-596), Nasreddin Hoca fıkralarını ele almış ve fıkralardaki değer yargılarını sosyal ve kültürel perspektiften incelemiştir. Bununla birlikte çalışmada fıkraların, Türk toplumuna ait işlenişi ve tesiri ön plana çıkartılarak değerlendirilmiştir. Netîce îtibâriyle Nasreddin Hoca fıkralarında değerler aktarılırken didaktik ve teorik bilgiler yerine hayâtın gerçeklerinin göz önünde bulundurulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Batur ve Yücel (2012: 1031-1049)'in, Ahmet Efe'nin çocuk hikâyelerinde değer eğitimi ve hikâyelerin Türkçe eğitimine katkısını inceledikleri çalışmada hikâye haritası yönteminden faydalanılarak tahlillerde bulunulmuştur. Tahlili yapılan hikâyelerde rastlanan değerler; Allah sevgisi, vatan sevgisi, âile sevgisi, arkadaş sevgisi, doğa sevgisi, hayvan sevgisi, doğruluk, dürüstlük, içtenlik, iyilik, yardımseverlik, çalışmanın ve üretmenin değeri, merhametin, acımanın değeri, okul yaşamının değeri ve yaşama sevinci olarak ifâde edilmiştir. Netîce îtibâriyle Ahmet Efe'nin hikâyelerinin değer eğitimi bakımından zengin bir içeriğe sâhip olduğu tespit edilmiştir.

Bulut, Bulut ve Bulut (2012: 347-357)'un Topluma Hizmet Uygulamaları dersinin öğretmen eğitiminde değer eğitimi için sunduğu fırsatları tartışmak amacıyla yürüttüğü araştırma, Topluma Hizmet Uygulamaları dersini alan 81 öğretmen adayının katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Öğretmen adaylarının proje dosyaları, etkinlik günlükleri ve görüşme formları incelendiğinde Topluma Hizmet Uygulamaları dersi kapsamında yardımsever, iyi insan olma, iyi vatandaş olma, paylaşımcı ve hoşgörülü olma, saygılı olma, sorumluluk sâhibi olma, samîmi ve âdil olma, toplumsal sorunlara karşı duyarlı olma gibi toplumsal değerlerin farkına vardıkları gözlemlenmiştir.

Canatan (2004: 41-63) makâlesinde Avrupa Birliği ülkelerindeki değer yönelimlerini irdelemiş ve çalışma sırasında Avrupa sosyal araştırması veri tabanından faydalanmıştır. Makâlede genel olarak Avrupa'nın değerler hiyerarşisi tespit edildikten sonra Avrupa ülkeleri ve kuşaklar arasındaki değer farklılıkları tahlil edilmiştir. Çalışma sonunda ortaya çıkan tabloya göre Avrupa Birliği ülkelerinin

değerler bakımından tam bir birlik sağlayamadıkları fakat güçlü bir çeşitlilik durumunun söz konusu olduğu görülmektedir.

Coşkun ve Yıldırım (2009: 311-328)'ın üniversite öğrencilerinin değer yargısı düzeylerinin incelenmesi amacıyla yürüttükleri çalışmaya toplam 392 öğrenci katılmıştır. Çalışma neticesinde elde edilen sonuca göre, üniversite öğrencilerinin değer düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, kız öğrencilerin değer düzeylerinin erkeklere oranla; sağlık yüksek okulu öğrencilerin değer düzeylerinin ise fen-edebiyat fakültesi öğrencilerinininkinden yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Çelikkaya ve Filoğlu (2014: 1541-1556), Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin değer kavramını nasıl tanımladıklarını ve değerler eğitimi çerçevesinde yaptıkları faaliyetleri belirlemek ve uygulama aşamasında karşılaştıkları sıkıntıları ortaya koymak amacıyla bu çalışmayı gerçekleştirmişlerdir. Araştırmada 17 Sosyal Bilgiler öğretmeni ile çalışılmıştır. Çalışma sonucunda Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin değer kavramını; kıymet, insan, toplumsal normlar, sosyal vatandaş, millî ve mânevî unsurlar biçiminde tanımladıkları görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin en çok saygı, duyarlılık ve sorumluluk değerlerinin kazandırılmasını öncelikli olarak istedikleri bulgulanmıştır.

Çengelci, Hancı ve Karaduman (2013: 33-56)'ın okullardaki değer eğitimi konusunda öğretmen ve öğrenci görüşlerine başvurduğu çalışmasında, öğretmenlerin sevgi, saygı, hoşgörü, dayanışma ve sorumluluk değerlerinin kazandırılmasına ağırlık verilmesi gerektiğini düşündükleri belirtilmiştir. Buna mukâbil öğrencilerin ise, kendilerine en çok dürüstlük değerinin kazandırılmaya çalışıldığını düşündükleri ifade edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin, okul temizliği ve sınıf kurallarının oluşturulması konusundaki düşünceleri, değer açısından bakılacak olursa o kadar da baskın değildir.

Çınar (2006: 53-68), çalışmasında değerlerden arındırılmış, değersiz bir varlık problemini ele almıştır. Günümüz dünyasında değer ve anlam krizinin kaynağına inerek problemin nasıl çözülebileceği üzerinde durmuştur.

Çiftçi, Olaç, Aksakal ve Yaman (2015: 415-437), izcilik kurumunu ele alarak değer eğitime farklı bir perspektiften bakmaya çalışmışlardır. Çalışmalarında izci lideri öğretmenlerin görüşlerine başvuruda bulunarak izciliğin değerler eğitimindeki

yerini irdelemişlerdir. Toplam 15 izci lideri öğretmen çalışmaya dâhil edilerek görüşmelere tâbi tutulmuştur. Çalışma netîcesinde izcilik faaliyetleri ile en çok sevgi ve saygı, yardımseverlik, sorumluluk, millî-mânevî değerler, dostluk, adâlet, hoşgörü değerlerinin kazandırıldığı ve son olarak da izciliğin, değerler öğretiminde önemli bir yeri olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Demircioğlu ve Tokdemir (2008: 69-88), değer eğitiminde târih dersinin yerinin ne olduğunu ortaya koymak amacıyla bu çalışmayı yürütmüşlerdir. Bu çerçevede değer, değerler eğitimi, târih eğitimi ve değerler ilişkisi, değer eğitiminde târih dersinin rolünün ne olabileceği ve târih derslerinde değer öğretimi için kullanılacak yaklaşımlar, ilgili literatüre dayalı olarak ortaya konmuştur.

Deveci, Belet ve Türe (2013: 294-321), Dede Korkut hikâyelerinde değerlere yer verilme durumunu belirlemek amacıyla bu çalışmayı yürütmüşlerdir. “Dede Korkut hikâyelerinde hangi değerlere yer verilmektedir?” sorusu çalışmanın temel problemi olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda 12 Dede Korkut hikâyesi incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre âile birliği, sevgi, dürüstlük, saygı, estetik, cesâret değerlerinin yanı sıra onurlu olma, dayanışma, vatanseverlik, cömertlik, merhamet, toplumsal ve dînî değerlerin bu hikâyelerde yer aldığı tespit edilmiştir.

Dilmaç, Bozgeyikli ve Çıkılı (2008: 69-91)’nın, öğretmen adaylarının değer algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yürüttükleri çalışmaya; 423’ü erkek, 214’ü kız olmak üzere toplam 637 öğretmen adayı dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda evrensellik, öz-yönelim ve güç değerleri açısından cinsiyetler arası farklılık bulunmuştur. Yaş değişkenine göre 17-20 yaş ile 21-24 yaş arasındaki öğretmen adaylarının öz-yönelim değeri algısında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Farklı sınıf düzeylerindeki öğretmen adaylarının değer algıları ortalamaları arasında ise sâdece geleneksellik değer algısında anlamlı düzeyde farklılık olduğu bulunmuştur.

Dilmaç, Deniz ve Deniz (2009: 9-24)’in, üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları ile değer tercihleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları ve değer tercihlerinin cinsiyet ve sınıf değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yürüttükleri çalışmaya 398’i kız, 145’i de erkek olmak üzere toplam 543 öğrenci dâhil edilmiştir. Çalışma netîcesinde öğrencilerin öz-anlayış puanları ile değerler ölçeğinin başarı,

hazcılık, öz-denetim ve uyarılma, evrensellik, yardımseverlik, uyum ve güvenlik alt boyutları arasında pozitif ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca cinsiyet değişkenine göre de değerlerin alt boyutları arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Yine cinsiyet değişkenine göre öz-anlayışın farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmış ve bu iki değişken arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır.

Doğan Temur ve Yuvacı (2014: 122-149), okul öncesi değer eğitimi uygulanan okullardan seçilen değerlerin ve etkinliklerin incelenmesi amacıyla yürüttükleri bu çalışmada, iki farklı okul öncesi eğitim kurumunda çalışan, iki farklı okul öncesi öğretmeni bir ay boyunca gözlemlenmiştir. Çalışma sonucunda, öğretmenlerin model olmasının ve konuyu anlatmakla kalmayıp kendisinin de uygulamasının çocuklarda etkili olduğu görülmüştür.

Dönmez ve Cömert (2007: 29-59)'in ilköğretim okulu öğretmenlerinin değer sistemlerini, onların sâhip oldukları değerlere ilişkin algılarını ortaya koymak amacıyla yaptığı çalışmaya toplam 575 öğretmen katılımcı olarak dâhil edilmiştir. Çalışma sonucunda katılımcıların mutlu bir evliliklerinin olmasını, âileleri ile birlikte vakit geçirmeyi, yakın arkadaşlarının olmasını diğer değerlere oranla daha fazla önemsedikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca algılar arasında branş, medenî durum ve eşin eğitim düzeyi değişkenlerine göre bâzı değerlerde farklılıkların olduğu saptanmıştır.

Ekşi (2003: 79-96), çalışmasında çoğu ülkede uygulanan karakter eğitimi programını ABD özelinde tanıtmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda karakter eğitiminin tanımı ve kapsamı, temelleri ve uygulanan bâzı örneklerin etkililiğinden söz etmektedir. Ayrıca karakter eğitimi olgusu etrafındaki tartışmalara değinerek ülkemizde bu tecrübeden yararlanılırken nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.

Ekşi ve Okudan (2011: 178-190), eğitim yöneticilerinin okullarda yapılan değerler eğitimine bakış açılarını bir dizi değişken çerçevesinde incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre cinsiyet ve eğitim durumu değişkenlerine ait alt gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilirken, görev yapılan okul türü, yönetici pozisyonu ve yöneticilik kıdemi değişkeninde anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Elbir ve Bağcı (2013: 1321-1333)'nın çalışması, değer eğitimi üzerine yapılmış olan lisansüstü çalışmaların değerlendirildiği bir çalışmadır. Bu çalışmadan maksat, değer eğitimi üzerine çalışılmış konuları tespit ederek çalışmaya müsait alanları belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda erişime açık olan lisansüstü çalışmalar taranmış ve içerik analizleri yapılmıştır. Toplamda 21 yüksek lisans ve doktora tezinin incelendiği bu çalışma, değer eğitimi konusunda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara konu bulma bakımından kolaylık sağlamaktadır.

Er, Ünal ve Gürel (2016: 225-242), Sosyal Bilgiler dersi kapsamında değer aktarımı açısından Sâdi Şirâzi'nin Bostan ve Gülistan isimli eserlerini inceleyerek bu eserlerde yer alan hikâyelerde aktarılan değerleri tespit etmeye çalışmışlardır. Değerlerin tespitinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın içeriği esas alınmış ve eserlerdeki hikâyelerin hangi değerlere yönelik olarak Sosyal Bilgiler dersinde kullanılabileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Bostan isimli eserde saygı, duyarlılık, hoşgörü, dürüstlük, yardımseverlik, sevgi ve âdil olma değerleri ön plana çıkarken; Gülistan isimli eserde ise sorumluluk, çalışkanlık, yardımseverlik ve dayanışma, duyarlılık, sevgi, saygı ve dürüstlük değerlerinin ön plana çıktığı ifade edilmiştir.

Erdem (2003: 55-72) çalışmasında, kurumsal bir kültür olarak üniversitelerin sâhip olması gereken değerlerin başında bilimsel değerler, insânî değerler ve etik değerlerin gelmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çalışma içerisinde yazar kendi çalıştığı kurum olan Pamukkale Üniversitesi'nin sâhip olduğu değerleri; eğitimde niteliğe önem verme, bilimsellik ve öncülük olarak belirtmiştir. Bu kurumun ileride sâhip olması gereken üç değeri de öncülük, bilimsellik ve çağdaşlık olarak ifade etmiştir.

Ersoy (2010: 79-103)'un, ilköğretim öğrencilerinin sâhip olduğu dayanışma değerinin karikatür aracılığıyla incelenmesi amacıyla yürüttüğü araştırma, toplam 207 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin dayanışma değeri algıları farklılık göstermiştir. Bu algılar; sorun çözmede dayanışma yapılmalı, dayanışma davranışının sonuçlarının olumsuz olmaması önemli, geçici çıkarlar için dayanışma yapılabilir ve kötülere cezâlandırmak için dayanışma olmalı biçimindedir. Çalışma sonucunda karikatürlerin değer, norm ve kurallara ilişkin kazanımlarda bir durum belirleme aracı olarak kullanılabileceği ortaya çıkmıştır.

Fırat ve Mocan (2014: 25-49), 6. 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki hikâye metinlerini, içerdikleri değerler açısından incelemek amacıyla toplam 21 hikâye metnini işe koşmuşlardır. Elde edilen bulgulara göre metinlerin ağırlıklı olarak ahlâkî-mânevî değerlere, ikinci olarak da evrensel değerlere yer verdiği, eserlerin bu değerler bakımından zengin olduğu görülmüştür. Metinlerde insan sevgisi, doğa sevgisi, sağlığa önem verme, emek, saygılı olma, barış gibi 6 evrensel değere; yardımseverlik, dürüstlük, sabırlı olma, sorumluluk sâhibi olma, takdir etme, çalışkanlık, vefâlı olma, cömertlik, cesâret, kanaatkârlık, azimli olma, temiz olma, fedakârlık, misâfirperverlik, dayanışma, dostluk gibi 16 ahlâkî-mânevî değere rastlanmıştır. Metinlerde millî değer olarak sâdece “ana dili sevgisi” değeri bulgulanmıştır.

Girmen (2013: 117-142), Türkçe derslerinde değer eğitimi için hangi atasözlerinin kullanılabileceğini belirlemek amacıyla yürüttüğü çalışmada ilköğretim 1-5. sınıflar programında yer alan değerleri baz alarak işe koyulmuştur. Araştırma kapsamında; âdil olma, âile birliğine önem verme, bağımsızlık, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misâfirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik ve yeniliğe açıklık değerlerine yer verilmiştir.

Gökdere ve Çepni (2003: 93-107), üstün yetenekli çocuklara verilen değerler eğitiminde, öğretmenin rolünün belirlenmesine yönelik çalışmışlardır. Çalışma kapsamında üstün yeteneklilik, üstün yetenekli çocukların özelliklerinin değerler açısından önemi, üstün yetenekli çocuklara değer eğitimi niçin, nasıl ve hangi özelliklere sâhip öğretmenler tarafından verilmeli gibi hususlara değinilmiştir. Yapılan tartışmalar ışığında üstün yetenekli çocukların eğitim programlarının hedefleri belirlenirken değer eğitimi boyutunun dikkate alınmasının, etkililik düzeyi üzerinde pozitif etkiye sâhip olacağı kanaatine varılmıştır.

Gömlüksiz, Kan ve Öner (2012: 79-100), Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının demokrasi kavramına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yürüttükleri çalışmada metafor kullanmışlardır. Araştırmaya 20’si kız, 21’i erkek olmak üzere toplam 41 Sosyal Bilgiler öğretmen adayı katılmıştır. Araştırma sonucuna göre eşitlik-özgürlük, çeşitliliği barındırma, kargaşa ve zayıflık, gereklilik ile ulaşılamama gibi 5 ayrı kavramsal kategori elde edilmiştir.

Güçlü (2015: 720-732)'nün, Türkiye'de değerler eğitimi üzerine yapılan araştırmaları derlediği çalışması, Elbir ve Bağcı'nın çalışmasına benzer bir nitelik taşımaktadır. Araştırmada yazar, değerler eğitimi anahtar kavramını internet ve kütüphane ortamında taratarak amaca uygun bulunan makâle ve tezleri betimsel analiz yöntemi ile yorumlamış ve ardından elde ettiği bulguların değerlendirmesini yapmıştır.

Gündoğan (2002: Dergide sayfa aralıkları belirtilmemiştir) çalışmasında çeşitliliğin ve farklılığın yaşandığı çok kültürlü bir toplumda bir değer çatışması ve buna bağlı olarak bir değer bunalımı yaşanıp yaşanmayacağını; şâyet bir değer çatışması ve bunalımı ortaya çıkarsa, bunun ortadan kaldırılmasının nasıl mümkün olabileceğini tartışmıştır.

Güngör, Ekşi ve Arıcak (2012: 1271-1290), genç yetişkinlerde değer tercihlerinin narsistik kişilik özelliklerini ne düzeyde etkilediğini ortaya koymak amacıyla bu araştırmayı yürütmüşlerdir. Araştırma ekibi, 133 kadın ve 90 erkek olmak üzere toplam 223 genç yetişkinden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre güç, başarı, hazcılık, uyarılma, öz-denetim ve evrensellik alt boyutlarının narsisizm üzerinde pozitif; yardımseverlik ve güvenlik alt boyutlarının ise narsisizm üzerinde negatif yönde etkiye sâhip değer boyutları olduğu tespit edilmiştir.

Güven ve Akkuş (2004: 217-224), demokratik değer kazanımında okulların hangi rolleri üstlenmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Okullarda pozitif değer kazanımının gerçekleşmesi için de özellikle öğrenci, veli, öğretmen ve yöneticilerin işbirliği içerisinde olmasının kaçınılmaz olduğunu ifade etmişlerdir.

İdi Tulumcu ve Tulumcu (2015: 535-560)'nun, ilköğretim ikinci kademe Türkçe dersi programlarında yer alan değerleri incelemek amacıyla yürüttükleri çalışmada, 1924, 1929, 1931, 1938, 1949, 1962, 1981, 2006 Türkçe öğretim programları mercek altına alınmıştır. Araştırma sonucunda Türkçe programlarında en çok sosyal değerlere vurgu yapıldığı ortaya çıkmıştır.

Kaya (2013: 41-69), değerler eğitiminde târihe mâl olmuş bir meslek teşkilatı olan Âhilik kurumunu incelemiş, bu kurumun değerler eğitimi kapsamındaki işlevini irdelemiştir. Bunu yaparken bir Âhi'de bulunması gereken değerlerden yola çıkarak,

Âhîlik teşkilatının kişinin karakterini hangi değerlerle donattığını anlatan Fütüvvetnâme'lerden faydalanmıştır.

Karatay (2007: 463-475)'ın dil edinimi ve değer öğretimi sürecinde masalların önemi ve işlevine değindiği çalışmasında, masalların çocuğun çevreyi algılama, olayları sezinleme ve karşılaşılabileceği durumlar karşısında olumlu tutum ve davranış sergileme, geliştirme ve kazanmasına olanak sağladığını ifade etmektedir. Bununla birlikte masalların, bir yandan çocuğun dil becerilerini geliştirirken diğer yandan da çocukta millî ve evrensel kültür değerlerine karşı bir bilinç uyandırdığını belirtmektedir. Çalışmada, çocuk edebiyatı ve masal kavramları tanıtılmakta ve masalın, dil edinimi sürecinde çocuğun olumlu tutum geliştirmesi ve sosyalleşmesinde oynadığı rol üzerinde durulmaktadır.

Kesgin (2015: 117-148), ABD'ndeki mevcut karakter eğitimiyle ilgili târihi ve yasal süreç içerisinde farklı karakter eğitimi yaklaşımlarını ve bu yaklaşımları yansıtan program örneklerini değerlendirilmeye tâbi tutmuştur. Çalışma, Georgia ve Florida eyâletleri baz alınarak yürütülmüştür. Çalışma sonucunda ortaya çıkan sonuç, farklılıklara rağmen ortak ahlâkî değerleri kazandırma ve bu süreçte okulun da katkısından yararlanma konusunda Amerikan toplumu ortak bir uzlaşma içerisinde. Amerikan hükümeti de bu toplumda yaşayan insanların talepleri ve beklentilerinin farklılığına göre bunları karşılayacak şekilde türlü yaklaşımlarla çeşitli program ve uygulamaların var olmasını teşvik etmektedir.

Keskin ve Keskin (2009: 69-92), araştırmalarında 1924, 1926, 1936, 1948, 1962 taslak, 1968, 1998 ve 2004 târihlerinde hazırlanan Sosyal Bilgiler Programları'nda barış ve onun kazandırılmasına yardımcı olan dayanışma, yardımseverlik, sevgi, saygı, hoşgörü, farklılıkları takdir etme gibi muâdil değerlere yer verilip verilmediğini araştırmışlardır. Buna göre tüm programlarda barış ve onun muâdili değerlere farklı boyut ve yaklaşımlarla yer verildiği görülmüştür.

Kıroğlu, Elma, Kesten ve Egüz (2012: 86-104)'ün ortaklaşa yaptıkları ve demokratik bir değer olarak sınıfta hoşgörüyü ilişkin öğretim elemanlarının görüşlerinin belirlenmesi amacını güden çalışma için özel bir ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçek sâyesinde elde edilen veriler cinsiyet, medenî durum, kıdem ve ünvan değişkenleri açısından karşılaştırılmıştır. Öğretim elemanlarının sınıf içi hoşgörüyü

ilişkin görüşleri; iletişim ve katılım, dış görünüş ve öğrenci davranışlarına tepki başlıkları altında incelenmiştir.

Kısaç ve Turan (2015: 495-509), ortaöğretim öğrencilerinin değer yönelimlerini incelemiştir. Bu amaç doğrultusunda lise öğrencilerinin değerlerinin okul türleri, sınıf düzeyleri ve cinsiyete göre farklılık meydana getirip getirmediğini ele almışlardır. Çalışmaya değişik lise türlerinde öğrenim gören 177 erkek ve 124 kız olmak üzere toplam 301 öğrenci dâhil edilmiştir. Netîce îtibâriyle her üç değişken açısından da katılımcılar arasında farklılıklar tespit edilmiştir.

Kolaç ve Karadağ (2012: 762-777)'in, Türkçe öğretmeni adaylarının değer kavramına yükledikleri anlamlar ve değer sıralamalarını ortaya çıkarmayı amaçladıkları çalışmalarına 59'u bayan, 70'i erkek olmak üzere toplam 129 Türkçe öğretmeni adayı katılmıştır. Araştırmada, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun değer kavramını toplumun benimsemiş olduğu ölçütler, maddî-mânevî unsurlar, davranış ve kurallar bütünü, mukaddes sayılan şeyler (pazarlanamayan, satılamayan), vazgeçilemeyenler, toplumda birleştirici ve düzenleyici kurallar ve ölçütler olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun ulusal değerlerin evrensel değerlerden daha önemli olduğuna inandıkları ve ilköğretim okullarında ulusal değerlerin öğretimine evrensel değerlerden daha fazla önem verildiğini düşündükleri; evrensel değerlerin öğretimine gereken önemin verilmediğine inandıkları ortaya çıkmıştır.

Koruklu ve Aktamış (2012: 1291-1307)'in, öğretmen adaylarının üniversite eğitimleri süresince değer tercihlerinin kavramsallaştırma boyutunda değişip değişmediğini ortaya koymak amacıyla yürüttüğü çalışmaya 208 öğretmen adayı katılım sağlamıştır. Elde edilen bulgulara göre cinsiyet değişkeni açısından öğretmen adaylarının, estetik değer boyutunda kız öğretmen adayları lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Sınıf düzeyine göre ise 4. sınıf öğretmen adaylarının teorik ve politik değerlerinin, 1. sınıf öğretmen adaylarının ise ekonomik ve dînî değerlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Kurnaz, Çiftçi ve Karapazar (2013: 185-225), üstün zekâlı ve üstün yetenekli öğrencilerin değer algılarını betimsel bir metodla analiz etmeye çalışmışlardır. Metaforlar kullanılarak veri toplanan çalışmada toplam 89 üstün zekâlı ve yetenekli öğrenci işe koşulmuştur. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre öğrenciler

metaforlarında en çok anne, öğretmen, anne-baba, ağaç, Atatürk, karınca, Allah, arkadaşlık, çiçek, Hz. Muhammed, fakirlik, güneş, Mevlânâ, kardeşlik ve su kavramlarını kullanmışlardır. Bununla birlikte öğrencilerin en çok metafor ürettikleri değerler şefkat, doğayı sevme, dostluk, doğru sözlülük, liderlik, merhamet, bağışlayıcılık ve kanaatkârlık; en az metafor ürettikleri değerler ise minnettarlık, zamanı etkin kullanma, cesâret, tüm hayâta ilgi duyma, ayırt etme, sebatkârlık, iyimserlik ve vatandaşlıktır.

Kuş, Merey ve Karatekin (2013: 183-214)'in ilköğretim 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan değerlerin hangisinin daha sık vurgulandığını konu edinen çalışmasında, duyarlılık, vatanseverlik, sorumluluk, sevgi ve dayanışma değerlerinin en sık vurgulanan değerler olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, programda yer almasına rağmen en az vurgulanan değerlerin ise temizlik, dürüstlük ve hoşgörü olduğu saptanmıştır. Bu durumun tespit edilmesinden sonra çalışma ekibi, hoşgörü değerine ağırlık verilmesi konusu üzerinde yoğunlaşarak çalışmalarını tamamlamıştır.

Mehmedoğlu (2006: 133-167)'nin, yüksek din öğrenimi gören ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimleri ve dindarlık-değer ilişkisi arasındaki bağlantıyı ortaya koymayı amaçlayan çalışmasına Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde öğrenim gören toplam 262 öğrenci katılmıştır. Schwartz Değerler Ölçeği ile Dindarlık Ölçeği'nin işe koşulduğu bu çalışmada ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin iyilikseverlik, güvenlik ve uyma değerlerine yüksek; hazcılık ve uyarılım değerlerine ise daha düşük önem verdiği tespit edilmiştir. Bulgular dindarlığın gelenek, iyilikseverlik, uyma, başarı, evrenselcilik ve güvenlik değerleriyle anlamlı pozitif; hazcılık değeriyle ise anlamlı negatif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Memiş ve Güney Gedik (2010: 23-145), sınıf öğretmenlerinin değer yönelimlerini tespit etmek amacıyla 295 sınıf öğretmenini işe koşarak bu çalışmayı yürütmüşlerdir. Çalışmaya göre sınıf öğretmenleri en fazla evrensellik değerine önem verirken, bunu sırayla güvenlik, öz yönetim, yardımseverlik, uyma, geleneksellik, yaşamdan haz alma, başarı ve uyarılım değerleri takip etmektedir. Bununla birlikte en az önem verilen değer ise güç değeridir.

Mengü (2005: 113-132), çalışmasında reklamların toplumsal değer yapılanmasına etkisini irdelemiştir. Araştırmada, reklamlarda markalarla ilişkilendirilerek sunulan toplumsal ya da bireysel ihtiyaçların tüketim ideolojisi kapsamında toplumsal değerleri nasıl dönüşüme uğrattığı ele alınmıştır.

Neslitürk, Özkal ve Dal (2015: 883-899), 5-6 yaş çocuklarının annelerine verilen Anne Değerler Eğitimi Programı'nın, çocukların sorumluluk, saygı, dürüstlük, işbirliği, paylaşma, dostluk/arkadaşlık değerleri üzerine etkisini incelemek amacıyla bu çalışmayı yürütmüşlerdir. Araştırmaya, çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden anneler ile 5- 6 yaş grubundaki çocukları arasından seçilen ve 12'si deney, 12'si kontrol grubu olmak üzere toplam 24 anne ile çocuğu dâhil edilmiştir. Çalışma sonucunda deney grubundaki çocukların sorumluluk, saygı, dürüstlük, işbirliği, paylaşma, dostluk/arkadaşlık değerleri puan ortalamalarının, kontrol grubu çocukların puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Deney grubundaki çocukların ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca anneler programın kendileri, eşleri ve çocukları üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

Oğuz (2011: 139-160), öğretmen adaylarının sâhip olduğu değerler ile öğrenme ve öğretme anlayışları arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere bu araştırmayı yürütmüştür. Ayrıca çalışmada çeşitli değişkenlerin bu ilişkiyi etkileyip etkilemediğine bakılmıştır. Pedagojik Formasyon eğitimi gören 494 öğretmen adayı ile çalışılan araştırmada katılımcıların eğitim yaşantısına ilişkin demokratik değerleri genel olarak yüksek düzeyde tespit edilmiş olup, cinsiyet ve program değişkenlerine göre farklılık arz ettiği saptanmıştır.

Öntaş (2016: 159-185), ilgili çalışmasında eğitim politikalarının önemli kavramlarından biri olan ideolojinin değerler eğitimi ile bağlantısını kurmaya çalışmıştır. Çalışma boyunca ideolojilerin sâhip olduğu değerler ve ideolojilerin kültürel yorum olarak taşıdığı değerler bakımından değerler eğitiminin ideolojiler ile ilişkisi irdelemiştir. Bu irdeleme işlemi daha çok muhafazakârlık kavramı üzerinden yürütülmüştür.

Özbay ve Karakuş Tayşi (2011: 21-31), Dede Korkut hikâyelerinin Türkçe öğretimi ve değer aktarımı açısından önemine değinen akademik bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışmada 6-8. sınıflar 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı

doğrultusunda Muharrem Ergin'in yayımladığı Dede Korkut Kitabı'ndaki 12 hikâyeyi 6-7. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan yirmi değeri göz önünde bulundurarak incelemek amaçlanmıştır. Hikâyeler içerisinde toplam 190 değer tespit edilmiş, en fazla saygı değerini yansıtan örnekler bulunduğu görülmüştür.

Özdemir ve Sezgin (2011: 1-21)'nin bu çalışması, öğretmen adaylarının bireysel ve örgütsel değerler ile öğrencilerde görmek istedikleri değerlere ilişkin önem sırası algılarını ve bu önem sıraları arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamıştır. Ayrıca, öğretmen adaylarının bu değerlere ilişkin önem sıralamalarının cinsiyet ve mesleğin geleceğine ilişkin görüş değişkenlerine göre farklılığı araştırılmıştır. Araştırmanın örneklemini 455 öğretmen adayı oluşturmuştur. Elde edilen bulgulara göre öğretmen adaylarının dürüstlük, saygı ve güven gibi değerleri daha öncelikli algıladıkları görülmüştür. Bununla birlikte risk, katılım ve iş birliği değerleri ise önem sırasına göre daha sonlarda yer almıştır. Öğretmen adaylarının bireysel ve örgütsel değerleri ile öğrencilerde görmek istedikleri değerler arasında orta düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Özdemir, Ünsal, Yüksel ve Cemaloğlu (2010: 1071-1112), Türkiye'deki öğretim elemanlarının çocuklarında, öğrencilerinde ve meslektaşlarında görmek istedikleri en olumlu ve görmek istemedikleri en olumsuz özelliklere ilişkin değer tercihlerini belirlemek amacıyla bu çalışmayı yürütmüşlerdir. Araştırmada 3400 öğretim elemanı ile çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğretim elemanları en olumlu özellik olarak çocuklarında dürüst, öğrencilerinde çalışkan ve meslektaşlarında açık düşünceli olmayı belirtmiştir. En olumsuz özellik olarak da çocuklarında yalancı, öğrencilerinde ve meslektaşlarında tutarsız olmayı göstermişlerdir.

Özen, Güleriyüz ve Bulut Özen (2012: 277-286)'in ilköğretim 1-3. sınıf Hayat Bilgisi dersi ile 4-5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler ile değer eğitiminin incelendiği çalışması, tarama nitelikli bir araştırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada araştırmacılar Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan vatanseverlik, kültürel değerler, saygı, çevre ve doğa, sorumluluk ve bilimsel tutum gibi değerlere yönelik programın içeriğini ortaya koymuşlardır. Çalışma neticesinde Sosyal Bilgiler dersinin, bahsi geçen değerleri öğrencilere kazandırmada etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada ayrıca değer eğitimi için sâdece programın

yönlendirmeleri ile sınırlı kalınmaması, bununla birlikte okulun örtük programından da faydalanılması gerektiği vurgulanmıştır.

Özensel (2003: 217-239)'in çalışmasında değer kavramı sosyolojik bir bakış açısıyla ele almış ve sosyoloji literatürü temelinde bu kavramın süreç içerisinde geçirdiği dönüşümler tartışılmıştır. Ona göre toplum bireylerden oluşmakta ve bireyin değer yargılarını toplum etkilemektedir. Bu sebeple değer kavramı toplumsal bir olgudur, sosyolojiktir.

Özmen, Er ve Gürgil (2012: 297-311)'in, değerler ve değer eğitimi üzerine ilköğretim branş öğretmenlerinin görüşlerine başvurdukları araştırma tarama modelinde yapılandırılmış ve toplam 130 öğretmenle çalışılmıştır. Çalışmada araştırmacıların geliştirdikleri anket işe koşulmuş ve elde edilen veriler çeşitli değişkenler açısından irdelenmiştir. Değer eğitime ilişkin öğretmenlerin görüşleri arasında cinsiyet, mesleki kıdem ve branş değişkenlerine göre bir farklılık görülmemiştir.

Öztürk (2015: 298-305)'ün saygı değerinin öğrencilerde çağrıştırdığı düşünceler ve saygı değerine ilişkin algılarının ne olduğunun belirlenmesi amacıyla yürüttüğü çalışmaya toplam 145 öğrenci katılımcı olarak dâhil edilmiştir. Çalışmaya göre saygı değerini 38 öğrenci iyi davranış, 13 öğrenci de terbiyeli olmak olarak tanımlamışlardır. 113 öğrencinin ise âile büyüklerine saygı göstermek olarak tanımladıkları görülmüştür. Bununla birlikte 4 öğrencinin de saygıyı doğaya ve engellilere saygı olarak ifade ettikleri bulgulanmıştır.

Özyurt, Demir ve Bay (2015: 274-296), okul temelli yaklaşımla ilkokul öğrencilerine yönelik geliştirilen değer eğitim programının etkinliğinin incelenmesi amacıyla bu çalışmayı yürütmüşlerdir. Çalışmada özel bir ilkokulun, 3. ve 4. sınıf öğrencileri, bu öğrencilerin velileri ve öğretmenleri işe koşulmuştur. Araştırma neticesinde öğretmen ve velilere göre geliştirilen değer programı 3. ve 4. sınıf öğrencilerinde “azimli olma” değerini kazandırmada etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca değer eğitim programının başarılı olmasında, programın okul temelli yaklaşımla hazırlanmasının ve programa âile desteğinin sağlanabilmesinin etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Polat (2010: 57-100)'ın küreselleşme sürecindeki dînî diyalog söylemlerinde başvurulan Kur'an âyetlerinin inanç ve değer kavramları açısından tahlîli, dindarlar

arası diyalog kurma sürecinin dominantlıktan uzak ve değer merkezli hoşgörüyeye yakın bir noktada seyretmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. O'na göre ikili ilişkilerin temelinde çıkarlar değil, ahlâk ve değerler yer almalıdır. Kur'an âyetlerindeki değerler ise hayâtın teorik yönüne değil, direkt olarak pratik yönüne bakmaktadır.

Sarı (2005: 73-88), öğretmen adaylarının değer tercihlerini belirlemeye yönelik bu araştırmayı yürütmüştür. Çalışma 55 kız, 55 erkek olmak üzere toplam 110 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin değer tercihleri önem sırasıyla siyâsî, genel ahlâk, dînî, ekonomik, estetik, sosyal ve bilimsel değerler olarak tespit edilmiştir. Kız ve erkek öğrencilerin bilimsel değerleri arasında bir farklılık bulunamamıştır. Erkek öğrencilerin değerleri benimseme düzeyleri bilimsel değer dışındaki tüm değer alanlarında kız öğrencilerden daha yüksektir.

Sarıcı Bulut (2012: 216-238), Gazi Eğitim Fakültesi öğrencilerinin değer yönelimlerini ortaya koymak ve bu değerleri farklı değişkenler açısından incelenmek amacıyla yürüttüğü çalışmaya 326 kız, 106 erkek olmak üzere toplam 432 öğretmen adayını dâhil etmiştir. Elde edilen bulgular ışığında öğrencilerin cinsiyete göre değer eğilimlerinin iyilikseverlik, uyarılma, uyma ve güvenlik alt ölçeklerinde farklılaştığı, erkek öğrencilerin uyarılma eğilimlerinin kız öğrencilerin uyarılma eğilimlerinden daha yüksek olduğu, kız öğrencilerin iyilikseverlik, uyma ve güvenlik eğilimlerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin sınıf düzeyleri ve değer eğilimleri arasındaki ilişkiye bakıldığında; güç, hazcılık ve uyarılma alt ölçeklerinden elde edilen puanların, sosyo-ekonomik düzeylerine göre değer eğilimleri incelendiğinde, evrenselcilik ve geleneksellik alt ölçeklerinden elde edilen puanların, mezun oldukları ortaöğretim kurumunun türüne göre değer eğilimleri incelendiğinde evrenselcilik, uyma, güvenlik alt ölçeklerinden elde edilen puanların farklılaştığı görülmüştür.

Sarıçam ve Biçer (2015:109-122), bu çalışma ile ahlâkî değer ve öz-anlayışın affedicilik üzerinde açıklayıcı bir rolünün olup olmadığını incelemiştir. Bunu ölçmek için 412 öğretmen adayı işe koşulmuştur. Araştırma neticesinde ortaya çıkan sonuca göre ahlâkî değer, öz-anlayış ve affedicilik arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Sarier (2010: 30-37) çalışmasında değerlere dayalı okul yönetimi anlayışını genel hatlarıyla tanıtmış ve konuyu aydınlatıcı bir bakış açısıyla işlemiştir. Kuramsal bir nitelik taşıyan bu çalışmanın neticesinde ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir: Okullar kuralcılıktan uzak bir anlayışla, tüm paydaşların paylaşılabileceği değerlerle yönetilmelidir. Değerlerin yönetimde egemen olduğu anlayışta yönetici âmir değil, motivasyonu sağlayan kişidir. Bu anlayışta dürüstlük yönetici için temel niteliktir. Eğitim örgütlerindeki yöneticiler, yönetmek yerine yönlendiren, statükoyu korumak yerine yeni ve daha iyinin peşinden koşan, itaatin yerine katılımı önemseyen, işi güvenli ve doğru yapan insanlar olmalıdırlar. Ayrıca yöneticinin empati yeteneğine sâhip bir kişi olması gerekir.

Şahin Fırat (2010: 71-83)'ın, ilköğretim okullarında görev yapan okul müdürü ve öğretmenlerin okul kültürüne ve değer sistemlerine ilişkin algılarının ne olduğunu ve aralarındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla yürüttüğü çalışmasında 50 okul müdürü ve 902 öğretmeni işe koşmuştur. Bu çalışmaya göre okul müdürleri, okul kültürünü öğretmenlerden daha olumlu algılamaktadırlar. Okul müdürleri iyilikseverlik değer boyutuna öğretmenlerden, öğretmenler de hazcılık, öz-yönelim ve güvenlik değer boyutlarına okul müdürlerinden daha fazla önem yüklemişlerdir. Hem okul müdürlerinin hem de öğretmenlerin okul kültürüne ilişkin algıları ile değer sistemlerine ilişkin algıları arasında önemli ilişki saptanmıştır.

Tahiroğlu ve Aktepe (2015: 309-345)'nin, değerler eğitimi yaklaşımlarına göre geliştirilen etkinliklerin demokratik algı ve davranışlar üzerine etkisini araştırdıkları çalışmalarında aslolarak değerler eğitimi yaklaşımlarına göre geliştirilen demokrasi eğitimi etkinliklerinin, 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin demokratik değerlerinin geliştirilmesi ve demokrasi algılarına etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, hoşgörü, saygı, eşitlik, temel hak ve özgürlükler gibi demokratik değerlere yönelik etkinlikler geliştirilerek uygulamaya konmuştur.

Tahiroğlu, Yıldırım ve Çetin (2010: 231-248)'in değer eğitimi yöntemlerine uygun olarak geliştirilen çevre eğitimi etkinliğinin, ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin çevreye ilişkin tutumları üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla yaptığı çalışmada, ön-test son-test kontrol gruplu deneme modeli kullanılmıştır. Deney gurubu 30, kontrol gurubu ise 32 öğrenciden oluşmuştur. Çalışma neticesinde,

uygulanan etkinliğin deney grubundaki öğrenci tutumları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu gözlenmiştir.

Taşdemir (2012: 1707-1736), çalışmasında Türkiye, Irak ve Suudi Arabistan’da öğrenim gören Türk öğrencilerin değerler ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi ve karşılaştırmalı olarak irdelenmesini amaçlamıştır. Araştırmada bu üç ülkede bulunan Türk okullarındaki 6. 7. ve 8. sınıf öğrencileri işe koşulmuştur. Çalışma neticesinde elde edilen bulgulara bakıldığında en fazla kavramın yardımseverlik, vatanseverlik ve sorumluluk değerlerinde olduğu görülürken, bilimsellik değerine ilişkin kavram sayısı en az düzeyde kalmıştır.

Tay, Durmaz ve Şanal (2013: 67-93)’ın Sosyal Bilgiler dersi kapsamında 4. 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin değer ve değerler eğitimine ilişkin görüşlerini ortaya çıkarma amacıyla yürüttükleri çalışmada toplam 297 öğrencinin görüşüne müracaat edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin sevgi, saygı, âile, dostluk, para ve çalışkanlık en çok kullandıkları değerler olurken, estetik, güvenilirlik, kültürel mîras ve inanç en az kullanılan değerler olmuştur.

Tonga ve Uslu (2015: 91-110), çalışmalarında Sosyal Bilgiler dersinde değerlerle kazanımların ilişkisinin bir değerlendirmesini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Çalışmada Sosyal Bilgiler dersinde kazanımlar ile değerler arasında bir ilişki bulunup bulunmadığını tespit etmek amacıyla 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelenmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen bulgulara göre bilimsellik, barış, hak ve özgürlüklere saygı değeri ile kazanımlar arasında ilişki kurulabilirken; diğer değerlerle kazanımların, genel olarak zayıf ve dolaylı yollardan ilişkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Topçu (2015: 1449-1470)’nun, üstün zekâlı öğrencilerin değer kavramına yönelik algılarını ortaya çıkarmak için yapmış olduğu çalışmasına 48 üstün yetenekli öğrenci katılım sağlamıştır. Araştırmada öğrencilere “size göre değer nedir” ve “çevrendeki insanlarda hangi özelliklerin olmasını istersin” sorularını içeren formlar uygulanmış ve bu yolla öğrencilerden veri toplanmıştır. Araştırma sonucuna göre üstün yetenekli öğrencilerin çevrelerinde bulunan insanlarda görmek istedikleri özellikler arasında ilk sırada dürüstlük değerinin olduğu görülmüştür. Devamında saygı, hoşgörülü olmak, iyi bir insan olmak ve yalan söylememek değerleri geldiği saptanmıştır.

Topkaya (2016: 637-652)'nın çalışmasında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin değer aktarım yaklaşımları hakkındaki görüşlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Nitel bir durum çalışması özelliği taşıyan araştırma, 19 Sosyal Bilgiler öğretmeni ile yürütülmüştür. Çalışma sonucunda; değer aktarımını televizyonlarda yayın yapan programların olumsuz yönde etkilediği, değer aktarım yaklaşımları hakkında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin yeterli seviyede bilgi düzeyine sâhip oldukları, değer aktarımında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sıklıkla model olma yaklaşımını kullandıkları ve ders kitaplarının ise değer açıklama yaklaşımı göz önüne alınarak hazırlandığı yargısına ulaşılmıştır.

Topsakal (2004: 125-148), Avrupa Birliği'nin vatandaşlarına kazandırmayı hedeflediği barış, birlik, eşitlik, özgürlük, dayanışma, temel haklar gibi genel değerleri ve Avrupalılık, Avrupa kimliği, Avrupa vatandaşlığı, Avrupa Birliği yönetimine aktif katılım, Avrupa Birliği'nde sosyal kaynaşma, sosyal dışlayıcılığın reddi gibi oluşturulmak istenen değerleri çalışmasına dâhil ederek bu değerlerin Avrupa Birliği eğitim programlarında nasıl yer aldığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Ulusoy (2016: 401-418), bu çalışma ile e-okuma sâyesinde (ekran okuma) değerlerin öğretiminde kullanılacak olan hikâyelerin, örnek olayların ve okuma metinlerinin daha etkin bir şekilde değerlendirilebileceğini, süreç içerisinde sorulacak soruların öğrencilerin kendilerini daha rahat ifâde etmelerini sağlayacağını ve telkin yoluyla empoze edilmeye çalışılan değerlerden daha etkin bir öğrenme sürecinin yaşanacağını ifâde etmektedir.

Uygun, Avaroğulları ve Diktaş (2013: 209-228), Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının evrensel değerler ile ilgili görüşlerini ortaya çıkarmak amacıyla bu çalışmayı yürütmüşlerdir. Araştırmanın çalışma grubunu, 5 erkek 5 kız öğretmen adayı oluşturmaktadır. Nitel araştırma desenlerinden biri olan olgubilim deseni işe koşulmuştur. Elde edilen bulgulara göre öğretmen adayları evrensel değer tanımlamalarında insanlık kavramına vurgu yaparak daha vicdânî ve ahlâkî özelliklerle görüşlerini ortaya koymuşlardır. Vatan ve vatandaşlık kavramlarının ötesinde yani dünya ve dünya vatandaşlığı yerine insan ve insanlık temelli yaklaşım göstermişlerdir. Evrensel değer sıralamalarında sevgi, saygı ve hoşgörü ön plana çıkmış ve özellikle sevgi değeri ilk sırada yer almıştır. Öğretmen adayları, evrensel değerlerin ulusal değerleri desteklediğini ve ulusal değerlerin edinilmesinde kolaylaştırıcı olduğunu söyleyerek evrensel değerlerin önemine dikkat çekmişlerdir.

Uygun, Çiftçi ve Avaroğulları (2012: 328-339), ilköğretim öğrencilerinin evrensel değerlere ilişkin tutumlarını ortaya çıkarmak amacıyla bu çalışmayı yürütmüşlerdir. Araştırmada Evrensel Değerlere İlişkin Tutum Ölçeği kullanılmış ve katılımcıların cinsiyet, yaşadıkları yer, kardeş sayısı, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu ve âile gelir durumu gibi değişkenler açısından incelenmiştir.

Uysal (2003: 25-42), Bart Duriez, Johnny R.J. Fontaine ve Patrick Luyten'in makâlesini Türkçeye tercüme ederek, dindarlığın hâlâ hayâtımızı etkileyip etkilemediğini irdelenmiştir. Makâle içerisinde dindarlık tiplerine göre değer yapılarının farklılaşmasını destekleyen yeni delillere yer verilmiştir.

Vatandaş (2003: 149-160)'ın sokak dilencilerine yardım edenlerin profilini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmasında kimlerin, niçin ve ne zaman sokak dilencilerine yardım ettikleri araştırılmıştır. Araştırma sonucuna sokak dilencilerine yardım edenlerin daha çok erkek, 21-30 yaşlarında, evli, ilköğretim mezunu, öğrenci veya ev hanımı ve gelir düzeyi son derece düşük kimseler olduğu anlaşılmıştır. Sokak dilencilerine yardım edenler içerisinde en küçük oranları temsil edenlerin ise bayan, 11-20 yaşlarında, dul veya boşanmış, okur-yazar olmayan, çiftçi ve gelir düzeyi yüksek kimseler olduğu anlaşılmıştır.

Yaka, Yalçın ve Denizli (2014: 169-192), okul öncesi velilerinin, okul öncesi eğitimde verilecek öncelikli değerlere ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yürüttükleri çalışmaya 620 katılımcı dâhil etmişlerdir. Katılımcı bakış açıları sosyo-ekonomik durum, yaş, eğitim durumu, meslek, cinsiyet değişkenlerine göre değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda kişisel değerlere öncelik verildiği, daha sonra akademik ve kültürel değerlerin seçildiği görülmüştür.

Yaman, Bayburtlu, Tekir ve Kırman (2015: 245-269), Dede Korkut çizgi filmini ele almışlar ve içerisindeki değerleri tespit etmeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda çizgi filmde özellikle dostluk, doğruluk, saygı, ahlâk kuralları, dînî değerleri geliştirici iletiler, yardımseverlik, özgüven, sabır, empati, toplumsal kurallar, liderlik ve sorumluluk değerlerinin ön planda tutulduğu bulgulanmıştır.

Yapıcı ve Yürük (2015: 1-18), ilâhiyat eğitimi alan gençlerin değer tercih sıralamalarının incelenmesi amacıyla kendilerinin hangi değerlerin etkisini daha çok hissettiklerini, eğitim-öğretim süreciyle birlikte değer tercih sıralamalarında herhangi bir değişikliğin olup olmadığını, olduyorsa bunun hangi yönde gerçekleştiğini tespit etmişlerdir.

çalışmışlardır. Araştırmada cinsiyete göre ahlâkî, estetik ve siyasal-politik değerlerin tercihinde bir farklılaşma tespit edilmiştir. Bununla birlikte dînî, ekonomik, teorik-bilimsel ve sosyal değerlerin tercihinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Birinci sınıf öğrencileri ile son sınıf öğrencileri arasında sâdece dînî değerleri tercih etmede anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Ayrıca ilâhiyat lisans ile DİKAB Öğretmenliği bölümleri arasında siyasal-politik değerlerin tercihinde anlamlı bir farklılık gözlenmiştir.

Yapıcı ve Zengin (2003: 173-206) çalışmalarında ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları ve bunları etkileyen bâzı değişkenleri incelenmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre; cinsiyet ve öğrenim görülen bölüm değerlerin tercihinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkarmamıştır. Bununla birlikte ekonomik durum, ilâhiyat fakültesini isteyerek ya da istemeden tercih etme, öğrenime devam edilen sınıf ve dine önem verme düzeyi gençlerin değer tercihlerinde anlamlı farklılıklar meydana getirmiştir.

Yaşar, Gültekin ve Gürdoğan Bayır (2013: 339-369), sınıf öğretmenlerinin penceresinden bakarak küreselleşmenin değerler eğitime yansımaları ortaya koymak amacıyla bu çalışmayı yürütmüşlerdir. Çalışmaya göre sınıf öğretmenleri küreselleşmenin değerlere yansımalarına ilişkin olumsuz geleneklerin değişmesi, sosyal etkileşimin artması gibi olumlu görüşler belirtirken; bilgi kirliliğinin artması ve uyumun yanlış algılanması gibi olumsuz düşüncelerini de ifade etmişlerdir. Ayrıca küreselleşme bağlamında daha etkili değer eğitiminin gerçekleştirilmesine yönelik olarak teknoloji konusunda bilinçli olunması, basın yayın organlarının denetlenmesi, medya okuryazarlığı eğitiminin verilmesi, okul-âile-toplum işbirliğinin sağlanması, tüm paydaşların bilinçli duruma getirilmesi gibi öneriler getirmişlerdir.

Yazıcı (2006: 499-522)'nin değerler eğitimi genel hatları ile ele aldığı çalışmasında değerlerin ne olduğu, değerlerin sınıflandırılması, değerlerin özellikleri ve fonksiyonları, değer eğitimi, değer eğitiminde öğretmenin fonksiyonu ve değer eğitiminde kullanılan yaklaşımlar ele alınarak az ve öz bir şekilde okuyucuya aktarılmıştır. Bu çalışma ile okuyucu zihninde, değerler hakkında temel bir bilgi ağı oluşturulabilir.

Yazıcı (2011: 165-179) tarafından yürütülen ve 15 üniversitenin eğitim fakültelerinin Sosyal Bilgiler öğretmenliği bölümünde öğrenim gören 3302 öğretmen

adayının işe koşulduğu çalışmaya göre katılımcıların dayanışma, eğitim hakkı ve özgürlük boyutlarında demokratik değerlerinin yüksek olduğu, öğrenim görülen üniversite ve babanın eğitim durumunun anlamlı bir fark meydana getirdiği ve fakat bunun dışındaki diğer değişkenler arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir.

Yılmaz (2009: 109-128), çalışmasında birtakım değişkenleri işe koşarak öğretmenlerin değer tercihlerinin farklılaşp farklılaşmadığını incelemektedir. Buna göre öğretmenlerin cinsiyetleri, kıdem yılları ve medenî durumları araştırma modelinin bağımsız değişkenlerini oluştururken, insânî değer boyutları ise araştırmanın bağımlı değişkenlerini oluşturmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre kadın öğretmenlerin evrensellik, yardımseverlik, uyum ve güvenlik boyutlarının puan ortalaması erkek öğretmenlerin puan ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir. Medenî durum değişkenine göre güç boyutu hâriç tüm boyutlarda anlamlı bir farklılaşma gözlenmiştir. Kıdem değişkenine göre ise öğretmenlerin değer tercihleri tüm değer boyutlarında anlamlı düzeyde farklılık göstermiştir.

Yiğit ve Tarman (2013: 79-102) çalışmalarında, başlıca değer eğitimi yaklaşımlarını ele almış ve bu doğrultuda ortaya çıkan yaklaşımlar incelenerek değerler eğitiminde temel süreç ve ilkelerin neler olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Araştırma kapsamında değerler eğitimi ile ilgili detaylı bir literatür taraması yapılmış ve Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin yerini belirleyebilmek için 2004 yılında yayınlanan Sosyal Bilgiler 4. ve 5. sınıf programları incelenmiş, bunun pratikte nasıl kullanıldığını görmek için de 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler kitapları ele alınmıştır.

Yiğittir (2010: 207-223), ilköğretim öğrenci velilerinin okullarda kazandırılmasını arzuladığı değerleri tespit etmek amacıyla ilköğretim (4-7. sınıflar) Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda kazandırılması gereken değerleri baz alarak oluşturduğu değerler listesi içinden velilerin çocuklarına en çok kazandırılmasını istedikleri 10 değeri sıralayacakları bir anket oluşturmuştur. Oluşturulan bu anket 317 öğrenci velisine uygulanmıştır. Araştırma sonucunda âilelerin okulda en çok âile birliğine önem verme, çalışkanlık, bayrağa ve İstiklâl Marşı'na saygı, vatanseverlik, sorumluluk, dürüstlük, doğruluk, saygı, yardımseverlik ve cesâret değerlerine öncelik verdikleri ortaya çıkmıştır.

Yiğittir ve Kaymakçı (2012: 49-73)'nın Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Uygulama Kılavuzu'nda yer alan etkinliklerin değer eğitimi yaklaşımları açısından durumunu ortaya koymak amacıyla yürüttükleri çalışmada veri kaynağı olarak 4. 5. 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı uygulama kılavuz kitapları kullanılmıştır. Araştırma sonucunda toplam 98 etkinlikte değer eğitimi yaklaşımlarına yer verildiği görülmüştür.

Yiğittir ve Öcal (2010: 407-416), ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin değer yönelimlerini ortaya koymak amacıyla öğrenci görüşlerine başvurmuşlardır. Çalışma kapsamında 6. sınıf öğrencilerine ait 1232 adet form değerlendirilmiştir. Öğrencilerin 97 farklı değeri tercih ettikleri ancak bunlar içinden sırasıyla çevre temizliği, saygı, güzel söz ve davranış, dürüstlük, çalışkanlık, çevre duyarlılığı, yardımseverlik, iyi insan olma, hoşgörü, doğa sevgisi, temizlik, sevgi ve güvenilirlik değerlerini daha çok tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Yüksel ve Adıgüzel (2012: 68-80)'in ortaöğretim öğrencilerinin toplumsal birlik, berâberlik ve dayanışma değerlerine ilişkin algılarının karikatür yoluyla belirlenmesine yönelik yürüttükleri çalışmaya toplam 100 ortaöğretim öğrencisi katılım sağlamıştır. Araştırma, katılımcıların büyük çoğunluğunun karikatürdeki mesajı doğru algıladığını; karikatürle ilgili olarak acıma, üzüntü, birlik-kardeşlik-dayanışma, sevgi-saygı, umut, barış, ayrılık ve özlem gibi duygular hissettiklerini; karikatürde anlatılmak istenen toplumsal değerlerin birlik-berâberlik, kardeşlik, dostluk ve sosyal ilişkiler olduğunu ve son olarak karikatürü en fazla birlikten kuvvet doğar, bir elin nesi var iki elin sesi var ve komşu komşunun külüne muhtaçtır atasözleriyle yorumladıklarını ortaya koymuştur.

3.3. Tezler

Aktan (2012), yüksek lisans tezinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilköğretim okulları için tavsiye ettiği 100 Temel Eser'de yer alan değerler ile ilköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda verilen değerlerin örtüşüp örtüşmediğini incelemiştir. Nitel bir çalışma olan bu tezin veri kaynağını, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilköğretim okulları için tavsiye ettiği 100 Temel Eser okuma kitapları serisi, çalışma grubunu ise 100 temel eser arasından maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile seçilen on iki yerli yazarlı ve dokuz yabancı yazarlı olmak üzere toplam yirmi bir kitap oluşturmaktadır. İncelenen yerli ve yabancı yazarlı kitaplarda en fazla bulunan

değerler sevgi, yardımseverlik, saygı, estetik, dostluk, acıma, cesâret, ümit, merhamet ve başarılı olma değerleri; en az bulunan değerler ise emâneti korumak, ferâgat, istişâre, görgülü olmak, sağlıklı olmaya önem verme, tutumluluk, yeniliklere açıklık, ahlâklı olma, doğa sevgisi, eşitlik, hoşgörü, millî birlik şuuru, ölçülülük, sâdelik ve zerâfet değerleri olmuştur. İncelenen kitaplarda Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerlerden, sırasıyla sevgi, yardımseverlik, saygı, estetik ve özgürlük değerleri en fazla yer alan değerler olurken; bilimsellik, sağlıklı olmaya önem verme, hoşgörü, barış ve bağımsızlık değerleri de en az yer alan değerler olmuştur. Bununla birlikte Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerlerden bağımsızlık, estetik, misâfirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerlerini destekleyen değer olmamıştır.

Aktaş (2010), ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda verilen değerleri kazanım düzeylerini belirlemek amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını hazırlamıştır. Araştırmaya 11 ilköğretim okulunun 5. sınıfında öğrenim gören 506 öğrenci dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; anne mesleğinin değerleri kazanım düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmazken, cinsiyet, anne-baba öğrenim durumu, baba mesleği, aylık gelir düzeyi ve televizyonda en çok izlenen program türü değişkenlerine göre öğrencilerin değerleri kazanım düzeylerinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Aladağ (2009), ilköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde uygulanan değer öğretimi programının öğrencilerin sorumluluk değerini kazanma ve gösterme düzeyine etkisini belirlemek amacıyla bu doktora tez çalışmasını yürütmüştür. Deney ve kontrol grubu elemanlarının işe koşulduğu bu çalışmadan elde edilen verilerin analiz edilmesiyle birlikte ortaya çıkan sonuçlara göre; deney grubu ve kontrol grubu öğrencilerinin uygulama sonrası sorumluluk değerine ilişkin, Sorumluluk Ölçeği, Bilişsel Düzey Ölçeği ve Duyuşsal Düzey Ölçeği'nden elde etmiş oldukları puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı fark bulunmuştur. Cinsiyet değişkeni açısından, öğrencilerin Sorumluluk Ölçeği ve Bilişsel Düzey Ölçeği puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamış, ancak Duyuşsal Düzey Ölçeği son-test puanları arasında deney grubunda kız öğrenciler lehine anlamlı fark bulunmuştur. Deney grubunda, âilenin sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri değişkeni açısından, sâdece öğrencilerin Sorumluluk Ölçeği son-test puanları ile anne eğitim düzeyi arasında ve Bilişsel Düzey Ölçeği son-test puanları ile âilenin gelir durumu değişkeni arasında

anlamli bir farklılık bulunmuştur. Diğer değişkenler arasında anlamli bir farklılık bulunamamıştır.

Albayrak (2015), Sosyal Bilgiler dersinde kazandırılan değerlerle ilgili sınıf öğretmenlerinin görüşlerini değerlendirmek amacıyla bu yüksek lisans tezini yürütmüştür. Araştırmaya, 4. sınıf düzeyinde Sosyal Bilgiler öğretimi yapan 13' ü kadın, 14' ü erkek olmak üzere toplam 27 sınıf öğretmeni dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda; öğretmenlerin mevcut Sosyal Bilgiler programının içeriğini yeterli görmediği, programda yer alan değerlerin öğrencilerin gelişim özelliklerine uygun olmadığı, öğrencilerin kişilik ve karakter gelişimini olumlu yönde geliştirdiği ama programın yeterli düzeyde olmadığı, değerlerin öğretiminde genelde uygun yöntem ve tekniklerin kullanılmadıği, öğrencilerin âilede ve arkadaş çevrelerinde önceden edindikleri olumsuz davranışların değerler eğitimini olumsuz etkilediği, şiddet ve saldırganlık içeren yayınların değerler eğitimini genelde olumsuz etkilediği, öğretmenin bir model olarak söyledikleriyle yaptıklarının tutarlı olması gerektiği düşüncelerine sâhip oldukları tespit edilmiştir.

Altay (2014), bu yüksek lisans tezini, ilköğretim 6. 7. ve 8. sınıf Sosyal Bilgiler Programı'ndaki değerlerle ilgili kazanımların öğrencilere kazandırılmasında sivil toplum örgütlerinin rollerini belirlemek amacıyla yürütmüştür. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımı ile STK üyelerinin görüşmelerinden ve yapılan literatür taramasından elde edilmiştir. Araştırmaya sekiz adet sivil toplum örgütü dâhil edilmiştir. Neticede, sivil toplum örgütleri dâhil toplumun tüm paydaşlarının değerlerin önemini tam olarak kavramadıkları tespit edilmiştir. Bu konuda önemli bir rol üstlenmesi gereken sivil toplum örgütlerinin değerler ve ahlâkî değer eğitimi konusunda ciddî bir çalışma yürütmedikleri, ileriye yönelik yapmış oldukları kurum planlamalarında ahlâkî değer eğitimi ile ilgili elle tutulur bir plan-proje içerisinde olmadıkları bulgulanmıştır.

Aydın (2014), ortaokul öğrencilerinin 5. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerleri ne düzeyde edindiklerini belirlemek amacıyla bu yüksek lisans çalışmasını yürütmüştür. Çalışmaya toplam 785 ortaokul öğrencisi dâhil edilmiştir. Anket yoluyla elde edilen verilerin sonucuna göre târihsel mîrâsa duyarlılık değeri ortaokul öğrencilerinin en yüksek düzeyde kazandıkları değer olurken, doğal çevreye duyarlılık değeri en düşük düzeyde kazandıkları değer olmuştur.

Balcı (2008), yürütmüş olduğu bu yüksek lisans tez çalışmasını birkaç amaç üzerine inşaa etmiştir. Bunlar; Sosyal Bilgiler dersinde değerlerin gerçekleşme düzeylerinin ne olduğunu, Sosyal Bilgiler dersinde uygulanan değerler eğitiminin öğrencilerin değerlere ulaşma düzeylerinde farklılığa sebep olup olmadığını, Sosyal Bilgiler çalışma kitabında yer alan değer etkinliklerinin uygulanabilirlik düzeyinin ne olduğunu ortaya koymak ve Sosyal Bilgiler öğretiminde değerler eğitiminin etkililiğine ilişkin öğrenci görüşlerini belirlemektir. Araştırma kapsamında 6. sınıfa giden 16 öğrenci ile çalışılmıştır. Çalışma sonucunda; Sosyal Bilgiler öğretiminde değerler eğitimi uygulamasında öğrencilerle yapılan çalışmaların öğrencilerin değerleri gerçekleştirme düzeylerinde farklılığa sebep olduğu, değerlerin yapılan çalışmalarla bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutta içselleştirildiği, Sosyal Bilgiler öğretiminde değerler eğitimi uygulaması sonucunda öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersine, Sosyal Bilgiler öğretimine, değer ve değerler eğitimine ilişkin algılamalarında farklı bir anlayış geliştirdikleri bulgulanmıştır.

Başçı (2012), 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değer eğitimini öğretmen görüşlerine göre incelemek amacıyla bu doktora tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırmanın nicel kısmında 441 ilköğretim 5. sınıf öğretmeni ile çalışılırken; nitel kısmında ise, 27 ilköğretim 5. sınıf öğretmeni işe koşulmuştur. Araştırmanın nicel sonuçlarına göre; etkili değer eğitimi, programda değer ve tüm alt boyutların genel toplamında öğretmenlerin değer eğitimine ilişkin görüşlerinde bayan öğretmenlerin lehine, tüm alt boyutların genel toplamında 20-29 yaş grubundaki öğretmenlerin lehine, âile-çevre-medya alt boyutuna ilişkin görüşlerinde 26 yıl ve üzeri süreyle görev yapan öğretmenlerin lehine, programda değer ve tüm alt boyutların genel toplamına ilişkin görüşleri lisans süresince değer eğitimine yönelik bilgi alan öğretmenlerin lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Araştırmanın nitel sonuçlarına göre ise öğretmenlerin değeri toplum düzenini sağlayan ve toplum tarafından onaylanmış davranış kalıpları, ahlâkî kalıplar, gelenek, örf-adet ve kültürel özellikler olarak tanımladığı; öğrencilere kazandırılması gereken en önemli değerlerin dürüstlük, saygı, sorumluluk olduğu; değerlerin kazandırılmasında yaşanan problemlerin başında âileden kaynaklanan sorunların geldiği, öğretmenlere düşen görev ve sorumluluklar arasında model olma, öğrenme-öğretme sürecini yönetme ve âile ile işbirliği olarak ifâde edildiği belirlenmiştir.

Baysal (2013), yüksek lisans tez çalışması ile ortaokul Sosyal Bilgiler derslerinde değerler eğitimi uygulamalarını öğretmenler açısından değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırmaya, 44 ortaokulda görev yapan 94 Sosyal Bilgiler öğretmeni katılımcı olarak dâhil edilmiştir. Araştırma sonucuna göre öğretmenlerin, Sosyal Bilgiler dersinde değer eğitimi için en çok ahlâkî değerlerin kazandırılmasına yönelik uygulamalara yer verdikleri tespit edilmiştir.

Bekdaş (2012), 7. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerleri, öğrencilerin ne düzeyde kazandıklarını değerlendirmek amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırmada 505 öğrenci ile çalışılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde öğrencilerin değer kazanımlarının yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir.

Beldağ (2012), ilköğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlerin kazanılma düzeyini ortaya koymak amacıyla bu doktora tez çalışmasını yürütmüştür. Çalışmanın nicel kısmına 29 ilköğretim okulunda öğrenim gören 1884 ilköğretim 7. sınıf öğrencisi dâhil edilmiştir. Bununla birlikte ilköğretim okullarının ikinci kademesinde görev yapan, 7. sınıflara derse giren branş öğretmenleri ve yedinci sınıfta öğrencisi bulunan veliler de çalışmanın nitel kısmında işe koşulmuştur. Elde edilen bulgulara göre; değerlerin kazanılmasında âilenin rolünün çok büyük olduğu, öğretmenlerin ve âilenin öğrencilere model olması gerektiği, kitle iletişim araçlarının kontrolsüz kullanılmasının değer kazanımına olumsuz etki ettiği, değer kazanımında Sosyal Bilgiler ve Türkçe derslerinin öne çıktığı tespit edilmiştir.

Coşkun (2011), ilköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler Programı'nda yer alan değerlerden sorumluluk sâhibi olma, doğal çevreye ve târihsel mîrâsa duyarlılık, İstiklâl Marşı'na ve bayrağa saygı ve hoşgörü değerlerini öğrencilerin algılama düzeylerini ortaya koymak amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Elde edilen bulgulara göre; öğrenciler, doğal çevreye ve târihsel mîrâsa duyarlılık ve vatanseverlik değeri ile ilgili olarak daha güçlü ifâdeler kullanmışlardır. Sorumluluk sâhibi olma değeri ile ilgili olarak ise bu değerleri tam olarak içselleştiremedikleri görülmüştür. Hoşgörü değerine ilişkin olarak öğrencilerin farklı görüşlere karşı hoşgörüsüz yaklaştıkları tespit edilmiştir.

Çelik (2010), tamamladığı yüksek lisans tezi ile öğrenci ve öğretmen görüşlerini baz alarak, ilköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk,

estetik ve doğal çevreye duyarlılık değerlerinin öğrencilere kazandırılması sürecini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmaya, 28 ilköğretim okulunda öğrenim gören 199 5. sınıf öğrencisi ile bu okullarda görev yapan 61 öğretmen dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; uygulamada yaşanan sorun ve eksikliklere rağmen ilköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde sorumluluk, estetik ve doğal çevreye duyarlılık değerlerinin öğrencilere kazandırılmasına ilişkin öğrenciler ve öğretmenler olumlu düşüncelere sahiptirler.

Çengelci (2010), ilköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiğini ortaya koymak amacıyla bu doktora tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırmaya, 5. sınıfta öğrenim gören 9'u kız, 13'ü erkek toplam 22 öğrenci ile sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırma sonucunda, ilköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi için kullanılan yaklaşımların telkin yoluyla değerler eğitimi, soru-yanıt yoluyla değerler eğitimi, değer belirginleştirme yaklaşımı yoluyla değerler eğitimi ve örtük program yoluyla değerler eğitimi olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmenin Sosyal Bilgiler dersinde değerleri kazandırmaya çalışırken yaşamdan örnekler verme, atasözleri ve deyimlerden yararlanma, model olma, örnek öğrencileri model olarak gösterme, belirli gün ve haftalardan yararlanma, drama, güncel olaylardan yararlanma, empati, benzetimden yararlanma, yakın çevreden yararlanma, diğer ders ve disiplinlerden yararlanma, âileden yararlanma, ödevlerden yararlanma, sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların çalışmalarını örnek gösterme, internetten yararlanma ve sınıf dışı etkinliklerden yararlanma gibi etkinlik ve çalışmalara başvurduğu görülmüştür.

Çiçekliyurt (2014), 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde doğrudan verilecek beceri ve değerlerin kazanılma durumunu incelemek ve değerlendirmek amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırmaya toplam 397 öğrenci dâhil edilmiştir. Araştırma neticesinde, ölçülen değişkenlere göre değerler konusunda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Çomaklı (2015), Celâleddin Rûmi'nin Mesnevî'sindeki hikâyelerden 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerlerin öğretiminde kullanılabilecek olanları belirlemek amacıyla bu yüksek lisans tezini yürütmüştür. Araştırma, doküman incelemesi modelinde betimsel analiz yapılarak şekillendirilmiştir. Buna göre Mesnevî'deki hikâyelerden 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Programı'nda yer alan değerlerle ilgili olanlar tespit edilmiş ve ardından bu

hikâyelerden örneklere yer verilerek değerlerin kazandırılmasında kullanılabilen hikâyelerin isimleri belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, Mesnevî’de yer alan hikâyelerin değer öğretiminde kullanılabilen sonucuna ulaşılmış ve bu konuda yapılabilecekler için öneriler sunulmuştur.

Er (2013), Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının değer algıları ile benlik saygıları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırmada 300 Sosyal Bilgiler öğretmen adayı ile çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının değer sistemlerine ilişkin algıları ile cinsiyet, yaş, anne eğitim düzeyi, mezun oldukları okul ve gelir düzeyine göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının benlik saygılarına ilişkin algıları ile yaşları arasında da anlamlı farklılık bulunmuştur.

Gedik (2012), 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere doğrudan verilmesi gereken değerleri aktarırken hikâyelerden faydalanmanın etkili olup olmayacağını ortaya koymak amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Çalışma sürecinde 100 Temel Eser içerisindeki hikâye kitapları irdelenmiştir. Araştırmada 11’i Türk Edebiyatı’ndan, 8’i Dünya Edebiyatı’ndan olmak üzere toplam 19 hikâye kitabı incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre sorumluluk, yardımseverlik ve dürüstlük değerlerinin bu eserlerde yoğunlukla kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna binâen de değer eğitiminde hikâyelerden faydalanmanın yararlı olabileceği kanaatine erişilmiştir.

Gülmüş (2015), sınıf öğretmenlerinin 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersi tarih konularında değer öğretimine ilişkin görüşlerini tespit etmek amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırmaya, 20 bayan 13 erkek olmak kaydıyla toplam 33 sınıf öğretmeni dâhil edilmiştir. Araştırma sonucuna göre; öğretmenlerin değeri, daha çok davranış ve davranışlar bütünü olarak tanımladıkları; değer eğitimini ise daha çok değer ve davranış kazandırma olarak gördükleri tespit edilmiştir.

Gümüş (2016), ilkököl 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde Türk büyüklerine saygı, âile birliğine önem verme ve vatanseverlik değerlerinin karma yaklaşıma dayalı etkinliklerle öğretiminin öğrenci tutumlarına etkisini tespit etmek amacıyla bu doktora tez çalışmasını gerçekleştirmiştir. Araştırmaya, toplam 65 kişiden oluşan 4. sınıf öğrencileri dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda Türk büyüklerine saygı, âile

birliğine önem verme ve vatanseverlik değerlerinin karma yaklaşıma dayalı etkinliklerle öğretildiği deney grubunun tutum puanlarında artış olduğu görülmüş ve deney grubu lehine anlamlı farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Karma yaklaşıma dayalı etkinliklerle yürütülen değer öğretiminin öğrencileri etkilediği ve ilgili değer öğrenimini kolaylaştırdığı tespit edilmiştir.

Harmancı (2015), ilköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde doğrudan verilecek değerlerin sınıfta verilme düzeyini belirlemek amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırmada 5. sınıf öğretmenlerinden seçilen 3 okul öncesi ve 3 sınıf öğretmeni ile çalışılmıştır. Neticede öğretmenlerin değer eğitimi yaklaşımlarından sadece telkin yöntemini kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca değer eğitimini gerçekleştirmek için öğretmenler soru-cevap yöntemi, önemli kişilerin yaşamlarından örnekler verme, model olma, târihî olaylardan yararlanma, öğretmenin kendi yaşamından örnekler vermesi, diğer kavramlarla ilişkilendirme, öğrencilerin kendi yaşantılarından örnekler vermesi, model gösterme, görsellerden yararlanma, güncel olaylardan yararlanma gibi yöntem ve tekniklerden yararlandıkları görülmüştür.

Kantar (2014), bu yüksek lisans çalışması ile 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda kazandırılması hedeflenen değerleri, Millî Eğitim Bakanlığı'nın ilköğretim için tavsiye ettiği 100 Temel Eser içerisinde tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada, 100 Temel Eser içerisinde 20 tanesi seçilerek kullanılmıştır. Sonuçta, incelenen kitaplarda en çok yer alan değer yardımseverlik değeri olduğu bulgulanmıştır. Daha sonra sırayla sevgi, âile birliğine önem verme ve çalışkanlık değerlerinin eserlerde yer aldığı tespit edilmiştir. Eserlerde en az yer alan değerlerin ise vatanseverlik, hoşgörü ve bağımsızlık değerleri olduğu görülmüştür.

Kapan (2014), yüksek lisans tez çalışması ile 7. sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler dersindeki değerleri kazanma düzeylerini ve değerleri kazanma düzeylerinde etkili olan faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucuna göre öğrencilerin değerleri kazanma düzeyleri yeterli bulunmuştur. Her ne kadar öğretmenler öğrencilerin değerleri kazanma düzeylerini yetersiz bulsa da uygulanan ölçüğe göre öğrenciler değerleri yeterli düzeyde kazanmaktadır.

Katılmış (2010), karakter eğitimi programının, ilköğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde doğrudan verilecek değerlerin kazandırılmasına ve akademik

başarıya olan etkisini tespit etmek amacıyla bu doktora tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırma netîcesinde karakter eğitimi programının, öğrencilerin bilimsellik değerini kazanmalarını anlamlı olacak biçimde olumlu etkilediği, âdil olma değerini edinmelerini mânidar olacak biçimde olumlu etkilediği, barış değerini kazanmalarını anlamlı olacak biçimde olumlu etkilediği ve öğrencilerin akademik başarısını mânidar olacak biçimde olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kılcan (2013), 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerlerin, 8. sınıf öğrencileri tarafından nasıl algılandığını belirlemek amacıyla bu doktora tez çalışmasını yürütmüştür. Çalışmada metaforlar, karikatürler ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmaya, sosyo-ekonomik düzey göz önünde bulundurularak maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemiyle seçilmiş 317 kız ve 285 erkek olmak üzere toplamda 602 sekizinci sınıf öğrencisi dâhil edilmiştir. Çalışma sonucunda, sosyo-ekonomik düzeylerine göre katılımcıların farklı değerlere farklı algılar geliştirdikleri tespit edilmiştir.

Kılıç Şahin (2010), 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerlerin kazandırılması sürecine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırmada, 13 ilköğretim okulunun 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinden, maksimum çeşitlilik örnekleme yoluyla seçilmiş 22 öğretmen ile çalışılmıştır. Çalışma netîcesinde elde edilen bulgulara göre katılımcıların, değerleri toplum tarafından kabul edilen, davranışlara ve hayâta yön veren, iyi vatandaş yetiştirmede önemli görülen unsurlar olarak tanımladığı görülmüştür. Ayrıca öğretmenler, değerlerin öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilmesi yoluyla öğretilmesini, süreci organize ettiği ve kalıcı öğrenmeye neden olduğu için uygun bulmaktadır.

Kınasakal (2012), ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerleri kazanmışlık düzeyine ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemek amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu, 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersine giren 106 Sosyal Bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Netîcede öğrencilerin cinsiyet, yaş, 6. sınıf Sosyal Bilgiler notu ve babanın eğitim durumu değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Öğretmenlerin cinsiyet, mezun olduğu alan, bulunduğu okulda çalışma süresi, kıdem, anne eğitim durumu, anne yaş, baba yaş ve âilenin gelir durumu değişkenlerine göre ise anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Kurtulmuş (2009), ilköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerlerin kazandırılmasında kullanılan değer analizi yaklaşımının etkililiğinin belirlenmesi amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Çalışma neticesinde elde edilen bulgular analiz edildiğinde; deney ve kontrol grubunun İstiklâl Marşı ve bayrağa saygı, dayanışma, akademik dürüstlük ve âdil olma değeri son-test puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Mazman Budak (2012), estetik değer eğitimiyle ilgili uygulamalı bir yaklaşım ortaya koymak amacıyla bu doktora tez çalışmasını tamamlamıştır. Bu amaca binâen yapılan çalışmalar neticesinde geliştirilen etkinliklerin estetik değer farkındalığı kazandırmadaki etkisini ölçmek için yapılan uygulama sonrası tutum puanlarında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuş ve hazırlanan yerel estetik değer etkinliklerinin öğrencilerde estetik değer farkındalığı yaratmada etkili olduğu görülmüştür.

Metin (2015), yüksek lisans tezinde ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda belirtilen değerlere ulaşma düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemiştir. Çalışma sırasında Geleneksel Değerler Ölçeği, Demokratik Değerler Ölçeği, Çalışma-İş Değerleri Ölçeği, Bilimsel Değerler Ölçeği ve Temel Değerler Ölçeği kullanılmıştır. Katılımcıların demografik bilgilerine ulaşmak amacıyla da anket uygulanmıştır. Çalışma, 306 tane 7. sınıf öğrencisi ile yürütülmüştür.

Öğretici (2011), ilköğretim 6. sınıf değerler eğitiminde etkinliklere dayalı uygulamaların etkililiğini görmek amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırmaya, 21 ilköğretim 6. sınıf öğrencisi dâhil edilmiştir. Araştırma sürecinde araştırmacı, öğretmen rolüyle araştırma sahasında bulunmuş ve araştırmayı sürdürmüştür. Araştırma sonunda duyarlılık ve sorumluluk değerlerine ilişkin uygulanan sınıf içi etkinliklerin bu değerlere ilişkin farkındalığı arttırdığı görülmüştür. Bununla birlikte mevcut değerler eğitimi uygulamalarının yetersiz olduğu, ders kitapları ile programın yapısının değerler eğitimi için yetersiz kaldığı tespit edilmiştir.

Sadıkoğlu (2013), 6. sınıf Sosyal Bilgiler Programı'nda doğrudan kazandırılacak değerlerin öğretilmesinde öğrencilerin bilişsel öğrenilmişlik düzeylerinin belirlenmesi amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırmada 6. sınıfta öğrenim gören 600 öğrenciyle çalışılmıştır. Araştırmaya göre

katılımcıların doğrudan kazandırılacak değerlere yönelik bilgi düzeyleri cinsiyete, okulun başarı düzeyine, öğrencilerin geçen yılki Sosyal Bilgiler dersi karne notuna, anne eğitim düzeyine, baba eğitim düzeyine, babanın mesleğine, annenin mesleğine, âilenin aylık gelirine, oturduğu evin mülkiyet durumuna göre değişirken; babanın düzenli bir işte çalışma durumuna, öğrencinin kendine ait odasının bulunmasına, kardeş sayısına, kardeşleri içerisinde büyüklük sırasına ve âiledeki birey sayısına göre değişmediği tespit edilmiştir.

Sağlam (2014), ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerleri kazanım düzeylerini tespit etmek ve öğretmen görüşlerine göre kazanım sürecinde karşılaşılan güçlüklerin neler olduğunu belirlemek amacıyla bu yüksek lisans çalışmasını yürütmüştür. Araştırmaya 536 4. sınıf öğrencisi ve bu sınıfları okutan 32 öğretmen dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlere göre 4. sınıf öğrencilerinin değerleri kazanımlarını arkadaş çevresi, âilenin eğitim düzeyi ve medyanın önemli ölçüde etkilediği, değerlerin öğretimi sürecinde en çok uygulanan yöntem tekniğin açıklama ve anlatma, model olma ve soru-cevap olduğu, öğretim sürecinde en çok karşılaşılan güçlüklerin yetişkinlerin değer konusunda yeterli örnek olamaması, okul dışı çevrenin olumsuz etkisi, öğrenci çalışma kitabında değerlerle ilgili yeterli etkinlik olmaması ve âilenin olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Tahiroğlu (2011), ilköğretim 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde doğa sevgisi, temizlik ve sağlıklı olmaya önem verme değerlerinin öğretimi ve öğrencilerin bu değerlere ilişkin tutumlarının belirlenmesi amacıyla bu doktora çalışmasını yürütmüştür. Çalışma sırasında doğa sevgisi, temizlik ve sağlıklı olmaya önem verme değerlerinin kazandırılmasına yönelik hazırlanan etkinlikler uygulanmış; bu etkinliklerin öğrencilerin tutumlarına etkisi tespit edilmiş, öğrenci görüşleri ve uygulama süreci değerlendirilmiştir. Araştırmada, 4. sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 45 kişilik bir katılımcı grubu işe koşulmuştur. Araştırmaya göre değer eğitimi yöntemlerine uygun olarak geliştirilen etkinliklerin uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin doğa sevgisi, temizlik ve sağlıklı olmaya önem verme değerlerine ilişkin tutum puanlarının yükseldiği görülmüştür.

Topkaya (2011), yüksek lisans tez çalışmasında Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi tarafından basılan 4-7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları ile özel yayınevleri tarafından basılan 4., 5. ve 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında

programın belirlediği değerlere ne şekilde yer verildiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmaya, Sosyal Bilgiler ders kitaplarının yanısıra 6 Sosyal Bilgiler branş öğretmenine ve 4. ve 5. sınıfları okutan 6 sınıf öğretmeni dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; 4- 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarına değerlerin yansımalarının, en fazla görsel materyal ve düz metin aracılığıyla gerçekleştiği görülmüştür. Bununla birlikte Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı yayınevlerinde hazırlanan Sosyal Bilgiler ders kitapları ile özel yayınevleri tarafından basılan Sosyal Bilgiler ders kitapları karşılaştırıldığında, özel yayınevleri tarafından bastırılan ders kitaplarında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın belirlediği değerlere daha etkili bir şekilde yer verildiği görülmüştür.

Varol (2013), Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler derslerindeki değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Çalışmaya 31 öğretmen katılmış ve verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre katılımcı öğretmenlerin değer kavramı hakkında yeterli bilgiye sâhip olmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca bu öğretmenlerin yarısından fazlasının değerler eğitimi ile ilgili herhangi bir eğitim almadıkları bulgulanmıştır. Değerler eğitimi uygulamalarının etkililiğinin artırılabilmesi için de öğretmenler, değerlerin yaparak ve yaşayarak öğretilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yaraş (2015), 5. sınıf Sosyal Bilgiler Programı'nda yer alan hoşgörü ve âdil olma değerlerine öğretmenin sâhip olma durumunu ve öğretmenin kendini algılama düzeyini öğrencilerin görüşleri doğrultusunda ortaya koymak amacıyla bu yüksek lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırmada, 10 ilköğretim okulunda çalışan 5. sınıf öğretmenleri ve öğrencileri ile çalışılmıştır. Toplamda 85 öğretmen ve 540 öğrenci örnekleme yer almıştır. Araştırma sonucuna göre öğrenciler öğretmenlerin kendilerine genel olarak âdil ve hoşgörülü davrandıklarını belirtmişlerdir.

Yazar (2010), Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değer eğitimiyle ilgili öğretmen görüş ve önerilerini belirlemek amacıyla bu doktora tez çalışmasını yürütmüştür. Araştırma kapsamında 320 öğretmenle çalışılmıştır. Netîcede elde edilen sonuçlara göre; öğretmenler kitle iletişim araçlarındaki şiddet ve saldırganlık içeren bâzı yayınların değerler eğitimini olumsuz etkilediğini düşünmektedirler. Ayrıca okulda verilen değerlerin âilede ve sosyal çevrede yeterince pekiştirilmediği görüşündedirler. Bunlara ilaveten öğretmenler, etkili bir

değerler eğitimi için görsel-işitsel araç-gereçlerin eksiksiz olarak okullarda bulunması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yetim (2015), Sosyal Bilgiler Programı'nda yer alan yardımseverlik ve dayanışma değerlerinin öğretiminde kullanılan örnek olay ve drama yöntemlerinin etkisini ortaya koymak amacıyla bu yüksek lisans tezini ortaya koymuştur. Araştırmaya, 5. sınıfta öğrenim gören 80 öğrenci dâhil edilmiştir. Araştırmanın verileri Değer Belirleme Anketi ve Akran Değerlendirme Formu kullanılarak elde edilmiştir. Neticede, 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde yardımseverlik ve dayanışma değerlerinin öğretiminde örnek olay yönteminin drama yöntemine göre daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

4. BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

4.1. Araştırma Modeli

Bu tez çalışması, doküman incelemesi yoluyla elde edilen verilerin betimsel analizine dayanmaktadır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı kaynakları ve bu kaynaklardaki verilerin tespit edilmesinde kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187). Kullanılan desen açısından bu tez, nitel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Çalışma sırasında “değer” olgusunu merkeze alarak Kur’an-ı Kerim, 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve konu ile ilgili yazılı-basılı kaynakların incelenmesi söz konusu olduğundan, çalışma tam bir doküman incelemesini işaret etmektedir.

4.2. Veri Toplama Süreci ve Yöntemi

Çalışmanın literatür alt yapısı oluşturulurken onlarca kaynak taranmış ve bu kaynaklardan elde edilen veriler betimsel analize tâbi tutularak tezin mantıksal arka planı oluşturulmuştur. Bu bağlamda taranan kaynaklar; değer, etik, ahlâk, felsefe, eğitim, değer eğitimi, din, Kur’an ve eğitim, eğitim târihi gibi konu başlıklarını barındıran kaynakları kapsamaktadır. Literatür taraması sırasında yararlanılan kaynaklar arasında yabancı kaynaklar da bulunmakla birlikte, çalışmada ekseriyetle Türkçe kaynaklar kullanılmıştır. Bu sebeple tezin, Türkçe kaynaklarla sınırlandırıldığı söylenebilir.

Tezin literatür arka planını oluşturmak amacıyla konu ile ilgili olarak yapılan tez ve makâle çalışmalarının tespiti için YÖK Ulusal Tez Merkezi’nden tez taraması; Ebsco, Ulakbim, Web of Science, Google Scholar ve Uşak Üniversitesi’nin kaynak tarama sistemleri kullanılarak makâle taraması gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak ulusal ve uluslararası yayın yapan akademik dergilerin arşivleri de incelenerek konu ile ilişkilendirilebilecek olan makâle çalışmalarına ulaşım sağlanmıştır. Son olarak ise elde edilen kaynakların kaynakçaları irdelenerek oradan yeni kaynaklara ulaşılmış ve tez içerisinde kullanılmıştır.

Kitap kaynaklarına ulaşmak içinse değer, ahlâk, etik, eğitim, Kur’an gibi anahtar kelimeler kullanılarak internet taraması yapılmış ve ilgili kitaplar tespit

edildikten sonra bir kısmı satın alınarak, bir kısmı da Uşak Üniversitesi kütüphanesinden temin edilerek incelenmiştir. Ayrıca Uşak Üniversitesi kütüphanesinde konu ile alakadar bulunan kitaplar ödünç alma sistemi ile edinilip araştırmada kullanılmak üzere irdelenmiştir. Buna ek olarak eldeki kitapların kaynakçalarından yeni kitaplara ulaşma yoluna da gidilerek kaynağın zenginleştirilmesi sağlanmıştır. Çalışmanın literatür alt yapısını oluşturmak için yapılan kaynak taraması sırasında izlenen yöntem basamakları şu şekilde gerçekleşmiştir:

1. Değer, etik, ahlâk, felsefe, eğitim, değer eğitimi, din, Kur'an ve eğitim, eğitim târihi gibi konu başlıklarını barındıran kaynaklar tespit edilmiştir.
2. Teker teker okunan bu kaynaklarda, tezde kullanılması planlanan bölümler başlıklandırılarak fişleme yöntemi ile ayrı ayrı dosyalanmıştır.
3. Yoğun bir okuma-tarama devresinin ardından dosyalanan fişler, tezin mantıksal kurgusuna göre sıralandıktan sonra metnin içerisine yedirilmiştir.

Bulgular kısmında 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile Kur'an'ın değerler bakımından karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Bunu yapabilmek için öncelikle 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerler tespit edilmiştir. Bunlar; âdil olma, âile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misâfirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik değeridir. Ancak, Kur'an'daki değerler tespit edilirken Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda ayrı ayrı verilmiş olan "özgürlük" ve "bağımsızlık" değerleri, tez içerisinde birleştirilerek "özgürlük ve bağımsızlık" şeklinde tek başlık altında toplanmıştır.

Ardından bu değerleri Kur'an'a arz edebilmek için Diyânet İşleri Başkanlığı tarafından basılan Kur'an mealinden faydalanılmıştır. Kur'an'daki değerlerin tespiti için Diyânet İşleri Başkanlığı'nın mealinin kullanılmasında, bu kurumun resmî bir hüviyete sâhip olması ve toplumun müşterek dînî referans noktası olması etkili olmuştur. Ayrıca şahıs mealleri yerine Diyânet meali kullanılarak, şahıslar üzerinden yürütülecek olan herhangi bir tartışmanın önüne geçilmek istenmiştir. İlgili Kur'an meali her değer için baştan sona okunmuştur. İlgili değere işâret eden âyetler tespit edilip Bulgular kısmında verildikten sonra yorumlanmıştır.

Kur'an'da tespit edilen değerlerin bir değer niteliği taşıyıp taşımadığı ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlere doğrudan veya dolaylı olarak karşılık gelip gelmediği ise iki ilâhiyat uzmanı ile iki sosyal bilgiler eğitimi uzmanı görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir. Böylece nitel çalışmalarda geçerlilik ve güvenilirliği sağlamak için başvurulan yöntemlerden biri olan uzman görüşleri sayesinde çalışmanın sıhhati kuvvetlendirilmiştir.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlerin Kur'ânî karşılıkları tespit edildikten sonra yorumlamasının yapılması safhasına geçilmiştir. Burada, söz konusu değerlerin Kur'an'daki öğütleniş veya öğretiliş tarzı irdelenmiştir. Örneğin adâlet değeri Kur'an'da nasıl işlenmiş, adâletle ilgili hangi hususlara dikkat çekilmiş, âdil olanlar nasıl müjdelenmiş ve adâleti saptıranlar ne ile tehdit edilmiş gibi durumlar incelenerek yorumlanmıştır. Bunun akabinde meselenin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile bağlantısı kurulmuştur. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlerin Kur'ânî karşılıklarının Bulgular ve Yorum bölümünde işleniş sistematığı şu şekildedir:

1. İlgili değer ve kavramla ilgili bir girizgâh paragrafı oluşturulmuştur. Bu paragrafta değer ve kavram açıklanmış, sosyal bilgiler eğitimi ile bağlantısı kurulmuştur.
2. İlgili değerın Kur'ânî karşılıkları teker teker verilmiş ve her âyetin teker teker açıklaması yapılmıştır.
3. Kapanış paragrafı ile değere işâret eden âyetlerin genel bir yorumu yapılarak sosyal bilgiler eğitimi ile bağlantısı kurulmuştur.
4. Her bir değer, bu sistem doğrultusunda işlenmiştir.

Bunun dışında Kur'an'da yer aldığı hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer almayan değerler de tespit edilerek yorumlanmıştır. Bunun için meal okuması sırasında değer olarak tespit edilen âyetler ayrıca tasnif edilerek Bulgular ve Yorum bölümünde verilmiştir. Bu kapsamda tespit edilen değer sayısı oldukça fazladır. Ancak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda kullanılmaya müsâit olması münâsebetiyle bu değerlerden sâdece 35'i tez içerisinde kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan değerler tez içerisinde işlenirken, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlerin Kur'ânî karşılıklarının yorumlanma sürecinde olduğu gibi

âyetlerin ayrı ayrı açıklamasına girilmemiştir. Konuyu izah eden bir giriş paragrafı, ilgili âyetler ve konuyu nihâyetlendirerek sosyal bilgiler eğitimi ile bağlantısını kuran bir kapanış paragrafı yöntemi ile mesele ele alınmıştır. Her âyetin teker teker açıklanmamış olmasında konunun genel hatlarıyla ele alınmış olması etkili olmuştur.

4.3. Verilerin Analizi

Bu tez çalışması, doküman incelemesi yoluyla elde edilen verilerin betimsel analizine dayanmaktadır. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır. (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224). Elde edilen verilerin analizinde konu, belirli bir sistematikte düzenlenip yorumlandığı için, nitel bir analiz yöntemi olan betimsel analiz kullanılmıştır. Analiz sırasında izlenen adımlar şu şekildedir:

1. Değer merkeze alınarak (örneğin âdil olma değeri) Kur'an baştan sona o değer karşılığını bulmak amacıyla okunmuştur.
2. Bulunan tüm âyetler ilgili değer başlığı altında toplanmıştır.
3. Âyetlerin bir değer niteliği taşıyıp taşımadığını ve ilgili değeri karşılayıp karşılamadığını tespit etmek için iki ilâhiyat ve iki sosyal bilgiler eğitimi uzmanının görüşlerine başvurulmuştur.
4. Âyetlerin ilgili değeri karşıladığına kanaat getirildikten sonra yorumlanmasına geçilmiştir.
5. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer almayan ancak Kur'an'ın insanlara kazandırmayı hedeflediği değerler Kur'an'da tespit edilmiştir.
6. Ayrıca tespit edilen bu âyetlerin bir değer niteliği taşıyıp taşımadığını ve ilgili değeri karşılayıp karşılamadığını tespit etmek için de yine iki ilâhiyat ve iki sosyal bilgiler eğitimi uzmanının görüşlerine başvurulmuştur.
7. Âyetlerin ilgili değeri karşıladığına kanaat getirdikten sonra tez içerisinde işlenmiştir.

5. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

5.1. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki Değerlerin Kur'ânî Karşılıkları

5.1.1. “Âdil Olma” Değerinin Kur'ânî Karşılığı

Adâlet; insanlar ve toplumlar arasındaki âsâyişin sağlanması, problemlerin önlenmesi ve giderilmesi, haklının hakkının teslim edilmesi ve zulmün hayat bulamaması gibi evrensel amaçlara hizmet eden bir kavramdır. Bu kavramın sınırları sâdece bu dünya ile kısıtlanmış değildir. O, ayrıca öteki dünyanın da en temel belirleyicilerinden biridir. Nitekim bütün kutsal kitaplar, cennet ödülünün ve cehennem cezâsının âdil bir yargılama sonucunda insana verileceği konusunda hemfikirdirler. Toplumsal huzur ve refâhın tesisinde mîhenk taşı olan adâlet değeri, ülkemiz dâhil tüm dünya eğitim sistemlerinde önemli bir yer işğâl etmektedir. Çünkü adâlet, haklıyı haksızdan ve suçluyu suçsuzdan ayıran; suçluyu cezâlandırırken suçsuzun hakkını teslim eden bir kavram ve bir değerdir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da adâlet değerine geniş bir yer tahsis etmiş ve öğrencilerin bu değeri kazanmaları için öğretmenlere ve ders kitaplarına birtakım mükellefiyetler yüklemiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki bu ilk değer Kur'ânî karşılıkları aşağıda sıralandığı gibidir:

Ey îman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adâletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen veya zayıf bir kimse ise ya da yazdıramıyorsa, velisi adâletle yazdırsın (Bakara: 282).

Bu âyet, tam bir değerler silsilesini ifâde etmektedir. Borçlanmanın, borçlu ve alacaklı tarafından kaydının üçüncü bir şahıs olan yazıcı kimsenin şahitliğinde adâletle tutulması, meselede ihtilâf yaşanmaması açısından önemli bir değerdir. Ayrıca bu yazıcının borç kaydını tutarken doğruluktan ayrılmaması, borcu ve alacağı olduğu gibi yazması da bir başka değerdir. Âyetin işâret ettiği noktalardan biri de

aklı ermeyen veya zayıf birine âdil bir velinin nezâretinde borç verilebileceğidir. Adâlet değeri, bu âyetin ana kavramlarından biridir.

Allah, melekler ve ilim sâhipleri, O'ndan başka ilâh olmadığına adâletle şahitlik ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur (Âli İmran: 18).

Bu âyetin başlıca konusu tevhiddir. Tevhid akâidi dahî bir değer olmakla birlikte, şahitliğin adâletle yapılması bizim odaklandığımız asıl değerdir. Yalancı şahitlikten uzak durularak âdil bir şahitliğin hayâta geçirilmesi husûsunda bizzat Allah ve melekler referans olarak sunulmuştur. Bu ayrıntıyı kaçırmayan bir insanın adâlet değerini kazanması ve hayâtına tatbîk etmesi beklenir.

Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, Peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adâleti emredenleri öldürenler var ya, onları elem dolu bir azap ile müjdele (Âli İmran: 21).

Âyetin en önemli ayrıntısı, âdil birinin öldürülmesinin âyetleri inkâr edenler ve peygamberleri öldürenlerle aynı kefeye konmuş olmasıdır. Bu, öldürülen şahsın cismî kıymetinden değil, taşıdığı adâlet değerinin kıymetindedir. Başka bir ifâdeyle adâletin ortadan kaldırılması, âyetleri inkâr ve peygamber öldürmek kadar büyük bir kabahattir ve neticesi elem dolu bir azaptır. Bu âyeti doğru anlayan ve hayâtına tatbîk eden birinin adâleti savunmaması veya adâletsizlikten yana tavır koyması mümkün görünmemektedir.

Yetimlere mallarını verin. Temiz olanı pis olanla değişmeyin. Mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Bu büyük bir adâletsizlik olur (Nisâ: 2).

Yetimlerin koruma altına alınması İslâmın temel öğütlerinden ve değerlerinden biridir. Bu âyet, yetim olan birinin malından, eşyâsından veya rızkından almanın büyük bir adâletsizlik olacağını vurgulamıştır. Dolayısıyla yetim hakkına riâyet eden bir kişi, aynı zamanda âdil iş yapmış olur.

Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adâletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adâletli davranmayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane alın veya sâhip olduğunuz (câriyeler) ile yetinin. Bu, adâletten ayrılmamanız için daha uygundur (Nisâ: 3).

İslâm, bu âyetle birden fazla evliliği adâlet şartına bağlamıştır. Eşler arasında adâletin sağlanamayacağı endişesi veya riski varsa, tek evlilik tavsiye edilmiş ve tek eşli kalmanın daha uygun bir davranış olacağı vurgulanmıştır. Adâlet gibi hassas bir konuda insanın zaafkâr olduğu göz önünden bulundurulacak olursa, tek eşlilik Kur'an'ın tavsiye ettiği önemli bir değerdir. Adâleti evlilik konusunda da gündemden düşürmeyen Kur'an'ın nihâi hedefi, her alanda âdil insan yetiştirmektir.

Allah size, emânetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emrediyor (Nisâ: 58).

Âyetin, adâlet dışında dikkat çektiği önemli bir değer daha bulunmaktadır; liyâkat. Torpilin, rüşvetin, referansın ve adam kayırmanın had safhada olduğu günümüzde bu âyet ihmâl edilmektedir. Adâlet değerinin, bunun gibi farklı değerlerle bir arada kullanılması, onun, problemlerin çözüme kavuşturulmasındaki kilit rolünü işâret etmektedir. Herhangi bir iş başvurusu sırasında adaylar arasında adâletle hükmetmek ve işi ehline vermek, bu âyetin insanoğluna emrettiği bir değerdir.

Kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar. De ki: “Onlar hakkında size fetvâyı Allah veriyor”. Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (mîras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere âdil davranmanıza dâir size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor (Nisâ: 127).

Mîras paylaşımı sırasında kadınlara karşı âdil davranılmaması problemi, İslâm toplumlarının ortak sorunlarından biridir. Bu, İslâmın mîrasta kadının durumuna netlik getirmemesinden değil, kültürel olarak kadının yerinin takdir edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak âdil olan Allah bu konuda da insanları îkaz etmiştir ve kadınlara hakları olan mîrasın adâletle verilmesini emretmiştir. Adâlet değeri hayâtın her alanında söz sâhibidir.

Ey îman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şâhitlik yaparak adâleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şâhitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adâletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adâleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şâhitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şâhitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır (Nisâ: 135).

Bu âyet ile yalancı şahitlik net bir şekilde yasaklanmıştır. Meselenin diğer ucunda anne-babalarımız, dostlarımız, en sevdiğimiz, siyâseten güçlü ve zengin olan kişiler dahî olsalar, hakîkati dile getirmekten ve adâleti tesis etmekten başka bir yolumuzun olmadığı vurgulanmıştır. Bu âyet, karakter eğitimi için kullanılabilir âyetlerden biridir.

Ey îman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adâlet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adâletsizliğe itmesin. Âdil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır (Mâide: 8).

Adâlet değerinin net bir şekilde işlendiği âyetlerden biridir. Hakkın aktif bir savunucusu olmak bu âyetin bir diğer değeridir. Yalancı şahitlikten men eden ve hakîkatin bekçiliğini emreden bu âyette âdil olmak, Allah'tan sakınmak ile eşdeğer tutulmuştur. Tersten okunduğunda adâletten uzak durmak ise Allah'a karşı gelmekle bir değerlendirilmiştir. Ayrıca, birilerine veya bir topluma olan öfkemizin bizi adâletsizliğe sevketmemesi gerektiği bu âyetin en mühim noktasıdır. Bu değere göre Allah, düşmanlarımıza karşı dahî âdil davranmamızı emretmektedir.

Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan aralarında adâletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever (Mâide: 42).

Bu âyette fâsık kimselerin arasındaki meselelerde bile adâletle hükmetmek gerektiği vurgulanarak, âdil olma değerinin kıymeti bir kez daha ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca, Allah'ın sevgisine mazhar olabilmenin yolunun adâletten geçtiği âyetin bir diğer önemli noktasıdır. Bu sevgiyi arzulayan birinin âdil davranması gerekir.

Ey îman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir cezâ vardır. (Bu cezâ), Kâbe'ye hediye olarak varmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle keffâret yâhut onun dengi oruç tutmaktır (Mâide: 95).

İnsânî ve ibâdî meselelerde hüküm veren kişinin adâlet değerine sâhip olmasının önemliliği, bu konuları işleyen âyetlerin ortak özelliğidir. Allah, kendisi nâmına kesilecek kurbanın cinsini tâyin etmesi için âdil iki kişinin görevlendirilmesini arzu etmiştir. Tâbiri câizse bu iki âdil insan Allah'a vekâlet

edecektir. Buradan çıkarılması gereken hüküm, adâlet değerinin ilâhî bir nitelik taşıdığı ve Allah'ın adâleti kendinden bildiğidir.

Ey îman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adâletli iki kişidir (Mâide: 106).

Bu âyetin emrettiğine göre vasiyetin âdil şahitler huzurunda yapılması, adâlet değerinin doğumdan ölüme kadar insanın ihtiyaç duyduğu temel bir değer olduğunu göstermesi bakımından mühimdir. Adâlet, insan hayâtının tamamına yayılmış bir değerdir.

De ki: “Rabbim adâleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (O’na) doğrultun. Dîni Allah'a has kılarak O’na ibâdet edin. Sizi başlangıçta yarattığı gibi (yine O’na) döneceksiniz” (Â’raf: 29).

Secde, ubûdiyet, yaratılış ve ölüm kavramları, adâlet kavramından sonra zikredilmiştir. Bu, adâletin öncelikli olduğu, ibâdet hükmüne geçtiği ve doğumdan ölüme kadar geçen sürede insanın sorumlu olduğu bir değere niteliği taşıdığını göstermektedir.

Şüphesiz O başlangıçta yaratmayı yapar, sonra îman edip sâlih ameller işleyenleri adâletle mükâfatlandırmak için onu (yaratmayı) tekrar eder (Yûnus: 4).

Adâlet, Allah'ın sıfatlarındanıdır. Allah âdildir ve adâletini bu âyetle bir kez daha tescillemiştir. Yaratanın âdil olması münâsebetiyle yaratılanın da âdil olması beklenmektedir. Çünkü yaratan bunu istemektedir. Dilediğine dilediği mükâfatı ve dilediğine dilediği cezâyı verme özgürlüğüne sâhipken Allah'ın adâletle hükmedecek olması, adâlet değerinin ehemmiyetini göstermektedir.

Onların peygamberi geldiği (tebliğini yaptığı) zaman, aralarında adâletle hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez (Yûnus: 47).

Bu âyet, adâletle hükmetmemenin zâlimlik olduğunu vurgulaması bakımından önemlidir. Peygamberlerin âdil ve merhametli insanlar oldukları ve toplumlarına asla zulmetmedikleri de ayrıca ifâde edilmiştir. Bu âyete göre adâlet merhameti, adâletsizlik ise zulmü beslemektedir. Zulümden uzak duran ve adâleti tesis etmek için gayret gösteren nesiller yetiştirmek gerekir. Bu, adâletin bir değer olarak bireylere kazandırılması ile mümkün olabilir.

Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adâletle tam yapın. İnsanların eşyâlarını (mallarını ve haklarını) eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın (Hûd: 85).

Bu âyette de birden fazla değer vurgulanmıştır. Adâlet değeri temel odak noktamız olmakla birlikte, insanların hakları olan mallarda veya eşyâlarda eksiltme yapmamak, ölçüde ve tartıda hîleye başvurmamak ve yeryüzünde fitneye sebep olmamak diğer değerlerdir. Bir diğer açıdan bakılacak olursa, tartıda ve ölçüde adâleti gözetmeyip hîleye başvurulduğu takdirde insanların malları eksiltilmiş ve bozgunculuk yapılarak karmaşaya sebebiyet verilmiş olur.

Allah iki adamı da misâl verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sâdece bir yüküdür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adâletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu? (Nahl: 76).

Bu âyette zikredilen örnek, âdil olmayan kimsenin durumunu teşhis etmesi bakımından önemlidir. Âdil olmayan kişi hakîkate dili açılmayan, zayıf, fazlalık ve beceriksiz bir kimse olarak nitelendirilmiştir. Buna mukâbil bu kişinin âdil ve doğru yol üzere olan kimse ile bir tutulmayacağı ifade edilmiştir. Adâletle emreden kişi ile doğru yolda olan kişinin aynı cümlede kullanılması da âdil kişinin doğru yol üzerinde olduğunu göstermektedir.

Şüphesiz Allah adâleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenâlık ve azgınlığı da yasaklar (Nahl: 90).

Bu âyette toplam altı adet değer bulunmaktadır. Bunların üçü emredilirken diğer üçü yasaklanmaktadır. İlk emir adâlet emridir. Adâlet değeri, iyilik yapmak ve yakınlarla yardım etmek değerinden önce gelmektedir. Ayrıca hayâsızlık, fenâlık ve azgınlık gibi kerih görülen ve yasaklanan davranışlar da adâlet değerinden sonra gelmektedir. Bu ayrımı, adâletin ehemmiyetini ön plana çıkarmaktadır.

Ona dedik ki: “Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halîfe yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır” (Sâd: 26).

Halîfe demek, Allah'ın yeryüzünde kendisine vekil tâyin ettiği, O'nun nâmına hüküm verecek olan kişi demektir. Allah, bu âyette kendisine vekil olarak tayin ettiği bir peygamberine adâletle hüküm vermesini emretmektedir. Bununla birlikte,

adâletle hükmetmemeyi ise nefse uymakla ve akabinde sapkınlıkla itham etmektedir. Son olarak da Allah yolundan sapanları cezâlandırmakla tehdit etmektedir. Bu, bir olaylar silsilesidir. Adâletle hükmetmemenin nihâyetinde varacağı noktayı göstermektedir.

Sen çağrıya devam et ve emr'olunduğun gibi dosdoğru ol. Onların hevâ ve heveslerine uyma ve şöyle de: "Ben Allah'ın indirdiği her kitaba inandım ve aranızda adâleti gerçekleştirmekle emr'olundum" (Şûrâ: 15).

Dosdoğru olmak, hevâ ve heveslere uymamak ve kutsal kitaba inanmak değerlerinin ardından, insanlar arasında adâleti gerçekleştirmek konusunda peygamberin vazîfeli kılındığı âyette açıkça görülmektedir. Aslında bu âyetlerde adâlet, değer olarak tavsiye edilmenin ötesinde açık bir emirdir.

Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adâletle düzeltin ve (onlara) adâletli davranın. Çünkü Allah, adâletli davrananları sever (Hucurât: 9).

Allah, adâletli davrananları sever. Adâlet değeri öğrencilere bir değer olarak kazandırılırken bu âyetten pek âlâ faydalanılabilir. Adâlet değerinin kazandırılmasında bu âyetin kullanılması, hem değer kazanımını hem de kalıcılığını pozitif yönde etkileyebilir.

Tartıyı adâletle yapın, terâziyi eksik tutmayın (Rahmân: 9).

Hilekârlığın ve sahtekârlığın men edildiği bu âyet de toplumsal adâletin tesisi için önemlidir. Burada, mâlen bir insanın başka bir insana zarar vermesi engellenmektedir. Bunu yaparken adâletten tâviz verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve berâberlerinde kitabı ve mîzânı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adâleti yerine getirsinler (Hadîd: 25).

Bu âyette adâlet değeri mucize, mîzan ve kutsal kitap birlikteliğinin bir neticesi olarak görünmektedir. Başka bir ifâde ile mucizeler, terâzi ve kutsal kitap, insana temelde adâleti öğretmek ve öğütlemek için gönderilmişlerdir. Bu âyete göre adâletin tesisi, Kur'an'ın hükümlerini işletmekle mümkün görünmektedir.

Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah âdil davrananları sever (Mümtehine: 8).

Savaş hukûkunun hâkim olmadığı olağan durumlarda inananların adâlet üzere sâbit kalması gerektiğini vurgulayan bu âyet, Allah'ın âdil olanları sevdiğini bir kez daha beyân ederek sonlanmıştır. Âdil davranmak ilâhî bir emir, kulun adâletine mukâbil Allah'ın sevgisi en büyük ödüldür. Bununla birlikte, bir toplumla din konusunda savaşıp dahî olsak ve yurtlarımızdan çıkarılıp vatansız bırakılmış dahî olsak, bunun fâillerine iyilik ve adâletle muâmelede bulunmak tavsiye edilmektedir. Bu âyet intikam duygusunu geri plana atmakta ve adâleti parlatmaktadır.

Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca onları güzelce tutun yâhut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. Şâhitliği Allah için dosdoğru yapın (Talâk: 2).

İslâm dînine göre evlenirken ve boşanırken iki şahidin bulunması gerekliliği vardır. Bu şahitlerin âdil kimselerden olması husûsen vurgulanmaktadır. Tarafların mağduriyet yaşamaması bakımından bu önemlidir. Şâyet bu âyet değer olarak insanlara kazandırılabilseydi, boşandıkları için madden ve mânen zarar gören bir tarafın olması ihtimâl dışında kalırdı. Ancak günümüzde, çoğu zaman boşanmaların bir tarafı zarar görmektedir. Bu, Allah'ın yukarıda zikredilen emrinin ihlâlinden ileri gelmektedir.

Allah'ın âyetleri sosyal hayâtı adâletle tanzîm etmede en etkili yönlendiricilerdir. Kur'an; tartı konusunda hîleye kaçmamaktan tutun da boşanma sırasında tarafların zarar görmelerini engellemeye kadar; ihtilâflı meselelerde adâletten sapmamaktan tutun da âdil kimselerin Allah'ın sevgisine mazhar olup cennetle müjdelenmesine kadar her türlü adâlet konusunda insanlığa son derece faydalı değerler kazandırmaktadır. Adâletle ilgili bu değerlerin insanlara kazandırılması elzemdir ve bu hayâtî bir öneme sâhiptir. İşte bu nedenlerle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı adâlet değerini öğrencilere kazandırmak üzere işlerken, yukarıdaki âyetlerin etki gücünden faydalanarak bu değerlerin davranışlara yansımaları olasığını artırabilir. Yukarıdaki âyetlerden faydalanılarak programda adâlet değerinin işlenmesinin, bu değerlerin kazanımını ve kalıcılığını kolaylaştırabileceği düşünülmektedir.

5.1.2. “Âile Birliğine Önem Verme” Değerinin Kur’ânî Karşılığı

Âile birliği kavramı evrensel bir nitelik taşımaktadır. Dünya üzerinde âile birliği mefhûmunun önemli olmadığı bir toplum göstermek güçtür. Bu sebeple farklı ülkelerin eğitim programlarına göz atıldığında, âileye dâir değerlerin bu programlarda da yer aldığı rahatça görülebilir. Âile kavramının ziyâdesiyle zedelendiği günümüzde, devletler bu problemle baş edebilmek için birtakım politik önlemler almışlardır. Çocuk teşviki, boşanmama teşviki, âile psikologlarının âileler üzerinde terapi yapmak üzere istihdam edilmesi, evde yaşlı bakım teşviki gibi politik önlemler bunlardan sâdece bir kaçıdır. Bu tedbirlere ek, formâl eğitim sistemlerinde değer olarak çocuklara küçük yaşta âile kavramı ve âile birliği olgusu kazandırılmak istenmektedir. Âilenin ilk bireyleri anne-babadır ve dolayısıyla âile birliğinin temel yapı taşı onlardır. Anne-babaya iyilik Kur’ânî bir emir, insânî bir görev ve evrensel bir değerdir. Kur’an’ın yakından uzağa ilkesi mûcibince iyiliğin ve hayrın ilk durağı anne ve baba olmalıdır. İnsanın dünyaya gelmesine vesîle olan anne ve babalar hangi açıdan bakılırsa bakılsın saygıya, hürmete, ilgi ve alâkaya lâyıktırlar. Kur’an, bunu böyle emreder ve onlara evlâtları tarafından “öf” bile denmesini istemez. Kur’an, anne-babaya iyilikten öteye geçerek onlara itaati emreder. Bu durumun tek istisnâsı, Allah’ın emir ve yasakları konusunda anne-babanın evlâdına karşı çıkmasıdır. Allah’ın hukûku anne-baba hukûkundan önce geldiğinden, böyle bir durumda anne-baba hukûku çiğnenmelidir. Bu istisnâi durum dışında her birey anne-babasına iyilikle mükelleftir. Örfümüzde de anne-baba kıymetlidir ve saygıdeğerdir. Ancak günümüzde evlâtların anne-babalarına karşı hassâsiyetlerini kaybetmeye başladıkları gözlenmektedir. Anne-babasını öldüren, onlara işkence eden ve şiddet uygulayan, onları dolandıran, saymayan, dikkate almayan, bakımlarını yapmayan evlât örneklerinin çoğalması bunun göstergesidir. Bununla birlikte âile kavramı, çekirdek âileyle birlikte akrabâları da kapsamaktadır. Akribâ, kan bağı veya evlilik yoluyla oluşan yakın birlikteliktir. Sosyal ve beşerî ilişkilerimizin ilk ve en üst basamağı akrabâlarımızla olan ilişkilerimizdir. Bu ilişkiyi muhâfaza etmek, korumak ve geliştirmek İslâmî ve insânî bir vazîfedir. Kur’an’da ve İslâmî kültürde akrabâların karşılıklı ziyâretleşmeleri, haberleşmeleri, maddî ve mânevî alanlarda yardımlaşmaları teşvik edilmiştir. Bununla birlikte her ne hayır yapılacaksa önce yakın akrabâlardan başlayıp uzak çevreye doğru bir yol izlenerek, yakından-uzağa ilkesi doğrultusunda hareket edilmesi öğütlenmiştir. Akribâlık ilişkilerinin kalitesine

son derece önem veren İslâm dîni, bu konuda müntesiplerine hassas olmayı tavsiye eder. İslâmın üzerinde ehemmiyetle durduğu âile kavramı ve âile birliği, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak yer almaktadır. Programda yer alan bu değer millî, kültürel ve geleneksel Türk âile yapısını işâret etmektedir. İnsanların kurguladıklarının yanı sıra, ilâhî mesajın bu konuda bizlere öğütledikleri de önemlidir. Kur'an'ın âile kavramına ve âile birliğine katkısı aşağıdaki âyetlerle sıralanmıştır:

Onlar, Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah'ın korunmasını emrettiği bağları (îman, akrabâlık, beşeri ve ahlâkî bütün ilişkileri) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyâna uğrayanların ta kendileridir (Bakara: 27).

Allah, akrabâlık bağlarının koparılmasını yasaklamış ve bunu yapanları bozguncu olarak tanımlamıştır. Âyetin devamında da akrabâlık bağlarını koparanları ziyâna uğramış kimseler olarak nitelendirmiştir. Buna göre, akrabâlık bağlarını korumak gerekmektedir.

Hani biz İsrailoğullarından: "Allah'tan başkasına ibâdet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz" diye söz almıştık. Sonra pek azınız hâriç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz (Bakara: 83).

Bu âyette sekiz adet değer bulunmaktadır. Bu değerlerin ilki Allah'tan başkasına kulluğu men ederken, hemen akabinde gelen değer anne babaya iyiliği emretmektedir. Anne babaya iyilik, âilenin birliği olduğu sürece mümkündür. Kur'an âile birliğini zorunlu gördüğünden, direkt "âilenizle birlik olunuz" bâbından bir emir getirmemiştir. Çünkü âile birliği zaten zarûridir, zorunludur, kaçınılmazdır. Bundan sonra âile birliği içerisinde anne babaya iyiliği emrederek, âile birliğini üst safhaya taşımaya öğütlemiştir.

Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki; Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızâsını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve (özgürlükleri için) kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir (Bakara: 177).

Bu âyetteki “yakınlar” ifâdesi, akrabâları da kapsamaktadır. Buna göre akrabâlar için sevilen mallardan harcama yapmak, Allah’ın rızâsına uygun bir davranıştır. Bu davranış biçimi, âile birliğinin gereklerinden ve koşullarından biridir.

Sana Allah yolunda ne harçayacaklarını soruyorlar. De ki: “Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akrabâ, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir” (Bakara: 215).

Bu âyette, anne-babaya ve akrabâlara yapılan maddî ve mânevî harcamalar “hayır” olarak nitelendirilmiştir. Bu hayrı Allah’ın bileceğinin ifâde edilmesi, kulun mükâfatlandırılacağı anlamına gelmektedir. Bir önceki âyetin yorumunda da görüldüğü üzere, anne-babaya ve akrabâlara iyilik, âile birliği olduğu sürece mümkündür. Âile birliğinin olmadığı yerde âile içi iyilikten söz edilemez.

Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabâlık haklarına riâyetsizlikten de sakının (Nisâ: 1).

Akrabâlık haklarına riâyat etmek gerekir. Akrabâları ziyâret etmek, onlara yardımda bulunmak, ihtiyaçlarını gidermek ve onlarla güzel konuşmak bu haklardan bir kaçıdır. Âile birliğinin sağlanmasında bu haklar başat bir role sâhiptir.

Mîras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabâlar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin (Nisâ: 8).

Kendilerine pay düşmediği hâlde mîras taksimi sırasında hazırda bulunan akrabâlara da pay vermek ve onların gönüllerini alacak hoş sözler söylemek gerekir. Mîras meseleleriyle mahkemelerin dolu olduğu günümüzde bu âyet kurtarıcı bir role sâhiptir. Bu âyet hayâta tatbîk edilebilse, değil kardeşler arasında mîras anlaşmazlıklarının görülmesi, yakın akrabâların dahî bu paylaşımdan memnun ayrılmaması olası değildir.

Ana babaya, akrabâyâ, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşâya, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin (Nisâ: 36).

Âyette iyilik sıralamasının başında anne-baba, akabinde ise akrabâlar yer almaktadır. Âile birliğinin tesisinde anne-babaya ve akrabâlara iyiliğin ehemmiyeti bu âyetle bir kez daha vurgulanmıştır.

De ki: “Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zinâ ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın” (En’am: 151).

Bu âyetle anne-babaya kötülük, fakirlik endişesiyle çocukların öldürülmesi ve âile birliğini derinden sarsan zîna gibi çirkin fiiller kesin bir dille haram kılınmış, yasaklanmıştır. Anne-baba, çocuk ve sadâkat, âile birliği için olmazsa olmazlardır. Bu âyetteki ifâdelerin tamamı âile birliğini vurgulamaktadır.

Bir mü'min hakkında ne akrabâlık (bağlarını) ne de antlaşma gözetirler. İşte onlar taşkınlık yapanların ta kendileridir (Tevbe: 10).

Akrabâlık bağlarını gözetmemek, taşkınlık yapmak olarak değerlendirilmiştir. Allah birçok âyette aşırıya gidenleri sevmediğinden söz etmektedir. O halde Allah’ın sevmediği kullar zümresine akrabâlık bağlarını gözetmeyenler de dâhil edilebilir.

Ey îman edenler! Eğer küfrü îmana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zâlimlerin ta kendileridir (Tevbe: 23).

Bu âyet, anne-babalara ve kardeşlere iyilik etmenin ve onlarla birlik olmanın yasaklandığı müstesnâ bir âyettir. İyiliğin terkedilip muhabbeti kesmenin koşulu, âile bireylerinin küfrü tercih etmesidir. Küfre sapmış biri âileden bir birey dahî olsa, bu âyetin gereğince reddedilmelidir. Bu da Kur’ânî bir değerdir ve âile birliğini bozmanın tek koşulu olarak inanlara yol göstermektedir.

De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşîretiniz, kazandığınız mallar, kesâda uğramasından korktuğunuz bir ticâret ve beğendiğiniz meskenler size Allah’tan, peygamberinden ve onun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah’ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah fâsık topluluğu doğru yola erdirmez” (Tevbe: 24).

Bu âyet de yukarıdaki âyet gibi âile bireyelerine olan sevginin, sadâkatin ve iyiliğin sınırını belirlemektedir. Âyetin mûcibince fâni olan hiçbir şahıs ve mal varlığı Allah’tan, peygamberinden ve cihattan daha evlâ olmamalıdır. Bu, Allah’ın sınırır ve mutlak sûrette aşılmamalıdır. Âile bireyleri sevimli, ancak Allah’tan, peygamberinden ve cihattan daha fazla sevilmemelidir. Bu sınırlar muhâfaza edildiği müddetçe âile bireyelerine sevgi, sadâkat ve iyilik, Kur’an’a göre tartışmasızdır.

“Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla”
(İbrâhim: 41).

Bağışlanmanın dahî anne-babayla birlikte talep edilmesi, âile birliğinin önemine işâret etmektedir. Ayrıca anne-babaya dua ve niyaz sorumluluğumuzun bulunduğunu göstermektedir. Onlar için hayır duada bulunmak evlâtlık vazîfelerindedir.

Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabâlık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkaranlar; işte lânet onlar içindir. Ve kötü yurt (cehennem) onlarıdır (Ra'd: 25).

Bu âyete göre akrabâlık bağlarını terk edenler lânetlenmiştir. Allah'ın lânetini celbetmek istemeyen birey, akrabâlık bağlarını korumak husûsunda özverili davranmalıdır. Bu âyetin tehdidi, âile birliğini sağlamak için son derece önemlidir.

Muhakkak ki Allah adâleti, iyiliği, akrabâyâ yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar (Nahl: 90).

Her Cuma günü câmilerde, hutbenin îrâdında okunan bu âyet, Müslümanlara, akrabâlara yardım etmek konusunu sürekli hatırlatmaktadır. Akribâlara yardım etmek Kur'an'ın kesin bir emridir ve bu emir, âile birliğini sağlayabilecek etkililiktir.

Rabbin, kendisinden başkasına asla ibâdet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf” bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle (İsrâ: 23).

Kulluğun sâdece Allah'a mahsus olması ve anne-babaya iyilik Kur'an'ın kesin emridir. Anne-babaya süresiz iyiliği öğütleyen bu âyet, kızgınlıkla dahî olsa onları hiçbir şekilde azarlamamak ve onları incitmemek gerektiğini ifâde etmektedir. Onlarla iletişim kurarken sürekli tatlı sözler kullanmak âile birliğini perçinler.

“Bana âilemden birini yardımcı yap” (Tâhâ: 29).

Musa aleyhisselâmın kıssâsının anlatıldığı âyetler içerisinde yer alan bu âyet, Hz. Musa'nın zorlandığı bir zamanda âilesinden birisini Allah'tan kendisine yardımcı olarak istediği âyettir. Âile birliği açısından bakılacak olursa, Hz. Musa'nın

kendisine yardımcı olarak âile dışından takvâ ve ehil birini değil de âilesinden birisini talep etmesi, âile içi dayanışmanın gösterilmesi bakımından önemlidir.

Bizim emrimiz gelip de tandır kaynamaya başlayınca, (sular coşup taşığında Nûh'a) dedik ki: "Her cins canlıdan birer çift, bir de kendileri aleyhinde daha önce hüküm verilmiş olanlardan başka âileni gemiye al ve zulmeden kimseler hakkında bana hiç yalvarma! Şüphesiz onlar suda boğulacaklardır (Mü'minûn: 27).

Büyük tufanda Hz. Nuh'un gemiye alacakları arasında her canlıdan birer çiftin ve Allah'ın men ettiklerinin dışında âile bireylerinin yer alması, yine âile birliğini gösteren Kur'ânî örneklerden biridir. Allah, gemiye Hz. Nuh'u yalnız bindirmemiş, yanına âilesini de almasını emretmiştir.

İçinizden faziletli ve servet sâhibi kimseler akrabâya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstereyin. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir (Nûr: 22).

Bu âyette maldan akrabâ için harcamanın, Allah'ın bağışlamasına vesîle olacağı işâret edilmektedir. Bununla hem akrabâlara karşı cömert olmak tavsiye edilmekte hem de bağışlanmanın yolu gösterilmektedir. Bu âyet, âile birliğinin sağlanmasında teşvik edici bir rolü bulunan âyettir.

O hâlde sen akrabâya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver. Allah'ın rızasını isteyenler için bu, en iyisidir. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir (Rûm: 38).

Akrabânın, yolda kalmışın ve yoksulun üzerimizde hakkı bulunmaktadır. Onların bu hakkı kazanmak için bir şey yapmış olması gerekmez. Akrabânın hakkını teslim, Allah'ın rızasını isteyenler için iyi bir yoldur. Yukarıdaki âyette akrabâ hakkını teslim edenlerin kurtuluşa ereceği ifâde edilmektedir.

(Önce) en yakın akrabânı uyar (Şuarâ: 214).

Tebliğin en yakın akrabâdan başlaması, akrabâların diğer insanlara göre öncelikli olduğunu göstermektedir. Akrabâların ön plana çıkarıldığı âyetlerden biridir ve bunu âile birliği ile bağdaştırmak gerekir.

Ey Rabbim! Beni ve âilemi onların yaptıkları çirkin işten kurtar (Şuarâ: 169).

Bu âyet, Lût aleyhisselâmın kavminin başına gelenleri anlatan âyetler silsilesinin içerisinde bir âyettir. Lût kavmi türlü sapıklıkların içerisinde yaşarken,

Hz. Lût onlara yaptıklarının yanlışlığını tebliğ etmiştir. Ancak kavim ilâhî tebliğden nasiplenmemiş ve çirkinliklerinde gittikçe derinleşmişlerdir. Meselenin geri döndürülemez boyutlara ulaştığını gören Hz. Lût, Allah'tan kendisini ve âilesini bu tür sapıklıklardan muhâfaza etmesini talep etmiştir. Burada da âile birliği alenî bir şekilde görülmektedir. Hz. Lût sâdece kendisinin değil, âilesinin de türlü çirkinliklerden korunmasını dileyerek bunu göstermektedir.

Ey îman edenler! Kendinizi ve âilenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun (Tahrim: 6).

Allah, ateşten sakınma konusunda bireysel olarak sâdece kulun kendisini ikaz etmemekte, ayrıca ona, âilesinin sorumluluğunu da yüklemektedir. Başka bir açıdan bakılacak olursa bu, “âilenizle birlikte kurtuluşa erin” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu âyetle bir kez daha âile birliğinin vurgulandığı görülmektedir.

Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik. Şâyet onlar seni, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa, bu takdirde onlara itaat etme (Ankebut: 8).

Anne-babadan ayrılmanın ve onlara âsi olmanın tek koşulu, onların kişiyi Allah yolundan ayıracak söz ve fiiliyata tevessül etmesidir. Kur'an'a göre âile birliğinin bozulmasının tek koşulu budur. Bunun dışında âyetin başında da ifade edildiği gibi Allah, insana anne-babasına iyilik etmesini emretmiştir.

İnsana da anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. (İşte onun için) insana şöyle emrettik: “Bana ve anne babama şükret. Dönüş banadır” (Lokman: 14).

Allah, kendisinin yanında anne-babaya da şükredilmesini emrederek onlara âdeta ayrıcalıklı bir konum tahsis etmiştir. Bunun öncesinde annenin hâmilelik, doğum ve doğum sonrası sürecini de işleyerek bu şükürün zorunluluğunu gerekçelendirmiştir. Âile birliğinin temelinde yatan gerekçe burada vurgulanmıştır.

Biz insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihâyet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: “Bana ve anne babama verdiğin niğmetlere şükretmemi, senin râzı olacağın sâlih amel işlememi bana ilham et” (Ahkâf: 15).

Anne-babaya iyiliği emredip âile birliğini işâret eden bu âyet de ayrıca yukarıdaki âyet gibi annenin hâmilelik ve doğum sonrası sürecini işleyerek insana ibret vermeyi amaçlamıştır. Akabinde kişinin olgunluğa erdikten sonra kendisi ile birlikte anne-babasına da verilen niğmetlere şükretmeyi arzu etmesi, âile birliğini işâret etmesi bakımından önemlidir.

Biz ona (Yahya'ya) daha çocuk iken hikmet ve katımızdan kalp yumuşaklığı ve ruh temizliği vermiştik. O, Allah'tan sakınan, anne babasına iyi davranan bir kimse idi. İsyancı bir zorba değildi (Meryem: 12).

Hiz. Yahya'nın özellikleri anlatılırken, anne-babasına iyi davranan bir kimse olması da zikredilmiş ve bu doğrultuda O'nun yaşantısı örnek olarak insanlara sunulmuştur. Burada da anne-babaya iyilik üzerinden âile birliği işlenmiştir.

Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde; Yûsuf ana babasını bağına bastı ve "Allah'ın irâdesi ile güven içinde Mısır'a girin" dedi (Yûsuf: 99).

Bu âyette de Hiz. Yusuf'un anne-babasına karşı müşfik tavrı gösterilmiştir. Anne babaya iyiliğin ve merhametin örnek olarak gösterildiği âyetlerden olan bu âyet, âile birliğini anlatmak için kullanılabilir bir mâhiyettir.

Âile birliği değerinin Kur'an'daki işleniş biçimi, genel olarak anne-babaya iyilik üzerinden seyretmiştir. Bu âyetlere inanıp hayâtına tatbîk eden birey anne-babasına iyilik eder, onlar için harcama yapmaktan çekinmez, onlara sevgisini gösterir, onların mağfireti için Allah'a dua eder, onları azarlamaz, onlara "öf" bile demez ve Allah'tan sonra onlara teşekkür eder. Bunun yanısıra kardeşler ve diğer akrabâlara iyiliğin işlendiği âyetler de yukarıda gösterilmiştir. Buna göre kişi Allah yolundan men edilmedikçe, ibâdet özgürlüğü engellenmedikçe, hakikatten uzaklaştırılmaya çalışılmadıkça ve Kur'ânî değerlere muhâlif hareket etmeye zorlanmadıkça âile birliğini fesâda uğraticı tavır ve davranışlarda bulunmamalıdır. Bu âyetlere inanıp hayâtına tatbîk eden bireyler de akrabâlık bağlarını koparmazlar, akrabâlara iyilik ederler, onlara infakta bulunurlar, pay düşmese bile mîraslarından onlara da pay verirler, akrabâlarının gönüllerini hoş tutacak güzel cümleler kurarlar ve akrabâlarına iyi davranırlar. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda âile birliği değeri işlenirken, Kur'an'ın yukarıdaki kesin ve müşevvik ifâdelerinden faydalanılabilir. Böylece bu değerın kazanımı ve kalıcılığı kuvvetlendirilebilir.

5.1.3. “Özgürlük / Bağımsızlık” Değerinin Kur’ânî Karşılığı

Kur’an, ümmet üst kimliği ve din kardeşliğinin yanısıra, insanı bütün prangalarından kurtarıp özgür bir birey hâline getirmeyi hedefler. Nâzil olmaya başladığı ilk andan îtibâren önce cismî özgürlüğü garanti altına almak için köleliği yasaklamış ve köle azad etmeyi tavsiye etmiştir. Bununla birlikte çokça yerde akletmeyi kimi zaman öğütleyerek, kimi zaman emrederek, kimi zaman da sitemvâri bir şekilde insanın dimağına yerleştirmeyi amaçlamıştır. Bununla da bireyin zihnî prangalarından kurtarılması arzu edilmiştir. Kur’an hem cismî hem de zihnî özgürlüğü tesis etmek ister. Çünkü kulluk ve kölelik sâdece Allah’a mahsustur. Bununla birlikte düşünce ve ifâde özgürlüğü de Kur’an tarafından garanti altına alınmıştır. Aynı değer farklı formları ile Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda da işlenmiştir. Programda cismî ve fikrî bireysel özgürlük ve toplumsal bağımsızlık millî bir değer olarak öğrencilere kazandırılmak üzere kurgulanmıştır. Bu değer Kur’an’da işleniş biçimi aşağıdaki âyetlerde gösterilmiştir:

Asıl iyilik, Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere îman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır (Bakara: 177).

Bu âyetten, iyiliğin bireysel ubûdiyetten ibâret olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yanısıra tasadduk, infak, söze sadâkat ve sabır gibi davranışların da iyiliğin önemli bir cüz’ü olduğu belirtilmektedir. Bu iyiliklerin içerisinde bir kölenin özgürlüğünü sağlamak, Kur’an’ın insan özgürlüğüne verdiği değeri göstermesi bakımından ehemmiyetlidir.

Dinde zorlama yoktur. Artık hak ile bâtil iyice ayrılmıştır (Bakara: 256).

Bu âyet, kişilerin inanç özgürlüğünü ifâde etmekte ve garanti altına almaktadır. Allah, kendisine inanma konusunda dahî insanları özgür bırakmıştır. Hâl böyle iken insanların birbirlerini tahakküm altına almaya çalışması, kendi inancını karşı tarafa benimsetmeye zorlaması ve insanların özgürlüklerini gölgelemeye çalışması düşünülebilir değildir. Kur’an, insanı özgürleştirmek istemektedir.

Bir mü'minin diğer bir mü'mini yanlışlık dışında öldürmesi asla câiz değildir. Bir mü'mini yanlışlıkla öldürenin, bir mü'min köleyi azad etmesi ve öldürülenin âilesi bağışlamadıkça ona diyet ödemesi gerekir. Eğer o mü'min, size düşman bir topluluktan ise mü'min bir köleyi azad etmek gerekir. Şâyet aranızda anlaşma olan bir millettense, âilesine diyet ödemek ve mü'min bir köleyi azad etmek gerekir (Nisa: 92).

Bu âyetle insanın yaşama hürriyetini elinden almak kesin bir dille yasaklanmıştır. Dolayısıyla insanın ilk ve en temel hakkı olan yaşama hürriyeti bu âyetle garanti altına alınmıştır. Bununla birlikte yanlışlıkla dahî olsa insan öldürmenin diyeti, bir kölenin özgürlüğüne kavuşturulmasıdır. Bu, hem yaşama hürriyetini sigortalamakta hem de bireysel özgürlüğü teşvik etmektedir.

Yeminin keffâreti, âilenize yedirdiğinizin ortalamasından on düşkünün yedirmek yâhut giydirmek veya bir köle azad etmektir (Mâide: 89).

Kasıtlı edilmiş yeminlerin keffâreti, bir köleyi azad etmek olarak ifâde edilmiştir. Tâbiri câiz ise Allah, köleleri özgürlüklerine kavuşturmak için fırsatlar oluşturmaktadır. Yeminin hesâbını mahşere bırakabilecekken bunun diyetini köle azad etmek olarak ödetmesi, Allah'ın, bireysel özgürlüğü tesis etmek istemesine bağlanabilir.

Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir (Tevbe: 60).

Bu âyette de yukarıda olduğu gibi maddî bir karşılıkla köle olan birinin özgürlüğüne kavuşturulması durumu söz konusudur. Allah, zekât farzını işletirken kölenin özgürlüğe kavuşturulmasını istemiş ve bu sebeple onların özgürlüğü için de zekâtın verilebileceğini göstermiştir.

Karılarını zihar yoluyla boşamak isteyip, sonra sözlerinden dönenlerin, âilesiyle temas etmeden bir köle azad etmeleri gerekir (Mücâdele: 3).

Zihar yolu ile boşanmak isteyip sözünden dönmenin cezâsı, bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmadır. Yukarıda da ifâde edildiği gibi Allah, köleleri özgürlüklerine kavuşturmak için fırsatlar oluşturmaktadır. Kur'an, bireysel özgürlüğü teşvik etmektedir.

Sen onların üzerine bir zorba değilsin (Kaf: 45).

Düşünce ve ifade özgürlüğü bu âyetle de garanti altına alınmıştır. Allah, peygamberine, onun insanlara karşı zorba olmadığını hatırlatmaktadır. Peygamberin dahî insanlar üzerinde bir tahakküm lüksü bulunmamakta iken, insanların birbirlerinin özgürlüklerini sınırlandırma girişimleri kabul edilebilir değildir. Kur'an, düşünce ve ifade özgürlüğünü savunmaktadır.

Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın? (Yunus: 99).

İnanç özgürlüğünü işleyen bir âyettir ve bu âyetin mûcibince insanlar, inançları nedeniyle sorgulanamaz, yargılanamaz ve baskı altına alınamazlar.

Gerçek Rabbinizdendir. Dileyen inansın, dileyen inkâr etsin (Kehf: 29).

İnanmak veya inkâr etmek bir özgürlüktür. Birey, dilediğini seçmekte özgür bırakılmıştır. Bu âyetle de inanç özgürlüğü garanti altına alınmaktadır.

Sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerine bir zorba değilsin (Gâşiye: 21-23).

İnsanların birbirlerine karşı vazîfesi, tebliğ ve öğüttür. Ötesi zorbalıktır, haddi aşmaktır. Allah bunu arzu etmemekte, insanlara seçme özgürlüğü tanımaktadır.

De ki: “Ey kâfirler! Ben sizin taptıklarınıza tapmam. Siz de benim taptıklarına tapacak değilsiniz. Sizin dîniniz size, benim dînim bana” (Kâfirûn: 1-6).

İnanç özgürlüğünü ve seçme hürriyetini işleyen bir sûre olması münâsebetiyle Kâfirûn Sûresi ehemmiyetlidir. Peygamber tebliğini yaptıktan sonra ısrarcı veya baskıcı olmamış, yukarıdaki âyetlerin gereğince muhataplarını özgür bırakmıştır.

Cismî özgürlüğün zihnî özgürlükle de taçlandırılması Kur'ânî bir yaklaşımdır. Çünkü Allah, akletmeyi emrederek zihni özgürleştirmeyi arzu etmiştir. Düşünsel özgürlük, akli başkalarının tasarrufuna vermeksizin direkt işletmek demektir ki bu, Kur'an'ın insanı birey hâline getirme arzusunun en bâriz göstergesidir. Dolayısıyla Kur'an'a göre özgürlük ve akletmek birbiri ile ilintili kavramlardır. Bu durum, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın genel anlayışına ve doğasına aykırı olmamakla birlikte, aynılık derecesinde benzerlik göstermektedir. Çünkü Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da kişiyi düşünen, sorgulayan ve bireysel özgürlüğünü kazanmış bireyler olarak görmeyi arzu etmekte; aynı zamanda da toplumsal bağımsızlığın kıymetini bilen ve bunun için mücâdele eden bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir.

5.1.4. “Barış” Değerinin Kur’ânî Karşılığı

İslâm, her şeyden önce bir barış dînidir. Kelime anlamı olarak da İslâm zaten “barış” demektir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da bir değer olarak barışı önemli bir yerde tutmakta ve barış gönüllüsü bireylerin yetişmesini arzulamaktadır. Bireysel, toplumsal ve evrensel barışın sağlanması için Sosyal Bilgiler Öğretim Programı barış değerini hem bir değer eğitimi hem de barış eğitimi kapsamında sunmaktadır. Bununla birlikte evrensel barışın sağlanması ve korunması İslâm dîninin hedeflerinden biridir. Kur’an’da bunu ifâde eden onlarca âyet mevcuttur. Her ne kadar son yüzyıl içerisinde İslâm dîni terörle ve savaşlarla anılsa da hakîki bir mü’minin ve akl-ı selîm bir insanın bunu kabul etmesi mümkün değildir. Ayrıca Müslümanların barışı ve güvenliği tehdit edici fiillerinin faturası İslâma ve Kur’an âyetlerine kesilemez. Bununla birlikte radikal örgütlerin İslâm kostümüyle piyasaya sürülmesi de emperyâl bir plan dâhilindedir. İslâm adına yaşanan bütün terör olaylarını bizzat Kur’an aşağıdaki âyetleri vâsıtasıyla tekzîb eder:

Ey îman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslâm'a) girin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır (Bakara: 208).

Bu âyette çok güzel bir nüans vardır. Allah, gayr-i müslimleri değil, hâlihazırda îman edenleri özünde barış ve güvenlik olan İslâma dâvet etmektedir. Bu aslında şu demektir; barıştan ayrılmayın, güvenilir olun, şeytana uyup barışı terk etmeyin. Çünkü Müslüman, İslâmla müşerref olduktan sonra barışı korumakla mükelleftir.

Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar yâhut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka. Eğer Allah dileseydi, onları size musallat kılardı da sizinle savaşırlardı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayı size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir (Nisâ: 90).

Bu âyet barışı tesis ve muhâfaza etmek için fazlasıyla nettir. Saldırmanın koşulunun nefs-i müdâfaa olduğu anlaşılan bu âyet göstermektedir ki aslolan barıştır. Saldırıya mâruz kalmadan sulhü bozmaya kimse yetkili kılınmamıştır. Dolayısıyla saldıran değil, barışı muhâfaza eden taraf olmak esastır. Saldırıya mukâbelede bulunmak ise en tabii hak olan nefs-i müdafaadır.

Eğer bunlar sizden uzak durmazlar, sizinle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini savaştan çekmezlerse, onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün. İşte bunlara karşı size apaçık bir yetki verdik (Nisâ: 91).

Bir önceki âyetin devamı olan bu âyette Allah, savaşa nasıl yetki verdiğini ifâde etmektedir. Müslümanlar, karşı tarafın uzak durmaması, barışa yanaşmaması ve savaşı tahrik etmesi durumunda karşılık vermek için yetkilendirilmiştir. Bu bir savaş değil, nefs-i müdâfaadır. Bu barışı bozmak değil, kendini korumaktır. Bu âyetin özünde de barışı muhâfaza etmek vardır.

Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir (Enfâl: 61).

Bu âyetin mûcibince, barışla gelene barışla mukâbelede bulunmak gerekir. Barışa, barışla karşılık verdikten sonra Allah'a tevekkül etmek de bu âyetin kazandırdığı bir diğer değerdir. Bir kez daha görülmektedir ki Allah, barışa savaşla karşılık vermeyi istememekte, dâima barışın tesis edilmesini emretmektedir.

Sakın zaaf göstermeyin. Üstün olduğunuz hâlde barışa çağırmayın. Allah sizinle berâberdir. Sizin amellerinizi asla eksiltmeyecektir (Muhammed: 35).

Barış bozulmuş ve savaş pozisyonu hâkim olmuşsa, zaaf gösterilmemelidir. Bununla birlikte savaşın üstün tarafı iken barışı talep etmemelidir. Bu âyetten, savaşın mağlup tarafı olursak barış talep edebileceğimiz anlamı da çıkmaktadır. Aslında Allah, savaşın da barışın da hakkının verilmesini istemektedir.

O, mülkün gerçek sâhibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sâhibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır (Haşr: 23).

Barışın mutlak kaynağı Allah'tır. Dolayısıyla müessisi ve garantörü de O'dur. Kaynağının Allah olduğu bir değeri O'na inanan birinin çiğnemesi normal bir durum değildir. Ancak O'nun müsaade ettiği ölçüde ve sınırlar içerisinde barış rafa kaldırılabilir. Aksi takdirde aslolan barıştır.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre dünya barışını tesis edebilmenin yolu, insanlar ve toplumlar arasında barışı hâkim kılmaktan geçmektedir. Bu sebeple programda barış değerine geniş bir yer verilmiştir. Bununla birlikte yukarıdaki âyetler de kalıcı dünya barışını sağlayabilecek niteliklere sâhip gözükmektedir. İnanç

sistemlerine göre Allah'ın kânunlarında aşırılık, mantıksızlık ve gayr-i insânîlik bulunmaz. İnsanoğlu ilâhî nizâmı işletebilse, yeryüzünün daha yaşanabilir bir yer olması sağlanabilir. Yukarıdaki âyetler sarîh bir şekilde insanlık vitrininde dururken terörün ve kaosu yeryüzünde hüküm sürmesinin, insanların ilâhî değerleri hiçe sayıp aşırılıklara yönelmesi sebebiyle olduğu söylenebilir. Bu aşırılıkların son bulması için Kur'ânî değerlerin yol göstericiliğinden faydalanılabilir.

5.1.5. “Bilimsellik” Değerinin Kur'ânî Karşılığı

İslâm dîni, ilim öğrenmeye ziyâdesiyle büyük bir önem atfetmiştir. İlk emri “oku” olan bu dînin her fırsatta bilmeyi, öğrenmeyi, araştırmayı, akletmeyi ve sorgulamayı öğütlemesinin ve emretmesinin altında yatan neden, İslâmın ilmi ve bilimselliği ön planda tutmasıdır. Bilenlerle bilmeyenlerin bir tutulmayacağını ifâde eden Kur'an, insanların bildikleri nispetinde ötekilerden farklılaşacağını ve üstün tutulacağını göstermektedir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da bilimsel bilginin üretilmesini, kullanılmasını ve yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir. Bunun için bir değer olarak bilimsellik, programda yerini almıştır. Buna göre öğrenciler doğru bilgiye ulaşan, onu kullanan ve yeni bilgi üreten bireyler hâline getirilmelidir. Aşağıdaki Kur'an âyetleri Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın bu amacına ışık tutabilir:

İlimde derinleşmiş olanlar: “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler. (Bu inceliği) ancak akıl sâhipleri düşünüp anlar (Âl-i İmrân: 7).

İlimde derinleşmiş olanlar, bilgiye tüm ayrıntılarıyla hâkim olan kimselerdir. Kur'an, bilginlere ayrı bir yer tahsis etmiş ve onları âyetin öncesindeki olumsuz sıfatlılardan istisnâ tutmuştur. Burada ilim ve bilgi teşvik edilmektedir. Bununla birlikte ilimde derinleşmiş olanlar ve akıl sâhiplerinin aynı âyete konu edilmesi, ilmin ve akıl yürütmenin birliktelik arzettiğini göstermektedir.

Allah, melekler ve ilim sâhipleri, O'ndan başka ilâh olmadığına adâletle şahitlik ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur (Âl-i İmrân: 18).

Allah, ilim sâhiplerini kendisi ve melekleri ile birlikte zikretmiştir. Bu, bilginlerin kıymetli olduğunu göstermesi bakımından önemli bir ayrıntıdır. Ayrıca, bu âyete göre Allah'tan başka ilâhlar edinen ve adâletle hükmetmeyen kişiler bilgin dahî olsalar kıymetsizdir.

Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir (Âl-i İmrân: 19).

Allah, âyetlerini ilim olarak nitelendirmektedir. Kendilerine ilim geldikten sonra denmesinden maksat, âyetlerle tanışan insanları işâret etmektir. Kur'an bir ilimdir. Kur'an'ı bilen kişi ilim sâhibidir, bilgindir. Dolayısıyla Kur'an'a vâkıf olunması, ilim sâhibi olmanın gerekliliklerindedir. Bununla birlikte ilim sâhibi insanların hırsları ve aşırılıkları nedeniyle hakîkati saptırıp tefrikaya düşmeleri, bu âyette kötü bir vasıf olarak işlenmiştir.

Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene îman ederler (Nisâ: 162).

Bu âyet, ilim sâhiplerinin Kur'an'a ve ondan önceki kutsal kitaplara inandığını ifâde etmektedir. Başka bir deyişle Kur'an'a göre ilim sâhibi olabilmenin koşullarından biri de kutsal kitaplara inanmaktır. Kutsal kitaplar semâvî bir hüviyetle ilim kategorisinde yer aldığından, onlara inanmak ilime inanmak anlamına da gelmektedir. Bilginin kaynağı vahiy olduğuna göre kutsal kitaplara inanmak, bilgiye ulaşmanın ön koşulu olarak değerlendirilebilir.

Olgunluk çağına erişince O'na hikmet ve ilim verdik. İşte biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız (Yûsuf: 22).

Allah bu âyetle, iyi davranan kimseleri hikmet ve ilimle mükâfatlandıracağını ifâde etmektedir. Hikmet, insanlardaki akıl kuvvesinin istikâmet üzere ve aşırılıklardan uzak olması veya ilim ve sâlih amelin aynı bünyede toplanması olarak tanımlanabilir. Buradaki ayrıntı, ilmin insana Allah tarafından verilmesidir.

Sana gelen bu ilimden sonra eğer sen onların hevâ ve heveslerine uyarsan, Allah tarafından senin için ne bir dost vardır ne de bir koruyucu (Ra'd: 37).

Bu âyet de Kur'an'ın çeşitli hükümler içeren ilmî bir kaynak olduğunu ifâde etmektedir. Bu hükümler doğru ile yanlış, haklı ile haksız, mantıklı ile mantıksız, günah ile sevâbı birbirinden ayıran, bu tür zıtlıklar arasında hakîkatli olanı işâret eden hükümlerdir. Dolayısıyla Kur'an ilmi, insanı yanlış yapmama ve hataya düşmeme konusunda îkaz eder.

Sonra kıyâmet günü Allah onları rezil edecek ve diyecek ki: “Uğrunda mücâdele ettiğiniz ortaklarım nerede?” Kendilerine ilim verilenler ise şöyle derler: “Şüphesiz bugün rezillik, aşağılık ve kötülük kâfirlerin üzerinedir” (Nahl: 27).

Kur’an’a göre ilim, kurtuluşun anahtarıdır. Âyetten de anlaşılacağı üzere kıyâmet günü ilim sâhipleri ferahladılar. Burada ilimden maksadın Kur’an ilimleri ve insanlığa faydası dokunan dünyevî ilimler olduğu söylenebilir. Kur’an, ilmi mükâfatla müjdeleyerek teşvik etmektedir.

Eğer bilmiyorsanız ilim sâhiplerine sorun (Nahl: 43).

Bir bilene danışmak, Kur’an’ın bir emridir. İnsan bildiğinin âlimi, bilmediğinin câhilidir. Bilmediği konularda meselenin âlimlerine danışmak, insan için zarûridir. Aksi takdirde yanlış iş tutmuş olur. Bu âyetle Kur’an, bir kez daha ilmi ve ilim sâhiplerini onure etmiştir.

De ki: “Ona ister inanın ister inanmayın. Şüphesiz, daha önce kendilerine ilim verilenler, Kur’an kendilerine okunduğunda derhal yüzüstü secdeye kapanırlar” (İsrâ: 107).

İlim sâhiplerinin Allah ile olan irtibâtı çok sık vurgulanmıştır. Buradan şu anlam çıkmaktadır: ya ilim sâhipleri Allah’ı yakînen tanırlar ve kullukta kusur etmezler, bu ilimlerinin kendilerine kazandırdıklarıdır ya da Allah, kendisine kullukta kusur etmeyenlere ilim vererek onları ilim sâhibi yapmaktadır. Bununla birlikte Allah’ı reddeden, O’na ortak koşan, İslâm dışı bir dîne mensup olan veya Müslüman olduğu hâlde Kur’an’a uygun davranmayan kişiler âlim de olsalar, Allah katında ilim sâhibi değillerdir. Allah onları, Cumâ Sûresi’nin 5. âyetinde kitap yüklü eşek olarak nitelendirmektedir.

Biz Lût’a da bir hikmet ve bir ilim verdik ve onu çirkin işler yapan memleketten kurtardık (Enbiyâ: 74).

İnsan, kötü ve çirkin fiillerden ilim vâsıtasıyla kurtulabilir. Nitekim bir peygamber olan Lût aleyhisselâm da çirkin fiillerin işlendiği memleketten Allah’ın kendisine bahsettiği ilim vâsıtasıyla kurtulmuştur. Bilmek insanı fenalıklardan korur, çirkinlikten uzak tutar, iyi olana sevkeder.

Bir de kendilerine ilim verilmiş olanlar onun, Rabbinden gelen hak olduğunu bilsinler, böylece ona îman etsinler ve sonuçta da kalpleri ona saygı duysun diye Allah böyle yapar. Hiç şüphe yok ki Allah îman edenleri doğru yola iletir (Hac: 54).

İlim sâhibi olmak îman etmeyi gerektirir. Tersten okunduğunda, mü'min olmak ilim sâhibi olmayı gerektirir. Bu iki kavram et ve tırnak gibidir. Kur'an ilmi övdüğü gibi cehâleti de yermiştir. Bu sebeple mü'min olan kimsenin câhil kalması arzu edilen bir durum değildir, mutlaka ilim sâhibi olması gerekir.

Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise: "Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur" dediler (Kasas: 80).

İman edip amel-i sâlih ile işigâl etmek, ilim sâhiplerinin ortak özelliğidir. Hak ile bâtil arasında muhâkeme yapma yeteneğine de ancak ilim sâhipleri vâkıf olabilirler. Bu sebeple onlar, iyi davranışın ardından mükâfatın, kötü davranışın ardından ise cezânın geleceğini haber verirler. Sabrı tavsiye etmek de ilim sâhiplerinin özelliklerindedir.

Hayır, O, kendilerine ilim verilenlerin kalplerindeki apaçık âyetlerdir. Bizim âyetlerimizi ancak zâlimler inkâr eder (Ankebût: 49).

Kur'an âyetlerini inkâr etmek zâlimlerin vasıflarındandır. İlim sâhibi kimseler Allah'ın âyetlerini inkâr etmezler, bilakis onları kalplerinde dâimî hissederler. Kur'an'ın târif ettiği bilgin kimse, âyetleri hayâtının bir parçası hâline getirmiş kimsedir.

Bilimsellik değerinin Kur'an'daki karşılığı ilimdir. Kur'an, ilmi, ilim öğrenmeyi ve ilim sâhiplerini övmekte ve üstün tutmaktadır. İlmî olanın önceliği, ilmin cehâlete tercih edilmesi, âlimin üstünlüğü de Kur'an'ın bu husustaki ifâdeleridir. Kur'an ilimle bu kadar ilgileniyorken Kur'an'a inanan birinin ilimle ilgilenmemesi düşünülemez. İlim öğrenmek, ilim öğretmek, ilim talep etmek ve ilmi yaymaya çalışmak Kur'anî bir değerdir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın, Kur'an'ın bu anlayışına aykırı bir tutum sergilemediği ortadadır. Programda da öğrenme, öğretme, bilgiye ulaşma ve bilgiyi kullanma, bir değer olarak üzerinde durulan konulardandır. Bununla birlikte Kur'an'da, günümüz bilimiyle açıklanabilen kozmik, jeolojik, biyolojik, jeoformolojik ve astronomik bilimsel ifâdeler de yer almaktadır. Bütün bu âyetler, bilimsellik değerini destekler niteliktedir.

5.1.6. “Çalışkanlık” Değerinin Kur’ânî Karşılığı

Çalışmak insan yaşamının en temel gerekliliğidir. İnsan çalıştığı ölçüde kazanır, kazandığı ölçüde de hayâtını idâme ettirir. İslâm dîni çalışmayı ve çalışkanlığı ehemmiyetli görmüş ve inananlarına bunu defaatle tavsiye etmiştir. Bir değer olarak çalışkanlık, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın ehemmiyetle üzerinde durduğu bir davranış biçimidir. Onun bu husûsiyeti sâdece dünya hayâtını hedef alıp buna göre çalışmayı ve çalışkanlığı tanzîm etse de Kur’an meseleyi hem dünya hem de âhiret açısından bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır. Çalışkanlık değerini Kur’an, aşağıdaki âyetleri vâsıtasıyla insanlığa öğütlemiş/emretmiştir:

İşte onların mükâfatı Rableri tarafından bağışlanma ve içinden ırmaklar akan cennetlerdir ki orada ebedî kalacaklardır. (Allah yolunda) çalışanların mükâfatı ne güzeldir (Âl-i İmrân: 136).

Allah, kendisi yolunda çalışanları cennetle müjdelemektedir. İlimle iştigâl etmek, âilenin rızkını temin etmek için çalışmak, İslâmî anlayışın tesisi için cehdetmek, üretmek ve insanların rızkına vesîle olmak gibi fiiller, Allah yolunda çalışmak olarak nitelendirilebilir.

Rableri onlara şu karşılığı verdi: “Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zâyi etmeyeceğim” (Âl-i İmrân: 195).

Allah, çalışmanın mutlaka bir karşılığının olacağını garanti etmektedir. Çalışıp karşılığını alamayan bir kişinin olmayacağı bu âyetin temel mesajıdır. Derslerine çalışan bir öğrenci, sınavlardan mutlaka iyi not alır. Tarlasını eken çiftçi, emeğinin karşılığını mutlaka alır. Görevini lâyıki ile yerine getiren kamu görevlisi, tâltif alır. Ukbâ için çalışan bir mü’min, mutlak surette cennetle mükâfatlandırılır. İşte bu örnekler çalışmanın zâyi olmadığını göstermektedir.

Kitaba sınıksı sarılanlara ve namazı dosdoğru kılanlara gelince, şüphesiz biz, iyiliğe çalışan (erdemli) kimselerin mükâfatını zâyi etmeyiz (A'râf: 170).

Buradaki çalışma, âyetin başından da anlaşılacağı üzere ukbâ için çalışmaktır. Allah, kitaba sarılmayı ve namazı dosdoğru kılmayı iyiliğe çalışmak olarak nitelendirmiş ve bu fiillerin fâillerini mükâfatlandıracağını ifâde etmiştir. Çalışana mükâfat, ilâhî adâletin bir tecellisidir.

De ki: “Çalışın, yapın. Yaptıklarınızı Allah da Rasûlü de mü'minler de göreceklerdir” (Tevbe: 105).

Bu âyet, doğrudan bir emirdir. Çalışmak, îmar etmek, üretmek ve inşaa etmek mü'minlerde bulunması gereken vasıflardandır. Bunu Allah'ın, peygamber efendimizin ve dahî mü'minlerin görecekleri, kıymetini bilip netîcesini pozitif yönlü takdir edecekleri bu âyetle sâbittir.

Kim de mü'min olarak âhireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir (İsrâ: 19).

Âhireti istemek tek başına yeterli değildir. Ona ulaşmak için basit bir çalışma da yeterli değildir. Âhireti istemek ve ardından onun için gereği gibi çalışmak gerekir. Allah bu âyette, çalışmanın hakkıyla yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Örnek âhiret üzerinden sunulsa da bunu diğer çalışma türlerine de genellemek mümkündür. Çalışmanın makbulü, hakkıyla yapılandır.

Şu hâlde kim mü'min olarak bir sâlih amel işlerse, çalışması asla inkâr edilmez. Şüphesiz biz onu yazmaktayız (Enbiyâ: 94).

Bu âyetten anlaşılan, çalışmanın zâyi olmaması için ön koşul mü'min olmaktır. Bu, dünyevî çalışmanın âhirete intikâl etmesi için gerekli ön koşuldur. Bununla birlikte Allah, mü'min olsun olmasın herkesin çalışmasının dünyevî karşılığını vermektedir. Nitekim dünya çoğunluğunu teşkil eden gayr-i müslimlerin dünyevî yaşantıları İslâm toplumlarınınkinden iyidir ve bu durum, çalışmalarının bir netîcesidir.

O, geceyi size bir örtü, uykuyu istirahat zamanı ve gündüzü de hareket ve çalışma vakti yapandır (Furkân: 47).

Allah, gün içinde çalışmanın gerektiğini, gündüzü çalışmak için yarattığını ifâde ederek tescillemiştir. Gündüz vakitleri, hareket ve çalışma içindir. Allah, insanın çalışmasını istemiş ve bunu sağlayabilmesi için de çalışma vaktini yaratmıştır. Bu, önemli bir ayrıntıdır. Gündüzün çalışması, gecenin istirahatine bağlanmıştır. Ancak günümüzde insanlar gece çalışıp, gündüz istirahat etmek durumunda kalabilmektedirler. Bu çalışma şeklinin onların beden ve ruh sağlığını olumsuz etkilediği bilinmektedir. Bu nedenle çalışma saatleri ve yöntemi, yukarıdaki âyetin gereğince tanzîm edilmelidir.

İnsan için ancak çalıştığı vardır (Necm: 39).

Bu âyet bizim kültürümüzde, “ne ekersen onu biçersin” atasözünün karşılığı olarak düşünülebilir. İnsanın eline geçen çalıştığından fazlası veya azı değildir. Ne kadar çalışılırsa elde edilen kazanım da o kadardır. Bu âyet aynı zamanda çalışmayanın durumunu da göstermesi bakımından önemlidir. Tersten okunduğunda âyet, “çalışmayana yok” demektir. Bununla birlikte az çalışana az, çok çalışana çok, hiç çalışmayana yok demektir.

Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir (Necm: 40).

Er ya da geç çalışmanın karşılığının mutlaka verileceği açıktır. Günlük çalışan günlük kazanır, on yıllık çalışan on yıl sonra kazanır. Yarını düşünerek bugün yapılan yatırımlar meyvesini yarın verecektir. Aynı şekilde uhrevî yatırımların da karşılığı âhirette verilecektir.

Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tastamam verilecektir (Necm: 41).

Bu âyet de yukarıda zikredilen “insan için ancak çalıştığı vardır” âyetiyle aynı anlamı ihtivâ etmektedir. Çalışmanın karşılığının tastamam verilmesi, onun az veya fazla verilmesi olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Yine burada da mühim olan, çalışmanın mutlaka bir karşılığının olduğu realitesidir.

Onlara şöyle denecektir: “Şüphesiz bu sizin için bir mükâfattır. Çalışma ve çabanız makbul görülmüştür” (İnsân: 22).

Çalışmanın netîcesinin mükâfat olacağı bu âyetle bir kez daha vurgulanmıştır. Kur’ânî prensiptir, çalışmanın zâyi olması mümkün değildir.

Çalışmak hem insânî hem Kur’ânî hem dünyevî ve hem de uhrevî bir zorunluluktur. Çalışmak, hayâtın dinamikliği demektir ve insanın yaşayabilmesi için en temel ihtiyaçlardan biridir. Bununla birlikte tembellik ise kıymetsizdir ve tembeller hem Allah katında hem de toplumda sevilmez ve tasvip edilmezler. Mü’min çalışkan olmalı ve çalışmayı bir hayat prensibi hâline getirmelidir. Bu sebeple çalışmak ve çalışkanlık gelecek nesillere iyi bir şekilde aşılmalıdır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çalışkanlığı bir değer olarak işlerken meseleye Kur’an’ın açtığı perspektiften farklı bir yaklaşım tarzı geliştirebilirse, çalışkanlık değerinin edinimi ve hayat standardı hâline getirilmesi kolaylaşabilir.

5.1.7. “Dayanışma” Değerinin Kur’ânî Karşılığı

Toplum düzenini sağlamanın ön koşulu birlik ve berâberliktir. Fırak, tefrika yâhut ayrılık, insanları ve toplumları birbirlerine karşı ötekileştiren, düşmanlaştıran ve kaos ortamını tetikleyen fitneden başka bir şey değildir. Ayrılıkların sosyal bünyede ciddî rahatsızlıklara sebebiyet vereceğini ifâde etmesi bakımından İslâmî kültürde yerleşmiş bir teşbih vardır. Buna göre inananlar bir vücudun âzâları gibidirler. Bu âzâlardan herhangi biri zarar görecektir olsa, sıkıntısını bütün vücut çeker. İşte bu teşbih, günümüz İslâm dünyasının içinde bulunduğu ahvâli deşifre etmektedir. Kur’an, ayrılığa düşmeksizin birlik, berâberlik ve dayanışma içerisinde olmayı emir ve tavsiye eder. İnananlarını bir vücudun âzâları gibi birlik ve bütünlük içerisinde gören İslâm, dayanışma hâlini tesis ve muhâfaza etmeyi emretmiştir. Bununla birlikte mü’minlerin şer üzerinde ittifak etmeyeceği de İslâmî kültürün bizlere öğrettiklerindedir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da öğrencileri kavgadan ve ayrılıktan uzak tutup, onları birlikteliğe ve anlaşmaya sevkedecek bir anlayışla oluşturulmuştur. Bunu sağlayabilmek için bir değer olarak dayanışma kavramına programda yer verilmiştir. Bu değer kazandırılması sürecinde Kur’an’dan faydalanılabilmesi için, inananları hayır olan işler üzerinde dayanışmaya, birlik ve berâberliğe sevkeden aşağıdaki Kur’an âyetleri yol gösterici olabilecek niteliktedir:

Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: “Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar) sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah bozguncuyu yapıcı olandan ayırır (Bakara: 220).

Yetimler, Kur’an’ın kıymet verdiği kimseler grubuna dâhildirler. Onların haklarını koruma, onlarla birlikte olma, onlara yardımda bulunma gibi konularda mü’minlere sürekli olarak tavsiyelerde bulunulmaktadır. Bu âyette de yetimlerle birliktelik teşvik edilmiş, yetimlerin kardeşlerimiz olduğu ifâde edilmiştir. Bu, dayanışmanın iyi bir örneğidir.

Rabbimiz! Senin indirdiğine iman ettik ve Peygamber'e uyduk. Artık bizi (hakikate) şahitlik edenlerle berâber yaz (Âl-i İmrân: 53).

Birlikteliğin somut mânâsından ziyâde soyut mânâsının vurgulandığı bu âyet, müspet bir topluluk içerisinde adın geçmesinin önemini belirtmesi açısından önemlidir. İyilerle birlikte olmak, iyilerden olmak; şahitlerle birlikte olmak,

şâhitlerden olmak; muttakîlerle birlikte olmak, muttakîlerden olmak gibi pozitif soyut ve somut birliktelikler, Kur'an'ın dayanışma örneklerindedir.

Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan niğmetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti (Âl-i İmrân: 103).

Birliğin, berâberliğin ve dayanışmanın çok net bir şekilde emredildiği âyetlerden biridir. Allah'ın ipine sımsıkı sarılıp başka yollara tevessül etmeyin, Kur'an'ı terk etmeyin, Kur'an'dan ayrılmayın, parçalanıp bölünmeyin, birlik olun, dayanışmanızda zaafiyet göstermeyin anlamlarını ihtivâ ederek, birliktelikten ayrılmamak gerektiğini net olarak vurgulamaktadır. Allah'ın, düşmanken bizleri kardeşlik hukûkunda birleştirdiği belirtilerek birlikteliğin O'ndan geldiği ifade edilmiştir. Allah'tan gelen her şey kıymetlidir ve gereklilikleri yerine getirilmelidir.

Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır (Âl-i İmrân: 105).

Bu âyet günümüz İslâm dünyasını çok açık bir şekilde işâret etmektedir. Elde Kur'an gibi bir kılavuz varken parçalanıp tefrikaya düşmüş İslâm toplumları, bu âyetin muhâtabı durumundadır. Müslüman toplumların yaşadığı bütün acılar ve sıkıntılar, birlikteliğin sağlanamayıp tefrikanın baş göstermesi neficesinde vukuu bulmaktadır. İslâm coğrafyasının içinde bulunduğu bu acı durum, dayanışmanın ve birlikteliğin tesis edilmesiyle bertaraf edilebilir.

Allah ve Resûlüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider (Enfâl: 46).

Birlik ve berâberliği terk eden bir toplumun karşılaşacağı sonu göstermektedir. Buna göre birlikteliği tesis edemeyen toplumlar tehditler karşısında korkuya kapılırlar ve bunun neficesi olarak da güçsüz düşerler. Bu âyetin dünyada somut karşılıkları mevcuttur. Yakın dönem İslâm târihi okuyunlar ve güncel meseleleri tâkip edenler bunu net bir şekilde görebilirler.

Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir binâ gibi saf bağlayarak çarpışanları sever (Saf: 4).

Bu âyette de birlik ve berâberlik vurgulanmaktadır. İnananların birlikteliği, duvarları birbirine kenetlenmiş bir binâyâ benzetilmiştir. Bu, arzu edilen dayanışma ve birliktelik rûhuna uygun bir teşbihtir.

Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan olmayın. Bunlardan her fırka, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir (Rum: 32).

Tefrikayı men eden ve birlikteliği öğütleyen âyetlerden biridir. Yine inananlara ayrılığa düşmemeleri ve kendilerinde bulunanlar ile böbürlenmemeleri tavsiye edilmektedir.

Dîni dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin (Şûra: 13).

Günümüzde Müslümanlar mezhepsel anlamda ayrılığa düşmüşlerdir. Bununla birlikte cemaatler, vakıflar ve çeşitli örgütler de kendi İslâmî anlayışları üzerinden taraftar toplamaktadır. Bir mezhebin mensubu diğerini, bir cemaatin mensubu ötekini, bir vakfın takipçisi de kendisi dışındakileri tenkid etmekte bir beis görmemektedir. Bu durum, birlikteliği ve dayanışmayı engellemektedir.

Mü'minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz (Hucurât: 10).

Kardeşlik, bir birliktelik işâretidir. Bu âyette mü'minler kardeş olarak nitelendirilmiş ve bununla dayanışmanın en üst seviyede olması gerektiği gösterilmiştir. Bununla birlikte mü'minlerin arasına tefrika girmemesi için, arası bozuk olanların arasını düzeltmek mü'minlere bir ödevdir.

“Allah'a îman edin ve Resûlü ile birlikte cihat edin” diye bir sûre indirildiğinde, onlardan servet sâhibi olanlar senden izin istediler ve “bizi bırak da oturup kalanlarla birlikte olalım” dediler (Tevbe: 86).

Cihat temelde çalışmak, gayret etmek, bütün gücünü kullanmak anlamına gelmektedir. Akla ilk gelen anlamıyla cihat, düşmanla silâhlı mücâdeledir. Bu da bir cihat türü olmakla birlikte, nefis ile cihat, mal ile cihat ve ilim ile cihat da diğer cihat türleridir. Nefis ile cihat, kişinin Allah'ın emirleri lehine nefsi ile mücâdele etmesidir. Nefsin arzuları ile Allah'ın emirleri çeliştiğinde Allah'ın emirlerini tercih etmek, nefis ile cihattır. Mal ile cihat, malı Allah yolunda infak etmek demektir. Hayır işlerine ve din hizmetlerine madden destek olmak demektir. İlim ile cihat ise, cehâletin yeryüzünden silinmesi için karanlığa karşı bilgi ile mücâdele edilmesi, bilginin

yayılması ve aydınlanmanın sağlanması demektir. Özünde tebliğ vardır. İşte bütün bunların tesisinde Allah'ın Resûlü ile birlikte hareket etmek gerekir. Birliktelik, bütünlük ve dayanışma bu âyette de bu şekilde vurgulanmıştır.

Nûh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna: “yavrucuğum, bizimle berâber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma” diye seslendi (Hûd: 42).

Kur'an'a göre dayanışma ve birliktelik, hakikat üzerine olduğu sürece geçerlidir. Buna göre bâtılda birlik reddedilmiştir. Hz. Nuh'un oğluna, kendileri ile birlikte olmasını, inkârcıların safında yer almamasını söylemesi, birlikteliğin ve dayanışmanın hakikat üzerine olması gerektiğini göstermektedir.

Sabah akşam Rablerine, O'nun rızâsını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayâtının zinetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gâfil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme (Kehf: 28).

Dayanışmanın ve birlikteliğin kiminle olacağı konusunda da Kur'an bir ölçüt belirlemiştir. Buna göre Allah'ın rızâsını gözeterek O'na niyazda bulunanlarla birliktelik, Allah'ın bir emridir. Bununla birlikte Allah'ı zikretmekten gâfil, arzularının esiri olmuş ve aşırılıkta sınır tanımayan kimselerle birliktelik men edilmiştir. İslâm ümmeti bâtıl üzerinde ittifak etmez, edemez. İttifak ancak ve ancak hakikat üzerinedir.

Kardeşim Hârûn'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da benimle birlikte, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder (Kasas: 34).

Hz. Musa'nın Rabbine bu yakarışı, kardeşi ile birlikte ve dayanışma içinde hareket etmeyi istediğini göstermektedir. Kardeşinin kendisini tasdik edeceğini ifade ederek O'ndan güç almaktadır. Nitekim birlikten kuvvet doğar. Bu âyetle dayanışmanın önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla berâber olun (Tevbe: 119).

Birlikteliğin olması gereken kişiler zümresine bu âyetle birlikte doğrular da dâhil edilmiştir. Doğruluktan ayrılmayan ve yaşantısını doğruluk üzerine inşaa eden kişilerle birlikte olmak, Kur'ânî bir gerekliliktir. Bununla birlikte “doğrularla berâber olun” emrinden önce “Allah'a karşı gelmekten sakının” emri gelmiştir. Aradaki “ve” bağlacı, bu iki cümlenin bağlantılı olduğuna işâret ediyor olabilir. Bu sebeple doğru

olan kimselerin aynı zamanda Allah'a karşı gelmekten sakınan kimseler olduğu söylenebilir.

O gün zâlim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısıtıp şöyle diyecektir: “Ne olurdu ben de peygamberle berâber aynı yolu tutsaydım” (Furkân: 27).

Mahşer günü kötü bir netîce ile karşılaşan bireylerin, peygamberlerin yolundan gitmediği için bu netîceye dûçar oldukları görülmektedir. “Keşke peygamberlerle berâber aynı yolu tutsaydım” demek, keşke onlarla birlik olsaydım, onlarla dayanışma hâlinde olsaydım demekle eş değerdir. Bu âyetle Kur'an, İslâmî birlikteliği başka bir boyutu ile bizlere göstermektedir.

Muhammed, Allah'ın Resulüdür. Onunla berâber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler (Fetih: 29).

Allah yolunda peygamberle birlikte yürüyenler ya da O'nun açtığı yolda gidenler, birliktirler, dayanışma hâlinde dirler. Onların birlikteliği inkârcılara karşı son derece şedîd, birbirlerine karşı ise oldukça merhametli bir düzlemde seyretmektedir. Bu âyetin işâret ettiği mü'minlerde tam bir dayanışma rûhu hâkimdir. Ancak bu âyetin ihtivâ ettiği anlamları günümüz İslâm dünyasında görememek üzücüdür. Müslümanların birlik ve berâberlik içinde hareket edememeleri bir kenara, birbirleri ile savaş hâlinde olmaları, yukarıdaki âyetin rûhuna aykırıdır. Bu nedenle Kur'an, Müslüman toplumlarda yeniden ihyâ edilmelidir.

Günümüz İslâm dünyasının başı dertten çıkmamaktadır. Kan, gözyaşı, tecâvüzler ve her türlü tahrîbat İslâm coğrafyasına maalesef hâkimdir. Bunun en büyük sebeplerinden biri de ümmet arasındaki türlü ihtilâflardır. Allah'ın ipinden, yâni Kur'an'dan ayrılan ve türlü türlü yorumlarla İslâmî kâideleri iğdiş eden şahıslar ve yapılanmalar, ümmetin bölünmesinde hiçbir beis görmemektedirler. Kur'an'ın onca âyetle emir ve tavsiye ettiği birliktelik, bütünlük ve dayanışma rûhu zaafa uğratıldığı için, ümmet coğrafyasının gözyaşı dinmemektedir. Bu dayanışma rûhunun yeniden filizlenmesi ve ümmetin hak üzerinde ittifak edebilmesi, Kur'ânî usulle dayanışma rûhunun bireyde tesis edilmesine bağlıdır. Ayrıca öğretim programları dayanışma değeri üzerine titizlikle eğilmeli, özellikle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bu değer sindirilerek işlenebilmelidir.

5.1.8. “Duyarlılık” Değerinin Kur’ânî Karşılığı

Duyarlılık; olaylar, olgular, kişiler ve durumlarla ilgili hassas olmak demektir. Bu hassâsiyetin duygusal bir boyutu olduğu gibi, reel bir boyutu da bulunmaktadır. Duyarlılığın reel boyutu sorumluluk ile benzerlik gösterirken, duygusal boyutu da empati veya hemhâl olma durumuna benzetilebilir. Örnek vermek gerekirse, savaşta âilesini kaybetmiş bir çocuk hakkında endişelenmek, onun için gözyaşı dökmek, ona yardımcı olmayı istemek, duyarlılığın duygusal boyutu olarak gösterilebilir. Bununla birlikte yerlere tükürmemek, sokaklara sigara izmariti atmamak ve trafik kurallarına uymak, bu konularda duyarlı olmanın reel boyutunu işâret edebilir ve bunlar aynı zamanda kişinin sorumluluklarıdır. Duyarlılık başlığı altında sorumluluk değerine âit kavramlar ve âyetler de kullanılabilir ancak bu kavram ve âyetler sorumluluk değeri başlığı altında işlendiği için, burada ayrıca işlenmeyecektir. Aşağıdaki Kur’an âyetleri, duyarlılık değerini öğrencilere kazandırmada Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na katkı sağlayabilir:

Dünya hayâtına dâir konuşması senin hoşuna giden, pek azılı düşman iken kalbinde olana Allah’ı şahit tutan, işbaşına geçince yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çabalayan insanlar vardır. Allah, bozguncuları sevmez (Bakara: 204-205).

Bu âyette, duyarlılık değerinin boyutlarından olan sosyal çevreye duyarlılık ve doğal çevreye duyarlılık konuları işlenmiştir. Allah, kendisine makam verildiğinde nesli ve ekinleri yok etmeye çalışan kimseleri bozguncu olarak tanımlamış ve onları sevmediğini ifâde etmiştir. Nesli yok etmek, yalnızca topyekün bir imhâ hareketini ifâde etmez. Aynı zamanda kasıtlı yanlış eğitim politikaları, sağlıksız besinlerin çoğaltılması ve kitle iletişim araçları vâsıtasıyla nesillerin zihinlerinin ifsâd edilmesi de nesli yok etmek olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte organik tarımın bitirilmesi, hibrid tohumların yaygınlaştırılması ve verimli tarım arazilerinin îmarâ açılması gibi faaliyetler de ekinleri yok etmek olarak düşünülebilir.

Tadları çeşitli ekin ve hurmaları, zeytin ve narı birbirine benzer ve benzemez şekilde yaratan O’dur. Ürün verdiği zaman ürününden yiyin, devşirildiği ve biçildiği gün hakkını verin, israf etmeyin, çünkü Allah müsrifleri sevmez (En’am: 141).

Bu âyette, zirâi ürünlerin ekimleri, bakımları, hasadı ve onları tüketirken de israf etmemek husûsunda hassas davranmak gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca

hasat edilen üründen infakta bulunmak da bu âyetin işlediği konulardandır. Burada hem sosyal çevreye hem de doğal çevreye duyarlılık söz konusudur. İsrâf, küresel bir problem olduğu için bu âyet, küresel bir soruna karşı duyarlılığı da ifade etmektedir.

Her mescide güzel elbiselerinizi giyinerek gidin. Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmez (Araf: 31).

Mescide güzel elbiselerle gitmek, ibâdete verilen özen ve mesciddeki diğer mü'minlerin göz zevkine hitap etme açısından bir duyarlılığı ifade etmektedir. Bu, sosyal çevreye duyarlılık olarak ifade edilebilir. Ayrıca bir kez daha israftan söz edilmesi, hem doğal çevreye hem sosyal çevreye ve hem de küresel bir soruna karşı duyarlılık olarak değerlendirilebilir.

Düzeltilmişken yeryüzünde bozgunculuk yapmayın (Araf: 56).

İlk yaratılışından günümüze gelinceye kadar dünya çeşitli açılardan bozulmuştur. Ozon delinmiş, ekinler GDO'lu bir hâle gelmiş, hormonlu yemler nedeniyle et ve süt form değiştirmiştir. Bütün bunlar doğal çevreye karşı sorumsuzca ve duyarsızca davranmanın neticesidir ve bozgunculuk kavramını karşılamaktadır. Bu, küresel bir problemdir ve tüm insanların bu konuda duyarlı olması gerekir.

Saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanlarla kardeş olmuş olurlar (İsra: 27).

İsrâf, sosyal çevreye ve doğal çevreye karşı bir duyarsızlık örneğidir. Kaynakların israf edilmesi insan hayatını ve doğal çevreyi olumsuz etkilemektedir.

Onlar, sarfettikleri zaman ne israf ederler ne de cimrilik (Furkan: 67).

İsrâf ve cimrilik arasında orta bir yol tutmak, sosyal çevreye, doğal çevreye ve tüm insanlığa karşı duyarlı bir davranış örneğidir.

Başınıza gelen bir musîbet ellerinizle yaptıklarınızdanır (Şûrâ: 30).

Bu âyet, davranışların menfî veya müsbet bir neticesinin olduğunu ifade etmektedir. İnsanoğlunun son yüzyılda yapmış olduğu sınıî, zirâî ve teknolojik atılımlar, doğal dengeyi ve insan hayatını tehdit etmektedir. Bu konuda duyarsız davranan insanlık, duyarsızlığının bedelini hastalıklar, doğal âfetler ve kalitesiz beslenme olarak ödemektedir. Yerelde atılan adımların küresel neticeleri olabileceği için, tüm dünya insanının bu husûslarda duyarlı olması gerekir.

İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat çıkar. Allah, belki dönerler diye yaptıklarının bir kısmını böylece kendilerine tattırır (Rûm: 41).

Yeryüzünde fesat çıkarmak sâdece savaşla ve soykırımla olmaz. Yukarıda da bahsedildiği gibi doğal dengeyi bozmak da yeryüzünde fesat çıkarmaktır. Doğal dengenin bozulması neficesinde buzullar erimiş, küresel ısınma baş göstermiş, doğal âfetler artmış, ozon delinmiş ve hormonlu gıdalar insan sağlığını tehdit etmeye başlamıştır. Bütün bunlar yeryüzünde fesat çıkarmak kapsamında değerlendirilmelidir. İşte yukarıdaki âyetin gereğince bu sorumsuzluğun ve duyarsızlığın bedelini, insanoğlu kendi canı ile ödemektedir.

Sosyal Bilgiler eğitiminde duyarlılık değeri; sosyal çevreye duyarlılık, doğal çevreye duyarlılık, kültürel mîrâsa duyarlılık, küresel sorunlara karşı duyarlılık ve Türk târihine ve büyüklerine karşı duyarlılık kategorilerinde işlenmektedir. Yukarıdaki Kur'an âyetleri, küresel sorunlara, sosyal çevreye ve doğal çevreye karşı duyarlılık kategorilerinde programın faydalanabileceği âyetlerdir. Duyarlılık değerinin bu kategorilerde ilgili Kur'an âyetlerinden faydalanılarak işlenmesi, değer kazanımını, kalıcılığını ve davranışa dönüşmesini kolaylaştırabilir.

5.1.9. “Dürüstlük” Değerinin Kur’ânî Karşılığı

Dürüstlük, Kur'an'a inanan bir mü'minin taşıması gereken temel vasıflardan biridir. İnsanlar arasında dürüstlüğü ile bilinen kişiler, aynı zamanda güvenilir kimselerdir. Kur'an peygamberinin daha peygamberliği kendisine tebliğ edilmeden evvel lâkâbı “el-emîn”, yâni güvenilir idi. Bu, kendisinin dürüstlüğünden, emânete sâhip çıkmasından ve yalana tevessül etmemesinden mütevellit kendisine yakıştırılmış bir sıfattı. İnsanlara ve inananlara dürüstlüğü ile örnek olan Hz. Muhammed, karakterini Kur'an'ın şekillendirdiği bir şahsiyet olarak dürüstlikle ilgili onlarca da âyet tebliğ etmiştir. Bu âyetler vâsıtasıyla insanların dürüstlük değeri ile donatılması amaçlanmaktadır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da tıpkı Kur'an gibi dürüstlüğü bir değer olarak işlemekte ve bu değeri öğrencilere kazandırmayı hedeflemektedir. Eğitim programlarının ve öğretim kurumlarının dürüstlüğü bir değer olarak konu edinmemesi düşünülemez. Kur'an'ın dürüstlüğü tavsiye ederken kullandığı materyaller ile Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın dürüstlüğü öğrencilere kazandırırken kullandığı materyaller birbirinden farklı olsa da özünde

aynı amaca hizmet etmektedir. Ancak bu değerin edinimini kolaylaştırması ve kalıcılığını sağlaması bakımından Kur'an'ın daha etkili ifâdeler kullandığı söylenebilir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda değer eğitimi yaparken, dürüstlüğü işleyen âyetlerden faydalanılabilir. Bu âyetler aşağıda sıralanmıştır:

Allah: “Her ikinizin de duası kabul edildi. Öyleyse dürüst olmakta devam edin ve sakın bilmeyenlerin yolunda gitmeyin” dedi (Yûnus: 89).

Dürüst olmanın ve dürüst kalmanın ilâhî bir emir olduğunu gösteren bir âyettir. Dürüst olup dürüst kaldıktan sonra da câhilleri tâkip etmemek gerektiğini vurgulamaktadır.

Kitapta İbrahim'i de an. Gerçekten o, son derece dürüst bir kimse, bir peygamber idi (Meryem: 41).

Hz. İbrahim'in dürüst karakteri ön plana çıkartılarak ona kıymet ve ehemmiyet verilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca O'nun isminin anılmaya lââyık görülmesinde, dürüst karakterinin etkili olduğu görülmektedir. Böylelikle dürüst olan birinin isminin hayırla anılması, Allah'ın tavsiye ettiği bir davranış biçimidir.

O, âlemler için, içinizden dürüst olmak isteyenler için, ancak bir öğüttür (Tekvîr: 27).

Bu âyet, dürüst olmak isteyenlerin Kur'an'a bakması, O'ndan feyizlenmesi ve O'ndan beslenmesi gerektiğini işâret etmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Kur'an, insan karakterini dürüstlük üzerine inşaa edebilen bir kitaptr.

“Rabbimiz, biz îman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru” diyenler, sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir (Âl-i İmrân: 16).

Bir önceki âyette takvâ sâhiplerinden bahsedilmektedir. Bu âyetle diğer âyet bağlantılı olarak takvâ sâhiplerini işâret etmekte ve doğru olanlar da takvâ sâhibi olarak ifâde edilmektedir. O hâlde doğruluk ve dürüstlük, takvâ sâhibi olabilmenin koşullarından biridir.

Allah şöyle diyecek: “Bugün, doğrulara, doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür. Onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler vardır. Allah onlardan râzı olmuş, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır. İşte bu büyük başarıdır” (Mâide: 119).

Allah doğru olanları, doğruyu tasdîk edenleri, dürüst davrananları cennetle müjdelemektedir. Doğruluklarından ötürü Allah'ın kendilerinden râzı olacağı ifade edilerek bu, büyük bir başarı olarak nitelendirilmiştir. O hâlde doğruluk, Allah'ın rızasını kazanma ve cennete ulaşma yolunda büyük bir başarıdır.

Zâlimlerin şiddetli ölüm sancuları içinde çırpındığı; meleklerin ellerini uzatmış, “Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı doğru olmayı söylediğiniz ve onun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezâlandırılacaksınız” diyecekleri zaman hâllerini bir görsen! (En'âm: 93).

Bu âyette, doğruluktan ayrılanların karşılaştıkları durum cezâ yolu ile izâh edilmiştir. Doğruluktan ayrılmayı men eden ve doğruluktan ayrılanı azapla tehdit eden bu âyet, doğruluğun tesisinin cezâ ile sağlanmasını göstermesi bakımından önemlidir.

Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla berâber olun (Tevbe: 119).

Allah'a karşı gelmekten sakınmak, Kur'an'da çokça kez zikredilmiştir ve bu âyetlerde ekseriyetle Allah'a karşı gelmekten sakınmanın emredilmesi ile birlikte bir değer daha verilmiştir. Yukarıdaki âyette de Allah, kendisine isyanı yasaklayarak doğrularla birlikte olmayı emretmiştir. O hâlde doğrular, Allah'a karşı gelmekten sakınan kimselerdendirler. Doğrular övülmüş ve kendileri ile birlikte olunmaları gereken kimseler olarak zikredilmiştir.

Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terâzi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir (İsrâ: 35).

Ticârette doğruluğu ve dürüstlüğü emreden bir âyettir. Tartıda hîleye kaçmamak, eksik malı tammış gibi gösterip satmamak, Kur'an'ın emrettiği değerlerden biridir. Bu, dürüstlüğün ta kendisidir.

Sonra gelecekler arasında beni doğrulukla anılanlardan kıl (Şuarâ: 84).

Bu niyâz, İbrahim aleyhisselâmın niyâzıdır. Doğrulukla anılmanın önemini vurgulaması bakımından önemli bir âyettir. Doğru olmak, doğru kalmak, doğru

ölmek ve doğru olarak anılmak Kur'an'ın doğrulukla ilgili olarak ön plana çıkardığı değerlerdir.

Bunun böyle olması Allah'ın, doğruları, doğrulukları sebebiyle mükâfatlandırması, dilerse münâfıklara azap etmesi yâhut onların tövbesini kabul etmesi içindir. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir (Ahzâb: 24).

Allah'ın, doğruları doğrulukları sebebi ile mükâfatlandıracağını beyân eden bir diğer âyet. Allah doğruları sever, Allah doğrularla berâberdir ve Allah doğruları mükâfatlandıracaktır. İnanan birisine doğruluk değerini kazandıran en güzel materyal bu olsa gerektir.

Şüphesiz Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, nâmuslarını koruyan erkeklerle nâmuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır (Ahzâb: 35).

Bu âyette zikredilen her bir cümle ayrı birer değerdir. Bununla birlikte âyetin içerisinde Allah, kadın erkek fark etmeksizin inanan ve doğru olan herkesi mükâfatlandıracağını ifade etmiştir. Bu âyet de doğrunun ve doğruluğun ödüllendirileceğini bir kez daha göstermesi bakımından ehemmiyetlidir.

Ey îman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın (Ahzâb: 70).

Bu âyetin mücibince Allah, doğru söz söyleyenlerin işlerini yoluna koymayı ve günahlarını bağışlamayı taahhüt etmiştir. Her iki netice de doğru söylemenin karşılığıdır.

Andolsun, biz Musa'ya hidâyet verdik. İsrailoğullarına da akıl sâhipleri için bir öğüt ve doğruluk rehberi olarak o kitabı (Tevrat'ı) mîras bıraktık (Mü'min: 53).

Doğruluk rehberi olarak İsrailoğullarına Tevrat bırakılmıştır. Kıyas yapılacak olursa, bugünün mü'minlerine de doğruluk rehberi olarak Kur'an bırakılmıştır.

Dolayısıyla doğruluk yolunda kendisine bir rehber arayan kimse, Kur'an'a başvurmalıdır. Zîrâ Kur'an, mü'minler için en iyi, en güzel ve en doğru rehberdir.

Allah'a ve Peygamberlerine iman edenler var ya, işte onlar siddîklar (sözü özü doğru kimseler) ve Allah katında şâhitlerdir. Onların mükâfatları ve nurları vardır (Hadîd: 19).

Bu âyetten, Allah'a ve peygamberlere inanan kimselerin doğru olma gibi bir zorunluluğunun bulunduğu anlamı çıkarılabilmektedir. Başka bir deyişle âyet; "Allah'a ve peygamberlerine inanan kimse, özü ve sözü bir olan kimsedir" ve "özünde ve sözünde şüphe bulunan, doğru ve dürüst olmayan kimsenin îmanı problemlidir" demektedir. Bu anlamın çıkarılabileceği bu âyete göre mü'min olan kimse, îmanının gereği doğruluktan ayrılmamalıdır.

Allah, yeryüzünde doğruluğun, dürüstlüğün ve güvenliğin tesis edilmesini arzu etmektedir. Bunu tesis etmek için kimi âyetlerinde doğruları mükâfatla müjdelemekte, kimi âyetlerinde de doğruluktan sapanları cezâ ile îkaz etmektedir. Bu müjde ve uyarılar dikkate alındığında doğruluk ve dürüstlük kendiliğinden bir değer olarak bireyin davranışlarına yansiyabilir. Nihâyetinde bir ödül veya cezâdan bahsedilmese bile Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da bir erdem olarak dürüstlük değerini öğrencilere kazandırmayı hedeflemektedir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki dürüstlük değeri ile aynı amaca hizmet etmesi münâsebetiyle Kur'an'ın dürüstlüğü işleyen âyetlerinden faydalanılabilir.

5.1.10. "Estetik" Değerinin Kur'ânî Karşılığı

Estetik; nizam, intizam, güzellik, hoşluk, düzen gibi anlamları çağrıştırmaktadır. Bu açılardan bakıldığında Kur'an'da, İslâm'da ve Allah'ın kânunlarında estetik olmayan bir değere veya bir yargıya rastlamak mümkün değildir. Dolayısıyla İslâmın bileşenleri başlı başına bir estetik senfoni ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Kur'an'da husûsen estetik değeri incelendiğinde, bunun çeşitli güzellikler üzerinden inşaa edildiğini görmek mümkündür. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki estetik değeri de kişinin güzel ve düzenli işlere imza atacak bir anlayışla yetişmesini hedefler. Özellikle görsel açıdan estetiğin ön plana çıkarıldığı bu program, soyut düşünce boyutunda Kur'an'ın estetik

tasvirlerinden yardım alabilir. Aşağıdaki âyetler, Kur'an'ın estetik değerine atıfta bulunmaktadır:

Allah'ın rızâsını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir (Bakara: 265).

Bu âyet insanın hayâl dünyasını tezyîn etmektedir. Yüksekçe bir yerde, bolca yağmur alıp iki kat ürün veren güzel bir bahçe, estetik açıdan insana haz vermektedir. Güzelliklerin bu ve benzer şekillerde tasvir edilmesi, Kur'an'ın estetik bakış açısını ortaya koymaktadır.

Eğer size yasaklanan (günah)ların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere koyarız (Nisâ: 31).

Büyük günahlardan kaçınmak, insanın güzel bir yerle ödüllendirilmesi demektir. Burada güzel yerden maksat, cennettir. Bütün dinlerde cennetten daha zarif, daha güzel ve daha estetik bir yerin bulunmadığına inanılır. Kur'an cenneti tasvir ederken sayısız güzellikle tasvir etmektedir.

Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin) (A'râf: 31).

Ziynetleri takmak, güzel ve temiz giyinmek bir estetik değerdir. Allah güzelliği ifade eder ve güzel olanı sever. Güzel olan estetikdir. Dolayısıyla inanan herkesin yaşantısında güzel ve estetik öğeler ile davranış biçimleri bulunmalıdır.

Allah mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, ebedî olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel köşkler vaadetti (Tevbe: 72).

Allah'ın vaadettiği köşkların güzel sıfatlı olması, onların estetik açıdan göz dolduran güzel bir mîmâriye sâhip oldukları anlamında yorumlanabilir. Bu estetik bir yapıyı işâret etmektedir.

Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir (Ra'd: 24).

Cennet güzel olarak nitelendirilmiş ve cennetinin estetik güzelliği bu âyetle bir kez daha vurgulanmıştır. Ancak bu güzelliğe kavuşmak için dünyada Allah'ın rızâsına uygun bir yaşam sürmek gerektiği, başka âyetlerde işlenmektedir.

Allah'a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne güzeldir (Nahl: 30).

Allah'a karşı gelmekten sakınanların yurdu cennettir ve Kur'an ifâdelerine göre cennet çok güzeldir, estetikdir.

Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücâdele et (Nahl: 125).

Bu âyet, sözde de estetik bulunması gerektiğini göstermektedir. Güzel öğüt, güzel söz, kabalıktan uzak ve dil estetiği bulunan söz demektir. Kelâmda estetik, Kur'ânî bir değerdir.

Allah'ın, hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan, Rabbinin izniyle her zaman meyve veren hoş bir ağaca benzeterek nasıl misâl verdiğini görmüyor musun? İnsanlar ibret alsın diye Allah misâl gösteriyor (İbrahim: 24-25).

Sözdeki güzelliğin estetik bir tasviridir. Allah, güzel sözü öğütlerken estetik bir misâl kullanmıştır ve bu misâlin ibret alınacak bir yapıda olduğunu ifâde etmiştir.

Rabbin, kendisinden başkasına asla ibâdet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle (İsrâ: 23).

Sözün estetik bir güzellik taşıması gerektiği, bu âyetle bir kez daha vurgulanmıştır. Anne-babaya güzel sözler söylemek, onları azarlamamak, sözde ve davranışta estetiği ifâde etmektedir.

Kullarıma söyle: (İnsanlara karşı) en güzel sözü söyleyinler. Çünkü şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır (İsrâ: 53).

Güzel söz söylemek, insanlar arasında iyi bir iletişim kurulmasına ve iyi bir ilişki ağının oluşmasına sebebiyet verir. Sözün estetiği, husûmetlerin ortadan kaldırılmasında önemli bir role sâhiptir.

İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaslanacak yerdir! (Kehf: 31).

“İçinden ırmak akan”, “altın bileziklerle süslenmiş hâlde tahtlarda oturan”, “ipek yeşil giysiler giyen” tasvirleri, estetik açıdan güzeli işâret etmektedir. Bu âyet, cennetin güzelliğinin sâdece küçük bir tasviridir.

Orası ne güzel bir durak ve ne güzel bir konaktır (Furkân: 76).

Yine cennetin estetik güzelliğinden bahsedilmektedir.

Yeryüzüne bakmazlar mı, orada her türden nice güzel ve yararlı bitkiler bitirdik (Şuarâ: 7).

Bitkilerin güzelliği, onların estetik olarak göze güzel görünmesi ve insanda hoş bir duygu meydana getirmesidir. Burada da bir estetik vardır.

Gökten de yağmur indirip orada her türden güzel ve faydalı bitki bitirdik (Lokmân: 10).

Bitkilerin estetik olarak göze güzel görünmesi ve insanda hoş bir duygu meydana getirmesinden bahsedilmektedir.

O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı (Secde: 7).

Allah'ın yarattıklarında târifsiz bir nizam, bir âhenk ve bir estetik bulunmaktadır. Allah'ın her şeyi güzel yaratması ve yarattığı her şeyde bir estetik bulunması, insanların estetik ve güzel olana meyletmesini fitrî kılmıştır.

Güzel sözler ancak O'na yükselir. Sâlih ameli de güzel sözler yükseltir (Fâtır: 10).

Sözün estetiğinden bahsedilmektedir ve güzel sözlü olmak öğütlenmektedir.

Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için elbette güzel bir dönüş yeri, kapıları kendilerine açılmış olarak Adn cennetleri vardır (Sâd: 49).

Cennetin estetik güzelliği tasvir edilmiştir.

Allah, yeryüzünü sizin için karar kılma yeri, göğü de binâ yapan; size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır (Mü'min: 64).

Allah'ın yaratmasında şekilsel güzellikler mevcuttur. Buna estetik güzellik de denilebilir. Yaratmış olduğu insan, hayvan ve bitkilerdeki kusursuz şekil güzelliği göze çarpmaktadır.

(Bunu yapınız ki) Allah, günahlarınızı bağışlasın, sizi içinden ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koysun (Saf: 12).

Cennetin estetik güzelliği tasvir edilmiştir.

Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı (Tegâbün: 3).

Şeklen güzellik, Allah'ın güzel yaratmasından ileri gelmektedir. Estetik yaratan, kulun fiillerinde de estetik görmek ister. Bu sebeple Allah, çirkin yapılan işlerden hoşnut olmaz.

Süleyman için, o ne dilerse, mâbedler, heykeller, büyük havuzlara benzer çanaklar ve taşınması güç kazanlar yaparlardı (Sebe: 13).

Hız. Süleyman'ın heykeller yaptırması, O'nun estetik bir anlayışa sâhip olduğunu göstermesi ve heykelin yasak veya haram bir sanat olmadığını belirtmesi açısından önemlidir. Kur'an bu âyet vâsıtasıyla da estetik bir anlayış sunmaktadır.

Allah'ın, cennet tasvirleri, sözlerdeki güzellik ve yaratılmışlardaki estetik anlatımları ile insanlara estetik bir anlayış sunması, kulun ibret alarak kendi yaşantısına bu yönde çekidüzen vermesini zarûrî kılar. Bu âyetlerden etkilenen bir insanın yaratılmış herşeye estetik açıdan bakmaması, estetik üretmemesi ve güzel olanı istememesi düşünülemez. Zaten insan yaratılıştan güzel olana meyillidir. Güzel koku, güzel yemek, güzel binek, güzel ev ve güzel olan her şey insanın içinde bir sevgi ve sıcaklık uyandırır. Fıtrî olan bu özelliğini hayâtına yansıtabilen insan, estetik açıdan insanlığa pozitif değerler kazandırabilen insandır. Bu özellikleri aynen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da öğrencilere kazandırmayı arzulamaktadır. O hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda estetik değeri işlenirken, Kur'an âyetlerinden faydalanılabilir.

5.1.11. “Hoşgörü” Değerinin Kur'ânî Karşılığı

Hoşgörü, farklı inanç, düşünce ve davranışlara sâhip insanları anlayışla karşılamak, bu kişilerle berâber yaşama olgunluğunu göstermektir. Bu kelimenin Arapça karşılığı müsâmaha, batı dillerindeki karşılığı ise toleranstır. Hoşgörülü olmak, yeryüzünde barış içerisinde yaşamanın ön koşuludur. İnsanların düşünce özgürlüğünü açıkça sağlayan ve güvence altına alan İslâm dîni, insanlar arasında gerginliği, husûmeti ve dahî sû-i zannı yasaklamıştır. Ayrıca İslâm, insanlar üzerinde gerek fikren gerekse fiilen baskı kurulmasını reddetmiştir. Bu anlayışın hayâta tatbik edilebilmesinin ön koşulu ise hoşgörülü olmaktır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kişiler arası hoşgörünün tesis edilmesi için hoşgörü kavramını bir değer olarak

işlemektedir. Bununla hem insanları saygı çerçevesi içerisinde fikirlerini beyân edebilme özgürlüğünü hem de birlikte problemsiz yaşama keyfiyetini tesis edebilmeyi hedeflemektedir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın hoşgörüyü bir değer olarak yer vermesindeki amaçlar, Kur'an'ın bu konuyu işlerken güttüğü amaçlar ile aynı düzlemde bulunmaktadır. Bu nedenle bireyde hoşgörü değerinin edinimini kolaylaştırmak için aşağıdaki Kur'an âyetlerinden faydalanılabilir:

Kitap ehlinde birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahî, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün (Bakara: 109).

Allah, bu âyetle hoşgörülü ve bağışlayıcı olmayı emretmektedir. Kulun hoşgörüyü ve affetmeyi elden bırakmaması, Kur'an'ın önemli bir tavsiyedir ve kıymetli bir değerdir.

Dinde zorlama yoktur. Doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır (Bakara: 256).

Allah, insanı özgür yaratmış ve tercihlerinde de özgür bırakmıştır. İman meselesinde dahî kul, dilediğini tercih etmekte özgürdür. Dolayısıyla kendisini inanma konusunda Allah'ın bile zorlamadığı insanı, insanın tahakküm altına alması meşrû ve kabul edilebilir değildir. Başkasının özgürlük sahasına girmeyip yanlış olaylara tevessül edilmediği müddetçe, kişi kendi sınırlarında özgür davranabilir ve bu, hoş karşılanmalıdır.

Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da câhillikle ileri giderek Allah'a sövmesinler. Böylece her ümmete işini güzel gösterdik (En'am: 108).

Bu âyette farklı inançlara hoşgörü ile yaklaşmak işlenmektedir. Başkalarının taptıklarına küfredilmemesi öğütlenerek insanların inançlarına saygı ve hoşgörü tavsiye edilmiştir.

Biz gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık. Kıyâmet günü mutlaka gelecektir. Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörü ile muamele et (Hicr: 85).

Mutlak mükâfatlandırıcı ve cezâlandırıcı Allah'tır. Haklının hakkını tahsil edemediği durumlarda Allah'a sığınması, meseleyi O'na havâle etmesi ve bu süreçte hoşgörüyü elden bırakmaması Kur'an'ın rûhuna uygun bir davranıştır. Hoşgörü, Kur'ânî bir emir ve ilâhî bir tavsiyedir.

Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir (Furkân: 72).

“Onlar” diye bahsedilen kimseler, tövbe edip sâlih amel işleyenlerdir. Hoşgörü, bir sâlih ameldir. İnanan kimseler sâlih ameli elden bırakmayacağından, hoşgörüyü de hayatlarının bir düsturu hâline getirmelidirler.

Sen, onlara zor ve baskı kullanacak değilsin (Ğaşiye: 22).

İslâm, insanlar üzerinde fikrî olarak bile en ufak bir baskı kurulmasını yasaklamıştır. İnananların birbirlerine olan uyarıları, tavsiyeden öteye geçmemelidir. İşte bu âyet, tam da bu durumu ifâde etmektedir.

Daha önce, İslâmın kelime anlamının barış olduğu ifâde edilmişti. İslâm, zuhûr ettiği günden bu âna gelinceye ve dünya yaşamı sonlanıncaya kadar huzur ve barış dolu bir hayâtı insanlara sunmak için indirilmiş bir dindir. Allah, âyetleri vâsıtasıyla tüm insanlara, yeryüzünde merhametin, hoşgörünün ve barışın tesis edilebileceği bir model göstermektedir. Bu modelin hayâta tatbîk edilmesi ile sosyal problemlerin çoğunun ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Yukarıdaki âyetler, kişiyi baskı ve tahakkümden uzak tutmak ve hoşgörülü bir karaktere bürünmesini sağlamak için Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın değer eğitiminde faydalanılabilecek âyetlerdir.

5.1.12. “Misâfirperverlik” Değerinin Kur’ânî Karşılığı

Misâfir ağırlamak ve onu memnun etmek, imkânlar nispetinde misâfire ikramda bulunmak İslâmın öğütlediği güzel hasletlerden olduğu gibi, Anadolu insanının kültürü hâline de gelmiştir. Hem inancımız hem de kültürümüz misâfirperverlik konusunda bizleri oldukça alçak gönüllü davranmaya ve cömert olmaya dâvet etmektedir. İslâm târihine bakıldığında, peygamberimizin ve ashâbının misâfirperverliğinin anlatıldığı çokça örnek mevcuttur. Bununla birlikte Selçuklu ve Osmanlı kültüründeki kervansaray ve misâfirhânelerde yolcuların ücretsiz olarak üç gün süreyle konaklayıp karınlarının doyurulduğu da kayıtlara geçmiştir. “Tanrı misâfiri” olarak dilimizde deyim hâline gelmiş bir anlayışın Anadolu toplumunda hâkim olması, misâfirperverliğin toplumsal kodlarımızda var olduğunu da göstermektedir. Millî ve mânevî bir değer olarak misâfirperverliğin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda da yer aldığı görülmektedir. Bir kültür aktarımı konusu

olduğu için bu değerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda işlenmesi isâbetlidir. Kur'an'da bu değere işâret eden üç adet âyet bulunmakla birlikte, islâmî anlayış içerisinde misâfirperverliği besleyecek sayısız materyal bulunmaktadır. Çünkü misâfirperverlik, İslâmın bir kültür hâline gelmiş anlayışından müteşekkil bir değerdir. İşte Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bu değeri işlerken İslâmî ve örfî kültür öğelerinden faydalanmalıdır. Bu konuda Kur'an'ın ilgili âyetleri ise aşağıdaki gibidir:

Yûsuf onların yüklerini hazırlatınca dedi ki: “Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ölççeği tam dolduruyorum ve ben misâfir ağırlayanların en iyisiyim” (Yûsuf: 59).

Yukarıdaki âyet, Hz. Yusuf kıssâsının anlatıldığı âyetler dizgesinden bir âyettir. Kur'an'da anlatılan bu kıssâya göre Hz. Yusuf ülkenin hazîne bakanı olmuştur. Yoklukla mücâdele eden kardeşleri yardım talep etmek üzere saraya gelirler. Kardeşleri Hz. Yusuf'u tanımaz fakat Hz. Yusuf onları tanır. Onlara türlü ikramlarda bulunur ve giderlerken de heybelerini doldurur. Bunun akabinde yukarıdaki âyette ifâde edilen cümleyi sarfeder. Hz. Yusuf, temiz ahlâkı ve misâfirperverliği ile ün yapmış bir peygamberdir.

İbrâhim'in ağırlanan misâfirlerinin haberi sana geldi mi? Onlar İbrâhim'in yanına girmişler, selâm vermişlerdi. İbrâhim de selâmı almış, içinden “bunlar yabancı” demişti. Hemen âilesinin yanına giderek semiz bir dana (kebabını) getirmiş, onların önüne koyup “buyrun, yemez misiniz?” demişti (Zâriyât: 24-27).

Hz. İbrâhim'in misâfirlerine ikrâm olarak kızarmış bir buzağı getirmesi, misâfire ikrâmın eldeki en iyi niğmetlerden olması gerektiği mesajını vermektedir. O'nun misâfirperverliğinden inananlara düşen pay, misâfir ağırlamak ve misâfirlere ikramda cömert olmaktır. Bu kıssâ, Hûd Sûresi 69. âyette de aynı ile anlatıldığı için buraya mükerreren alınmamıştır.

Hz. Yusuf ve Hz. İbrahim misâfirperverliği ile meşhur peygamberlerdir. Onların kıssâlarından bizlere düşen hisseler vardır ve bu hisselerden biri de misâfirperverliktir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı misâfirperverlik değerini işlerken bu kıssâlardan fayda sağlayabilir. Böylece misâfirperverlik değerinin hikâyeye edilmesiyle edinimi ve kalıcılığı kolaylaşabilir.

5.1.13. “Sağlıklı Olmaya Önem Verme” Değerinin Kur’ânî Karşılığı

İslâm, insanı merkeze alan ve koyduğu bütün kâidelerde insanın faydasını gözetilen bir dindir. Kur’an âyetlerine bakıldığında insanın aleyhine tek bir hüküm bile görmek mümkün değildir. İnsan sağlığına zararlı olan şeylerin haram kılınması da bu yüzdendir. Gerek temizliğe dikkat ederek gerek pis şeylerden uzak durarak ve gerekse de insana zarar verecek şeylere yaklaşmayarak veya onları terk ederek, insan kendi sağlığına dikkat edebilir. Kur’an’ın insan sağlığı ile ilgili ortaya koyduğu tüm emir ve yasaklar, evrensel bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’ndaki sağlıklı olmaya önem verme değeri ile de birebir ilişkilidir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda sağlıklı olmaya önem verme ile ilgili kullanılan bütün materyaller, Kur’an’ın özünde mevcuttur. Bu nedenle sağlık konusundaki değerleri kazandırmak için de öğretim programları Kur’an’dan yarar sağlayabilir. Aşağıdaki âyetler insan sağlığını dikkate alan âyetlerdir:

(Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz (Mâide: 90).

İçkinin zararlı olduğu tüm dünyaca mâlumdur. Bu âyet, insanı içki ve türevlerinden uzak tutarak onun sağlığını koruma altına almayı amaçlamaktadır. İçkinin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerinin yanısıra, sarhoşluk vererek akli örtmesi de bir başka problemdir. Sağlığına dikkat eden bir kişinin bu âyetin mücibince içki ve türevlerinden uzak durması gerekir (içki ile ilgili âyetlerin teferruatları, “Yiyecek ve İçeceklerde Helâl/Haram Dengesini Gözetmek” başlığı altında işlenmiştir). Ayrıca kumarın ve falın ruh sağlığını bozduğu da âşikârdır. Ruh sağlığını korumak için de kumar ve türevlerinden, faldan ve büyücülükten uzak durmak gerekir.

Rabbin bal arısına: “Dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin, sonra her çeşit üründen ye, sonra da Rabbinin işleme için gösterdiği yollardan yürü” diye öğretti. Karınlarından insanlara şifâ olan çeşitli renklerde bal çıkar. Düşünen bir millet için bunda ibret vardır (Nahl: 68-69).

Bal, bu âyetin de işâret ettiği gibi şifâ kaynağıdır. Bu durum dünya tıp literatüründe de yerini almış, balın faydalı olduğu konusunda otorite sağlanmıştır. Birtakım hastalıkların önlenmesinde ve tedavisinde baldan faydalanılmaktadır. Sağlığına dikkat eden bir kimsenin bal tüketmesi hem Kur’ânî hem de beşerîdir. Çünkü balda, içeriği şifâ olan binlerce çiçeğin özü ve arının ciddî gayreti vardır.

Zînâya yaklaşmayın (İsrâ: 32).

Bugün dünyamızda tedavisi zor olan veya mümkün olmayan hastalıkların cinsel yollarla yayıldığı bilinmektedir. Hepatit, Frengi, Hiv, Aids gibi hastalıklar kan yoluyla veya cinsel ilişki ile kişiden kişiye geçebilmektedir. Bu hastalıklarla karşılaşmamak için en iyi ve en doğru yol evlenmek ve tek eşli kalmaktır. Sağlığına dikkat eden biri, bu âyetin bir gerekliliği olarak yasak ilişkiden uzak durmalıdır. Zînâ konusundaki âyetlerin teferruatları, “Zînâdan Uzak Durmak” başlığı altında işlenmiştir.

Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı (Mâide: 3).

Beslenme, sağlığın baş faktörüdür. İyi beslenmek sağlığa, kötü beslenmek hastalıklara götürür. Allah, Kur'an'ın çeşitli yerlerinde “size rızık olarak gönderdiklerimizin temiz olanlarından yiyin” âyetini defaatle dile getirmiştir. Yukarıdaki âyet de bu cinstendir ve insanların yemesi yasaklı olan gıdalar sıralanmıştır. Burada sıralanan gıdaların tamamı pistir, lezzetsizdir ve sağlık açısından zararlıdır. Yine sağlığına dikkat eden biri, bu âyette işaret edilen gıdalardan uzak durmak zorundadır.

O, gökten su indirendir. Her bitkiyi onunla bitirdik, ondan bitirdiğimiz yeşilden, birbirine benzeyen ve benzemeyen yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar çıkardık. Ürün verdiklerinde ürünlerine, olgunlaşmalarına bir bakın. Bunlarda inananlar için şüphesiz deliller vardır (En'am: 99).

Nar, hurma, üzüm ve zeytin sağlığa ciddî faydaları olan besinlerdir. Kur'an bu besinleri özellikle zikretmektedir. Hastalıkları önlemede veya tedyâvi sürecinde bu besinlerin tüketilmesi doktorlarca da tavsiye edilmektedir.

Çardaklı ce çardaksız bağları inşa eden Allah'tır. Tadları çeşitli ekin ve hurmaları, zeytin ve narı birbirine benzer ve benzemez şekilde yaratan O'dur. Ürün verdiği zaman ürününden yiyin, devşirildiği ve biçildiği gün hakkını verin, israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmez (En'am: 141).

Bu âyette de hurma, zeytin ve nar zikredilmiş, onları tüketmek tavsiye edilmiş ve onlardan tasadduk etmek emredilmiştir. Sağlık açısından son derece önemli besinler olması münâsebetiyle bu besinler Kur'an'ın da tavsiye ettiği üzere tüketilmelidir.

Onunla, içinde, yediğiniz birçok meyveler bulunan hurmalık ve üzüm bağları, Tur-i Sînâ'da yetişen, yiyenlere yağ ve katık veren zeytin ağacını var ettik (Mü'minûn: 19-20).

Bu âyette hurma, üzüm ve zeytinden başka, zeytinyağı da zikredilmiştir. Bugün zeytinyağının ziyâdesiyle önemli bir besin olduğu ve sağlık açısından sayısız faydalarının bulunduğu bilinmektedir. Sağlıklı olmak ve sağlıklı kalmak açısından zeytinyağı tüketilmelidir.

Eyyub da: “Başıma bir belâ geldi, (sana sığındım). Sen merhametlilerin merhametlisisin” diye Rabbine nida etmişti. Biz de O'nun duasını kabul etmiş ve başına gelenleri kaldırmıştık. Katımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir hâtıra olmak üzere ona tekrar âilesini ve kaybettikleriyle bir mislini daha vermiştik (Enbiyâ: 83-54).

Kur'an'da, çok ağır hastalıklarla mücâdele eden ancak sabredip bir gün bile şikâyet etmeyen Hz. Eyyub kıssâsı anlatılmaktadır. O'nun, uzun yıllar süren hastalığından şifâ bulmasında, ettiği duanın etkisi bulunmaktadır. Yukarıdaki âyet bunu anlatmakta ve hastalık vukuu bulduğunda dua ile şifâ istemek gerektiği işâret edilmektedir.

Biz de ona icâbet ederek Yahya'yı bahşetmiş, eşini de doğum yapacak hâle getirmiştik. Doğrusu onlar iyi işlerde yarışıyorlar, korkarak ve umarak bize yalvarıyorlardı. Bize karşı gönülden saygı duyuyorlardı (Enbiyâ: 90).

Bu âyette doğru işlerde yarışanlara, Allah'tan korkarak niyazda bulunanlara ve gönülden bir saygı ile Allah'a saygı duyanlara, Allah'ın çocuk bahşettiğinden bahsedilmektedir. Kısırlık ve tüp bebek tedâvilerine devâm ederken yukarıdaki vasıfları hâiz yaşamaya gayret etmenin, çocuk sâhibi olma sürecine pozitif katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Tıbbî tedâvi süreçleri aksatılmadığı sürece Kur'an'ın sağlık konusundaki tavsiyeleri ve yöntemleri bireyler tarafından kullanılabilir.

Hastalandığımda da O bana şifa verir (Şuara: 80).

Mü'minler, şifâ verenin Allah olduğuna inanırlar ve bu nedenle şifâyı Allah'tan bilirler. Allah'ın isimlerinden birinin de Şâfiî olması, şifâyı Allah'tan bilmenin nedenlerindedir. Buna göre tıbbî önlemler veya tedâvi bir sebep, bu sebeplere bağlı olarak Allah'ın şifâ vermesi bir sonuçtur.

Biz bu Kur'an'ı yabancı bir dil ile ortaya koysaydık: "âyetleri uzun açıklanmalı değil miydi? Araba yabancı bir dille söylenir mi?" derlerdi. De ki: "Bu, inananlara doğruluk rehberi ve gönüllerine şifâdır" (Fussilet: 44).

Kur'an'ın psikolojik bir rahatlama sağladığını, insan gönlüne inşirah verdiğini ve bu sâyede hasta ruhları tedâvi ettiğini ifâde eden bir âyettir. Kur'an'ın insan psikolojisinde pozitif bir etki bıraktığı ve iç huzuru sağladığı kabul edilmektedir.

Kur'an'dan inananlara rahmet ve şifâ olan şeyler indiriyoruz (İsrâ: 82).

Kur'an, hem rûha hem de bedene şifâ veren terkipler barındırmaktadır. Bedene şifâ verecek terkipleri sunan âyetler yukarıda açıklanmıştır. Bununla birlikte ruhsal tedâvi özelliği onun mâneviyâtında saklıdır.

Ey insanlar! Rablerinizden size bir öğüt ve kalplerde olana şifâ, inananlara doğruyu gösteren bir rehber ve rahmet gelmiştir (Yunus: 57).

Kur'an'ın ruhsal bir tedâvi özelliği olduğunu ifâde eden âyetlerdendir. Kalplerin şifâsı ile kasıt rûhun huzur bulması, gönlün huzursuzluktan arınması ve dingin bir psikolojinin insanda hâkim olmasıdır. Psikolojik veya ruhsal sorunları bulunan insanlar, Kur'an'ın bu özelliğinden fayda sağlayabilirler.

İslâm kültüründe yetişmiş nice tıp bilgini âlimimiz mevcuttur. İbn-i Sînâ, Birûni, Ez-Zehrâvi, Farâbi, Ali Bin Ebilhazm gibi tıp bilginleri, İslâm kültürünün yetiştirdiği tıpçılardan sâdece bâzılarıdır. Özellikle İbn-i Sînâ'nın modern tıp üzerinde büyük etkilerinin bulunması ve günümüzde dahî batı üniversitelerinde eserlerinden faydalanılması, bu alanda İslâmî yetkinliğin etkilerini göstermektedir. Kur'an âyetlerine ve kültürel birikimlerimize bakarak sağlıklı olmaya özen göstermemiz gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bireylerin sağlıklarına dikkat etmelerini sağlayabilmek için bir değer olarak bunu içerisine katmış olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, ilâhî ve fitrî olanın eğitim ve öğretimle kazandırılması işini üstlenmektedir. Bu süreçte Kur'an'ın ilgili âyetlerinden pek âlâ faydalanılabilir.

5.1.14. “Saygı” Değerinin Kur’ânî Karşılığı

İslâm dîninin merkezinde insan vardır. İnsana vazgeçilmez hak ve hürriyetler tanıyan İslâm, bunları güvence altına almak için de saygıyı çok kez öğütlemiş ve emretmiştir. Yaşama hakkı, eğitim hakkı, emeğin korunması, mülkiyet hakkı gibi kavramların saygı ile birebir ilgisi vardır. Başkalarının insan onuruna yakışır bir biçimde yaşama hakkına saygı, düşüncesi ve dış görünüşü önemli olmaksızın kişinin eğitim hakkına saygı, emeğe saygı, kişinin mülk edinme hakkına ve isteğine saygı gibi saygı ifâdeleri, İslâmın tesis etmek istediği toplum yapısına uygun ifâdelerdir. Bununla birlikte İslâmın saygı kavramını ele alış biçimi beş kategori altında toplanabilir. Bunlar; Allah’a ve peygamberlerine saygı, insan haklarına saygı, anne-babaya saygı, ilme ve âlime saygı ve tabiatla birlikte içindeki canlılara saygıdır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın bir değer olarak işlediği saygı kavramı da Kur’an’ın ortaya koyduğu saygı anlayışından farklı değildir. Çünkü program da insan haklarına, anne-babaya, inançlara, bilime, doğaya ve tüm canlılara saygıyı esas alan geniş çaplı bir saygı anlayışı ortaya koymaktadır. Hâl böyle olunca saygı değerinin bireye kazandırılması için Sosyal Bilgiler Öğretim Programı aşağıdaki Kur’an âyetlerinden faydalanabilir:

Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir (Bakara: 45).

Allah’a saygı duymak, îmânın olmazsa olmazlarından ve saygının en büyüğüdür. Allah’a inanmak, O’na saygı duymayı gerektirir. O’na saygı duyan bir kulun, O’nun emir ve yasaklarına karşı ilgisiz kalması düşünülemez. Saygının öncelikli olarak kime gösterilmesi gerektiğini işâret etmesi bakımından bu âyet önemlidir.

Kitap ehlinde öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah'a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir değere satmazlar. İşte onların, Rableri katında mükâfatları vardır (Âl-i İmrân: 199).

Allah’a inanmanın ölçüsü, O’na derinden saygı duyarak inanmaktır. Derinden saygı duymak ise, takvâ ile O’nun emir ve yasaklarına riâyet etmek ve her işte O’nun rızâsını gözetmek olarak değerlendirilebilir. Allah’a saygı, saygıların en büyüğü olarak nitelendirilmektedir. Allah’a olan derin saygılarından dolayı ehl-i kitap da mükâfatlandırılacaktır. Bu ifâde, Allah’a karşı saygının önemini vurgulamaktadır.

Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklere: “Âdem için saygı ile eğilin” dedik. İblisten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı (A'râf: 11).

Allah'tan başkasının karşısında eğilmek, İslâmî bir tutum değildir. Ancak Hz. Âdem olayı müstesnâ. Allah, Hz. Âdem'in karşısında meleklerin eğilmesini bizzat istemiştir. Yarattığı kulunun karşısında meleklerden saygı ile eğilmesini isteyen Allah, kulların kendisi karşısında saygısız tavırlar sergilemelerini ister mi? İnsanlar da sâdece Allah karşısında derin bir saygı ile eğilmeli, sâdece O'na secde etmelidir.

Ona (peygambere) îman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar, işte onlar kurtuluşa erenlerdir (A'râf: 157).

Allah, bu âyetle peygamberine saygı gösterilmesini istemektedir ve O'na saygı gösterenleri de kurtuluşa ermiş kimseler olarak tanımlamaktadır. Allah'a ve peygamberine saygı, Kur'an'ın inananlara açık bir emridir.

Ana babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsi ona (Yûsuf'a) saygı ile eğildiler (Yûsuf: 100).

Bu âyette işâret edilen saygı iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi, anne-babaya hürmete, hürmet gerekir. Başka bir deyişle Hz. Yusuf, anne-babasını tahtın üzerine çıkardığı için saygıyı hak etmektedir. İkincisi ise kardeşlerinin vakti zamanında Yusuf aleyhisselâma yaptıklarına karşılık Hz. Yusuf'un onları bağışlaması karşısında kardeşlerinin gösterdiği saygıdır. Anne-babaya saygı göstermek de affedicî olmak da saygıya mazhar davranışlardır.

Onlar, Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği haklara riâyet eden, Rablerine saygı besleyen ve kötü hesaptan korkanlardır (Ra'd: 21).

Allah, bu âyetle kendisine saygı duyulması gerektiğini bir kez daha ifâde etmiştir. Mutlak saygı, ancak Allah'adır.

İblis dedi ki: “Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş balçıktan yarattığın insan için saygı ile eğilemem” (Hicr: 33).

Saygıyı hak eden insana saygı göstermek rahmâni, saygısızlıkta bulunmak ise şeytânî bir davranış örneğidir. Şeytan, kibrinin esiri olmuş ve Allah'ın Hz. Âdem'e saygı emrini çiğnemiştir. İnsanı hor görmemek, basit görmemek ve küçümsememek, insana saygının gereklerindedir.

“Beni anama saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı” (Meryem: 32).

Hz. İsa kışsâsının anlatıldığı âyetler dizgesinden bir âyettir ve Hz. İsa'nın annesine olan saygısını ifâde etmektedir. Anneye saygı Allah'ın emri olduğu gibi peygamberlerin de ortak şîârıdır.

Biz de O'nun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya'yı bağışladık. Eşini de kendisi için, (doğurmaya) elverişli kıldık. Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışılar, (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi (Enbiyâ: 90).

Allah'a derinden saygı duyanları Allah'ın mükâfatlandıracağını işâret etmektedir. Allah'a saygı duymak övülmekte ve müjdelenmektedir.

Bu böyle. Kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse bu Rabbi katında kendisi için bir hayırdır (Hac: 30).

Allah, Kur'an vasıtasıyla dünya hayâtını tanzim edici ve insanı âhirete hazırlayıcı birtakım hükümler göndermiştir. İnanan kimselerin bu hükümlere râm olması farzdır. Bununla birlikte başlı başına inanmak yeterli kabul edilmemiş, onlara saygı da gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bir mü'min, “Ben Kur'an'ın şu hükmüne inanıyorum ancak aklıma yatmıyor, saygı duymuyorum” diyemez. Allah'ın hükümlerine saygı göstermek gerekir.

Bir de kendilerine ilim verilmiş olanlar onun, Rabbinden gelen hak olduğunu bilsinler, böylece ona îman etsinler ve sonuçta da kalpleri ona saygı duysun diye Allah böyle yapar. Hiç şüphe yok ki Allah îman edenleri doğru yola iletir (Hac: 54).

İlim, Allah'tan gelmiştir ve ilmin kaynağı Allah'tır. Mutlak ilim sâhibi, yaratılmışların bilmediklerini bilen, allâmu-l guyûb O'dur. Dolayısıyla ilim de âlim de O'ndan ötürü saygıyı hak eder. İlme ve âlime saygının ucu, Allah'a saygıya varmaktadır.

Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler (Mü'minûn: 2).

Mü'minlerin vasıflarının sıralandığı âyetler dizgesinden bir âyettir. Mü'minler, namazlarına ve o namazların sâhibine derin saygı duyarlar ve bu saygı namazlarının her ânına hâkim olur. İbâdetlerde saygı esastır ve saygısı olmayan ibâdetin kıymeti tartışılır.

İnsanlardan, (yeryüzünde) hareket eden (diğer) canlılardan ve hayvanlardan yine böyle çeşitli renklerde olanlar vardır. Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar (Fâtır: 28).

İnsanlar, hareket eden canlılar ve hayvanlar, yaratılış özellikleri îtibâriyle tefekküre mazhardırlar. İnsanı ve diğer canlıları tefekkür eden birinin, onların yaratıcısına saygı duymaması söz konusu olamaz. Yaratandan ötürü yaratılanı sevmek fiiline yaratandan ötürü yaratılanı saymak fiili de eklenebilir. Canlıları tefekkür edip yaratıcısına derin saygı duyan bir mü'min, Allah katında âlimdir.

Ey insanlar! Allah'a ve Peygamberine inanasınız, ona yardım edersiniz, ona saygı gösterersiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edersiniz diye (Peygamber'i gönderdik) (Fetih: 9).

Peygamberlerin gönderiliş gâyelerinden biri de Allah'a saygı duyulmasını sağlamaktır. Allah, kullarının kendisine derin saygı duymasını ister ve bunu peygamberleri vasıtasıyla insanlara iletir. Mutlak saygı, ancak ve ancak Allah'a ve peygamberlerine mahsustur.

Onlara şöyle denir: "İşte bu, size (dünyada) vaad edilmekte olan şeydir. O, her tövbe eden, onun emrini gözeten için, görmediği hâlde sırf saygıdan dolayı Rahmân'dan korkan ve O'na yönelmiş bir kalp ile gelen kimseler içindir" (Kâf: 32).

Allah'a saygı, cennetle müjdelenmektedir.

İman edenlerin Allah'ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi? Daha önce kendilerine kitap verilip de üzerinden uzun zaman geçen, böylece kalpleri katılaştıranlar gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu fâsık kimselerdir (Hadîd: 16).

İman eden, Kur'an'a inanan ve Allah'ı zikreden kimselerin kalplerinde saygı dolu bir ürperti olması gerekir. Bu şartları sağladığı hâlde kişinin kalbinde saygı ile ürperti oluşmuyorsa, kişi kendini hesaba çekmelidir.

"Size ne oluyor da Allah için bir vakar ummuyorsunuz?" (Nûh: 13).

Allah'a saygısızlığın bahânesi ve gerekçesi bulunmamaktadır. İnsanoğlunu yaratıcısına saygısızlığa sevkedecek hiçbir geçerli sebep bulunmamaktadır. İşte bu âyet, Allah'a saygı konusunda hem sitem hem tehdit hem de hesaba çekme fiillerini içermektedir.

Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp, ona aldırılmıyorsun (Abese: 8).

Muhataplarımız arasında Allah'a derin saygı duyanların öncelikli olması gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir. Allah, ilgimizi öncelikle kendisine saygı duyanlara yönlendirmemizi öğütlemektedir.

Allah'a karşı derin saygı duyarak O'ndan korkan öğüt alacaktır (A'lâ: 10).

Dünya hayâtı çeşitli imtihanlarla ve türlü ibretlik vakalarla doludur. Her bir imtihan ve vaka, insanı rabbine yaklaştıran birer öğüttür. İşte bu öğütten nasiplenecek olanlar, Allah'a karşı saygıda kusur etmeyenlerdir.

Rableri katında onların mükâfatı, içlerinden ırmaklar akan, ebedî kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan râzı olmuştur, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır. İşte bu mükâfat Rablerine derin saygı duyanlara mahsustur (Beyyine: 8).

Allah'a derinden saygı duyanın mükâfatı, Adn cennetleridir. Adn cennetleri, Kur'an'da çokça zikredilmiş, güzelliklerini ve mâhiyetini ancak Allah'ın bildiği, insanın tahayyül dahî edemeyeceği güzelliklerin bulunduğu cennettir. İşte Allah'a saygı, böylesine büyük bir ödülün habercisidir.

Saygı, birlikte yaşamın en temel kuralıdır. Bireysel ve toplumsal ilişkilerde saygı olmak zorundadır. Saygının olmadığı yerde huzursuzluk ve kargaşa boy gösterir. Sevgi bir keyfiyet iken, saygı bir zorunluluktur. İnsanlar birbirlerine saygı duymak ve birbirlerinin sınırlarını gözetmek zorundadırlar. Söylem ve fiillerde saygı sınırları aşılsa neticesi kestirilemeyen problemler zuhûr edebilir. Bu sebeple saygılı olmak büyük bir değerdir ve Kur'ânî örneklerle nesillere aktarılabilir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bu konuda büyük bir misyonu yürütmektedir. Kültür aktarımı yaparak saygı değerini öğrenciye kazandırmayı hedefleyen bu program, süreç içerisinde yararlanabileceği her türlü materyalden fayda sağlamalıdır. Kur'an toplumun inanç dünyasını şekillendirip iyi hasletleri davranışa dönüştürebilen kaynakların başında geldiğinden, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Kur'an'ın saygıyı konu edinen âyetlerinden de faydalanabilir. Bununla birlikte, "Hoşgörü" başlığı altında saygı değeri için kullanılacak âyetler bulunmaktadır. Tekrara düşmemek adına ilgili âyetler burada kullanılmamıştır.

5.1.15. “Sevgi” Değerinin Kur’ânî Karşılığı

Sevgi, bireysel ilişkilerdeki problemsizliğin ön koşullarından biridir. Gönlünde muhâtabına karşı sevgi bulunduran birinin problem davranışlar sergilemesi beklenen bir durum değildir. İnsana sevgi besleyen birinin insana, hayvana sevgi besleyen birinin hayvana, bitkiye sevgi besleyen birinin bitkiye zarar verebileceği düşünülmemektedir. Bu nedenle ilâhî dinlerin amaçlarından biri de dünyaya sevginin hâkim kılınmasıdır. Kur’an’ın bu konuda çokça âyeti, İslâm Peygamberi Hz. Muhammed’in de sayısız davranış örnekleri bulunmaktadır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da sevginin bir değer olarak kazandırılması durumunda sosyal yaşamı problemsiz bir düzlem üzerine oturtmanın daha kolay olacağı kanaatiyle hareket etmektedir. Bu değeri öğrencilere kazandırırken Sosyal Bilgiler Öğretim Programı aşağıdaki Kur’an âyetlerinden faydalanabilir:

İnsanlar arasında Allah’ı bırakıp da ona ortak koşanlar vardır. Onları, Allah’ı severcesine severler. Mü’minlerin Allah’a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir (Bakara: 165).

Sevginin en büyüğü, en yücesi, Allah’a duyulan sevgidir. Mü’minler Allah’tan daha fazla hiç kimseyi sevmezler. Çünkü mutlak sevgiye lâyık olan yegâne varlık Allah’tır. Allah’ı sevmek, O’nun yarattıklarını sevmeyi de gerekli kılmaktadır. Başka bir deyişle mahlûku sevmek için Hâlık’ı sevmek gerekir.

De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşîretiniz, kazandığınız mallar, kesâda uğramasından korktuğunuz bir ticâret ve beğendiğiniz meskenler size Allah’tan, peygamberinden ve O’nun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah’ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah fâsık topluluğu doğru yola erdirmez.” (Tevbe: 24).

Sevmenin ölçüsü, ölçülü sevmektir. Hiçbir dünya niğmeti Allah’tan, peygamberinden ve O’nun yolunda cihattan daha sevimli olmamalıdır. Dünya sevgisi ölçülü tutulduğu sürece uygundur fakat aşırıya gidilirse bu sevgi problem teşkil eder. Eşyâya, insana ve dünyaya dâir her şeye karşı sevgide ölçülü davranmak, Kur’ân’ın insanlara bir tavsiyesidir. Bir eşyâyı, kulu veya mekânı ölçüsüz sevmek, nihâyetinde insana zarar verir. Çünkü yaratılmış her şeyin bir sonu vardır ve sevilenin sonlanması, seveni mahzun eder.

İbrahim onlara dedi ki: “Sırf aranızda dünya hayâtına mahsus bir sevgi (ve çıkar) uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz” (Ankebût: 25).

Allah'ı unutturacak bir sevgi Kur'an'ın rûhuna uygun değildir. Dünya hayâtına mahsus anne-baba-eş-evlât dâhil hangi varlık olursa olsun, sevmeli ancak sevgide ölçüyü elden bırakmamalıdır. Çünkü hepsi fânidir, hepsi Allah'tandır, hepsi imtihan vesîlesidir.

Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir (Rûm: 2).

Sevgi Allah'tandır. Kalplere sevgiyi yerleştiren O'dur. Severken de Allah için sevmek, Allah sevdirdiği için sevmek, Allah yarattığı için sevmek esastır. Ölçüyü koyduktan sonra sevmek, esas olandır.

De ki: “Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabâlıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum” (Şûrâ: 23).

Peygamberler tebliğlerine karşılık ücret istemezler. Yukarıdaki âyette de sâdece akrabâlarından ve sâdece akrabâ oldukları için, akrabâlık hukûkuna binâen sevgi istendiği görülmektedir. O hâlde akrabâları sevmek Kur'anî'dir denilebilir.

Allah'a ve âhiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri yâhut kendi soy-sopları olsalar bile, Allah'a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin (Mücâdele: 22).

Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek gerekir. Allah'a ve peygamberlerine düşmanlık besleyen kimselere karşı muhabbet duymamak, Kur'an'ın bir emridir. Velew ki bu kişiler anne-baba-eş-evlât dahî olsalar sonuç değişmez. İşte sevmenin sınırı ve ölçüsü budur. Allah'ın hudûdunu gözetmek ve gözetken kişileri sevmek, sevginin ölçüsüdür. Her konuda aşırılığı men eden Kur'an, yaratılmışlara karşı sevgide aşırılığı da men etmiştir.

Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz. Hâlbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler. Rabbiniz olan Allah'a inandınız diye Resûlü ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer rızâmı kazanmak üzere benim yolumda cihad etmek için çıktıysanız (böyle yapmayın). Onlara gizlice sevgi besliyorsunuz. Oysa ben sizin gizlediğinizi de açığa

vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa mutlaka doğru yoldan sapmıştır (Mümteherine: 1).

Allah, kendi hukûkunu ve hudûdunu çiğneyen, O'nu ve hükümlerini reddeden, O'ndan geleni inkâr eden kimseleri dost edinmememizi ve onlara sevgi beslemememizi emretmektedir. Onlara sevgi besleyen kimseleri de yoldan sapmış olmakla vasıflandırmaktadır. Kimi sevip kimi sevmemek gerektiği böylece Kur'an'da açıkça ifâde edilmektedir.

Hayâta, dünyaya, insanlara ve diğer canlılara sevgi ile yaklaşan bireyin hiçbir varlığa zarar veremeceği düşünülmektedir. Bu, dünyevî açıdan da uhrevî açıdan da arzu edilen bir durumdur. Kur'an, insanı zararlı bir varlık olarak değil, faydalı bir varlık olarak görmek arzusundadır. Genel-geçer bir kabuldür ki faydalı insanın bileşenlerinde sevgi olmazsa olmazdır. Bununla birlikte Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da insanı faydalı bir birey hâline getirmek ister. Öğretim programında sevgi değerine yer verilerek bu durum belirginleştirilmiştir. Kur'an'a ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre dünya, iyiler ve gönlünden sevgiyi eksik etmeyen insanlar sâyesinde yaşanabilir bir yer hâline gelebilir. Bununla birlikte sevginin sınırlarının da çizilmesi gerekir. Yukarıdaki Kur'an âyetleri, sevginin sınırını çizmede insanlığı yönlendirmektedir.

5.1.16. “Sorumluluk” Değerinin Kur'ânî Karşılığı

Kişinin kendi istek ve irâdesi ile yaptığı ve sonucundan dolayı hesâba çekildiği her fiil sorumluluk kapsamındadır. İslâm, her insanın bir irâdesinin olduğunu, kendi fiillerini kendisinin tâyin ettiğini, iyi veya kötü netîce için kendi hür irâdesini ortaya koyduğunu ve bu sebeple eylemlerinden sorumlu tutulacağını ifâde etmektedir. Kişi, attığı adımlardan, söylediği sözlerden, giriştiği işlerden ve her türlü fiilinden sorumludur. Bu sorumluluk, Allah'a karşı sorumluluk, topluma ve diğer insanlara karşı sorumluluk, âileye karşı sorumluluk, kendine karşı sorumluluk ve bitki ve hayvan gibi diğer canlılara karşı sorumluluk şeklinde kategorize edilebilir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak yer alan sorumluluk da Kur'an'la aynı hedefleri benimsemektedir. Kişinin kendisine, âilesine, topluma, ülkesine, dünyaya ve diğer tüm canlılara karşı sorumluluklarının işlendiği bu program, sorumluluk değerinin kazandırılması sürecinde aşağıdaki Kur'an âyetlerinden fayda sağlayabilir:

Şüphesiz biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemlik olanlardan sorumlu tutulacak değilsin (Bakara: 119).

Peygamberler, Allah'tan aldıkları emirleri insanlara tebliğ etmekle yükümlüdürler. Onlar, sâlih amelle iştigâl edenleri müjdeleyip amelleri kötü olanları da uyarırlar. Bundan başka bir sorumlulukları bulunmamaktadır. Dolayısıyla tebliğ görevini yerine getirdikten sonrası için üzüntü duymalarına gerek yoktur. Bu durum, günlük yaşantımızda bizim için de geçerlidir. Hiçbir birey sorumlulukları dâhilinde görevlerini yerine getirdikten sonra olanlardan sorumlu değildir. Bir doktor, elinden geleni yapmasına rağmen hastanın ölmesinden sorumlu değildir. Bir öğretmen, konuyu öğretmek için tüm sorumluluklarını yerine getirdikten sonra öğrencinin sınavdan başarısız olmasından sorumlu değildir. Yeter ki sorumluluklar tam anlamıyla yerine getirilmiş olsun.

Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz (Bakara: 134).

Allah, kişinin amelinden sâdece kendisini sorumlu tutmuştur. Başkalarının hatalarını bizlerin omuzları üzerine yüklememiştir. Akıl da mantık da kalp de bu hususta birdir. Kendimize, âilemize ve insanlara karşı sorumluluklarımızı yerine getirdikten sonra bizim dahlimiz olmayan işlerden sorumlu tutulmamız abestir. Bu, adâletin gereğidir.

Allah sizi, kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar. Allah çok bağışlayandır, halîmdir (Hemen cezâlandırmaz, mühlet verir) (Bakara: 225).

Kişinin kendi kasıtlı fiillerinden sorumlu tutulduğunu gösteren bi âyettir. Allah, bilmeyerek işlediği cürümlerden insanları sorumlu tutmaz. Sorumluluğun ön koşulu, bilerek, isteyerek, kasıtlı bir şekilde fiilin işlenmesidir. Bilerek ihmâl de sorumluluk dâhilindedir. Dolayısıyla kişi, bilmeden sebebiyet verdiği durumlar için hesaba çekilmezken, isteyerek ve bilinçli bir şekilde işlediği fiillerden tam sorumludur.

Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir. Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez. -Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın- (Baba ölmüşse) mîrasçı da aynı şeyle sorumludur (Bakara: 233).

Kadının yiyeceğini ve giyeceğini temin etmek, erkeğin sorumluluklarındandır. Bunu yaparken de gücü nispetinde hareket etmesi, imkânlarının ötesine geçmemesi gerekir. Çünkü Allah, kimseye gücünün yetemeyeceği bir sorumluluk yüklemesin. Erkeğin veya âile babasının vefâtı durumunda sorumluluk mîrasçılara kalır. Burada da sınır, kişinin imkânlarıdır.

Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): “Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme” (Bakara: 286).

Bu âyet de diğerleri gibi, kişinin güç yetiremeyeceği şeyden sorumlu tutulmadığını ifâde etmektedir. Kişinin sorumluluğu, imkânları nispetindedir ve kişinin iyiliklerinin de kötülüklerinin de dönüşü ancak kendisindedir. Ayrıca dua ederken de unuttuklarımızdan veya yanıldıklarımızdan sorumlu tutulmamamız için niyazda bulunmamız gerektiği vurgulanmaktadır.

Artık Allah yolunda savaş! Sen ancak kendinden sorumlusun! Mü'minleri de savaşa teşvik et. Umulur ki Allah inkâr edenlerin gücünü kırar. Allah'ın gücü daha üstündür, cezâsı daha şiddetlidir (Nisâ: 84).

Kişinin sâdece kendi fiillerinden sorumlu olduğunu, başkalarının cürümlerinden mes'ul olmadığını gösteren bir âyettir.

Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar (Mâide: 89).

Bu âyette de davranışın kasıtlı, istendik ve bilinçli olması durumu söz konusudur. Bile bile yalan yere yemin etmek yasaklanmış ancak bilmeden veya boş bulunarak edilen yeminden kişi sorumlu tutulmamıştır. Burada yemin özelinden yola çıkarak genelde kasıtlı davranışın sorumluluk gerektirdiği sonucuna ulaşılabilir.

Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Ölçüyü ve tartıyı adâletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız (En'âm: 152).

Kişinin gücü yettiği nispetinde sorumlu tutulacağını göstermektedir. Yetimlere, yoksullara ve düşkünlere yardımcı olurken sorumluluğumuz,

imkânlarımız kadardır. Her türlü sâlih amel ve ibâdetde kıstas, kişinin güç yetirebildiği ölçüdür.

De ki: “Ey insanlar, size Rabbinizden gerçek (Kur'an) gelmiştir. Artık kim doğru yola girerse ancak kendisi için girer. Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Ben sizden sorumlu değilim” (Yûnus: 108).

“Kim ne yaparsa kendisine yapar” mânâsına gelmektedir. Kur'an açık seçik bir şekilde geldikten sonra herkes kendisinden mes'uldür. Kişilerin sorumlulukları peygamberlerin üzerinde dahî değildir. Herkes, kendi fiilinden sorumludur.

Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur (İsrâ: 34).

Söz verip sözünde durmamak, İslâm'da münâfıklık alâmeti olarak kabul edilmektedir. Kişinin verdiği söze sadâkati, onun sorumluluğundadır. Vaatte bulunduğu hâlde vaadi yerine getirmemek dilin âfetlerindedir ve kişiyi felâkete sürükler. Bu sebeple herhangi bir konuda söz verildiği takdirde mutlaka ahde vefâ göstermeli, sözünü yerine getirmelidir.

Hakkında kesin bilgi sâhibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur (İsrâ: 36).

Bu âyet insanlara bir düstur öğretmektedir. Dedikodulara îtimat edilmemesi, kesinliği akli başında şâhitlerce taahhüt edilmemiş bilginin peşine düşülmemesi ve söylentiden ibâret olan şeylerle yola çıkılmaması gerektiğini göstermesi bakımından mühimdir. Aksi yapıldığı takdirde kişi zanla hareket ettiği için zannından bütün duyu organları ile sorumludur. Bu, büyük bir sorumluluktur.

Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dâir Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir (Ahzâb: 15).

Bu âyet de bir önceki âyet gibi sözün sorumluluğunu işâret etmektedir. Özellikle Allah'a verilen söz, özel nitelikli bir sorumluluk gerektirir. Söze sadâkat mü'minlerin vasıflarındandır.

De ki: “Bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu tutulmazsınız. Sizin işlediklerinizden de biz sorumlu tutulmayız” (Sebe: 25).

Başka bir âyette de “kim zerre kadar hayır işlerse onun mükâfatını görecektir; kim de zerre kadar kötülük işlerse onun cezâsını görecektir” buyrulmaktadır. Başka

bir deyişle kim ne ektiye onu biçecektir. Herkesin ektiği kendine, herkesin biçtiği kendinedir. Kimse bir başkasının hayrından veya şerrinden nasiplenemeyeceği gibi, başkalarının cürümlerinden de sorumlu tutulmayacaktır. Sorumluluk şahsîdir.

Kur'an'ın ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın sorumluluk üzerinde durması ve bunu bir değer olarak insanlara kazandırma amacını gütmeleri, bu değerın dünya ve âhîret hayâtı için gerekli bir insânî vasıf olduğunu göstermektedir. Sorumluluk sâhibi bireyler yetiştirmenin dînî ve dünyevî işlerin sağlıklı bir sistem üzerine oturtulmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

5.1.17. “Temizlik” Değerinin Kur'ânî Karşılığı

İslâm dîni, maddî ve mânevî temizliğe büyük önem vermektedir. Yiyecek içeceklerden tutun giydiğimiz elbiseye, bindiğimiz taşıta, oturduğumuz eve ve diğer bütün alanlara kadar temizlik, İslâmın hassâsiyetle üzerinde durduğu bir meseledir. Ruhların, duyguların, düşüncelerin ve kalbin temizliği de İslâm dînince oldukça önemlidir. Öyle ki temizlik meselesi mü'minlerce bir düstur hâline gelmiş ve “temizlik îmandandır” cümlesi ile îmanın bir rûknü, bir şîârı sayılmıştır. Buradan mü'min bir kimsenin pislik içerisinde olamayacağı anlaşılmaktadır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da maddî temizliği bir değer olarak işleyerek nesillerimizin temizliği benimsemelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Elbisenin, evlerin, caddelerin, mekânların vb. sosyal yaşam alanlarının temizliği, bir değer olarak öğrencilerimize kazandırılmalıdır. Bu süreçte Sosyal Bilgiler Öğretim Programı aşağıdaki âyetlerden fayda sağlayabilir:

Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin (Bakara: 168).

Bu âyetle gıdanın temizliğinden bahsedilmektedir. Gıdada temizlik iki türlü olur. Birincisi, gıdanın cismen temizliği, yâni maddî temizlik. İkincisi ise onun helâllîği. Helâl olmayan gıda cismen ne kadar temiz olursa olsun, Kur'an'a göre temiz değildir. Buradan, gıdanın cismen temizliği değerinin yanısıra, helâllîk değerinin çıktığı da görülmektedir.

Ey îman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin (Bakara: 172).

İyi gıda; çürümemiş, bozulmamış, kokmayan, içerisinde katkı maddeleri bulunmayan ve helâl yollarla îâm edilmiş gıda olarak değerlendirilebilir. Bu özellikleri taşıdıktan sonra temiz olarak tüketilmesi, Kur'ânîdir.

Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: "O bir ezâdır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever" (Bakara: 222).

Regl iken kadına yaklaşmamak hem cismen temizlik açısından hem de sağlık açısından önemlidir. Birtakım sağlık problemlerine yol açma riski bulunduğundan regl döneminde kadınlara yaklaşmamak temiz olandır. Regl'in sona ermesi temizlik olarak nitelendirilmektedir. Gerçekten de regl necistir, yaklaşmak için temizlenmeyi beklemek gerekir.

Orada Zekeriya Rabbine dua etti: "Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin" dedi (Âl-i İmrân: 38).

Buradaki temizlikten maksat mânevî temizliktir. Temiz nesil demek, Kur'ânî değerleri kendisine düstur edinmiş, âilesine ve çevresine faydalı, edep ve hayâsından ödün vermeyen, ubûdiyeti tam bir nesil demektir. Bu özelliklerin aksini barındıran nesil de temiz olmayan, rûhu kirlenmiş nesil olarak nitelendirilebilir.

Allah, pisi temizden ayırıncaya kadar mü'minleri içinde bulunduğunuz şu durumda bırakacak değildir. Allah size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer (gaybı ona bildirir). O hâlde Allah'a ve peygamberlerine îman edin. Eğer îman eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız sizin için büyük bir mükâfat vardır (Âl-i İmrân: 179).

Bu âyetin çeşitli tefsirlerinde pis olandan kastın gayr-i İslâmî yaşam tarzı; temiz olanın ise İslâmî yaşam biçimi olduğu görülmektedir. Yâni İslâmî yaşam tarzını gayr-i İslâmî yaşam tarzından ayırmaktan bahsedilmektedir. Burada da mânevî bir temizlik söz konusudur. İslâmî yaşam biçimi iyi ve temiz, gayr-i İslâmî yaşam biçimi kötü ve pistir. Buna göre mü'minlerin kendi yaşamlarını pis olandan ayırarak temiz olana sevketmeleri gerekir. Yani bir mü'min gayr-i müslim gibi değil, müslim gibi yaşamayı hayâtının merkezine yerleştirmelidir.

Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin (Nisâ: 2).

Bu âyette de mânevî temizlik söz konusudur. Helâl olan mânevî olarak temiz, haram olan mânevî olarak kirlidir. Temiz olan pis olana tercih edilmelidir.

Ey îman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesnâ- cünüp iken yıkanınca kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyâhut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Nisâ: 43).

Burada maddî temizlik söz konusudur. Âyet, dînî literatüre teyemmüm olarak girmiş kavramı açıklamaktadır. Buna göre teyemmüm yapılacak toprağın temiz olması gerektiğini ve pis toprakla teyemmüm yapılamayacağını ifâde etmektedir.

Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde fâiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık (Nisâ: 160).

Helâli haram, haramı helâl kılma yetkisi ancak Allah'a mahsustur. Bu âyette de mânevî temizlikten ve helâl olanın temiz olduğundan bahsedilmektedir.

Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığımız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı (Mâide: 4).

Allah'ın helâl kıldığı gıdalardan maddî olarak temiz ve hoş olan, mide bulandırmayan, zihnimize bizlere zorluk çıkarmayan gıdaların tüketilmesinde bir beis yoktur. Yediğimiz gıdaların temiz olması Kur'an'ın bir emri, sağlığın bir gereğidir.

Bugün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da mehirlərini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zînâ etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse bütün işlediği boşa gider. Âhirette de o, ziyâna uğrayanlardandır (Mâide: 5).

Allah'ın helâl kıldığı her şey temiz ve hoş, haram kıldığı her şey de necis ve kötüdür. Ayrıca ehl-i kitapla gıda alışverişinde bulunmanın temiz olduğu ifade edilmiştir.

Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat o sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki niğmetini tamamlamak ister ki şükredesiniz (Mâide: 6).

Bu âyet, başından sonuna kadar maddî temizlikten bahsetmektedir. Namazdan önceki cismî temizlik, “necâsetten tahâret” olarak isimlendirilmiştir ve yukarıdaki âyetle emredilmiş bir farzdır. Cünüplük de büyük necâset olarak isimlendirilmiş ve yıkanmak sûretiyle cünüplükten temizlenebileceği ifade edilmiştir. Su ile temizliğin mümkün olmadığı durumlarda da temiz toprak işâret edilerek temizliğin sağlanmasının alternatif bir yolu gösterilmiştir. Her hâlükârda temizlik Kur’ânî bir esastır.

Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz niğmetleri (kendinize) haram etmeyin ve sınırları aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez (Mâide: 87).

Yukarıda, helâlleri ve haramları belirlemeye tek yetkili merciin Allah olduğu ifade edilmişti. Bu âyette de buna vurgu yapılmış, helâl olan gıdaların temiz olanlarından tüketilmesi emredilmiştir. Temizlik Kur’ânî bir esastır.

Pis ile temiz bir olmaz. Pisin çokluğu hoşuna gitse bile (Mâide: 100).

Az temiz, çok pise tercih edilir. Dünya üzerinde gerçekten de haram diye ifade edilen şeyler helâl olarak ifade edilen şeylere nispeten fazladır. İçki, kumar, zînâ gibi haramlar insanlara dünyevî zevkler de verebilir. Ancak temiz olan helâl olandır ve helâl olan şeyler azlığına rağmen çok ve zevkli olan haramlara tercih edilmelidir. İslâmî ve Kur’ânî düstur budur ve esas olan temiz olandır.

Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar (A'râf: 157).

İslâm peygamberi, inananlara her zaman temiz ve helâl olanı öğretmiş ve tavsiye etmiştir. Mü'minleri kötü ve haram olan şeylerden de men etmiştir. Helâllikte ve haramlıkta temizlik ve hoşluk bir ölçüttür. Bu sebeple temizliğin ehemmiyeti aslında tartışmasızdır.

Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin (Enfâl: 69).

Ganimet haktır, helâldir ve mü'minler için temizdir. Ondan yemek temiz olarak nitelendirilmiş ve bununla ganimetin helâl olduğu ifâde edilmiştir.

İlk günden temeli takvâ üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz onları sever (Tevbe: 108).

Temiz olmak başkadır, tertemiz olmak başkadır. Tertemizlik, temizliğin ikiye katlanmış hâli, ultra temizlik durumudur ve Allah, tertemiz olanları sever. Maddî ve mânevî temizlik anlamında standardın üstüne çıkmak, tertemiz olmak olarak nitelendirilebilir.

Allah size kendi cinsinizden eşler var etti. Eşlerinizden de oğullar ve torunlar verdi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı. Öyleyken onlar batıla inanıyorlar da Allah'ın niğmetini inkâr mı ediyorlar? (Nahl: 72).

Allah'ın rızkı boldur. Bol rızıklar içerisinde temiz rızıklar da boldur ve Allah, kulunun rızkına bizzat kefildir. Mü'minler, rızkı verenin Allah olduğuna îman ederler ve rızık endişesi taşımazlar. O'nun verdiği rızıkların temizleri helâldir. Onca rızkın içerisinde necis ve haram olanı istemek ve tüketmek, akıl kârı değildir. İnek, koyun, keçi, horoz, tavuk, geyik gibi et kaynakları dururken necis olan ve haram kılınan domuza tevessül etmek, en hafif tabirle aşırıya gitmek ve Allah'ın hudûdunu çiğnemektir. Aynı şekilde su, doğal meyve suları, çay, ayran gibi temiz içecekler dururken alkolün tüketilmesi de akıl kârı değildir. Rızkın temiz ve helâl olanını tüketmek fitrîdir, Kur'ânî bir esastır.

Artık Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin. Eğer yalnız O'na ibâdet ediyorsanız, Allah'ın niğmetine şükredin (Nahl: 114).

Rızka şükür gerekir. Temiz ve helâl olan gıdaların şükürünü edâ etmek insanların yükümlülükleri altındadır.

Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın, (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin (Kehf: 19).

Alışveriş yaparken parayla satın alınan gıda maddelerinin temiz olması önemlidir. Başka bir deyişle, ücreti mukâbilinde temiz gıdalar satın alınmalıdır. Güzel olanı istemek ve temin etmek fitrata uygun bir davranıştır.

“Ey Yahya kitaba sımsıkı sarıl” dedik. Biz ona daha çocuk iken hikmet ve katımızdan kalp yumuşaklığı ve ruh temizliği vermiştik. O, Allah'tan sakınan, anne babasına iyi davranan bir kimse idi. İsyancı bir zorba değildi (Meryem: 12).

Bu âyet, Yahya peygamber üzerinden ruh temizliği kavramını açıklamaktadır. Ruh temizliği mânevî bir temizliktir ve âyetin devamında temiz olan rûhun davranışlarına örnekler verilmiştir. Bunlar, Allah'tan sakınmak, anne-babaya iyi davranmak, âsi olmamak ve baskı ile hüküm sürmemektir. Bununla birlikte rûhun temizliğine yönelik örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helâl olanlarından yiyin. Bu konuda aşırı da gitmeyin, yoksa üzerinize gazabım iner. Gazabım da kimin üzerine inerse o muhakkak helâk olmuş demektir (Tâhâ: 81).

Allah, insanları her türlü aşırıktan men eder. Âyete uygun olarak yiyeceklerin temiz ve helâl olanlarından tüketilse dahî aşırıya gitmemelidir. Helâl ve temiz olan gıdanın tüketim sınırı, ihtiyacın karşılanmasıdır. Fazlası israftır, aşırıya gitmektir ve yasaklanmıştır. Helâl olan şeylerin dahî aşırısı helâk sebebi olabilmektedir.

Hani biz İbrahim'e, Kâbe'nin yerini, “Bana hiçbir şeyi ortak koşma; evimi, tavaf edenler, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler için temizle” diye belirlemiştik (Hac: 26).

Bu âyet maddî temizlikten bahsetmektedir. İnsanların, evlerini ve mescitleri temiz tutması gerektiğini işâret etmektedir. Allah temizliği sevmekte, istemekte ve emretmektedir.

Kötü kadınlar kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara, temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. O temiz olanlar iftirâcuların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir başışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır (Nûr: 26).

Bu âyetteki temizlik, mânevî temizliktir. Allah'ın temiz olarak nitelendirdiği helâlleri terketmeyenler temiz, Allah'ın necis olarak nitelendirdiği haramlara bulaşanlar necistir. İşte buradaki temizlik, bu cihetten bir temizliktir. Allah'ın rızâsına uygun yaşayan kadınlar, Allah'ın rızâsına uygun yaşayan erkeklere lâyıktırlar.

Hani O, Rabbine temiz bir kalple gelmişti (Sâffât: 84).

Kalbin temiz olması mânevî bir temizliktir. İçinde kin, öfke, haset, husûmet, kıskançlık, kibir gibi marazî duyguları barındırmayan; iyilik, zikir, dua ve tevâzu ile çarpan kalp, temiz kalp olarak nitelendirilebilir. Buradaki kalp organ olan kalp değil, soyut anlamdaki mânevî kalptir.

Temizlenmek için malını hayra veren en muttakî (Allah'a karşı gelmekten en çok sakınan) kimse o ateşten uzak tutulacaktır (Leyl: 17).

Malı Allah yolunda harcamak cihat kabul edilmiştir. Hayır ve hasenât için malın harcanması, kişinin günahlarından arınmasına vesîle olur. Günahlardan arınmak da büyük bir temizliktir. İşte yukarıdaki âyetteki temizlenme, bu cihetten bir temizlenmedir. Bu da mânevî bir temizliktir ve maldan Allah için harcamak suretiyle temizlenmelidir.

Her şeyin temiz olanı makbûldür. Gıdanın, eşyânın, kalbin, insanın, mekânın ve kazancın temiz olanı insan nezdinde kıymetlidir. Temiz olan aynı zamanda göze hoş gelir ve insanın sevgisini celbeder. İnsanın pis olan gıdayı yememesi, pis yerde yatmaması, pis elbiseyi giymemesi ve pislikten uzaklaşmak istemesi, rûhun temiz olana meylettiğini göstermektedir. Toplum içerisinde temizliği bir karakter hâline getirememiş insanlar da bulunmaktadır. İşte Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, çocuğa küçük yaşlarda temizliği bir değer olarak kazandırmak için çaba sarfederken, Kur'an'ın ilgili âyetlerinden yararlanabilir.

5.1.18. “Vatanseverlik” Değerinin Kur’ânî Karşılığı

Barınma, insanların temel ihtiyaçları arasında yer almaktadır. Nasıl insanlar birey olarak içinde barınacakları bir eve ihtiyaç duyuyorsa, millet olarak da üzerinde barınacakları bir vatana ihtiyaç duyarlar. Evsizlik bir zelillik olduğu gibi vatansızlık da öyle büyük bir zelilliktir. Yeryüzünde huzur ve güven içerisinde yaşayabilmek, dînî inançlarını özgürce ifâde edebilmek ve inancının gereklerini yerine getirebilmek, nesilleri inancına ve kültürüne uygun yetiştirebilmek gibi faaliyetlerin hepsi, bağımsız bir toprak parçası üzerinde gerçekleştirilebilir. İnsan, dînini ve haysiyetli bir hayâtı ancak özgür ve bağımsız bir vatan üzerinde yaşayabilir. Bu sebeptendir ki her toplum, her millet kendi bağımsız devletlerini kurmuş, onu sevmiş ve onu korumak için mücâdele etmiştir. Peygamberimiz liderliğindeki ilk İslâm devleti de bu amaçlar doğrultusunda kurulmuş ve korunması için çetin mücâdeleler verilmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda vatanseverlik değeri millî bir değer olarak yer almaktadır. Çünkü Türk toplumunun ekseriyeti için vatan, millet, bayrak gibi kavramlar kıymetli kavramlardır ve hepsi toplum tarafından birer değer olarak benimsenmiştir. Gelecek nesillerin de vatanseverlik kavramını bir değer olarak benimsemeleri için Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, aşağıdaki Kur’an âyetlerinden fayda sağlayabilir:

Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkararak ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir (Mümtehine: 9).

Bu âyetle düşmanın üç vasfı gösterilmiştir. Birincisi inancımız münâsebetiyle bizlere düşmanlık eden, açık savaş pozisyonu alan. İkincisi evimize, toprağımıza, vatanımıza kastedip bizleri oralardan çıkartan. Üçüncüsü ise vatanımıza kasteden düşmana yardım ve yataklık eden. Görüldüğü gibi vatani sevmek, onu korumak ve ona kastedenleri düşman bellemek Kur’ânî bir emirdir.

Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşarlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir (Bakara: 191).

Vatanımızdan çıkarıldığımız takdirde, bizi çıkaranları oradan çıkarmak ve vatanımızı tekrar geri kazanmak için savaşmak gerekir. Adam öldürmenin müsaade

edildiği durumların başında nefis-i müdafaa ve vatani müdafaa durumları gelmektedir. Vatani sevmek ve müdafaa etmek, bu uğurda ölmekten ve öldürmekten çekinmemek, Kur'an'ın önemli bir düsturudur.

Dînî hükümlerin çoğu bir vatan toprağı üzerinde hayat bulur. Vatan edinmek, edinilen vatani sevmek ve onu müdafaa etmek için elinden geleni ardına koymamak Kur'ânî bir değerdir. Bu değer İslâmî literatürde “vatan sevgisi îmandandır” şeklinde yer etmiştir. Bu hükme göre inanan her insan vatanını sevmek ve bu sevginin gereklerini yerine getirmek mecbûriyetindedir. İslâmî açıdan zikredilen bütün bu durumlar Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatanseverlik anlayışı ile de örtüşmektedir. O hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı vatanseverlik değerini öğrencilere kazandırırken, Kur'ânî ve İslâmî birikimden faydalanabilir.

5.1.19. “Yardımseverlik” Değerinin Kur'ânî Karşılığı

İnsanoğlu âciz bir varlık olduğu için sürekli birilerine ihtiyaç duymuş, muhtaç olmuştur. En zengini bile bir eşe, yanında veya işinde çalıştıracağı işçilere, kendisine ilim öğretecek öğretmene, hastalandığında tedâvi olacağı bir doktora vs. muhtaçtır. Yardımlaşma, bu muhtaçlık durumunun zarûrî netîcesidir. İslâmiyet, yardımlaşma ve dayanışmaya çok önem vermektedir. Ancak yardım ederken ve yardım alırken bunu severek yapmak gerekir. Buna yardımseverlik denir ki, kıymetli bir değer, üst düzey bir erdemdir. Kur'an bu konuya da eğilmiş ve insanlara yol göstermiştir. Bununla birlikte yardımseverlik, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak yer almaktadır. Nesillerin yardımsever bireyler olmasını temin etmek maksadıyla formâl öğretim müfredâtına koyulmuş bu değer, Kur'an'ın işâret ettiği yardımseverlikten başka bir amaca hizmet ettiği söylenemez. Bu sebeple Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yardımseverlik değeri işlenirken aşağıdaki Kur'an âyetlerinden yardım alınabilir:

İyilik ve takvâ üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının (Mâide: 2).

Yardımlaşmanın sınırı, iyilik ve takvâ ile çizilmiştir. Her türlü iyilik konusunda ve takvâ için yardımlaşmak Kur'an'ın açık bir emridir. Ancak inananlar günah ve düşmanlık üzerine ittifak etmezler, bu âyetin mûcibince etmemelidirler.

Yardımlaşmak Allah'ın bir emri olduğuna göre onu severek îfa etmek inananların görevlerindedir.

Allah şöyle demişti: “Sizinle berâberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a güzel bir borç verirsiniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır” (Mâide: 12).

Bu âyet, fakirlere yardımda bulunmanın Allah'a güzel bir borç vermek olarak değerlendirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Allah'ın borcuna sadâkati sorgulanamayacağı için bu yardımın karşılığı kesindir. Nitekim âyetin devamında da Allah, fakirlere yardımla kendisine borç verenlerin kötülüklerini örtüp onları cennete koyacağı müjdesini vermektedir.

O'na îman edenler, O'na saygı gösterenler, O'na yardım edenler ve O'na indirilen nûra (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir (A'râf: 157).

Peygambere yardım etmek kurtuluş vesîlesidir. O'nun zamanında yaşayanlar O'nun şahsına ve dâvâsına katkıda bulunarak yardım etmişlerdir. Bu devirde yaşayanlar ise O'nun dâvâsını ve öğretilerini sâhiplenerek peygambere yardım etmiş sayılabilirler.

Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir (Enfâl: 72).

Muhâcire yardım etmek İslâm kardeşliğinin bir gereğidir. Onlara dost olmak, onları barındırmak ve ihtiyaçları hususunda onlara yardım etmek gerekir. Vatanlarını geride bırakıp hicret edenlere karşı takınılması gereken tavır, ensar tavrıdır. Bununla birlikte hicret etmedikleri hâlde yine de bir din kardeşimiz bizden yardım isteyecek olursa, ona yardım etmek bu âyete göre üzerimize bir borçtur ve bu borcun mutlak sûrette ödenmesi gerekmektedir.

İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihad edenler ve (muhâcirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya; işte onlar gerçek mü'minlerdir. Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır (Enfâl: 74).

Muhâcire yardım etmek, gerçek mü'minlerin vasıflarındandır. Allah, muhâcire ensar olanları başışlanma ve bol rızık ile müjdelemektedir.

Şüphesiz Allah, adâleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor (Nahl: 90).

Yardımlaşma konusunda tadrîcilik söz konusudur. Buna göre yakından uzağa ilkesi gözetilmeli ve yakın çevremizdeki ihtiyaç sâhiplerinden başlayıp uzak çevremizdekilere doğru bir yay çizilmelidir. Bu, yukarıdaki âyetin mûcibince Allah'ın bir emridir. Yardım etmek ile iyilik aynı kaynaktan beslenmektedir.

Şüphesiz ki Allah kendi dînine yardım edene mutlaka yardım eder (Hac: 40).

Allah'ın bir hukuk düzeni ve insanlara çizdiği bir hayat sistemi vardır. Bu sistem birtakım temellere, ölçülere, değerlere, bütün varlık âlemine ve hayâta dâir düşünce sistemine dayalıdır. Allah'a yardım, O'nun hukuk düzenine ve hayat sistemine yardım edilerek sistemin istisnâsız tüm hayâta hâkim kılınması ile gerçekleşir. İşte bu anlamda Allah'ın dînine yardım etmek, Allah'ın yardımına mazhar olmak demektir.

Ey insanlar! Allah'a ve Peygamberine inanasınız, O'na yardım edesiniz, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz diye (Peygamber'i gönderdik) (Fetih: 9).

Âyette peygamberin gönderiliş amaçları sıralanırken, O'na yardım etmek de ifâde edilmiştir. Mü'minlerin peygambere yardım etmesi gerekir. Çünkü bu âyete göre peygamberin varlık gâyesinden birisi mü'minlerin kendisine yardım etmesidir. Yardımlaşmak ve yardımseverlik, kulun Allah'a, ümmetin peygambere ve mü'minlerin birbirlerine karşı sergilemeleri gereken bir davranış biçimidir.

Her insan yardım almak konusunda potansiyel risk grubundadır. Her an herhangi bir konuda yardıma ihtiyaç duyulabilir. Bunun bilincinde olarak yardımseverlik bir karakter hâline getirilmeli ve nesillerimiz de yardımsever bireyler olarak yetiştirilmelidir. Yardım isteyen birini geri çevirmek İslâmî ve örfî kültürümüzde yeri olmayan bir durumdur. Dolayısıyla imkânlar nispetinde ihtiyaç sâhiplerine yardımda bulunmak Kur'ânî ödev ve insânî bir sorumluluktur. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı insânî bir vasfı hâiz bu sorumluluğu nesillerimize kazandırırken Kur'an'ın etki gücünden fayda sağlanabilir.

5.2. Kur'an'da Yer Aldığı Hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Yer Almayan Değerler

Kur'an-ı Kerim, değerler bakımından oldukça zengin bir kutsal kitaptır. Onda bulunan değerler, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunan değerlerden katbekat daha fazladır. Bunu ifade edebilmek için Kur'an-ı Kerim baştan sona incelenmiştir. Aşağıda yer alan değerler, Kur'an-ı Kerim'de bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan değerleri işaret etmektedir. Bu değerler tez içerisinde işlenirken, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlerin Kur'an'daki karşılıklarının yorumlanma sürecinde olduğu gibi âyetlerin ayrı ayrı açıklamasına girilmemiştir. Konuyu izah eden bir giriş paragrafı, ilgili âyetler ve konuyu nihâyetlendiren bir kapanış paragrafı yöntemi ile mesele ele alınmıştır. Her âyetin teker teker açıklanmamış olmasında konunun genel hatlarıyla ele alınmış olması etkili olmuştur. Kur'an'da yer aldığı hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer almayan değerler aşağıda sıralanmıştır.

5.2.1. Affetmek / Affedici Olmak

Affetmek, hata olan bir davranışı cezâlandırma hakkından ferâgat etmek demektir. Kişinin kendisine karşı işlenmiş bir cürmü veya hatayı cezâlandırma hak, güç ve yetkisine sâhipken bunu kullanmaksızın cürüm veya hata sâhibini karşılıksız salıvermesini de ifade eder. Ayrıca kişinin bir hata veya kusur gördüğünde onun üstünü örtmesi, bu hata ve kusuru zihnine kazımayıp onu unutma yolunu tercih etmesi ve hata sâhibine karşı sevgisinde veya saygısında bir eksilmenin olmaması da affetmek kavramının kapsamı içerisine girer. Affetmek yüce gönüllülüğün, tevâzuun, erdemin ve cömertliğin göstergesidir. Kur'an, insanların bu vasıflara sâhip olmasını ister ve onların affedici bir karakter kazanmalarını arzu eder. Bununla birlikte kişi haklı olduğu bir meselede affetmeyip cezâlandırma hakkını kullanmakta da özgürdür. Ancak Allah'ın affetmeyi kullarına öğütlediği çeşitli Kur'an âyetlerinde görülmektedir. İçerisinde çeşitli değerler bulunduran Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da öğrencilere affetmeyi bir değer olarak kazandırabilir. Çünkü bu değerın kişiler arası husûmetleri gidereceği ve toplumsal problemlerde azalma sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla affetmek değeri Sosyal bilgiler Öğretim Programı'na koyulabilir ve öğrenciye kazandırma sürecinde de ilgili Kur'an âyetlerinden faydalanılabilir. Aşağıdaki âyetler affedici olmayı öğütleyen âyetlerdir:

Ey îman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kimin cezâsı, kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından bir miktar bağışlanırsa artık (taraflar) hakkaniyete uymalı ve (öldüren) ona (gerekten diyeti) güzellikle ödemelidir (Bakara: 178).

Kendilerine mehir tâyin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tâyin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunanın (velinin) vazgeçmesi hâli müstesnâ, affetmeniz (mehirden vazgeçmeniz), takvâyâ daha uygundur (Bakara: 237).

O takvâ sâhipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler sever (Âl-i İmrân: 134).

O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şâyet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu hâlde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış (Âl-i İmrân: 159).

Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitaplarını tahrif ederler). Kendilerine öğretilen ahkâmın (Tevrat'ın) önemli bir bölümünü de unuttular. İçlerinden pek azı hâriç, onlardan dâima bir hâinlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever (Mâide: 13).

Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir (A'râf: 199).

Bir kötülüğün cezâsı, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zâlimleri sevmez (Şûrâ: 40).

Kim sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir (Şûrâ: 43).

Ey îman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, kusurlarını örterseniz, bilin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir (Tegâbün: 14).

Yukarıdaki âyetler affetmenin ve bağışlayıcı olmanın Allah katında kıymetli olduğunu göstermesi bakımından mühimdir. Bu âyetler insana hataları cezâlandırma yetkisi vermekle birlikte, affedici olmanın öncelikli olduğunu göstermektedir. Kur'an'ın bu âyetlerini bilip de hayâtına tatbik eden birinin affedici olmama olasılığı çok düşük bir ihtimâldir. Ayrıca küçük yaşlardan itibaren Sosyal Bilgiler Öğretim

Programı sâyesinde affetmeyi bir değer olarak edinen bireyin, sonraki yaşantısında şahıslar arası problemleri büyüterek içinden çıkılması zor bir noktaya getirmesi de - beşer olduğu için küçük bir hata payı müstesnâ- olası görünmemektedir.

5.2.2. Ahde Vefâ / Sözünde Durmak / Anlaşmayı Bozmamak

Ahit “söz”, vefâ ise “ödemek” demektir. Arapça bir tamlama olan “ahde vefâ” günümüz Türkçesinde “sözünde durmak, sözünü tutmak” olarak yer almaktadır. İnsanın maddî veya mânevî olarak borçlanmasını ve borcunu ödemesini ifâde eder. Maddî borçlanmak, bir meta üzerinden ödünç alınan şeyin vakti gelince iâde edilmesidir. Mânevî borçlanmak ise bizlere iyiliği ve faydası dokunan kişilere karşı duyulan minnet duygusudur ve iâdesi, ihtiyaç duyduğu anda o kişilerin ihtiyaçlarını gidermekle mümkün olur. Bütün bu durumlar “ahde vefâ” olarak ifâde edilir. Kulun Allah’a, ümmetin peygambere, dostun dosta, âile bireylerinin birbirlerine, milletin vatanına vs. sevgi ve sadâkatleri ahde vefânın örneklerindedir. Kur’an bu hususta da insanlığa ışık tutmuş ve ahde vefânın öneminden söz etmiştir. Anlaşmayı bozmamak da ahde vefâ göstermek ve sözüne sâdik kalmak gibi anlamları ve durumları ihtivâ etmektedir. Kültürümüze de “söz ağızdan bir kere çıkar” şeklinde deyimleşerek yerleşmiş olan bu anlayış, hem sağlam bir karakterin hem de güvenilir bir muhâtabın göstergesidir. Taraflar herhangi bir konu üzerinde anlaştıktan sonra, muhatapların herhangi birinin mâkul bir gerekçe sunmaksızın anlaşmayı bozması doğru değildir. Bu hem ahde vefâsızlık olur hem de toplumun güven duygusunu zedeler. İslâmî literatürde sözünde durmamak münâfıklık alâmeti olarak tasavvur edilmiştir. Bu bağlamda anlaşmayı bozanlar güvenilirmez, sözüne îtimat edilmez, münâfık karakterli kişiler olarak nitelendirilirler. Bunun sosyal hayatta ciddî bir karşılığı vardır ve ne yazık ki her çağda bu konudaki hassâsiyeti hiçe sayan insanlar olmuştur. Bu insanların sayısını minimize etmek etkili bir karakter ve değer eğitimi ile mümkün olabilir. Ahde vefâ / sözünde durmak / anlaşmayı bozmamak değerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda da bir değer olarak yer alması, ideal insanı yetiştirmek açısından bir zarûrettir. Çünkü ahde vefâ / sözünde durmak / anlaşmayı bozmamak, bir şahsiyet ve bir erdem göstergesidir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bunu bir değer olarak işlerken Kur’an âyetlerinden yararlanabilir. Aşağıdaki âyetler, Kur’an’ın ahde vefâ / sözünde durmak / anlaşmayı bozmamak konusunu işlediği âyetlerdir:

Onlar, Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah'ın korunmasını emrettiği bağları (îman, akrabalık, beşeri ve ahlâkî bütün ilişkileri) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyâna uğrayanların ta kendileridir (Bakara: 27).

Hani biz İsrailoğullarından: “Allah'tan başkasına ibâdet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz” diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz (Bakara: 83).

Hani: “Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız” diye de sizden kesin söz almıştık. Sonra bunu böylece kabul etmişsiniz. Kendiniz de buna hâlâ şahitlik etmektesiniz (Bakara: 84).

Hani Tûr'u tepenize dikerek sizden söz almıştık: “Size verdiğimiz Kitab'a sınıksı sarılın; ona kulak verin” demiştik. Onlar: “dinledik, karşı geldik” demişlerdi (Bakara: 93).

Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa içlerinden birtakımı o antlaşmayı bozmadı mı? Zaten onların çoğu îman etmez (Bakara: 100).

Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve (özgürlükleri için) kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir (Bakara: 177).

Her kim sözünü yerine getirir ve kötülükten sakınırsa, bilsin ki Allah sakınanları sever (Âl-i İmrân: 76).

Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların âhirette bir payı yoktur. Allah kıyâmet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır (Âl-i İmran: 77).

Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden: “Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz” diye sağlam söz almıştı. Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştiler. Yaptıkları bu alış veriş ne kadar kötüdür (Âl-i İmran: 187).

Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız? (Nisâ: 21).

Ey îman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz (Mâide: 1).

İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık (Mâide: 13).

“Biz hıristiyanız” diyenlerden de sağlam söz almıştık. Ama onlar da akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple biz de aralarına kıyâmet gününe kadar sürecektir düşmanlık ve kini salıverdik. Allah ne yapmakta olduklarını onlara bildirecek (Mâide: 14).

Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Ölçüyü ve tartıyı adâletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız. (Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa adil olun. Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte bunları Allah size öğüt almanız diye emretti (En'am: 152).

Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra her defasında hiç çekinmeden ahidlerini bozan kimselerdir (Enfâl: 56).

(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hâinlik yapmasından korkarsan, sen de (onlarla yaptığın ahdi) aynı şekilde bozduğunu kendilerine bildir. Çünkü Allah, hâinleri sevmez (Enfâl: 58).

Eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavim aleyhine olmaksızın (o Müslümanlara) yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yapacaklarınızı hakkıyla görmektedir (Enfâl: 72).

Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklerden (antlaşma şartlarına uyan) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize herhangi bir kimseye arka çıkmayanlar (bu hükmün) dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayınız. Allah (haksızlıktan) sakınanları sever (Tevbe: 4).

Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınızın dışında müşriklerin Allah ve Resûlü yanında nasıl (mûteber) bir ahdi olabilir? Onlar size karşı dürüst davrandıkları müddetçe siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah (ahdi bozmaktan) sakınanları sever (Tevbe: 7).

Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar ve dîninize saldırırlarsa, küfrün önderlerine karşı savaşın (Tevbe: 12).

Verdikleri sözü bozan, Peygamberi (yurdundan) çıkarmaya kalkışan ve ilk önce size karşı savaşa başlamış olan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız; yoksa onlardan korkuyor musunuz? (Tevbe: 13).

Onlar (akıl sâhipleri), Allah'a verdikleri sözü yerine getiren ve sözleşmeyi bozmayanlardır (R'ad: 20).

Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabâlık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkarırlar; işte lânet onlar içindir. Ve kötü yurt (cehennem) onlarıdır (Ra'd: 25).

Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdîni yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şâhit tutarak, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın (Nahl: 91).

Allah'ın ahdîni az bir karşılığa değişmeyin! Şâyet anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan (sevap) sizin için daha hayırlıdır (Nahl: 95).

Sözünüzü yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir (İsrâ: 34).

Andolsun ki daha önce onlar, sırt çevirip kaçmayacaklarına dâir Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz mes'ûliyeti gerektirir (Ahzâb: 15).

Biz onların çoğunda, söziinde durma diye bir şey bulmadık. Ama gerçekten onların çoklarını yoldan çıkmış kimseler bulduk (Âraf: 102).

Kim ahdîni bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefâ gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir (Fetih: 10).

O kullar, şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarak verdikleri sözü yerine getirirler (İnsan: 7).

O mü'minler ki, emânetlerine ve ahidlerine riâyet ederler (Mü'minûn: 8).

Onlar, mânetlerine ve ahitlerine riâyet edenlerdir (Meâric: 32).

İnsanın bâzen Allah'a, bazen de diğer insanlara vermiş olduğu birtakım sözler olabilir. Başına gelen bir musîbetten ötürü Allah'a adaklar adamak veya O'na kullukta kusur etmemeye söz vermek de bir ahittir, insanlara maddî veya mânevî birtakım şeyleri taahhüt etmek de bir ahittir. Hangi türden olursa olsun ahde vefâ gösterilmeli, ahdin gereği yerine getirilmelidir. İşte Kur'an, insanlığa bunu

öğütlemekte ve ahde vefâ gösterenleri müjdelemektedir. Yukarıdaki âyetlerin işâret ettiğine göre ahidlerine vefâsızlık edip anlaşmalarını bozanlar Allah'ın hoşnutsuzluğuna muhatap olurken, ahidlerine vefâ gösterip anlaşmalarına sâdik kalanlar ise ilâhî müjdeye mazhar olmuşlardır. Bu âyetlere inanıp hayâtına tatbîk eden birinin anlaşmasını bozması, sözünde durmaması, güvenilmez ve sözüne îtimat edilemez biri olarak tavsif edilmesi mümkün görünmemektedir. Bu kıymetli değerın Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer almaması bir eksiklik olarak düşünülmektedir. Karakter ve değer eğitiminin yer aldığı bir programda ahde vefâ değerinin işlenmesi, değer edinim sürecine pozitif bir katkı sağlayabilir.

5.2.3. Şirk Anlayışından Uzak Durmak

Şirk, ortaklık demektir. Dînî literatüre ise Allah'a ortak koşmak olarak geçmiştir. Ortak koşmak; Allah'a birilerini eş tutmak, O'nun dışında başka ilâhların da bulunduğunu söylemek, ateistlik, putperestlik, kullara ilâhî vasıflar yüklemek, Kur'an'ın dışında geçerliliği olan başka kutsal kitapların da olduğunu belirtmek, Allah'a mahsus olan birtakım sıfatları ve eylemleri kullara da atfetmek gibi fiilleri işâret etmektedir. Allah, her türlü günahı dilediği takdirde bağışlayabileceğini ifâde ederken, bağışlamayacağı tek günahın şirk olduğunu ifâde etmiştir (Bkz: Nisa: 48). Mesele bu kadar ehemmiyetli iken insan hayâtında büyük bir yer teşkil etmemesi düşünülemez. Çünkü insan, bilerek veya bilmeyerek, yaşamın hengâmesinde çok kez şirke düşebilecek fiil ve söylem içerisinde bulunabilmektedir. Kur'an bu hususta çok ciddî uyarılarda bulunmuş ve birtakım âyetler vâsıtasıyla insanı şirkten men etmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve genel eğitim ilkeleri açısından bakılacak olursa da şirkin karakter eğitimi ile doğrudan bir bağlantısı olduğu görülür. Allah'tan başkasının önünde eğilmeyen, O'ndan başka bir otorite tanımayan, rızkı direkt Allah'tan bilen insanlar, kulların karşısında âciz duruma düşecek hâl ve hareketlerden sakınırlar. Bu insanların karakter zaafiyetleri bulunmaz ve hakkı Allah için ayakta tutarlar. Bu sebeple nesillerimizin karakter bakımından sağlıklı bireyler olabilmeleri için şirk anlayışından uzak yetişmeleri gerekir. Aşağıdaki âyetler, şirk konusunda insanların îkaz edildiği âyetlerdir:

Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz (Fâtihâ: 5).

O, yeri sizin için döşek, göğü de binâ yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır. Öyleyse siz de bile bile Allah'a ortaklar koşmayın (Bakara: 22).

Ne Kitap ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler (Bakara: 105).

(Yahudiler) “Yahudi olun” ve (Hıristiyanlar da) “Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız” dediler. De ki: “Hayır, hakka yönelen İbrahim'in dînine uyarız. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi” (Bakara: 135).

İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. Zulmedenler azaba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi (Bakara: 165).

İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de mü'min bir câriye, Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır (Bakara: 221).

De ki: “Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin. Yalnız Allah'a ibâdet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin.” Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: “Şâhit olun, biz Müslümanlarız” (Âl-i İmrân: 64).

İbrahim ne Yahudi idi ne de Hıristiyan. Fakat o, hanif bir Müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi (Âl-i İmrân: 67).

De ki: “Allah doğru söylemiştir. Öyle ise hakka yönelen İbrahim'in dînine uyun. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi” (Âl-i İmrân: 95).

Hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koştuklarından dolayı; inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zâlimlerin kalacakları yer ne kötüdür (Âl-i İmrân: 151).

Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir (Âl-i İmrân: 186).

Allah'a ibâdet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın (Nisâ: 36).

Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah) ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftirâ etmiş olur (Nisâ: 48).

Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a ortak koşan, kuşkusuz, derin bir sapıklığa düşmüştür (Nisâ: 116).

Andolsun, “Allah, Meryem oğlu Mesih'tir” diyenler kesinlikle kâfir oldu. Oysa Mesih şöyle demişti: “Ey İsrailoğulları! Yalnız, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin. Kim Allah'a ortak koşarsa artık Allah ona cenneti muhakkak haram kılmıştır”(Mâide: 72).

De ki: Allah'ı bırakıp da sizin için fayda ve zarara gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Hakkıyla işiten ve bilen yalnız Allah'tır (Mâide: 76).

İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün (Mâide: 82).

De ki: “Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, beslediği hâlde beslenmeye ihtiyacı olmayan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim?” De ki: “Bana, (Allah'a) teslim olanların ilki olmam emredildi ve sakın Allah'a ortak koşanlardan olma (denildi)” (En'âm: 14).

Onları tümüyle (mahşere) toplayıp da Allah'a ortak koşanlara, “Nerede, ilâh olduklarınızı iddia ettiğiniz ortaklarınız?” diyeceğimiz günü hatırla (En'âm: 22).

Sonunda onların manevraları, “Rabbimiz Allah'a andolsun ki biz ortak koşanlar değildik” demelerinden başka bir şey olmayacaktır (En'âm: 23).

De ki: “Onlardan ve her türlü sıkıntıdan sizi Allah kurtarır. Ama siz yine de O'na ortak koşuyorsunuz” (En'âm: 64).

De ki: “Allah'ı bırakıp da bize faydası olmayan, zararı da dokunmayan şeylere mi tapalım? Allah bizi hidâyete kavuşturduktan sonra gerisin geri (şirke) mi döndürülelim?” (En'âm: 71).

“Ben hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim” (En'âm: 79).

“Allah'ın, size, hakkında hiçbir delil indirmedığı şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden ne diye korkayım? İki taraftan hangisi güvende olmaya daha lâyıktır?”(En'âm: 81).

İman edip de imanlarına zulmü (şirki) bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır (En'âm: 82).

İşte bu, Allah'ın hidâyetidir ki, kullarından dilediğini buna iletip yöneltir. Eğer onlar da Allah'a ortak koşsalardı bütün yaptıkları boşa gitmişti (En'âm: 88).

Bir de cinleri Allah'a birtakım ortaklar yaptılar. Oysa onları O yarattı. Bilgisizce Allah'a oğullar ve kızlar da uydurdular. O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir (En'âm: 100).

Ey Muhammed! Sen, Rabbinden sana vahyedilene uy. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir (En'âm: 106).

Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin. Çünkü bu şekilde davranış fâsıklıktır. Bir de şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücâdele etmeleri için mutlaka fısıldarlar. Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz (En'âm: 121).

Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, “Şu Allah için, şu da bizim ortaklarımız (putlarımız) için” dediler. Ortakları için olan Allah'inkine eklenmiyor. Allah için olan ise ortaklarinkine ekleniyor. Ne kötü hükmediyorlar (En'âm: 136).

Yine bunun gibi, Allah'a ortak koşanların çoğuna, koştukları ortaklar, çocuklarını öldürmelerini güzel gösterdi ki; onları helâke sürüklesinler ve dinlerini karıştırıp onları yanılsınlar (En'âm: 137).

Müşrikler diyecekler ki: “Eğer Allah dileseydi biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.” Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı da sonunda azabımızı tatmışlardı (En'âm: 148).

De ki: “Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zinâ ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin” (En'âm: 151).

De ki: “Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri, günahı, haksız saldırıyı, hakkında hiçbir delil indirmediği herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır” (A'râf: 33).

Fakat Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda O'na ortaklar koşarlar. Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir (A'râf: 190).

Hiçbir şeyi yaratamayan, kendileri yaratılan şeyleri Allah'a ortak mı koşuyorlar? (A'râf: 191).

Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Resûlünden bütün insanlara bir bildiridir: Allah ve Resûlü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır. Eğer tövbe ederseniz, bu sizin için hayırlıdır. Ama yüz çevirirseniz, şunu iyi bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakabilecek değilsiniz. İnkârcılara, elem dolu bir azabı müjdele (Tevbe: 3).

Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın. Şüphesiz Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever (Tevbe: 4).

Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir (Tevbe: 5).

Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır (Tevbe: 6).

Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah kendine karşı gelmekten sakınanları sever (Tevbe: 7).

Allah'a ortak koşanların, inkârlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken, Allah'ın mescitlerini îmar etmeleri düşünülemez. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlar ateşte ebedî kalacaklardır (Tevbe: 17).

Ey îman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibârettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar (Tevbe: 28).

O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidâyetle ve hak dinle gönderendir (Tevbe: 33).

Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu Allah'ın dosdoğru kânunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin. Fakat Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla berâberdir (Tevbe: 36).

Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır ne de mü'minlere (Tevbe: 113).

Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "İşte bunlar Allah katında bizim şefaathçılarımızdır" diyorlar. De ki: "Siz, Allah'a göklerde ve yerde O'nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir" (Yûnus: 18).

Onların hepsini bir araya toplayacağımız, sonra da Allah'a ortak koşanlara, "siz de ortaklarınız da yerinizde bekleyin" diyeceğimiz günü düşün. Artık onların (ortak koştuklarıyla) aralarını tamamen ayırırız ve ortak koştukları derler ki: "siz bize ibâdet etmiyordunuz" (Yûnus: 28).

De ki: "Allah'a koştuğunuz ortaklarınızdan, başlangıçta yaratmayı yapacak, sonra onu tekrarlayacak kimse var mı?" De ki: "Allah başlangıçta yaratmayı yapar, sonra onu tekrar eder. O hâlde nasıl oluyor da (haktan) çevriliyorsunuz?" (Yûnus: 34).

De ki: “Allah'a koştuğunuz ortaklarınızdan hakka iletcek olan bir kimse var mı?” De ki: “Hakka Allah iletir.” Öyle ise, hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa iletilmedikçe doğru yolu bulamayan kimse mi? Ne oluyor size?” (Yûnus: 35).

Yine bana şöyle emredildi: “Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dîne çevir. Sakın Allah'a ortak koşanlardan olma. Allah'ı bırakıp da sana ne fayda ve ne de zarar verebilecek olan şeylere yalvarma. Eğer böyle yaparsan, şüphesiz ki sen zâlimlerden olursun” (Yûnus: 105).

Biz sâdece şunu söyleriz: “Seni, ilâhlarımızdan biri fenâ çarpmış.” Hûd dedi ki: “İşte ben Allah'ı şâhit tutuyorum. Siz de şâhit olun ki, ben sizin Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Haydi, hepiniz toptan bana tuzak kurun, sonra da bana göz açtırmayın” (Hûd: 54).

“Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dînine uydum. Bizim Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız (söz konusu) olamaz. Bu, bize ve insanlara Allah'ın bir lütfudur, fakat insanların çoğu şükretmezler” (Yûsuf: 38).

De ki: “İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim” (Yûsuf: 108).

De ki: “Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? Allah'tır”. De ki, “O'nu bırakıp da kendilerine (bile) bir faydası ve zararı olmayan dostlar (mabutlar) mı edindiniz?” De ki, “Kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu? Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma ile Allah'ın yaratması onlara göre birbirine mi benzedi?” De ki: “Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O, birdir, mutlak hâkimiyet sâhibidir” (Ra'd: 16).

Herkesin kazandığını görüp gözeten Allah inkâr edilir mi? Hâlbuki onlar, Allah'a ortaklar koştular. De ki: “Onların isimlerini açıklayın. Yoksa siz (bununla) O'na yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber vermiş olacaksınız, yoksa boş söz mü etmiş olacaksınız?” Hayır, inkâr edenlere hileleri güzel gösterildi ve onlar doğru yoldan saptırıldılar (Ra'd: 33).

Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilen Kur'an ile sevinirler. Fakat (senin aleyhinde olan) gruplardan onun bir kısmını inkâr edenler de vardır. De ki: “Ben ancak Allah'a kulluk etmek ve O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüşüm de yalnız O' nadır” (Ra'd: 36).

İş bitirilince şeytan da diyecek ki: “Şüphesiz Allah size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sâdece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O hâlde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zâlimlere elem dolu bir azap vardır” (İbrâhîm: 22).

Allah'ın yolundan saptırmak için ona ortaklar koştular. De ki: “Bir süre daha faydalanın. Çünkü varışınız ateşedir” (İbrâhîm: 30).

Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme (Hicr: 94).

Allah'ın emri gelecektir. Artık onun acele gelmesini istemeyin. Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir (Nahl: 1).

Allah, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattı. O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden yücedir (Nahl: 3).

Sonra kıyâmet günü Allah onları rezil edecek ve diyecek ki: “Uğrunda mücâdele ettiğiniz ortaklarım nerede?” Kendilerine ilim verilenler ise şöyle derler: “Şüphesiz bugün rezillik, aşağılık ve kötülük kâfirlerin üzerinedir” (Nahl: 27).

Allah'a ortak koşanlar dediler ki: “Allah dileseydi ne biz ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık, O'nun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık”. Kendilerinden öncekiler de böyle yapmıştı (Nahl: 35).

Sonra sizden o sıkıntıyı giderince, bir de bakarsınız, içinizden bir kısmı Rablerine ortak koşar (Nahl: 54).

Allah'a ortak koşanlar ortaklarını gördüklerinde diyecekler ki: “Rabbimiz! Bunlar, seni bırakıp kendilerine tapmış olduğumuz ortaklarımızdır”. Koştukları ortaklar da onlara: “Siz elbette yalancılarsınız” diyecekler (Nahl: 86).

Şeytanın hâkimiyeti, sâdece onu dost edinenler ve Allah'a ortak koşanlar üzerindedir (Nahl: 100).

Şüphesiz İbrahim, Allah'a itaat eden, hakka yönelen bir önder idi. Allah'a ortak koşanlardan değildi (Nahl: 120).

De ki: “Kaldıkları süreyi Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybını bilmek O'na aittir. O ne güzel görür, O ne güzel işitir! Onların, O'ndan başka hiçbir dostu da yoktur. O hükmüne hiçbir kimseyi ortak etmez” (Kehf: 26).

“Fakat O Allah benim Rabbimdir. Ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam” (Kehf: 38).

Derken bütün serveti helâk edildi. (Yıkılmış) çardakları üzerine çökmüş hâldeki bağına yaptığı harcamalar karşısında ellerini ovuşturuyor ve şöyle diyordu: “Keşke Rabbime hiçbir kimseyi ortak koşmasaydım” (Kehf: 42).

De ki: “Ben de ancak sizin gibi bir insanım, (Ne var ki) bana, “Sizin ilâhınız ancak bir tek ilâhtır” diye vahyolunuyor. Kim Rabbime kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibâdetle kimseyi ortak koşmasın” (Kehf: 110).

Şüphesiz, îman edenler, Yahudiler, Sabiîler, Hıristiyanlar, Mecûsiler ve Allah'a ortak koşanlar var ya, Allah kıyâmet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir. Çünkü Allah her şeye şâhittir (Hac: 17).

Hani biz İbrahim'e, Kâbe'nin yerini: “Bana hiçbir şeyi ortak koşma. Evimi tavaf edenler, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler için temizle” diye belirlemiştik (Hac: 26).

Allah'a yönelen, O'na ortak koşmayan kimseler (olun). Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir (Hac: 31).

Allah hiçbir çocuk edinmemiştir. Onunla birlikte başka hiçbir ilâh yoktur. Öyle olsaydı her ilâh kendi yarattığını alır götürür ve mutlaka birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı. Gaybı da, görülen âlemi de bilen Allah, onların yakıştırdığı nitelemelerden uzaktır. Onların koştukları ortaklardan çok yücedir (Mü'minûn: 91).

Zînâ eden erkek ancak zînâ eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zînâ eden bir kadınla da ancak zînâ eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu mü'minlere haram kılınmıştır (Nûr: 3).

Allah, içinizden, îman edip de sâlih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve râzı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dâir vaadde

bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fâsıkların ta kendileridir (Nûr: 55).

De ki: "Hamd Allah'a mahsustur. Selâm onun seçtiği kullarına". Allah mı daha hayırlıdır yoksa onların ortak koştukları mı?" (Neml: 59).

Yâhut karanın ve denizin karanlıklarında size yolunuzu gösteren ve rahmetinin önünden rüzgârları bir müjdeci olarak gönderen mi? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var? Allah onların ortak koştuklarından yücedir (Neml: 63).

Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onların ise seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır ve yücedir (Kasas: 68).

Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra, sakın seni onlardan çevirmesinler. Rabbine çağır ve sakın Allah'a ortak koşanlardan olma (Kasas: 87).

Gemiye bindikleri zaman dîni Allah'a has kılarak O'na dua ederler. Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar (Ankebût: 65).

Onların, Allah'a koştukları ortaklardan kendileri için şefaâtçiler de olmayacaktır. Artık onlar ortak koştukları şeyleri de inkâr ederler (Rûm: 13).

Allah'a yönelmiş kimseler olarak yüzünüzü hak dine çevirin, O'na karşı gelmekten sakının, namazı dosdoğru kılın ve müşriklerden; dinlerini darmadağın edip grup grup olan kimselerden olmayın (Rûm: 31).

Allah, sizi yaratan, sonra size rızık veren, sonra sizi öldürecek ve daha sonra da diriltecek olandır. Allah'a koştüğümüz ortaklardan, bunlardan herhangi bir şeyi yapabilen var mı? O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir (Rûm: 40).

De ki: "Yeryüzünde dolaşın da önceki milletlerin sonlarının nasıl olduğuna bakın." Onların çoğu Allah'a ortak koşan kimselerdi (Rûm: 42).

Allah, münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmek; mü'min erkeklerin ve mü'min kadınların da tövbelerini kabul etmek için insana emâneti yüklemiştir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir (Ahzâb: 73).

De ki: “Allah'a ortak tuttuklarınızı bana gösterin! Hayır! (Hiçbir şey Allah'a ortak olamaz) Aksine O, mutlak güç sâhibi, hüküm ve hikmet sâhibi Allah'tır” (Sebe: 27).

Eğer onları çağırırsanız, çağrınızı duymazlar. Duysalar bile çağrınıza karşılık veremezler. Kıyâmet günü de sizin ortak koştuğunuzu inkâr ederler. Bunları sana hiç kimse, hakkiyla haberdâr olan (Allah) gibi haber veremez (Fâtır: 14).

De ki: “Allah'ı bırakıp da taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana, onlar yerden ne yaratmışlardır?” Yoksa onların göklerde bir ortaklıkları mı var? Yoksa kendilerine bir kitap verdik de, o kitaptan, açık bir delile mi sâhip bulunuyorlar? Hayır, zâlimler birbirlerine aldatmadan başka hiçbir şey vaat etmezler (Fâtır: 40).

Müşrikler, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetlerden herhangi birinden daha çok doğru yol üzere olacaklarına dâir en güçlü şekilde Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara bir uyarıcı gelince, bu ancak onların nefretlerini artırdı (Fâtır: 42).

Andolsun, sana ve senden önceki peygamberlere şöyle vahyedildi: “Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar ve elbette ziyâna uğrayanlardan olursun” (Zümer: 65).

Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Yeryüzü kıyâmet gününde bütünüyle O'nun elindedir. Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir (Zümer: 67).

Siz beni Allah'ı inkâr etmeye ve hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi mutlak güç sâhibine, çok bağışlayana (Allah'a) çağırıyorum (Mü'min: 42).

Sonra onlara: “Allah'ı bırakıp da ortak koştuklarınız nerede?” denilir. Onlar da: “(Yüzüstü bırakıp) bizden uzaklaştılar. Hayır, demek ki, biz önceleri hiçbir şeye tapmıyormuşuz (taptıklarımız bir hiçmiş)” derler (Mü'min: 73).

Azabımızı gördükleri zaman: “Yalnız Allah'a inandık; O'na ortak koşmakta olduğumuz şeyleri inkâr ettik” dediler (Mü'min: 84).

De ki: “Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelin ve O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay hâline!” (Fussilet: 6).

De ki: “Siz mi yeri iki günde (iki evrede) yaratana inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir” (Fussilet: 9).

Kıyâmetin ne zaman kopacağına ilişkin bilgi O'na havâle edilir. Meyveler tomurcuklarından ancak O'nun bilgisi altında çıkar, dişi ancak O'nun bilgisi altında hâmile kalır ve doğurur. Allah onlara, “Nerede bana ortak koştuklarınız?” diye seslendiği gün şöyle derler: “Sana arz ederiz ki, içimizden onları gören hiçbir kimse yok” (Fussilet: 47).

“Dîni dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!” diye Nûh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e, Musa'ya ve İsâ'ya emrettiğini size de din kıldı. Fakat senin kendilerini çağırdığın şey (İslâm dîni), Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah ona dilediğini seçer. İçtenlikle kendine yönelenleri de ona ulaştırır (Şûrâ: 13).

Bir de Allah'ın, hakkında kötü zanda bulunan münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Kötülük girdabı onların başına olsun! Allah onlara gazap etmiş, onları lanetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır (Fetih: 6).

Yoksa onların Allah'tan başka bir ilâhı mı var? Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır (Tûr: 43).

O, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sâhibi, kutsal, barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sâhibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptırان ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır (Haşr: 23).

Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zînâ etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftirâ uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile (Mümtehine: 12).

De ki: “Bana cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: “Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık. Artık Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız” (Cin: 1).

De ki: “Şüphesiz ben ancak Rabbime ibâdet ederim ve O'na hiç kimseyi ortak koşmam” (Cin: 20).

Kitap ehlerinden inkâr edenler ile Allah'a ortak koşanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi (Beyyine: 1).

Şüphesiz, inkâr eden kitap ehli ile Allah'a ortak koşanlar, içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşindedirler. İşte onlar yaratıkların en kötüsüdürler (Beyyine: 6).

Şirkten uzak dur (Müddessir: 5).

Allah kitap ehlerinden olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz (Ahzâb: 26).

Yukarıda zikredilen âyetlerin tamamı insanı şirkten men etmekte, şirkte düştüğü takdirde de ne ile karşı karşıya kalacağını işâret etmektedir. Bu âyetlerden, şirkte düşmemenin Allah katındaki değerlerin en büyüğü olduğu anlaşılmaktadır. Allah'tan başka bir otorite tanımayan bireyin kullar karşısında korkması, eğilip bükülmesi ve karakterinden ödün vermesi ihtimâl dâhilinde değildir. Sosyal bilgiler öğretiminin amaçlarından birinin de karakterli bireyler yetiştirmek olduğu göz önünde tutulacak olursa, bunun şirkten uzak olmakla doğrudan ilişkili olduğu görülebilir.

5.2.4. İnsan Öldürmemek

Haksız yere bir cana kıymak, Kur'an'da şirkten sonraki en büyük günah olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişinin kendi ihdas ettiği gerekçelerle birini öldürmesi haramdır. İnsan öldürmenin hukûkî şartları vukuu bulmadığı müddetçe kişi, bir canlının canına kast etmeye cür'et edemez. Ancak meşrû müdafaa durumu, kısas gerektiren bir hâdisenin cereyânı ve savaş hâli müstesnâ. Bu durumlarda kişinin kendi hakkına tecâvüz söz konusu olduğundan kendisini ve hakkını koruması gerekir. Kur'an bu durumlar dışında birini öldürmeyi, tüm insanlığı öldürmekle eşdeğer kabul etmiştir. Buna mukâbil de bir insanı yaşatmanın bütün insanlığı yaşatmak gibi olduğunu vurgulamıştır. Tüm semâvî dinlerce men edilmiş olan

öldürmek fiilinin, öldürmemek şeklinde bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alması önemlidir. Cinâyetlerin önüne geçebilmek için öldürmemenin bir değer olarak küçük yaşlarda nesillere kazandırılması gerekir. Bunun için öğretim programlarında ve özellikle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bu değer işlenebilir. Öldürmemek fiilinin hukûkî müeyyideleri, bireysel ve toplumsal zararları, dünyevî ve uhrevî karşılıkları bir değer olarak kişiye öğretilirken aşağıdaki âyetlerden faydalanılabilir:

Yanlışlıkla olması dışında bir mü'minin bir mü'mini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köle azat etmesi ve ölenin âilesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir (Nisâ: 92).

Kim bir mü'mini kasten öldürürse cezası, içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır (Nisâ: 93).

Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitapta) şunu yazdık: "Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayâtını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır" (Mâide: 32).

De ki: "Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zînâ ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin. İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız" (En'am: 151).

Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede meşrû ölçüleri aşmasın. Çünkü kendisine yardım edilmiştir (İsrâ: 33).

Onlar, Allah ile berâber başka bir ilâha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zînâ etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar (Furkan: 68).

İslâm'da aslolan öldürmek değil, yaşatmaktır. Bu kâide insanla da sınırlı tutulmamış, hayvandan nebâtâtına kadar bütün canlıları kapsamıştır. İslâmî kültürde mahlûkatın en küçüklerinden olan karıncayı bile incitmek kerih görülmüş, yeşili yaşatmak ve çoğaltmak teşvik edilmiştir. Canlıları def etmek veya telef etmek, onların verdikleri zararı önleyecek kadar müsaadelidir. Başka bir ifâde ile verdikleri zararı önleyecek ölçüde haşerâtın def'ine müsaade edilmiştir. Bunda dahî aşırılık men edilmiş, öldürmekte ölçülü davranılması esas tutulmuştur. Kur'an'da akla, iz'ana ve hayâtın olağan akışına aykırı bir durum söz konusu değildir. İşte bu ölçü, öldürmemek değerini nesillere kazandırmada Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na yardımcı olabilir.

5.2.5. Güzel Ahlâklı Olmak

Güzel ahlâk, Kur'an'ın ve İslâmî kültürün olmazsa olmazlarından. Kur'an'la insanı terbiye eden Allah, onun ahlâkını en iyi seviyeye yükseltmeyi arzu etmektedir. Müslüman demek, özünde güzel ahlâklı insan demektir. Çünkü güzel ahlâk, mü'minin şîârıdır. Güzel ahlâkın çeşitli vasıfları bulunmaktadır. Yalan söylememek bir güzel ahlâk örneği olduğu gibi, infak etmek de bir güzel ahlâk örneğidir. Aslında Kur'an'ın bütün emir ve yasakları, helâl ve haramları, insanın ahlâkını güzelleştirme prensibine dayanır. Kur'an bu yönleriyle insanın ahlâkını güzelleştirerek onu dünya ve âhiret için hazırlarken, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da bireysel ve toplumsal ahlâksızlıkların önlenmesi ve güzel ahlâkın yaygınlaşması için çaba sarfetmelidir. Bu nedenle bir değer olarak güzel ahlâk Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alabilir. Bununla birlikte güzel ahlâk bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda işlenirken aşağıdaki Kur'an âyetlerinden faydalanılabilir:

O takvâ sâhipleri ki bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever (Âl-i İmrân: 134).

İşte onların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlerdir. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir (Âl-i İmrân: 136).

Ey îman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa, bilsin ki o hayâsızlığı ve kötülüğü emreder. Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı. Fakat Allah, dilediği kimseyi tertemiz kılar. Allah hakkıyla iştir, hakkıyla bilendir (Nûr: 21).

Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, “geri dönün” denirse hemen dönün. Çünkü bu sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir (Nûr: 28).

Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihtir. Şüphesiz ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır (Nûr: 30).

Ey mü'minler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lâkaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zâlimlerdir (Hucurât: 11).

Ey îman edenler! Zannın çoğundan kaçın. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O hâlde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir (Hucurât: 12).

Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvâsını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırıcı kurtuluşa ermiştir (Şems: 9).

İnsan, hayâtı boyunca iyiliğin ve kötülüğün çetin mücâdelesinde tercihler yaparak yaşantısını şekillendirir. Tercihinde iyilik gâlip gelirse kişi hayra, iyiye ve güzel ahlâklı olana; kötülük gâlip gelirse de şerre, kötüye ve ahlâksızlığa yönelir. Kur'an, bu tercihleri yapma noktasında insana ışık tutarak onu iyi olana sevkeder. İyiliğin netîcesi iyi olacağından, Kur'an peşinen iyiliği emreder. Yukarıdaki âyetler vâsıtası ile iyi olanı tercih edip güzel olan netîceyi elde eden insan, güzel ahlâklı insan olarak tanımlanabilir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da değer eğitimi yaparken güzel ahlâk üzerine mutlaka eğilmelidir.

5.2.6. Alçakgönüllülük / Tevâzu / Kibirleşmemek

Alçakgönüllü olmak, insan ilişkilerinde doğallığı ve samîmiyeti elden bırakmamak demektir. Kişinin sâhip olduğu makam veya elinde tuttuğu imkânlar münâsebetiyle kendini diğer insanlardan üstün görmemesi demektir. Alçakgönüllülüğün eş anlamı tevâzu; karşıt anlamı ise kibir, böbürlenme ve büyüklenmedir. İnsanı türlü kötülöklere sevkeden sâiklerden biri de kibirdir. Yoksulu hor görmek, hakîkati bildiği hâlde sırf kendine yediremediğinden onu gizlemek, ikrâm edilene burun bükmek, kendinden büyüklere saygısız davranışlarda bulunmak, tenezzül etmemek gibi fiillerin hepsinin temelinde kibir yatmaktadır. Oysa insana yakışan kibir değil tevâzudur. Kur'an insanları kibirten men etmiş, onları tevâzuya sevk etmiştir. Bununla birlikte toplum hayâtında ve ikili ilişkilerde kibir türlü sıkıntılara yol açmakta ve sâhibini sevimsiz göstermektedir. Kötü bir ahlâkî davranış biçimi olması sebebiyle formâl eğitim sürecinde öğrencilere kibirli olmamak bir değer olarak kazandırılmalıdır. Alçakgönüllü insan Allah tarafından, âilesi tarafından ve toplum tarafından sevilir. Çok önemli bir değer olan alçakgönüllülük, Kur'an'da çok kez işlenmiştir. Ancak bu değer maalesef Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer almamaktadır. Tevâzunun bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunması gerektiği düşünülmektedir. Bu değerın öğrencilere kazandırılması durumunda karakteri daha olgun, davranışları daha istendik ve insânî vasıfları daha hâiz bireylerin yetiştirileceğine kanaat getirilmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı tevâzuyu bir değer olarak işlerken aşağıdaki Kur'an âyetlerinden fayda sağlayabilir:

Hani meleklerle: "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlere olmuştu (Bakara: 34).

Size herhangi bir peygamber, hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe, kibirlenip (onların) bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi? (Bakara: 87).

Ey iman edenler! Sizden kim dîninden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar (Mâide: 54).

Zâlimlerin şiddetli ölüm sancuları içinde çürpindiği; meleklerin, ellerini uzatmış, "haydi canlarınızı kurtarın, Allah'a karşı doğru olmayanı söylediğiniz ve

onun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız” diyecekleri zaman hallerini bir görsen (En'âm: 93).

Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez (Nisa: 36).

Kim Allah'a kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki, O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır (Nisa: 172).

Allah'a kulluk etmekten çekinenlere ve büyüklük taslayanlara gelince; (Allah) onları elem dolu bir azaba uğratacaktır ve onlar kendilerine Allah'tan başka bir dost ve yardımcı da bulamayacaklardır (Nisa: 173).

Onlara merhamet ederek tevâzu kanadını indir ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı” (İsrâ: 24).

Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin (İsrâ: 37).

Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. Âhirete inanmayanların kalpleri bunu inkâr etmekte, kendileri de büyüklük taslamaktadırlar (Nahl: 22).

Şüphesiz yok ki Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları hiç sevmez (Nahl: 23).

“Haydi, içinde ebedî kalacağınız cehennem kapılarından girin. Büyüklük taslayanların yeri ne kötüdür” (Nahl: 29).

Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a boyun eğerler (Nahl: 49).

İnsanlardan öylesi de vardır ki ne bir ilmi ne bir yol göstericisi ne de aydınlatıcı bir kitabı olduğu hâlde kibirlenerek insanları Allah'ın yolundan saptırmak için, Allah hakkında tartışmaya kalkar. Ona dünyada bir rezillik vardır. Ona kıyamet gününde de yangın azabını tattıracağız (Hac: 8).

İşte sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. Şu hâlde yalnız O'na teslim olun. Alçak gönüllüleri müjdele (Hac: 34).

Rahmân'ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevâzu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) “selâm” derler (Furkân: 63).

Allah: “Şimdi in aşağı oradan. Çünkü senin orada büyüklük taslamak haddine değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın” dedi (A'râf: 13).

Âyetlerimizi yalanlayanlar ve onlara uymayı kibirlerine yediremeyenlere gelince işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedi kalacaklardır (A'râf: 36).

Âyetlerimizi yalanlayanlar ve o âyetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız (A'râf: 40).

A'râftakiler sîmalarından tanıdıkları birtakım adamlara da seslenir ve şöyle derler: “Ne çokluğunuz ne de taslamakta olduğunuz kibir size bir yarar sağladı” (A'râf: 48).

Kavminin büyüklük taslayan ileri gelenleri, küçük görülüp ezilen inanmışlara: “Siz, Salih'in, Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu (sahiden) biliyor musunuz?” dediler (A'râf: 75).

Büyüklük taslayanlar: “Şüphesiz biz sizin inandığınız şeyi inkâr edenleriz” dediler (A'râf: 76).

Şuayb'ın kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: “Ey Şuayb! Andolsun, ya kesinlikle bizim dînimize dönersiniz ya da mutlaka seni ve seninle birlikte inananları memleketimizden çıkarırız” (A'râf: 88).

Biz de, her biri ayrı ayrı birer mûcize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşerât), kurbağalar ve kan gönderdik. (Hiçbirinden ders almadılar) Büyüklük tasladılar ve suçlu bir kavim oldular (A'râf: 133).

Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracam. (Onlar) her âyeti görseler de ona îman etmezler (A'râf: 146).

Ona âyetlerimiz okunduğu zaman; onları hiç işitmemiş gibi, kulağında bir ağırlık var da büyükenek arkasını döner. Ona, elem dolu bir azabı müjdele (Lokmân: 7).

Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah hiçbir kibirleneni, övüneni sevmez (Lokmân: 18).

Yürüyüşünde tabii ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir (Lokman: 19).

Sonra Musa ve kardeşi Hârûn'u mûcizelerimizle ve apaçık bir delille Firavun ve ileri gelenlerine peygamber olarak gönderdik de (onlar) büyüklük tasladılar ve kendilerini büyük görüp böbürlenmiş bir topluluk oldular (Mü'minûn: 45).

Çünkü âyetlerim size okunurdu da siz buna karşı büyüklük taslayarak arkanızı döner geceleyin toplanıp hezeyanlar savururdunuz (Mü'minûn: 66).

Bize kavuşacaklarını ummayanlar: “Bize melekler indirilseydi yahut Rabbimizi görseydik ya” dediler. Andolsun, onlar kendi benliklerinde büyüklük tasladılar ve büyük bir taşkınlık gösterdiler (Furkân: 21).

Musa da: “Ben hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığınırım” dedi (Mü'min: 27).

Bizim âyetlerimize ancak, kendilerine bu âyetlerle öğüt verildiği zaman secdeye kapanan, kibirlenmeksizin Rablerine hamd ederek tesbih edenler inanırlar (Secde: 15).

Sonra bunların ardından Firavun ile ileri gelenlerine de Musa ve Hârûn'u mûcizelerimizle gönderdik. Ama büyüklük tasladılar ve suçlu bir toplum oldular (Yûnus: 75).

İnsanların hepsi Allah'ın huzuruna çıkacak ve güçsüzler büyüklük taslayanlara diyecek ki: “Şüphesiz bizler size uymuştuk, şimdi siz az bir şey olsun Allah'ın azabından bizi koruyabilecek misiniz?” (İbrâhîm: 21).

Allah, her kibirli zorbanın kalbini işte böyle mühürler (Mü'min: 35).

Rabbiniz şöyle dedi: “Bana dua edin, duânıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlere yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir” (Mü'min: 60).

Kuşkusuz sen onları bağışlayasın diye kendilerini her dâvet edişimde parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, inanmamakta direndiler ve büyük bir kibir gösterdiler (Nûh: 7).

Fakat inkâr edenler bir büyüklenme ve ayrılık içindedirler (Sâd: 2).

Kendileri de bunların hak olduklarını kesin olarak bildikleri hâlde sırf zâlimliklerinden ve büyüklük taslamalarından ötürü onları inkâr ettiler. Ama bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak (Neml: 14).

Mektup Süleyman'dan gelmiştir. O, “Bismillahirrahmânirrahîm” diye başlamakta ve içinde: “Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin” denilmektedir (Neml: 30).

Şüphesiz ki Firavun yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimi eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Şüphesiz o bozgunculardandı (Kasas: 4).

O ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar (Kasas: 39).

İşte âhiret yurdu. Biz onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız (Kasas: 83).

Kârûn'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da helâk ettik. Andolsun, Musa kendilerine apaçık mucizeler getirmişti de yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Oysa bizi geçip (azabımızdan) kurtulamazlardı (Ankebût: 39).

Zayıf ve güçsüz görülenler, büyüklük taslayanlara: “Hayır, bizi hidâyetten saptıran, gece ve gündüz kurduğunuz tuzaklardır. Çünkü siz bize Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz” derler. Azabı görünce de içten içe pişmanlık duyarlar (Sebe': 33).

Yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzak kurmak için (böyle davranıyorlardı). Oysa kötü tuzak, ancak sâhibini kuşatır (Fâtur: 43).

Çünkü onlar, kendilerine: “Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur” denildiği zaman inanmayıp büyüklük taslıyorlardı (Sâffât: 35).

Tevâzuda samîmiyet son derece önemlidir. Kasıtlı olarak ve içtenliksizce mütevâzi görünmek -ki buna toplum arasında tevâzu satmak da denir- en az kibir kadar çirkin bir davranıştır. Tevâzu sâdece davranışa yansıtılan bir haslet değildir. O, aynı zamanda insanın ruhânî dünyasında da yaşaması gereken bir meziyettir. Kur'an mütevâzi insanı sever ve müjdeler. Yukarıdaki âyetler insanlığa bunu öğütlemekte ve öğretmektedir. Bu âyetlerin ortak noktaları; Allah'ın büyüklük taslayan kibirlileri sevmediği, kibirlilerin cehennem azâbına dûçar olacağı, kibrin İblis'in mirâsı olduğu, kibrin içinde şirkin barındığı ve kibirlilerin zayıf ve güçsüzleri hor gördüğüdür. Kur'an, yukarıdaki âyetleri vâsıtasıyla inanlara kibri yasaklamış, tevâzuyu emretmiştir. Kibrin kat'i sûrette uhrevî bir cezâsının olacağı da bu âyetlerden

çıkarılan sonuçlardandır. Bunları öğrenen ve hayâtına tatbîk eden birinin tevâzuyu terk edip büyüklük taslaması çok küçük bir ihtimaldir. Bu muhtemel hata payı da onun insan oluşundan ileri gelmektedir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak kibirli olmamak işlenirken, Kur'an'ın bu etki gücünden faydalanılabilir.

5.2.7. Başa Kakmamak

Baş a kakmak, yapılan iyiliğin her fırsatta muhâtabın yüzüne vurulması ve o iyiliğin karşılığında minnet beklemek demektir. Kur'an'ın ve İslâmî kültürün çirkin kabul ettiği davranışlardan biridir. Yapılan yardım ve iyiliğin baş a kakılmaması insânî bir davranış olmakla birlikte kıymetli bir erdem, önemli bir değerdir. Allah yaptıkları iyilikleri baş a kakanları kötülerken, aksine davrananları da mükâfatla müjdelemektedir. Baş a kakmamak, örfen de güzel bir vasıf olarak kabul edilmektedir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın millî kültürden beslendiği göz önünde tutulacak olursa, baş a kakmamanın bir değer olarak programda yer almaması eksiklik olarak göze çarpacaktır. Bu eksikliğin giderilmesi gerekir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı baş a kakmamak değerini işlerken aşağıdaki âyetleri kullanabilir:

Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden (bunları) baş a kakmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir (Bakara: 262).

Ey îman edenler! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, baş a kakmak ve incitmek sûretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isâbet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya hâline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sâhip olamazlar. Allah, kâfirleri doğru yola iletmez (Bakara: 264).

Yaptığın iyiliği çok görerek baş a kakma (Müddessir: 6).

Kur'an, ideal insan ve ideal toplum düzenini hayâta geçirebilmek için bu türden âyetler ihtivâ etmektedir. Kur'an'ın değerleriyle değerlenen birinin ideal insan olacağı kuşkusuzdur. Dolayısıyla bu âyetleri bilip hayâtına tatbîk eden birinin iyilikleri baş a kakmayacağı bilinmelidir. Çünkü Kur'anî olmak ve Kur'an'ın işâret ettiği mü'min gibi davranmak bunu gerektirir. Bu değerın Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda da işlenmesi, dînî terbiyenin pedagojik eğitimle desteklenmesi ve

değer edinimini pekiştirmesi demektir. Programda bu değer işlenirken âyetlerden faydalanılması durumunda ise değer kazanımını ve kalıcılığını kolaylaştıran bir sürecin yaşanması mümkün olabilir.

5.2.8. Ödünç / Borç Vermek

Modern insanın ihtiyaçları, eski dönem insanların ihtiyaçlarına kıyasla çok daha külfetli bir boyut kazanmış durumdadır. Mevcut dünya düzenine hâkim kapitalist sistem insanın ihtiyaçlarını günden güne artırmakta, aslında ihtiyacı olmayan şeyleri de ihtiyaçmış gibi arzulatmaktadır. Hâl böyle olunca modern insanın para ile münâsebeti, eskilere göre artmış vaziyettedir. Kısıtlı bütçe ile uçsuz bucaksız ihtiyaçların karşılanması bireylerin bütçelerinde sürekli olarak açıklara sebebiyet vermekte, bu açıkları kapatması için de bireyi fâizli bankacılık sektörünün kucağına itmektedir. Fâizle borçlanan bireyler ise ihtiyaçlarını karşılayabilmek için geleceklerini ipotek altına vermektedir. Bu döngü artık kısır bir hâl almıştır. İnsanların çok büyük çoğunluğu fâizli olarak bankalara veya tefecilere borçlu durumdadır. Bu kısırdöngüyü yıkmak için Kur'an'ın borç verme ve borçlanma tavsiyeleri dikkate alınmak zorundadır. Bireyler birbirlerine imkânları nisbetinde borç vermekten geri durmaz, borcunu tahsil edemeyeceği durumda da karz-ı hasen kurumunu işletmezse, ekonomik sistemin düzelmesi imkân dâhilinde görünmemektedir. Karz-ı hasen, Kur'an'ın tabiri ile Allah'a borç vermektir. Yâni, alacağını tahsil edemeyen birinin hüsn-ü niyet ile alacağından vazgeçmesi ve bunun karşılığını Allah'tan beklemeye koyulmasıdır. Son derece önemli olan bu değer Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda mutlaka yer alması gerekir. İnsanların ihtiyaç durumunda birbirlerine borç vermesi kadar mühim bir değer, formâl eğitim süreçlerine dâhil edilmelidir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bu değer işlenebilir ve bu süreçte aşağıdaki Kur'an âyetlerinden fayda sağlayabilir:

Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç (isteyene fâizsiz ödünç) verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren de Allah'tır. Sâdece O'na döndürüleceksiniz (Bakara: 245).

Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır (Bakara: 280).

Ey îman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adâletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adâletle yazdırsın. (Bu işleme) şâhitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şâhit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şâhitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adâlete daha uygun, şâhitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticâret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alış-veriş yaptığınız zaman da şâhit tutun. Yazana da, şâhide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah size öğretiyor (Bakara: 282).

Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. (Kefil olarak) içlerinden on iki de başkan göndermiştik. Allah onlara şöyle demişti: Ben sizinle berâberim. Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz ve Allah'a güzel borç verirsiniz (ihtiyacı olanlara Allah rızâsı için fâizsiz borç verirsiniz) andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokarım (Mâide: 12).

Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir (Tevbe: 60).

Kim Allah'a güzel bir borç verecek ki, Allah da onu kendisine kat kat ödesin. Ona çok değerli bir mükâfat da vardır (Hadîd: 11).

Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir ve onlara değerli bir mükâfat vardır (Hadîd: 18).

Eğer Allah'a (rızası uğruna) ödünç verirsiniz, Allah onu sizin için kat kat arttırır ve sizi bağışlar. Allah çok mükâfat verendir, cezâ vermekte acele etmeyendir (Tegâbün: 17).

Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a gönül hoşluğuyla ödünç verin. Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere (Müzzemmil: 20).

Yukarıdaki âyetlerden de anlaşılacağı üzere inananların birbirlerine fâizsiz borç vermeleri, netîcesinde mükâfat olan sâlih bir ameldir. Borcun yazılarak kayıt altına alınması, borcun ödenememesi durumunda alacaktan vazgeçilmesi ve borçlulara da zekât ve sadaka düşebileceği konuları bu âyetlerle işlenmiştir. Günümüz inananlarını içinde buldukları maddî sıkıntılardan kurtarmanın yolu, Kur'ânî borçlanmanın hayâta tatbîk edilmesidir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bunu bir değer olarak işleyebilir.

5.2.9. Bozgunculuk Yapmamak / Anarşiden Uzak Durmak / Fitne

Çıkarmamak

Bozgunculuk yapmak, yeryüzünde fitne, fesat ve karışıklık çıkarmak demektir. Her türlü zulüm, aşırılık, anarşi ve kaos, bozgunculuk yapmak kapsamındadır. Bozgunculuk mü'minlerin vasıflarından değildir. Kur'an âyetlerinden anlaşıldığı üzere bozgunculuk kâfirlerin, müşriklerin ve münâfikların sâhip oldukları özelliklerdendir. Fitneye ve kargaşaya sebep olan mü'min, inandığı şeyden bîhaber olarak yaşamaktadır. Oysa ki Kur'an, inananları kat'i bir dille anarşiden men etmiştir. Toplum düzeninin tesisi ve devamı için bozgunculuk yapmamak değerinin bireylere kazandırılması hayâtî önem taşımaktadır. Toplumsal düzenin tesisi için bu değer Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alabilir. Bireyin inanç dünyasında var olan bir değer formâl eğitim süreci ile desteklenmesi, o değer davranışa yansıma ihtimâlini kuvvetlendirebilir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bozgunculuk yapmamak değerini işlerken aşağıdaki âyetlerden faydalanabilir:

Onlar, Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah'ın korunmasını emrettiği bağları (îman, akrabalık, beşerî ve ahlâkî bütün ilişkileri) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyâna uğrayanların ta kendileridir (Bakara: 27).

Hani, Musa kavmi için su dilemişti. Biz de: “Âsânı kayaya vur” demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmış, her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti. “Allah'ın rızkından yiyin, için. Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın” demiştik (Bakara: 60).

O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez (Bakara: 205).

Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: “Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah bozguncuyu yapıcı olandan ayırır. Allah dileseydi sizi zora sokardı (Bakara: 220).

Allah'a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Âhirette de onlara büyük bir azap vardır (Mâide: 33).

Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa (fitneyi uyandırmışlarsa) Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar; Allah ise bozguncuları sevmez (Mâide: 64).

Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın (A'raf: 56).

Hatırlayın ki Allah Âd kavminden sonra, sizi onların yerine getirdi ve sizi yeryüzünde yerleştirdi. Yerin ovalarında köşkler kuruyor, dağları oyup evler yapıyorsunuz. Artık Allah'ın niğmetlerini anın da yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın (A'raf: 74).

Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'ı peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Rabbinizden size açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü ve tartıyı tam yapın. İnsanların mallarını eksiltmeyin. Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk etmeyin. İnananlar iseniz bunlar sizin için hayırlıdır” (A'raf: 85).

Bir de, tehdit ederek Allah'ın yolundan O'na iman edenleri çevirmek, Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermek üzere her yol üstüne oturmayın. Hatırlayın ki, siz az idiniz de O sizi çoğalttı. Bakın, bozguncuların sonu nasıl oldu? (A'raf: 86).

Sonra onların ardından Musa'ya, apaçık mucizelerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına peygamber olarak gönderdik de onları (mucizeleri) inkâr ettiler. Bak, bozguncuların sonu nasıl oldu? (A'raf: 103).

Musa kardeşi Hârûn'a: "Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakın bozguncuların yoluna uyma" dedi (A'raf: 142).

Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşuşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecekler de vardı. Allah zâlimleri hakkıyla bilendir (Tevbe: 47).

İçlerinden öylesi var ki ona (Kur'an'a) inanır; yine onlardan öylesi de var ki ona inanmaz. Rabbin bozguncuları daha iyi bilendir (Yûnus: 40).

Sihirbazlar atacaklarını atınca Musa dedi ki: "Sizin bu yaptığımız sihirdir. Allah onu elbette boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah bozguncuların işini düzeltmez" (Yûnus: 81).

Ve ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adâletle yapın; insanlara eşyâlarını eksik vermeyin; yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın (Hûd: 85).

Sizden önceki asırlarda yeryüzünde (insanları) bozgunculuktan alıkoyacak faziletli kimseler bulunsaydı ya! Fakat onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnâdır (bunlar görevlerini yaptılar). Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler. Zaten günahkâr idiler (Hûd: 116).

Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabâlık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkaranlar; işte lânet onlar içindir. Ve kötü yurt (cehennem) onlarıdır (Ra'd: 25).

İnkâr edip de (insanları) Allah yolundan alıkoyanlara, işte onlara, yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle, azaplarını kat kat artıracamız (Nahl: 88).

Nihâyet bu iki bozgunculuktan ilkinin zamanı gelince (sizi cezalandırmak için) üzerinize, pek güçlü olan birtakım kullarımızı gönderdik. Onlar evlerinizin arasına kadar sokuldular. Bu, herhâlde yerine gelmesi gereken bir vaad idi (İsrâ: 5).

İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz. İkinci bozgunculuğun zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce girdikleri gibi yine mescide (Beyt-i Makdis'e) girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi yerle bir etsinler diye (üzerinize yine düşmanlarınızı gönderdik) (İsrâ: 7).

Dediler ki: "Ey Zülkarneyn! Ye'cüc ve Me'cüc (adlı kavimler) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar. Onlarla bizim aramıza bir engel yapman karşılığında sana bir vergi verelim mi?" (Kehf: 94).

İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın (Şuarâ: 183).

Kendileri de bunların hak olduklarını kesin olarak bildikleri hâlde sırf zâlimliklerinden ve büyüklük taslamalarından ötürü onları inkâr ettiler. Ama bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak (Neml: 14).

Şehirde dokuz kişilik bir çete vardı. Bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar ve ıslaha çalışmıyorlardı (Neml: 48).

Şüphe yok ki, Firavun yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimi eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Şüphesiz o bozgunculardandı (Kasas: 4).

Allah'ın sana verdiği şeylerde âhîret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez (Kasas: 77).

Kim bir iyilik getirirse ona bundan daha hayırlı karşılık vardır. Kim bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar cezâ görürler (Kasas: 84).

Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı peygamber olarak gönderdik. Şuayb: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Âhîret gününe ümit besleyin ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın" dedi (Ankebut: 36).

Bunlar şehirlerde azgınlık eden ve oralarda pek çok bozgunculuk çıkaran kimselerdi (Fecr: 11).

Yukarıdaki âyetler bozgunculuk yapmayı yasaklayan, bozguncuları ifşâ eden ve bozgunculuğun neticesini işâret eden âyetlerdir. Buna göre tartıda hîleye kaçmak

dahî bozgunculuk yapmaktır. Her türlü düzensizlik, ideal olana muhâlif hareket etmek, aşırıya gitmek ve hakîkati saptırmak bozgunculuktur. Kur'an nasıl inananlarını bu kötü hasletlerden uzak tutmak için ciddî uyarılar ve cezâi müeyyideler gösteriyorsa, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da nesilleri bozgunculuktan uzak durmaları için bir değer eğitimine tâbi tutmalı, toplumsal düzenin sağlanması için bu değeri hakkıyla işlemelidir. İşte bu süreçte Kur'an'ın ilgili âyetlerinden faydalanması, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın işini kolaylaştırabilir, değer edinimini ve kalıcılığını sağlayabilir.

5.2.10. Cimrilik Yapmamak / Cömert Olmak

Cimrilik; eli sıkılık, malın veya eşyânın esirgenmesi, gerektiği kadar bile harcamama gibi anlamları ihtivâ eder. Bunun zıddında ise cömertlik vardır, yâni eli açıklık, kerem sâhibi olmak, yardımseverlik. Kur'an ve yüzlerce yıllık İslâmî kültür inananları cimrilikten men etmiş, onlara cömertliği öğütlemiştir. Cömertlik üstün erdemlerden biridir ve bu erdeme sâhip olan kişi, gerek ferdî olsun gerekse içtimâî olsun, hangi konuda yardıma ihtiyaç varsa imkânları nispetinde orada hazır bulunur. Mü'min birine yakışan cimrilik değil, cömertliktir. Kur'an'ın bu konuda ortaya koyduğu anlayış, diğer konularda olduğu gibi evrensel bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla cömertliğin bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunması gerekir. Bireyler arası ilişkilerde ve toplum içersinde cömert olanlar takdir edilmektedir. Bireylerin ve toplumun takdirine mazhar olacak bireylerin yetişmesi için cömertlik bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda işlenebilir. Bu süreçte program aşağıdaki Kur'an âyetlerinden faydalanabilir:

Allah yolunda harcayın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Yaptığınızı güzel yapın; Allah güzel yapanları sever (Bakara: 195).

Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size katından bir mağfîret ve bir lütuf vaadeder. Allah her şeyi ihâta eden ve her şeyi bilendir (Bakara: 268).

Allah'ın, kereminden kendilerine verdiklerini (infakta) cimrilik gösterenler, sanmasınlar ki o, kendileri için hayırlıdır; tersine bu onlar için pek fenâdır. Cimrilik ettikleri şey de kıyâmet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mîrâsı Allah'ındır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır (Âl-i İmrân: 180).

Bunlar cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allah'ın kendilerine lütfundan verdiğini gizleyen kimselerdir. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık (Nisâ: 37).

Ey îman edenler! (Biliniz ki), hahamlardan ve râhiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele (Tevbe: 34).

(Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): “İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın” (Tevbe: 35).

Fakat Allah lütfundan onlara (zenginlik) verince, onda cimrilik edip (Allah'ın emrinden) yüz çevirerek sözlerinden döndüler (Tevbe: 76).

Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun (İsrâ: 29).

Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur (İsrâ: 31).

De ki: “Rabbimin rahmet hazinesine eğer siz sâhip olsaydınız, harcanır korkusuyla kıstıkça kıstardınız. İnsanoğlu da pek eli sıkıdır” (İsrâ: 100).

(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar (Furkân: 67).

Allah, içinizden (savaşta) alıkoyanları ve yandaşlarına: “Bize katılın” diyenleri gerçekten biliyor. Zaten bunların pek azı savaşa gelir (Ahzâb: 18).

Eğer onları (tamamını) isteseydi ve sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz ve bu da sizin kinlerinizi ortaya çıkarırdı (Muhammed: 37).

İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağırılıyorsunuz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ama kim cimrilik ederse, ancak kendisine cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir, artık onlar sizin gibi de olmazlar (Muhammed: 38).

Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah zengindir, hamde lâyıktır (Hadîd: 24).

O hâlde gücünüz yettiğince Allah'a isyandan kaçının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir (Tegâbün: 16).

Hayır, hayır! Yetime ikram etmiyorsunuz (Fecr: 17).

Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayar, en güzeli de yalanlarsa, biz de onu en zora hazırlarız. Düştüğü zaman da malı kendisine hiç fayda vermez (Leyl: 8).

Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine îmanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir (Haşr: 9).

Âyetlerin de işâret ettiği gibi Kur'an'da her türlü cimrilik yasaklanmış ve cömertlik öğütlenmiştir. İslâmî kültüre göre mülk Allah'ındır. Kullar sâdece bu mülklerin emânetçileridirler. Dolayısıyla Allah'a âit olan mülkün yine Allah'ın rızâsı doğrultusunda kullanılması gerekir. Zekât, sadaka ve infak gibi malı Allah rızâsı için dağıtmayı tasvir eden kavramlar, niğmete şükürün en güzel edâ edilmiş biçimlerini ifade etmektedirler. Mü'min biri cimri olamaz. Cömert insanı yetiştirebilmek için de onu Kur'an'ın bu değerleri ile donatmak gerekir. Dolayısıyla Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda cömertlik değeri işlenirken Kur'an'ın bu konudaki âyetlerinden önemli faydalar sağlanabilir.

5.2.11. Emânete Sadâkat

İnsan için dünya hayâtı, içindekileriyle birlikte başlı başına bir emânettir. Can emânettir, beden emânettir, sağlık emânettir, ruh emânettir, mal emânettir, mülk emânettir, evlât emânettir, eş emânettir, dağ emânettir, taş emânettir, ova emânettir, ağaç emânettir, bütün hayvanât ve nebâtat emânettir. İnsan, sâhip olduğu her şeyin emânetçisidir, dolayısıyla aslında hiçbir şeyin gerçek sâhibi değildir. Emânetçisi olduğu şeylerin kapsamı bu kadar geniş olduğu için insan, hayâtının her ânına dikkat etmek ve özen göstermekle mükelleftir. Bununla birlikte, diğer insanların kendilerine ödünç bıraktığı şeylere dikkat ise, insanın emânete sadâkat konusunda bir kat daha dikkat etmesi gereken bir husustur. Kur'an bu konuya da ışık tutarak insanlığı aydınlatmıştır. Emânete sadâkat bireyler arası ve toplumsal güven ortamının

oluşması için dikkat edilmesi gereken konulardan biridir. Etkisi ve kapsamı geniş olduğundan ve bir erdem niteliği taşıdığından bu değer Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunması gerekir. Emânete sadâkat değeri programda işlenirken aşağıdaki Kur'an âyetlerinden faydalanılabilir:

Eğer yolculukta olur da bir yazıcı bulamazsanız, o zaman alınmış rehinler yeterlidir. Eğer birbirinize güvenirsiniz kendisine güvenilen kimse emânetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah'tan sakınsın (Bakara: 283).

Kitap ehlerinden öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emânet etsen, onu sana (eksiksiz) iâde eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emânet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iâde etmez (Âl-i İmran: 75).

Hiçbir peygamberin emânete hıyânet etmesi düşünülemez. Kim hıyânet ederse, kıyâmet günü, hıyânet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenir (Âl-i İmran: 161).

Allah size, mutlaka emânetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür (Nisâ: 58).

Ey îman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hâinlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emânetlerinize de hâinlik etmeyin (Enfâl: 27).

Yine onlar (o mü'minler) ki, emânetlerine ve ahidlerine riâyât ederler (Mü'minûn: 8).

Emânetlerine ve ahitlerine riâyât edenler (Meâric: 32).

Emâneti ehline vermek Kur'ânî bir düsturdur. Bu, hangi işte kim ehilse o işin ehil olana verilmesini ifâde eder. Başka bir deyişle, iş verirken liyâkate dikkat etmek de emânete sadâkatin bir göstergesidir. Emânet kavramı, kapsamı oldukça geniş bir kavram olmakla berâber, ona sadâkat değişmeyen gerçektir. Hangi türden olursa olsun emânete sâdık olmak gerekir. Emânete sadâkatsizlik probleminin önlenbilmesinde öğretim programları önemli bir yere sâhiptir. Kur'ânî, örfî ve evrensel bir niteliğe sâhip olan bu değer Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda da yer alması, erdemli bireylerde bulunması gereken meziyetlerden biri olması münâsebetiyle, lüzumludur.

5.2.12. Haset Etmemek / Kıskançlık Yapmamak

Haset veya kıskançlık, kişinin kendisinde olmayıp başkasında var olan bir özelliği, eşyâyı, ilmi veya herhangi bir şeyi kendisinde görmeyi şiddetli bir şekilde arzu etmesidir. Bu arzu, içerisinde karşı tarafın zarar görmesini isteme boyutunda güçlü olabilir. Başkasındaki niğmeti kıskanmak insana türlü fenâlıklar yaptırabilir. İnsan doğası gereği kıskandığı kişinin zarar görmesini veya ona bizzat zarar vermeyi isteyebilir. İşte İslâm bu tür bir kötülükten inananları men etmektedir. İnanan insanların kalplerinde haset duygusu yeşermemelidir. Çünkü Kur'an, âyetleri vâsıtası ile mü'minlere bunu emir ve tavsiye etmektedir. Bireyler arası ve toplumsal kötülüklerde rolü bulunan haset duygusunun minimize edilebilmesi için Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da bunu bir değer olarak işleyebilir. Formâl eğitim sürecinde küçük yaşlardan itibaren haset ve kıskançlığın kötü bir özellik olduğunu öğrenen ve bunu bir değer olarak benimseyip davranışlarına yansıtan bireyin, bireysel veya toplumsal bir problem üretme riski düşüktür. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı haset ve kıskançlık yapmamayı bir değer olarak işlerken aşağıdaki Kur'an âyetlerinden fayda sağlayabilir:

Karşılığında nefislerini sattıkları şeyi kıskançlıkları sebebiyle Allah'ın, kullarından dilediğine lütfıyla indirdiği vahyi inkâr etmeleri ne kötüdür! Bu yüzden gazap üstüne gazaba uğradılar vardır (Bakara: 90).

Ehl-i kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi îmanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir (Bakara: 109).

Kendilerine apaçık âyetler geldikten sonra o konuda ancak; kitap verilenler, aralarındaki kıskançlık yüzünden anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah îman edenleri, kendi izniyle, onların hakkında ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti. Allah dilediğini doğru yola iletir (Bakara: 213).

Allah'ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri (haset ederek) arzu edip durmayın. Erkeklerle kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan, onun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir (Nisâ: 32).

Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrahim soyuna Kitab'ı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümlerlik bahsettik (Nisâ: 54).

Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır (Nisâ: 128).

Onlar, kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer (azabın) belli bir süreye kadar (ertelenmesi ile ilgili olarak) Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi (Şûra: 14).

Onlara din işi konusunda açık deliller verdik. Ama onlar ancak kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki hasetten dolayı ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin, hakkında ayrılığa düştükleri şeyler konusunda kıyamet günü, aralarında hüküm verecektir (Câsiye: 17).

De ki: Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden ve kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım (Felak: 1).

Yukarıdaki âyetler sarih bir şekilde göstermektedir ki, haset ve kıskançlık kötüdür ve insanlarda görülmesi istenmeyen davranışlardır. İçerisinde bu tür kötü duygular taşıyan bireyler kıskançlık duygularından kurtulmanın yolunu aramalıdır. Bununla birlikte haset ile imrenmek arasında fark vardır. İmrenmek, başkasında olan bir niğmeti, onun o niğmetten mahrum kalmasını istemeksizin, kişinin kendisinde de bulunmasını arzu etmesidir. İmrenmede zarar vermek veya başkasının zarar görmesini istemek gibi olumsuz bir duygu veya durum söz konusu değildir. Haset duygusunu yenebilmek büyük bir değerdir ve mutlak sûrette formâl eğitim kurumlarında ve öğretim programları vâsıtasıyla öğrencilere kazandırılmalıdır. Çünkü kötülüklerin yaygınlaşmasında haset duygusunun etkili olduğu düşünülmektedir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da bu süreçte üzerine düşen misyonu yerine getirebilmek için Kur'an'ın ilgili âyetleri ile işbirliği içinde hareket edebilir.

5.2.13. Hayır / Hasenât / Amel-i Sâlih

İyi, güzel, faydalı ve Allah'ın rızâsını kazanmaya sebep olacak her türlü davranış ve fiil hayırdır, hasenâttir ve sâlih ameldir. Bu davranışlar hiçbir karşılık beklemezsiniz, sâdece Allah'ın rızâsı umularak hayâta geçirilirler. Bununla birlikte sırf insanlar görsün ve takdir etsinler diye yapılan iyi davranışlar, sâlih amel kategorisinde değerlendirilmez. Bu sebeple sâlih amelde önemli olan niyet, ihlâs ve samîmiyettir. Sâlih amelin zıddı, sû-i ameldir. Sâlih amel her türlü iyi işleri kapsıyorken, sû-i amel de her türlü kötü eyleme karşılık gelmektedir. Kur'an, insanları iyiliğe yönlendiren onlarca âyetle doludur. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da Kur'an'ın bu anlayışından uzak değildir. Genel olarak bütün öğretim programları bireyin iyi ve faydalı işler yapması amacıyla değer eğitimi yaparlar. Ancak bir değer olarak hayır, hasenât ve sâlih amel kavramlarının özellikle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer almaması eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Bu eksikliğin giderilmesi için program, Kur'an'ın aşağıdaki âyetlerinden faydalanabilir:

İman edip sâlih ameller işleyenlere, kendileri için içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele (Bakara: 25).

Şüphesiz, inananlar (Müslümanlar) ile Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbîilerden (her bir grubun kendi şeriatında) "Allah'a ve âhiret gününe inanan ve sâlih ameller işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır; onlar korkuya uğramayacaklar, mahzun da olmayacaklardır" (diye hükmedilmiştir) (Bakara: 62).

İman edip sâlih ameller işleyenler ise cennetliklerdir (Bakara: 82).

Namazı kılın, zekâtı verin. Önceden kendiniz için yaptığınız her iyiliği Allah'ın katında bulacaksınız (Bakara: 110).

Siz hayır işlerinde yarışın. Nerede olursanız olun sonunda Allah hepinizi bir araya getirir (Bakara: 148).

Şüphesiz iman edip sâlih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur (Bakara: 277).

İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, Allah onların mükâfatlarını tastamam verecektir. Allah zâlimleri sevmez (Âl-i İmrân: 57).

Sizden hayra çağırın, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir (Âl-i İmrân: 104).

Onların yaptıkları hiçbir hayır karşılıksız bırakılmayacaktır (Âl-i İmrân: 115).

İman edip sâlih ameller işleyenleri ise, içinden ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacakları cennetlere koyacağız (Nisâ: 57).

İman edip sâlih ameller işleyenleri de ebedî olarak kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Allah gerçek bir vaatte bulunmuştur (Nisâ: 127).

Mü'min olarak, erkek veya kadın, her kim sâlih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar (Nisâ: 124).

Kitap'ta, kendileri için yazılmışı (mîrası) vermeyip nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlar, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı âdil davranmanız hakkında size okunan âyetler (Allah'ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır). Hayırdan ne yaparsanız şüphesiz Allah onu bilmektedir (Nisâ: 127).

İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, (Allah) onların mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek ve lütfundan onlara daha da fazlasını verecektir (Nisâ: 173).

Allah, iman edip sâlih ameller işleyenler hakkında, “Onlar için bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vardır” diye vaatte bulunmuştur (Mâide: 109).

Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik. Allah dileyseydi sizleri bir tek ümmet yapardı; fakat size verdiği (yol ve şeriatlarda) sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın (Mâide: 48).

Şüphesiz inananlar (Müslümanlar) ile Yahudiler, Sabîiler ve Hıristiyanlardan (her bir grubun kendi şeriatında): “Allah'a ve âhiret gününe inanan ve sâlih ameller işleyenler için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır” (diye hükmedilmiştir) (Mâide: 69).

İman edip sâlih ameller işleyenlere; Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve sâlih amel işledikleri, sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah iyilik edenleri sever (Mâide: 93).

Îman edip sâlih ameller işleyenlere gelince -ki biz kişiye ancak gücünün yettiğini yükleriz- işte onlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar (A'raf: 42).

Diğer bir kısmı ise günahlarını itiraf ettiler. Bunlar sâlih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır (Tevbe: 102).

Hepinizin dönüşü ancak O'nadır. Allah bunu bir gerçek olarak vaat etmiştir. Şüphesiz o başlangıçta yaratmayı yapar sonra, îman edip sâlih ameller işleyenleri adâletle mükâfatlandırmak için onu (yaratmayı) tekrar eder (Yunus: 4).

Îman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, Rableri onları îmanları sebebiyle, hidâyete erdirir. Niğmetlerle dolu cennetlerde altlarından ırmaklar akar (Yunus: 9).

Ancak sabredip sâlih amel işleyenler böyle değildir. İşte onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır (Hadid: 11).

Îman edip, sâlih ameller işleyen ve Rablerine gönülden bağlanarlara gelince, işte onlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedi kalacaklardır (Hûd: 23).

İnanan ve sâlih amel işleyenler için, mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır (R'ad: 29).

İnanan ve sâlih ameller işleyenler, Rablerinin izniyle, ebedi kalacakları ve içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır (İbrahim: 23).

(Allah onu), katından gelecek şiddetli bir azap ile (inanmayanları) uyarmak, sâlih ameller işleyen mü'minleri, içlerinde ebedi olarak kalacakları güzel bir mükâfat (cennet) ile müjdelemek ve "Allah bir çocuk edindi" diyenleri de uyarmak için dosdoğru bir kitap kıldı (Kehf: 2).

Mallar ve evlâtlar, dünya hayâtının süsüdür. Bâki kalacak sâlih ameller ise Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır (Kehf: 46).

Her kim de îman eder ve sâlih amel işlerse ona mükâfat olarak daha güzeli var. (Üstelik) ona emrimizden kolay olanı söyleyeceğiz (Kehf: 88).

Ancak tövbe edip inanan ve sâlih amel işleyenler başka. Onlar cennete, Rahmân'ın, kullarına giyaben vaad ettiği "Adn" cennetlerine girecekler ve hiçbir haksızlığa uğratılmayacaklardır (Meryem: 60).

Allah doğruya erenlerin hidâyetini artırır. Kalıcı sâlih ameller Rabbinin katında sevap bakımından da daha hayırlıdır, sonuç itibârî ile de (Meryem: 76).

İnanıp sâlih ameller işleyenler için Rahmân, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır (Meryem: 96).

Her kim de O'na sâlih ameller işlemiş bir mü'min olarak varırsa, işte onlar için en yüksek dereceler, içinden ırmaklar akan, içinde ebediyyen kalacakları Adn cennetleri vardır. İşte bu günahlardan temizlenenlerin mükâfatıdır (Tâhâ: 75).

Şüphesiz ki ben, tövbe edip inanan ve sâlih ameller işleyen, sonra da doğru yol üzere devam eden kimse için son derece affediciyim (Tâhâ: 82).

Kim de inanmış olarak sâlih ameller işlerse o, ne zulme uğramaktan korkar, ne yoksun bırakılmaktan (Tâhâ: 112).

Şu hâlde kim mü'min olarak bir sâlih amel işlerse, çalışması asla inkâr edilmez. Şüphesiz biz onu yazmaktayız (Enbiyâ: 94).

Muhakkak ki Allah îman edip sâlih ameller işleyenleri içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Şüphesiz Allah dilediğini yapar (Hac: 14).

Şüphesiz, Allah îman edip sâlih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir (Hac: 23).

Artık îman edip sâlih ameller işleyenler var ya, işte onlar için bir bağışlama, güzel bir niğmet (cennet) vardır (Hac: 50).

İşte o gün mülk Allah'ındır. O, insanların arasında hükmünü verir. Artık îman edip sâlih ameller işlemiş olanlar Naîm Cennetleri'ndedirler (Hac: 56).

İşte onlar, iyiliklere koşuşurlar ve iyilik için yarışurlar (Mü'minûn: 61).

Nihâyet onlardan birine ölüm gelince: "Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada sâlih bir amel yapayım" der. Hayır! Bu sâdece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir (Mü'minûn: 99).

Allah, içinizden îman edip de sâlih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dâir vaadde bulunmuştur (Nur: 55).

Ancak tövbe edip de inanan ve sâlih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir (Furkan: 70).

Kim de tövbe eder ve sâlih amel işlerse işte o, Allah'a, tövbesi kabul edilmiş olarak döner (Furkan: 71).

Ancak îman edip sâlih amel işleyen, Allah'ı çok anan ve haksızlığa uğratıldıktan sonra öçlerini alanlar başka. Zulmedenler hangi âkıbeta uğrayacaklarını göreceklerdir (Şuâra: 227).

Süleyman, onun bu sözüne tebessüm ile gülerek dedi ki: “Ey Rabbim! Beni; bana ve ana-babama verdiğin niğmetlere şükretmeye ve razı olacağın sâlih ameller işlemeye sevk et ve beni rahmetinle sâlih kullarının arasına kat” (Neml: 19).

Ama tövbe edip îman eden ve sâlih amel işleyen kimsenin kurtuluşa erenlerden olması umulur (Kasas: 67).

(Kötülüklerden) sakınanlara: “Rabbiniz ne indirdi” denildiğinde, “Hayır (indirdi)” derler. Bu dünyada güzel davrananlara, güzel mükâfat vardır. Âhîret yurdu ise daha hayırlıdır. Takvâ sâhiplerinin yurdu gerçekten güzeldir! (Nahl: 30).

Muhakkak ki Allah, adâleti, iyiliği, akrabâya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar (Nahl: 90).

Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) âhîret yurdunu iste ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama (Kasas: 77).

Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazilet budur (Fâtır: 32).

Îman edip sâlih amel işleyenlerin kötülüklerini elbette örteceğiz. Onları işlediklerinin daha güzeliyle mükâfatlandıracağız (Ankebut: 7).

Îman edip de sâlih amel işleyenler var ya, biz onları mutlaka sâlihler (iyiler) arasına sokacağız (Ankebut: 9).

Îman edip sâlih amel işleyenler var ya, onları içinden ırmaklar akan ve içinde ebedi kalacakları cennet köşklerine yerleştireceğiz. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir (Ankebut: 58).

Îman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, işte onlar cennet bahçelerinde sevindirilirler (Rum: 15).

Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhinedir. Kimler de sâlih amel işlerse, ancak kendileri için (cennette yer) hazırlarlar (Rum: 44).

Bu hazırlığı Allah'ın, îman edip sâlih amel işleyenleri kendi lütfundan mükâfatlandırması için yaparlar. Şüphesiz o inkâr edenleri sevmez (Rum: 45).

Şüphesiz, îman edip sâlih amel işleyenler için içlerinde ebedi kalacakları Naîm cennetleri vardır. Allah (bu konuda) gerçek bir vaadde bulunmuştur. O mutlak güç sâhibidir, hüküm ve hikmet sâhibidir (Lokmân: 8).

Suçlular Rablerinin huzurunda boyunlarını büküp, “Rabbimiz! (Gerçeği) gördük ve işittik. Artık şimdi bizi (dünyaya) döndür ki, sâlih amel işleyelim. Biz artık kesin olarak inanmaktayız” dedikleri vakit, (onları) bir görsen (Secde: 12).

Îman edip sâlih amel işleyenlere gelince, onlar için, yapmakta olduklarına karşılık bir mükâfat olarak Me'vâ cennetleri vardır (Secde: 19).

İçinizden kim Allah'a ve Resulüne itaat eder ve sâlih bir amel işlerse, ona mükâfatını iki kat veririz. Biz ona bereketli bir rızık hazırlamışızdır (Ahzâb: 31).

Allah'ın, îman edip sâlih amel işleyenleri mükâfatlandırması için (her şey o kitaptadır). İşte onlar için bir bağışlanma ve bereketli bir rızık vardır (Sebe: 4).

Andolsun, Davud'a tarafımızdan bir lütuf verdik. “Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin” dedik ve “(Bütün vücudu örtecek) zırhlar yap, işçilikte de ölçüyü tuttur diye demiri ona yumuşattık. “Sâlih amel işleyin. Çünkü ben sizin yaptıklarınızı görürüm” diye vahyettik (Sebe: 10).

Ne mallarınız ne de çocuklarınız, sizi bizim katımıza daha çok yaklaştıran şeylerdir! Ancak îman edip sâlih amel işleyenler başka. İşte onlar için işlediklerine karşılık kat kat mükâfat vardır. Onlar cennet köşklerinde güven içindedirler (Sebe: 37).

İnkâr edenler için çetin bir azap vardır. Îman edip sâlih ameller işleyenler için ise bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır (Fâtır: 7).

Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah'a aittir. Güzel sözler ancak ona yükselir. Sâlih ameli de güzel sözler yükseltir (Fâtır: 10).

Onlar cehennemde: “Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar ki dünyada iken işlemekte olduğumuzdan başka ameller, sâlih ameller işleyelim” diye bağışırlar. (Onlara şöyle denilir:) “Sizi, düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmişti. Öyle ise tadın azabı. Çünkü zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur” (Fâtır: 37).

Davud dedi ki: “Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esâsen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak îman edip sâlih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.” Dâvûd bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi (Sâd: 24).

Yoksa biz îman edip sâlih ameller işleyenleri, yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi tutacağız? Yoksa Allah'a karşı gelmekten sakınanları yoldan çıkan arsızlar gibi mi tutacağız? (Sâd: 28).

Onlar şöyle derler: “Hamd, bize olan vaadini gerçekleştiren ve bizi cennetten dilediğimiz yere konmak üzere bu yurda vâris kılan Allah'a mahsustur. Sâlih amel işleyenlerin mükâfatı ne güzelmış” (Zümer: 74).

Kim bir kötülük yaparsa, ancak onun kadar ceza görür. Kadın veya erkek, kim, mü'min olarak sâlih bir amel işlerse işte onlar cennete girecek ve orada hesapsız olarak rızıklandırılacaklardır (Mü'min: 40).

Kör ile gören, îman edip sâlih ameller işleyenler ile kötülük yapan bir değıldir. Siz pek az düşünüyorsunuz (Mü'min: 58).

Şüphesiz îman edip sâlih ameller işleyenler için ise kesintisiz bir mükâfat vardır (Fussilet: 8).

Allah'a çağırın, sâlih amel işleyen ve “kuşkusuz ben Müslümanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kimdir? (Fussilet: 33).

De ki: “Ben buna karşılık sizden, akrabâlıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum.” Kim güzel bir iş yaparsa, onun iyiliğini artırırız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, şükürün karşılığını verendir (Şûra: 23).

Allah, îman edip sâlih ameller işleyenlerin dualarına karşılık verir; lütfundan onlara fazlasını da verir. Kâfirler için ise çetin bir azap vardır (Şûra: 26).

Kim sâlih bir amel işlerse kendi lehine işlemiş olur. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhine yapmış olur. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz (Câsiye: 15).

Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp sâlih amel işleyenler gibi kılacağımızı, hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar? (Câsiye: 21).

İnanıp sâlih ameller işleyenlere gelince, Rableri onları rahmetine sokacaktır. İşte bu apaçık başarıdır (Câsiye: 30).

Biz insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihâyet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: “Bana ve anne babama verdiği niğmetlere şükretmemi, senin razı olacağın sâlih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de sâlih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım” (Ahkâf: 15).

İnanıp sâlih ameller işleyenlerin ve Muhammed'e indirilene -ki o Rablerinden gelen haktır- inananların ise Allah günahlarını örtmüş ve hallerini düzeltmiştir (Muhammed: 2).

Şüphesiz Allah, inanıp sâlih ameller işleyenleri, içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır (Muhammed: 12).

Allah, içlerinden îman edip sâlih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir (Fetih: 29).

Kim Allah'a inanır ve sâlih amel işlerse, Allah onun kötülüklerini örter ve onu içinden ırmaklar akan, ebedi kalacakları cennetlere sokar (Tegâbün: 9).

Kim Allah'a inanır ve sâlih bir amel işlerse Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar (Talâk: 11).

Ancak îman edip de sâlih ameller işleyenler başka. Onlar için, bitmez tükenmez bir mükâfat vardır (İnşikâk: 25).

İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince; onlara içinden ırmaklar akan, cennetler vardır. İşte bu büyük başarıdır (Bürûc: 11).

Ancak, îman edip sâlih ameller işleyenler başka. Onlar için devamlı bir mükâfat vardır (Tîn: 6).

Şüphesiz, îman edip, sâlih ameller işleyenler var ya; işte onlar yaratıkların en hayırlısidirler (Beyyine: 7).

Ancak, îman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir) (Asr: 3).

Rabbinizden bir mağfirete; Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmış olup genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete koşuşun. İşte bu, Allah'ın lütfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sâhibidir (Hadîd: 21).

Biz sizi Allah rızâsı için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz (İnsan: 9).

Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz (İsrâ: 7).

Kim iyilikle (ilâhî huzura) gelirse, ona daha iyisi verilir. Ve onlar o gün korkudan emin kalırlar (Neml: 89).

(Mahşere) kötülükle gelen kimseler ise yüzükoyun cehenneme atılırlar. (Onlara) “Ancak yaptıklarınızın karşılığını görmektesiniz” (denir) (Neml: 90).

Kim bir iyilik getirirse ona bundan daha hayırlı karşılık vardır. Kim bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar cezâ görürler (Kasas: 84).

İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur (Fussilet: 34).

Kim iyi bir iş yaparsa, bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir (Fussilet: 46).

Yukarıdaki âyetlerde de sarîh bir şekilde görüldüğü gibi Kur'an amel-i sâlihi emir ve tavsiye etmiştir. Amel-i sâlih sâhiplerinin cennetle müjdelendiği bu âyetler, insanın iyi ve hayırlı işler yapması için birer teşviktir. Mü'min birinin, îmânını sâlih amellerle tezyîn etmesi gerekir. Çünkü âyetlerin çoğunda önce îman etmek vurgulanmış, hemen akabinde sâlih amel dile getirilmiştir. Başka bir ifâde ile îman etmek ve sâlih amel işlemek birlikte zikredilmiştir. Demek ki îman ve sâlih amel birbirinden ayrı düşünülmemelidir. İnsanın huyunu ve karakterini iyiliklerle donatmayı hedefleyen eğitim sistemleri ve öğretim programları bu hususta da Kur'an'dan beslenebilir.

5.2.14. Kumardan Uzak Durmak

İslâmın yasakladığı fiillerin temelinde “zarar” unsuru bulunmaktadır. Kişinin kendisine, âilesine, çevresine, toplumuna, hayvanlara, bitkilere ve dünyaya zarar verecek fiilleri İslâm dîninde peşînen yasaktır. Kumar da hem bireysel hem de toplumsal zararlara neden olan fiillerden olduğu için, Kur’an âyetleriyle yasaklanmıştır. Kumarda kaybeden kişi kendi ekonomisine, kazanan kişi de rakibinin ekonomisine zarar vereceğinden yasaklanmıştır. Bununla birlikte kumarda kaybetmenin verdiği ekonomik ve psikolojik yıkımla birlikte cinâyet vakalarının meydana geldiği bilinmektedir. Kur’an, insanları bu kötülüklerden alıkoyar. Bireysel ve toplumsal kötülüklerin önlenmesi, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın da amaçlarındandır. Bu amaca binâen programda değer eğitimi yapılmakta ise de kumardan uzak durmak bir değer olarak programda yer almamaktadır. Bu değer Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda aşağıdaki âyetlerden faydalanılarak işlenebilir:

Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları hâkimlere (idârecilere veya mahkeme hâkimlerine) vermeyin (Bakara: 188).

Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür (Bakara: 219).

Ey îman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz (Mâide: 90).

Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi? (Mâide: 91).

Karşılıklı rızâya dayanan ticâret olması hâli müstesnâ, mallarınızı, bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin (Nisâ: 29).

Kumar hakkında zikredilen yukarıdaki âyetler çok açıktır. Kumarın yasak oluş sebeplerinin de açıklandığı bu âyetler, toplumsal kötülüklerin önüne geçmek için değer olarak bireylere kazandırılmalıdır. Bu değerlerin kazanım sürecine Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da katkı sağlayabilir. Öğretim programı sâyesinde küçük yaştan itibaren kumardan uzak durmayı bir değer olarak öğrenen bireyin ileriki yaşantısında bu olumsuz fiili işleme ihtimâlinin düşük olduğu kabul edilmektedir.

5.2.15. Gıybet Etmemek / Dedikodu Yapmamak

Gıybet; bir insanın bedeninde, ahlâkında, sözünde, işinde, elbisesinde ve mekânında bulunan bir kusur veya eksiklik sebebiyle arkasından çekiştirilmesidir. Daha öz bir târifle gıybet, arkasından konuşulan kişinin üzüleceği cümleleri onun aleyhine sarfetmektir. Gıybet veya dedikodu, kat'i sûrette haramdır, yasaktır, men edilmiştir. Ancak günümüzde maalesef en rahat bir şekilde, düşünmeden ve çekinmeden icrâ edilen yasakların başında gıybet gelmektedir. Dindarı-dindar olmayanı, okumuşu-câhili, kadını-erkeği, çocuğu-yetişkini ile kimsenin gıybet konusunda dikkatli olmadığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu ahlâk zaafiyetini Kur'an sert bir şekilde yasaklamıştır. Bununla birlikte, böylesi bir çirkin davranışın önlenbilmesi için Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda gıybet etmemek bir değer olarak yer alabilir. Gıybetten uzak durmak bir değer olarak programa koyulduktan sonra, aşağıdaki Kur'an âyetlerinden faydalanılabilir:

Sadakalar husûsunda gönüllü bağışta bulunan mü'minlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya; işte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır (Tevbe: 79).

Ey îman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O hâlde Allah'tan korkun (Hucurât: 12).

Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay hâline! O ki, mal toplamış ve onu sayıp durmuştur (Hümeze: 1).

Yukarıdaki âyetlerden ilki, güçlerinin yettiğinden fazlasını bulamayanların gıybetini yapanları azapla tehdit etmektedir. Onların dünyadaki cezâsı da maskaralıktır. İkinci âyette ise net bir emirle insanların birbirlerini arkalarından çekiştirmeleri yasaklanmış, böyle yapanların tiksindirici bir iş olan ölü kardeşlerinin etlerini yemekle eş değer bir fiile imza attıklarını belirtmiştir. Son âyette ise gıybeti âdet edinmiş kişilerin acınası hâlleri konu edinerek, onların pozitif bir ilerleme olmaksızın yerlerinde saydıklarından bahsedilmiştir. Bu âyetlere inanıp hayâtına tatbîk eden bireylerin gıybette ısrarcı olmaları beklenen bir durum değildir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bu değer işlenirken ilgili âyetlerden faydalanılabilir.

5.2.16. İsrraftan Kaçınmak

İsraf, malı zâyi etmek, faydasız bir şekilde harcamak, ihtiyaçtan fazlasını tüketmek gibi kavramlara karşılık gelmektedir. Burada, istifâde edilebilecek bir eşyâyı hebâ ederek kullanılmaz hâle getirme durumu söz konusudur. Bununla birlikte israf sâdece eşyâ ile sınırlı değildir. Zaman israfı, sözün israfı, uykunun israfı, suyun, havanın, sağlığın israfı gibi israf çeşitleri de vardır. Burada söz konusu olan israf, aşırılığı, gereksizliği, haddinden fazlalığı ve boş yere tüketimi kapsamaktadır. Kur'an israfın her türlüşünden insanları men eder. Bununla birlikte israf, dünyamızın en büyük problemlerinden biri hâline gelmiştir. Nitekim israfa dikkat çekmek ve israfı önlemek amacıyla devletler ve sivil toplum kuruluşları çeşitli organizasyonlar düzenlemektedir. Bu çalışmalarını kıymetli bulmanın yanı sıra israf, ülkemiz eğitim sisteminin de bir parçası hâline getirilmelidir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak israfa yer verilmeli, nesiller israf bilinciyle yetiştirilmelidir. Bu süreçte aşağıdaki Kur'an âyetleri Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın işini kolaylaştırabilir:

Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir cezâ ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sâhibidir (Mâide: 38).

Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin, eğer onlarda akılcı bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye o malları israf ile ve tez elden yemeyin (Nisâ: 6).

Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez (En'âm: 141).

Ey Âdemoğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yiyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez (A'râf: 31).

Bir de akrabâya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma (İsrâ: 26).

Zîrâ böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür (İsrâ: 27).

Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun (İsrâ: 29).

(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar (Furkân: 67).

De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir (Zümer: 53).

Yukarıdaki âyetlerde ekseriyetle yeme-içme konusundaki israf üzerinde durulmuştur. Ancak son âyette “nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım” ifâdesi nefsin arzuladığı her türlü aşırılığı kapsadığından, israf kategorisinde değerlendirilebilecek tüm aşırılıkları da ihtivâ etmektedir. Bu neden israfın her türlü haramdır, sakıncalıdır. Sâdece yeme-içme israfı üzerinden bile gidilecek olsa, buradaki israfın boyutları korkunç bir seviyeye ulaşmıştır. Her yıl milyonlarca ton besin maddesi israf edilmekte, bunun ekonomik boyutu milyar dolarlarla ifâde edilmektedir. İsrâf edilen kaynakların dünya totalindeki toplam mâliyeti ise birçok ülkenin GSMH'sından yüksektir. Çağımızın en büyük problemlerinden biri olan israfı önlemenin yolu, iyi bir değer eğitiminden geçmektedir. İsrâf etmeme değeri nesillere kazandırılırken Kur'an'ın rehberliğinden faydalanılabilir.

5.2.17. Ticâret Ahlâkı

Ticâret, hayâtın en merkezinde olan insan faaliyetidir. Çünkü alım-satım veya alış-veriş, günlük hayâtın bir rutini hâline gelmiştir. Tüketici ihtiyâcını karşılamak için alırken, üretici de kazanç elde etmek için satmaktadır. Bu alım-satımın karşılıklı rızâ ve güven içinde olması önemlidir. Çünkü alıcı ödediğinden az veya kötü bir ürün satın almak istemezken, satıcı da verdiği maldan ötürü zarar etmeyi arzu etmez. Ancak bu basit ticâret mantığı veya ilkesi târih boyunca hep zaafa uğramıştır. Kur'an'ın indiği dönemde dahî malını satarken hîleye başvuran satıcıların varlığından Kur'an âyetleri vâsıtasıyla haberdâr olmaktayız. Kur'an, insanların ticârî faaliyetlerini tarafların zarar etmemeleri prensibi üzerine inşaa etmiştir. Buna göre ticârette ahlâk ve dürüstlük olmazsa olmazlardandır. Bu temel ticârî kâide formâl öğretim sürecinde bir değer olarak bireye kazandırılmalıdır. Öğretim hayâtını tamamladıktan sonra ticârete atılan birey sayısı azımsanmayacak ölçüde olduğundan, ticâret ahlâkı programda bir değer olarak işlenebilir. Bunun için öğretim

programlarına, bilhassa Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na, ticâret ahlâkı bir değer olarak koyulabilir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak ticâret ahlâkı işlenirken aşağıdaki Kur'an âyetlerinden fayda sağlanabilir:

Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları hâkimlere (idârecilere veya mahkeme hâkimlerine) vermeyin (Bakara: 188).

Fâiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların "Alım-satım tıpkı fâiz gibidir" demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helâl, fâizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de fâizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisindedir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar fâize dönerse, işte onlar cehennemlidir, orada devamlı kalırlar (Bakara: 275).

Ey îman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adâletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmamasın. Şâyet borçlu sefih veya akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adâletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın (olsun). Çağırıldıkları vakit şahitler gelmemezlik etmesin. Büyük veya küçük, vâdesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adâletli, şehâdet için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Ancak aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticâret olursa, bu durum farklıdır. Bu durumda onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. (Genellikle) alış-veriş yaptığınızda şâhit tutun. Ne yazan, ne de şâhit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız (zarar verirsiniz) şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir (Bakara: 282).

Rüşd çağına erişinceye kadar, yetimin malına, sâdece en iyi tutumla yaklaşın; ölçü ve tartıyı adâletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız dahî olsa adâletli olun, Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte Allah size, iyice düşünesiniz diye bunları emretti (En'âm: 152).

Ey îman edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticâret olması hâli müstesnâ, mallarınızı, bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir (Nisâ: 29).

Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka Tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir; artık ölçüyü, tartıyı tam yapın, insanların eşyâlarını eksik vermeyin” (A'râf: 85).

Onlar, ne ticâret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar (Nûr: 37).

Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Sizin için ondan başka Tanrı yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Zîrâ ben sizi hayır (ve bolluk) içinde görüyorum” (Hûd: 84).

Ve ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adâletle yapın; insanlara eşyâlarını eksik vermeyin; yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın (Hûd: 85).

Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de nefîcesi bakımından daha güzeldir (İsrâ: 35).

Ölçüyü tastamam yapın, eksik verenlerden olmayın (Şuarâ: 181).

Doğru terazi ile tartın (Şuarâ: 182).

Ölçüyü adâletle tutun ve eksik tartmayın (Rahman: 9).

Davud: “Andolsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçuların çoğu, birbirlerinin haklarına tecâvüz ederler. Yalnız îman edip de iyi işler yapanlar müstesnâ. Bunlar da ne kadar az” dedi (S'ad: 24).

İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun (Mutaffifîn: 1).

Ey îman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır (Cuma: 9).

Yukarıdaki âyetler, insanın ticâret hayâtının nasıl olması gerektiğini ifâde eden ve ticâret yaparken nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda fikir veren âyetlerdir. Bu âyetlere göre insanlar fâizden uzak duracak, birbirlerinin mallarını haksız yollarla yemeyecek ve tartıda -ticârette- hîleli yollara meyletmeyeceklerdir. Bu âyetler haksız kazancın önüne geçmede ve bireyde helâl-haram bilincini yerleştirmede önemli bir yere sâhiptir. Ticâret ahlâkının bir değer olarak edinim sürecinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, Kur'an'ın ilgili âyetlerinden yararlanabilir.

5.2.18. Alay Etmemek / Lâkap Takmamak

Alay etmek, her hangi bir kişiyle veya yaratılmış başka bir varlıkla eğlenmek, dalga geçmek, onu hafife almak, rencide etmek, onun kusur ve noksanlarını teşhir ederek insanlar arasında küçük düşürmek gibi kötü fiilleri işâret etmektedir. Lâkap takmak ise bir insana, onun hoşlanmayacağı bir sıfatla hitap etmektir. Her iki durumda da ciddiyetsizlik ve karşı tarafı mânen yaralama durumu söz konusudur. Bununla birlikte sâdece şahıs ve onun söz ve davranışları alay konusu değildir. Aynı zamanda soyut gerçeklikler üzerinden de alay etme durumu vâkî olabilir. Kur'an'da çok kez âyetlerle alay edildiğinden söz edilmiştir. Allah'la, uhrevî ve gâibden olan meselelerle ve insanların değer verdikleri soyut şeylerle alay etmek de alay etmenin boyutlarındandır. Kur'an, inananları her türlü alay etmeden men eder. İnsanlar arası ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için bir değer olarak alay etmemek ve lâkap takmamak, formâl öğretim sürecinde, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın içerisinde yer alabilir. Bu değeri bireylere kazandırırken Sosyal Bilgiler Öğretim Programı aşağıdaki Kur'an âyetlerinden fayda sağlayabilir:

Îman edenlerle karşılaştıkları zaman, “inandık” derler. Fakat şeytanlarıyla (münâfik dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, “şüphesiz biz sizinle berâberiz, biz ancak onlarla alay ediyoruz” derler (Bakara: 14).

Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır); azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir (Bakara: 15).

İnkâr edenlere dünya hayâtı süslü gösterildi. Onlar îman edenlerle alay etmektedirler. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar ise, kıyâmet günü bunların üstündedir. Allah dilediğine hesapsız rızık verir (Bakara: 212).

Oysa Allah size Kitapta: “Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz” diye hüküm indirmiştir. Şüphesiz Allah, münâfikların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır (Nisâ: 140).

Ey îman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dîninizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kâfirleri dost edinmeyin. Eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının (Mâide: 57).

Siz namaza çağırduğunuz vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar. Bu şüphesiz onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır (Mâide: 58).

Nitekim hak (Kur'an) kendilerine gelince onu yalanladılar. Fakat alay ettikleri şeyin haberleri kendilerine ilerde gelecektir (En'âm: 5).

Andolsun, senden önce de birçok peygamber alaya alınmıştı da onlarla alay edenleri, alay ettikleri şey kuşatıp mahvetmişti (En'âm: 10).

Onlara (istedikleri) bir âyet getirmediğin zaman (alay ederek) derler ki: “Onu (da) bir yerlerden derleyip toptasaydın ya”. De ki: “Ben ancak Rabbimden bana vahyedilene uymaktayım. Bu (Kur'an âyetleri) Rabbinizden gelen basiretlerdir (Gönül gözlerini aydınlatan nurlardır.) İman edecek bir topluluk için bir hidayet kaynağı ve bir rahmettir” (A'râf: 203).

Münâfiklar, kalplerinde olan şeyleri, yüzlerine karşı açıkça haber verecek bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden çekinirler. De ki: “Siz alay ede durun! Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır” (Tevbe: 64).

Şâyet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, “Biz sâdece lâfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk” derler. De ki: “Allah'la, onun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?” (Tevbe: 65).

Sadakalar husûsunda gönüllü bağıшта bulunan mü'minlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya; işte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır (Tevbe: 79).

Herhangi bir sûre indirildiğinde, içlerinden (alaylı bir şekilde): “Bu hanginizin îmanını artırdı?” diyenler olur. İman etmiş olanlara gelince, inen sûre onların îmanını artırmıştır. Onlar bunu birbirlerine müjdeliler (Tevbe: 124).

Andolsun, biz onlardan azabı belirli bir süreye kadar geciktirsek, o zaman da mutlaka “Onu ne alıkoyuyor?” derler. İyi bilin ki, azap onlara geleceği gün, kendilerinden bir daha uzaklaştırılmaz ve alay etmekte oldukları şey, kendilerini çepeçevre kuşatmış olur (Hûd: 8).

(Nûh) gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler her ne zaman yanına uğrasalar, onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: “Bizimle alay ediyorsanız, sizin bizimle alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz” (Hûd: 38).

Kral, “Onu bana getirin, onu özel olarak yanıma alayım” dedi. Onunla konuşunca dedi ki: “Şüphesiz bugün sen yanımızda yüksek makam sâhibi ve güvenilir bir kişisin” (Yûsuf: 54).

Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı da ben inkâr edenlere bir süre (mühlet) verdim, sonra da onları yakalayiverdim. Benim cezalandırmam nasılmış (Ra'd: 32).

Onlar kendilerine gelen her peygamberle alay ediyorlardı (Hicr: 11).

Şüphesiz biz, Allah ile berâber başka ilah edinen alaycılara karşı sana yeteriz. İlerde bilecekler (Hicr: 95).

Bu sebeple işledikleri kötülüklerin cezası onlara ulaştı ve alay ettikleri şey kendilerini kuşattı (Nahl: 34).

Diyecekler ki: “Peki bizi hayâta tekrar kim döndürecek?” De ki: “Sizi ilk defa yaratan”. Bunun üzerine başlarını sana (alaylı bir tarzda) sallayacaklar ve “Ne zamanmış o?” diyecekler. De ki: “Yakın olsa gerek” (İsrâ: 51).

Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. İnkâr edenler ise, hakkı batılla çürütmek için mücâdele ederler. Âyetlerimizi ve kendilerine yapılan uyarıları alaya alırlar (Kehf: 56).

İşte böyle. İnkâr etmeleri, âyetlerimi ve Peygamberlerimi alay konusu yapmaları yüzünden onların cezâsı cehennemdir (Kehf: 106).

Rab'lerinden kendilerine yeni bir öğüt (bir uyarı) gelmez ki, onlar mutlaka onu alaya alarak, kalpleri de gaflette olarak dinlemesinler. O zulmedenler gizlice şöyle konuştular: “Bu da ancak sizin gibi bir insan. Şimdi siz göz göre göre sihre mi kapılacaksınız?” (Enbiyâ: 2).

İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. “Bu mu ilahlarınızı diline dolayan?” derler. Hâlbuki kendileri Rahmân'ın kitabını inkâr ediyorlar (Enbiyâ: 36).

Andolsun, senden önce de birçok peygamberle alay edildi de içlerinden alay edenleri, o alaya aldıkları şey kuşatıverdi (Enbiyâ: 41).

Siz ise onlarla alay ediyordunuz. O kadar ki onlar size beni anmayı unutturdu. Onlara hep gülüyordunuz (Mü'minûn: 110).

Onlar (Allah'ın âyetlerini) yalanladılar, fakat alay edegeldikleri şeylerin haberleri başlarına gelecek (Şuarâ: 6).

Sonra, Allah'ın âyetlerini yalanladıkları ve onlarla alay etmekte oldukları için, kötülük işleyenin sonu daha da kötü oldu (Rûm: 10).

Yazık o kullara! Kendilerine bir peygamber gelmezdi ki, onunla alay ediyor olmasınlar (Yâsin: 30).

Hayır, sen (onların haline) şaşkın onlar ise alay ediyorlar (Sâffât: 12).

Bir mûcize gördükleri zaman onu alaya alıyorlar (Sâffât: 14).

Müşrikler (alay ederek) şöyle dediler: “Ey Rabbimiz! Hesap gününden önce payımızı hemen ver!” (Sâd: 16).

(Cehennemlik değillerdi de) biz onları alaya mı almış olduk, yoksa (buradalar da) gözlerimizden mi kaçtılar? (Sâd: 63).

(Dünyada) kazandıkları şeylerin kötülükleri karşılıklarına çıkmış, alay etmekte oldukları şey onları kuşatmıştır (Zümer: 48).

Farkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun ki, kişi: “Allah'ın yanında, işlediğim kusurlardan dolayı vay halime! Gerçekten ben alay edenlerden idim” demesin (Zümer: 55).

Peygamberleri onlara apaçık deliller getirince, sâhip oldukları bilgi ile şımardılar (ve onları alaya aldılar). Sonunda alaya almakta oldukları şey kendilerini sarıverdi (Mü'min: 83).

Kendilerine gelen her peygamberle mutlaka alay ediyorlardı (Zuhruf: 7).

Âyetlerimizden bir şey öğrenince onu alaya alır. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır (Câsiye: 9).

Yaptıklarının kötülükleri karşılına dikilmiş ve alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatmıştır (Câsiye: 33).

Bunun sebebi, Allah'ın âyetlerini alaya almanız ve dünya hayâtının sizi aldatmasıdır. Artık bugün ateşten çıkarılmazlar ve Allah'ın rızâsını kazandıracak amelleri işleme istekleri kabul edilmez (Câsiye: 35).

Andolsun, size vermediğimiz imkân ve iktidarı onlara vermiştik. Kendilerine kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri kendilerine bir yarar sağlamadı. Çünkü Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Alaya aldıkları şey onları kuşattı (Ahkâf: 26).

Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat senin yanından çıktıkları zaman (alay ederek), kendilerine bilgi verilmiş olanlara, “az önce ne söyledi?” derler. İşte bunlar, Allah'ın, kalplerini mühürlediği ve nefislerinin arzularına uyan kimselerdir (Muhammed: 16).

Ey îman edenler! Bir topluluk bir diğeri alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır (Hucurât: 11).

Onu (azabı) yakından gördükleri zaman inkâr edenlerin yüzleri kötüleşir ve onlara, “İşte bu, (alaylı bir biçimde) isteyip durduğunuz şeydir” denir (Mülk: 27).

Şimdi, inkâr edenlere ne oluyor ki, boyunlarını uzatarak (alay etmek için) sağdan soldan gruplar hâlinde sana doğru koşuyorlar? (Meâric: 36).

Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay haline (Hümeze: 1).

Alaycılık, ciddiyetsizliğin ve kendini bilmezliğin bir göstergesidir. İslâm ciddî bir din, Kur'an ciddî bir kitap ve Müslüman da ciddî bir kimsedir. Buradaki ciddiyetin asık suratlılıkla ve soğuklukla bir ilgisi olmayıp, lakaytlıktan uzaklığı ifâde etmektedir. Alayın hangi çeşidi olursa olsun hoş karşılanmamıştır. Yukarıdaki âyetleri bilen ve hayâtına tatbîk eden birinin alaycılıkla ve lâkap takma ile bir arada bulunması küçük bir ihtimâldir. İncanın sağladığı bu anlayış öğretim sürecinde desteklenir ve pekiştirilirse, alay etmemek ve lâkap takmamak bir değer olarak bireye kazandırılabilir.

5.2.19. İnfak Etmek

İnfak; malı, canı ve ilmi Allah yolunda harcamak demektir. Her servetin kendi nev'inden infakı vardır. İhtiyaç sâhiplerine aynî ve nakdî yardımda bulunmak malın infakı, Allah yolunda canımızla cehdetmek canın infakı, ilmimizle amel etmek ve bu ilmi başkalarına öğretmek de ilmin infakıdır. İnfakta Allah'ın rızâsından başka hiç bir amaç söz konusu değildir. Bununla birlikte infakta önemli bir nüans vardır. İnfak, sevilen ve vazgeçilmesi zor olan maldan veya eşyâdan yapılmalıdır. Kullanılmayan ve az sevilen bir malı veya eşyâyı ihtiyaç sâhibine herkes verebilir. Ancak gerçek mânâda îman edenler, malların ve eşyâların iyisinden, kalitelisinden ve sevileninden Allah rızâsı için vazgeçerler. İnfak kurumunun işletilmesi, toplumsal dayanışmanın sağlanması ve ekonomik bağımlılığın azaltılması bakımından hayâtî öneme sâhiptir. Kur'an infakı çokça kez tavsiye eder, emreder ve Müslümanları infaka teşvik eder. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın sağlanması öğretim süreci ile de yakından ilgilidir. Formâl öğretim programlarında bir değer olarak infak yer alsaydı, birey yardımlaşmanın, dayanışmanın, cömertliğin ve iyiliğin ne olduğunu öğrenecek ve bunu bir davranış biçimi hâline getirecektir. Bu nedenle infak bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alabilir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak infak işlenirken aşağıdaki Kur'an âyetlerinden faydalanılabilir:

Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar (Bakara: 3).

Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızâsını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve (özgürlükleri için) kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır (Bakara: 177).

Allah yolunda harcayın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Yaptığınızı güzel yapın; Allah güzel yapanları sever (Bakara: 195).

Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir (Bakara: 215).

Ey îman edenler! Kendisinde artık alış-veriş, dostluk ve kayırma bulunmayan gün (kıyâmet) gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın. Gerçekleri inkâr edenler elbette zâlimlerdir (Bakara: 254).

Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir, O her şeyi bilir (Bakara: 261).

Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size katından bir mağfîret ve bir lütf vaadeder. Allah her şeyi ihâta eden ve her şeyi bilendir (Bakara: 268).

Yaptığınız her harcamayı ve adadığınız her adağı muhakkak Allah bilir. Zâlimler için hiç yardımcı yoktur (Bakara: 270).

Onları doğru yola iletmek sana ait değildir. Lâkin Allah dilediğini doğru yola iletir. Hayır olarak harcadıklarınız kendi iyiliğiniz içindir. Yapacağınız hayırları ancak Allah'ın rızâsını kazanmak için yapmalısınız. Hayır olarak verdiğiniz ne varsa, karşılığı size tam olarak verilir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız (Bakara: 272).

Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık hayra sarfedenlerin mükâfatları Allah katındadır. Onlara korku yoktur, üzüntü de çekmezler (Bakara: 274).

Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça “iyi”ye eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir (Âl-i İmrân: 92).

O takvâ sâhipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever (Âl-i İmrân: 134).

Allah'a ve âhiret gününe îman edip de Allah'ın kendilerine verdiğinden (O'nun yolunda) harcasalardı ne olurdu sanki! Allah onların durumunu hakkıyla bilmektedir (Nisâ: 39).

Onlar namazlarını dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcayan kimselerdir (Enfâl: 3).

Onların harcamalarının kabul edilmesini engelleyen, onların Allah ve Resûlünü inkâr etmeleri, namaza ancak üşenerek gelmeleri ve istemeyerek harcamalarından başka bir şey değildir (Tevbe: 54).

İman eden kullarıma söyle: Namazlarını dosdoğru kılınlar, kendisinde ne alış-veriş, ne de dostluk bulunan bir gün gelmeden önce, kendilerine verdiğimiz rızıklardan (Allah için) gizli-açık harcasınlar (İbrâhîm:31).

Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi misâl verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Doğrusu hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu (bunu) bilmezler (Nahl: 75).

Onlar öyle kimseler ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer; başlarına gelene sabrederler, namaz kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden (Allah için) harcarlar (Hac: 35).

(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar (Furkân: 67).

İşte onlara, sabretmelerinden ötürü, mükâfatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızası için harcarlar (Kasas: 54).

Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibâdet ettikleri için), vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar (Secde: 16).

De ki: Rabbim, kullarından dilediğine bol rızık verir ve (dilediğinden de) kısar. Siz hayıra ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır (Sebe: 39).

Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarfedenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler (Fâtır: 29).

Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere cezâ vardır. İşte acıklı azap bunlardır (Şûrâ: 42).

Allah'a ve Resûlü'ne iman edin. Sizi, üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı şeylerden harcayın. Sizden iman edip de (Allah rızası için) harcayan kimselere büyük mükâfat vardır (Hadîd: 7).

Ne oluyor size ki, Allah yolunda harcamıyorsunuz? Hâlbuki göklerin ve yerin mîrası Allah'ındır. Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ve savaşıyanlar, daha

sonra harcıyıp savaşınlara eşit değildir. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşınlardan daha yüksektir (Hadîd: 10).

Herhangi birinize ölüm gelip de: “Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam” demesinden önce, size verdiğimiz rızıktan harcıyın (Münâfikûn: 10).

O hâlde gücünüz yettiğince Allah'a isyandan kaçının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğimize olarak harcıyın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir (Tegâbün: 16).

İmkânı geniş olan, nafakayı imkânlarına göre versin; rızkı daralmış bulunan da Allah'ın kendisine verdiği kadarından nafaka ödesin. Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır (Talâk: 7).

Dînî ve örfî kültürümüzde Allah yolunda harcamanın malı eksiltmeyeceği, bilâkis onu bereketlendirip artıracığı yönünde yerleşmiş bir inanç bulunmaktadır. Bu durumu Kur'an âyetleri de tasdik etmektedir. Allah için verilen malın “Allah'a borç vermek” olarak değerlendirildiği Kur'an âyetleri, o malın eksiltmeyeceğinin sigortası hükmündedir. Bununla birlikte vermenin insanda meydana getirdiği mânevî haz ve huzur duygusu, kişinin duygusal tatmin yaşamasına da olanak tanımaktadır. İnfak çok güçlü bir değerdir ve mutlak sûrette nesillerimize öğretilmelidir. Bunun için Sosyal Bilgiler Öğretim Programı yukarıdaki Kur'an âyetlerinden faydalanabilir.

5.2.20. Merhametli Olmak

Kur'an, Allah'ın merhametini anlatan âyetler bakımından oldukça zengin bir kitaptır. Hakîkaten de inancımıza göre Rabbimiz son derece merhametlidir. Allah'ın merhameti, yarattığının kodlarına da cüz'i miktarda işlenmiştir. Merhamet duygusu her insanın doğuştan sâhip olduğu bir duygu olmakla birlikte, insan onu zaman içerisinde ya geliştirir ya da tamamen yok eder. Allah, kullarının merhametli olmasını ister. Yeryüzünün daha yaşanılabilir bir yer olması için merhamet duygusu gelişmiş insan sayısını çoğaltmak gerekir. Çünkü acımasızlığın merhamete gâlip geldiği bir dünya, yaşanabilir olmaktan uzaktır. Merhamet, iyiliklerin temelindeki asıl sâiktir. Dolayısıyla insanın doğuştan getirdiği bu değer korunmalı ve geliştirilmelidir. Bu süreçte toplumun kutsalları ile öğretim programları birlikte

hareket edebilirler. Nitekim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na merhametin bir değer olarak konulması durumunda aşağıdaki âyetler pek âlâ işlevsel bir vazîfe îfâ edebilir:

O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şâyet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu hâlde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış (Âl-i İmrân: 159).

Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: “Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et” diyerek dua et (İsrâ: 24).

Muhammed Allah'ın elçisidir. Berâberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler (Fetih: 29).

Böylece, Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik (Kehf: 81).

Sonra bunların peşinden artarda peygamberlerimizi gönderdik. Onların arkasından da Meryem oğlu İsa'yı gönderdik, ona İncil'i verdik ve kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk (Hadîd: 27).

Sonra îman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine merhameti öğütleyenlerden olmaktır. İşte bunlar sağdakilerdir (Beled: 17).

Yukarıdaki âyetlerden de anlaşıldığı gibi merhametli olmak övülmüş ve müjdelenmiştir. Bu âyetlere göre Allah merhameti ve merhametli kullarını sevmektedir. Merhametli kullar demek, iyiliklere imza atan toplumlar demektir. Dolayısıyla toplumsal iyiliği artırıp kötülükleri azaltmanın yollarından biri de merhamet değerine sâhip insanlar yetiştirmektir. Yukarıdaki Kur'an âyetlerine inanıp onları hayâtına tatbîk eden biri, sâhip olduğu merhamet değerini muhafaza edip onu geliştirmenin yollarını arayacaktır. Bununla birlikte kişinin bu değeri edinmesi ve bir davranış biçimi hâline getirmesi formâl eğitim programlarının sürece dâhil olmasıyla geliştirilebilir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda merhamet bir değer olarak işlenebilir.

5.2.21. Riyâ ve Gösterişten Uzak Durmak

Riyâ ya da gösteriş, yapılan fiilde Allah'ın rızâsını bir kenara bırakıp mal, makam, sevgi, şöhret ve sempati kazanmak için çaba sarfetmektir. Riyânın lokomotifî “desinler” beklentisidir. Dînî literatürde ihlâs ve samîmiyetin zıddına tekâbül etmektedir. İhlâs ve samîmiyette temel sâik Allah'ın rızâsı iken, riyâ ve gösterişte asıl sâik insanların rızâsıdır. Kişinin Allah rızâsını gözetmeksizin, yalnızca imaj oluşturmak ve insanların beğenisini toplamak için yaptığı her türlü iş gösteriş kapsamına girmektedir. Gösteriş, samîmiyetsizliğin ve ikiyüzlülüğün bir netîcesi olarak ortaya çıkar. Karakteri zayıf insanlar başkalarının beğenisini toplamak, başkalarına şirin görünmek veya bir çıkar elde etmek maksadıyla riyâyâ tevessül edebilmektedirler. “Desinler” faktörü de gösterişin sebeplerinden biridir. Gösteriş sâhibi bireyler özgür değillerdir. Çünkü onlar, başkalarının kendileri hakkındaki düşünce ve yargılarının esiridirler. Gösteriş birçok şekilde ortaya çıkabilir. Âlim veya entelektüel desinler diye ilim tahsil etmek, yöneticiye yaranmak için yöneticinin hayat tarzına uygun davranışlar sergilemek, zengin desinler diye lüks yaşamak, gösteriş için hayır ve hasenâtta bulunmak gibi davranış biçimleri riyânın, münâfikliğin ve karakter zaafiyetinin göstergesidir. Hangi çeşit gösteriş söz konusu olursa olsun, Kur'an insanları bunların tamamından men eder. Bu sebeple Kur'an'da insanları gösterişten uzaklaştıracak birtakım âyetler vardır. Gösteriş, toplumumuzda da arzu edilmeyen bir davranış örneği olarak kabul edilmektedir. Bu kötü davranış biçiminden nesilleri uzak tutmak için bunun değer eğitime konu edilmesi gerekir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak yer almaması nedeniyle program; günümüzde “gösteriş budalası” olarak târif edilen, yediği yemekleri ve gittiği mekânları sosyal medya platformlarında paylaşan, pahalı eşyâ ve lüks meraklısı nesillerin türemesine şüphesiz ki katkı sağlamıştır. Bu nâhoş davranış biçimlerinin toplumda azaltılması için gösterişten uzak durmak bir değer olarak Sosyal Bigiler Öğretim Programı'nda yer almalıdır. Bu süreçte program aşağıdaki âyetlerden fayda sağlayabilir:

Ey îman edenler! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın (Bakara: 264).

Hayır olarak harcadıklarınız kendi iyiliğiniz içindir. Yapacağınız hayırları ancak Allah'ın rızâsını kazanmak için yapmalısınız (Bakara: 272).

Sanma ki ettiklerine sevinen, yapmadıkları ile övülmek isteyenler, evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır (Âl-i İmrân: 188).

Allah'a ve âhiret gününe inanmadıkları hâlde mallarını, insanlara gösteriş için sarfedenler de (âhirette azaba dûçâr olurlar). Şeytan bir kimseye arkadaş olursa, ne kötü bir arkadaşdır o (Nisâ: 38).

Allah'a ve âhiret gününe îman edip de Allah'ın kendilerine verdiğiinden (O'nun yolunda) harcasalardı ne olurdu sanki! Allah onların durumunu hakkında bilmektedir (Nisâ: 39).

Münâfıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar (Nisâ: 142).

Şımarıp böbürlenmek, insanlara gösteriş yapmak ve (halkı) Allah yolundan alıkoymak için yurtlarından çıkanlar (Mekke müşrikleri) gibi olmayın. Allah onların yaptıklarını kuşatıcıdır (Enfâl: 47).

Onlar gösteriş yapanlardır; hayra da mâni olurlar (Maûn: 6).

Yukarıdaki âyetler vâsıtasıyla Allah, gösteriş yapanları olumsuz bir üslupla anlatmış ve onlara çeşitli îkazlarda bulunmuştur. Gösteriş için yapılan iyi işlerin bir karşılığının olmadığı, yâni boşa gittiği de bu âyetler vâsıtasıyla ifâde edilmiştir. İnsanlar gösterişten uzak durmalı, samîmiyetlerini kaybetmeliler ve riyâkârlardan olmamalıdır. Bu da diğer değerler gibi mühim bir değerdir ve nesillere kazandırılmalıdır. Gösterişten uzak durmamak değerini öğrencilere kazandırırken Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, yukarıdaki âyetlerden faydalanabilir.

5.2.22. Sabretmek / Sabırlı Olmak

Sabır, insanın sıkıntı ve musîbetler karşısında isyân etmek yerine imtihan sürecinden geçtiği bilinciyle rabbine dayanmasıdır. İslâmî literatürde sabır üç çeşit olarak tanımlanmıştır. Bunların ilki belâ ve musîbet karşısında sabır, ikincisi ilim öğrenmede ve ibâdetin devamlılığı için sabır, üçüncüsü ise haramlar ve günahlar karşısında sabırdır. Belâ ve musîbetler karşısında insan sabretmese ya isyan edecek yâhut türlü aşırılıklara tevessül edecektir. Sabır, bu davranışların önündeki perdedir. İlim öğrenmek ve ibâdetinde sebat etmek de ciddî bir sabır gerektirir. Sabredemeyen insan ilim tahsilini de ibâdeti de terk edebilir. Son olarak sabrın belki de en zoru,

haram ve günahlara karşı sabırdır. Kazanç getirmesi muhtemel kumara ve hırsızlığa sabırdır, dünyevî zevklerin başında gelen zînâyâ sabırdır, akli örterek kişiye süreli keyif veren içkiye sabırdır, fâizli işe bulaşmamaya sabırdır ve sâire. Sabırlı olmak insan özelliklerindedir. Hayvanlar ve bitkiler için sabırdan söz edilemez. Kur'an'da sabredenler ve sabrı tavsiye edenler müjdelenmektedir. Bununla birlikte sabır, insânî bir meziyet olduğu için bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda işlenebilir. Sabırsız, istediği her şeyin ânında olmasını arzu eden, olmayınca da hırçınlaşan insan profilini azaltmanın yollarından biri de sabrın, bu öğretim programında bir değer olarak yer alması olabilir. Aşağıdaki Kur'an âyetleri, bu süreçte Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na fayda sağlayabilir:

Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz o, Allah'a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir (Bakara: 45).

Ey îman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki Allah sabredenlerle berâberdir (Bakara: 153).

Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele (Bakara: 155).

Asıl iyilik, Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere îman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir (Bakara: 177).

Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah sabredenlerle berâberdir (Bakara: 249).

Câlût ve askerleriyle savaşa tutuştuklarında: "Ey Rabbimiz! Yüreğimizi sabırla doldur; bize direnme gücü ver; kâfir kavme karşı bize yardım et" dediler (Bakara: 250).

(Bunlar): "Rabbimiz, biz îman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru" diyenler, sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir (Âl-i İmrân: 16).

Size bir iyilik dokunursa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse, ona sevinirler. Eğer siz sabırlı olur, Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız onların hîleleri size hiçbir zarar vermez (Âl-i İmrân: 120).

Yoksa siz, Allah, içinizden cihad edenleri (sınayıp) ayırt etmeden ve yine sabredenleri (sınayıp) ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? (Âl-i İmrân: 142).

Nice peygamberler var ki, kendileriyle berâber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever (Âl-i İmrân: 146).

Ey îman edenler! Sabredin; (düşman karşısında) sebat gösterin; hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya erişebilirsiniz (Âl-i İmrân: 200).

Allah'a ve Resûl'üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle berâberdir (Enfâl: 46).

Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle berâberdir (Enfâl: 66).

Onlar öyle kimseler ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer; başlarına gelene sabrederler, namaz kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden (Allah için) harcarlar (Hac: 35).

Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır (Ra'd: 22).

Andolsun, Musa'yı da, "kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın (geçmiş milletleri cezalandırdığı) günlerini hatırlat" diye âyetlerimizle gönderdik. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır (İbrâhîm: 5).

Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir (Nahl: 42).

Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır. Elbette sabredenlere, yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlarını vereceğiz (Nahl: 96).

Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir (Nahl: 110).

Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır (Nahl: 126).

Bir de üzerine, sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Yakup dedi ki: “Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır” (Yûsuf: 18).

Nefisleriniz sizi bir iş yapmağa sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır (Yûsuf: 83).

Musa: “İnşallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim” dedi (Kehf: 69).

(Allah) göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu hâlde, O'na ibâdet et ve O'na ibâdet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun? (Meryem: 65).

Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise: “Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur” dediler (Kasas: 80).

Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir (Ankebût: 59).

Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir (Lokman: 17).

Şüphesiz Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, nâmuslarını koruyan erkeklerle nâmuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan

kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır (Ahzâb: 35).

Onlar ise: “Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır” dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları ibret kıssâlarına çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik. Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır (Sebe': 19).

Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona: “Yavrurum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?” dedi. O da, “Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın” dedi (Sâffât: 102).

Şöyle dedik: “Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma.” Gerçekten biz Eyyüb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi (Sâd: 44).

Bizim adımıza de ki: “Ey îman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için (âhirette) bir iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü genişdir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir” (Zümer: 10).

Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak (hayırdan ve olgunluktan) büyük payı olanlar kavuşturulur (Fussilet: 35).

O, dilerse rüzgârı durdurur da onlar denizin üstünde durakalırlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır (Şûrâ: 33).

Andolsun, içinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz (Muhammed: 31).

O hâlde (Resûlüm), peygamberlerden azim sâhibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme, onlar vaadedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada sâdece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası helâk edilir mi hiç (Ahkâf: 35).

Sonra îman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine acımayı öğütleyenlerden olmaktır. İşte bunlar sağdakilerdir (Beled: 17).

Asra yemin ederim ki insan gerçekten zıyan içindedir. Bundan ancak îman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnâdır (Asr: 3).

Yukarıdaki âyetler sabrın ehemmiyetini net bir şekilde açıklamıştır. Sabretmek, Allah ile birlikteliğin anahtarlarından biridir. Çünkü yukarıdaki âyetlerde Allah'ın sabredenlerle birlikte olduğu vurgulanmıştır. Sabretmek Allah ile birliktelik ise, sabretmeyip âsi olmak da şeytan ile birlikteliktir. Kişi, kimin yanında olacağını kendisi tâyin edecektir. Sabreden insan öfkesinin kurbanı olmaz, günahlara ve o günahların getirdiği sıkıntılara bulaşmaz, hilmini kaybetmez, aklını örtmez ve sinirle kalkıp zararlar oturmaz. Bu sebeplerle sabır değerinin nesillere kazandırılması önemlidir. Bu süreçte Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, Kur'an âyetlerinin etki gücünden faydalanabilir.

5.2.23. Tecessüs Etmemek / Kusur Araştırmamak / Faydası Olmayan Merak

Tecessüs, câsus kelimesi ile aynı kökten gelip kusur araştırmak, gizli olan veya gizli olması gereken meselelerin iç yüzünü öğrenmeye çalışmak anlamlarına gelmektedir. Buradaki araştırmada iyi niyet bulunmayıp kişinin kusurlarını, hatalarını, ayıplarını ve gizliliklerini araştırmayı ifade eder. Başkalarının kusurlarını araştırmak ahlâkî olmadığı gibi, İslâmî veya Kur'ânî de değildir. Kur'an, inananları tecessüs etmekten men etmiştir. Bu davranış biçiminin gayr-i ahlâkî bir mâhiyette bulunduğu herkesçe mâlumdur. Formâl öğretim sürecinin ahlâklı bireyler yetiştirmek amacına hizmet etmesi münâsebetiyle tecessüs etmemenin bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alması gerekir. Aşağıdaki âyetler, tecessüs etmemeyi bir değer olarak nesillere kazandırırken Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın işini kolaylaştırabilir:

Birbirinizin kusurunu araştırmayın (Hucurât: 12).

Yemin edip duran, aşağılık, dâima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme (Kalem: 10).

İlk âyette kusuru araştırmamak direkt emirdir. Kur'an'da emredilen bir fiilin aksini yapmak yasaklanmıştır. Buna göre kusur araştırmak da yasaklar kategorisindedir. Diğer yasaklar gibi tecessüs de kişiyi felâkete sürükleyebilir. İkinci âyette ise kusur arayan kişi nüfuzlu biri olsa dahî ona boyun eğmemek emredilmiştir.

Ne kadar kudretli, zengin ve nüfuzlu olsa da bir kişi teccüs ediyorsa, ona boyun eğmemek Kur'ânî bir düsturdur. Zikredilen bu iki âyet inananları teccüstten men etmektedir. Başkalarının ayıp ve kusurlarını araştırmamak kıymetli bir değerdir ve nesillere kazandırılırken Kur'an'ın bu konudaki rehberliğinden faydalanılabilir.

5.2.24. Yetimler Konusunda Hassas Olmak

Yetim, İslâmî literatürde ve kültürümüze bülüğ çağına gelmeden babasını kaybetmiş çocuğa verilen isimdir. Küçük yaşta arkasız, desteksiz ve muhtaç kalan bu çocuklar inancımıza göre direkt Allah'ın muhâfazası altındadır. Kur'an, kul hakkına büyük bir önem atfetmekle birlikte yetim hakkını özel bir alanda kategorize etmiştir. Bu konuda birçok âyet nâzil olmuş, yetimlerin haklarının gözetilmesi insanlara emredilmiştir. Bâzı diyaloglarda Allah'ın, kullarından yetim hakkına riâyet konusunda söz aldığı bile vâkidir. Bununla Allah, yetimlerin haklarını diğer insanlara emânet etmiş ve insanları yetimlerden sorumlu tutmuştur. Toplumumuzda da yetimler, insanların özel bir ilgisini celbetmektedir. Bu konuda Anadolu insanının hassas olduğu söylenebilir. Ancak bu hassâsiyetin muhâfaza edilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekir. Bunun için Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na yetim hakları konusu bir değer olarak konulabilir. Aşağıdaki âyetler, yetim haklarını işlerken Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na fayda sağlayabilecek niteliktedir:

Vaktiyle biz, İsrailoğullarından, “Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabâya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz” diye söz almış ve “İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin” diye de emretmiştik. Sonunda azınız müstesnâ, yüz çevirerek dönüp gittiniz (Bakara: 83).

Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, âhret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızâsını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve (özgürlükleri için) kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir (Bakara: 177).

Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır” (Bakara: 215).

Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek (yüz üstü bırakmaktan) daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, (unutmayın ki) onlar sizin kardeşlerinizdir” (Bakara: 220).

Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınızmiş gibi) yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahdır (Nisâ: 2).

Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yâhut da sâhip olduğunuz (câriyeler) ile yetinin (Nisâ: 3).

Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin, eğer onlarda akılca bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye o malları israf ile ve tez elden yemeyin. Zengin olan (veli) iffetli olmaya çalışsın, yoksul olan da (ihtiyaç ve emeğine) uygun olarak yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şâhit bulundurun. Hesap sorucu olarak da Allah yeter (Nisâ: 6).

Yakınlar, yetimler ve yoksullar mîras taksiminde hazır bulunursa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin (Nisâ: 8).

Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir (Nisâ: 10).

Ana-babaya, akrabâya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, câriye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve dâima böbürlenip duran kimseyi sevmez (Nisâ: 36).

Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki, “onlara ait hükmü size Allah açıklıyor”. Kitap'ta, kendileri için yazılmışı (mîrası) vermeyip nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlar, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı âdil davranmanız hakkında size okunan âyetler (Allah'ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır). Hayırdan ne yaparsanız şüphesiz Allah onu bilmektedir (Nisâ: 127).

Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, ancak en güzel bir niyetle yaklaşın. Verdiğiniz sözü de yerine getirin (İsrâ: 34).

Duvara gelince, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunu da kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur (Kehf: 82).

Hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz, yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Haram helâl demeden mirası yiyorsunuz. Malı aşırı biçimde seviyorsunuz (Fecr: 17).

Fakat o, sarp yokuşu aşamadı. O sarp yokuş nedir bilir misin? Köle azat etmek veya açlık gününde yakını olan bir yetimi yâhut aç-açık bir yoksulu doyurmaktır (Beled: 14).

Öyleyse yetimi sakın ezme (Duhâ: 9).

Yukarıdaki âyetlere göre yetimleri koruyup kollamak, onların hakkını himâye etmek ve onları ezmek her mü'min kişinin üzerine farzdır. Günümüzde savaşlar sebebiyle onlarca çocuk yetim kalmakta ve hayat maratonunda hebâ olmaktadır. Öncelikle savaş yetimleri başta olmak üzere, babasız kalan çocukların himâyesi bireysel olarak sağlanmalı; bireylerin yetersiz kaldığı durumlarda da devletler yetimlerin himâyesini üstlenmelidir. İşte bu evrensel niteliklere sâhip Kur'ânî bir değerdir. Bununla birlikte bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yetimlerin haklarının işlenmesi, gelecek nesillerin bu konudaki hassâsiyetleri bakımından önem arz etmektedir.

5.2.25. Zînâdan Uzak Durmak

Zînâ, arada nikâh bağı olmaksızın erişkin bir kadınla erişkin bir erkeğin tam bir cinsel birleşme yaşaması olarak tanımlanabilir. Zînâ, toplumun temel müessesesi olan âile kurumunun itibârını zedeleyen ve âileyi hiçe sayan, âile hayatının kurulmasını ve devam etmesini engelleyen çirkin bir hâdisedir. Kur'an'da zikredilen büyük günahlardan biridir ve hem bu dünyada hem de âhirette cezâi müeyyidesi bulunmaktadır. Zînânın fiiliyata geçirilmesi şöyle dursun, ona yaklaşmak dahî yasaklanmıştır. Zînânın yasaklanmasındaki asıl hikmeti Allah bilmekle birlikte, insanlara görünen kısmıyla âile hayatını korumak ve arzuların evlilik yoluyla meşrû bir şekilde giderilmesini sağlamaktır. Bu ideal olandır, fitrata uygun olandır, insana

yakışandır. Çünkü insan dışındaki varlıklarda nikâh şartı aranmaz, onlar diledikleri gibi cinselliklerini yaşamakta özgürdürler. Âile müessesesinin sağlıklı bir şekilde tesis edilebilmesi için zînâdan uzak durmak bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer almalıdır. Günümüzde son derece rahat bir şekilde icrâ edilebilen bu çirkin davranıştan uzak durmak, ancak formâl eğitim kurumlarının ve öğretim programlarının nesillere küçük yaştan îtibâren bir değer olarak kazandırması ile mümkün olabilir. Bu süreçte Sosyal Bilgiler Öğretim Programı aşağıdaki âyetlerden fayda sağlayabilir:

Kadınlarınızdan fuhuş (zînâ) yapanlara karşı içinizden dört şâhit getirin. Eğer onlar şâhitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (Nisâ: 15).

Sizlerden fuhuş (zînâ) yapanların her ikisini de incitip kınayın. Eğer onlar tövbe edip ıslah olurlarsa onları incitip kınamaktan vazgeçin. Çünkü Allah tövbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir (Nisâ: 16).

(Savaş esiri olarak) sâhip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zînâ etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı. Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir (Nisâ: 24).

Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sâhip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (câriyelerinizden) alsın. Allah sizin îmanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zînâ etmemeleri ve gizli dost tutmamaları hâlinde sâhiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır. Bu (câriye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir (Nisâ: 25).

Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da,

mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zînâ etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse bütün işlediği boşa gider. Âhirette de o, ziyâna uğrayanlardandır (Mâide: 5).

De ki: “Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zînâ ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin. İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız” (En'âm: 151).

Zînâyâ yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur (İsrâ: 32).

Zînâ eden kadın ve zînâ eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dîni (nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun (Nûr: 2).

Zînâ eden erkek ancak, zînâ eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zînâ eden bir kadınla da ancak zînâ eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu mü'minlere haram kılınmıştır (Nûr: 3).

Nâmuslu kadınlara zînâ isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin (Nûr: 4).

Eşlerine zînâ isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dâir, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise, Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını ifâde etmesiyle yerine gelir (Nûr: 6).

İffetli ve (haklarında uydurulan kötülüklerden) habersiz mü'min kadınlara zînâ isnat edenler, gerçekten dünya ve âhirette lanetlenmişlerdir. İşlemiş oldukları günahtan dolayı dillerinin, ellerinin ve ayaklarının kendi aleyhlerine şahitlik edecekleri günde onlara çok büyük bir azap vardır (Nûr: 23).

Zînâyâ yaklaşmayın. Zîrâ o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur (İsrâ: 32).

Zînâ eden kadın ve zînâ eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dîninde (hükümlerini uygularken) onlara

acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir gurup da onlara uygulanan cezâyâ şahit olsun (Nûr: 2).

Yine onlar ki, Allah ile berâber (tuttukları) başka bir Tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zînâ etmezler. Bunları yapan, günahı(nın cezâsını) bulur (Furkân: 68).

Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zînâ etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftirâ uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir (Mümtehine: 12).

Yukarıdaki âyetlerde görüldüğü gibi zînâ kesin bir dille yasaklanmıştır. Bununla birlikte zînâyâ yaklaşılmaması, zînâ eden erkek ve kadının incitilip kınanması, birine zînâ suçu isnât edebilmek için aklı başında dört şahidin getirilmesi, zînâ eden erkek ve kadınların ancak zînâ eden başka bir erkek ve kadınla evlenebileceği ve iffetli kadınlara zînâ iftirâsı atanların her iki dünyada da bedbaht olacağı sonuçları bu âyetlerden çıkarılmaktadır. Zînânın sıradan bir meseleymiş gibi icrâ edildiği günümüzde bu âyetleri bilip hayâtına tatbîk eden birinin zînâyâ yaklaşması olanaklı değildir. Âile müessesine hâlel getirmemek için bu değer, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı vâsıtasıyla kat'î sûrette nesillere kazandırılmalıdır.

5.2.26. Zulmetmemek / Zâlim Olmamak

Zulüm; yapılması gerekeni gerektiği gibi yapmamak, ölçüsüz davranmak, adâleti gözetmemek, haddi aşmak ve zarar vermek gibi türlü olumsuz anlamları ihtivâ eder. Etimolojik anlam olarak ise zulüm, karanlık demektir. Karanlık olan, kirli olan, aydınlık, ferahlık ve nurlu olmayan her fiil zulümdür. Zulmün karşısında adâlet yer alır. Adâlette ise denklik, ölçülülük ve her şeyi yerli yerine koyarak olması gerektiği gibi oldurmak vardır. Zulüm iki türlüdür. Birincisi kişinin kendisine, nefesine zulmetmesi; ikincisi de kişinin kendi dışındaki varlıklara zulmetmesidir. Kişinin haramlarda ısrarcı olması, şirke düşmesi, nankörlük etmesi ve kendini helâl olan şeylerden geri tutması gibi fiiller kendine zulüm olarak gösterilebilir. Bununla birlikte kişinin diğer insanların hukûkunu çiğnemesi, hakkı gizlemesi, hayvanlara ve

bitkilere ölçüsüz davranması ve kendisi dışındaki varlıklara türlü zararlar vermesi de ikinci çeşit zulüm olarak değerlendirilebilir. Zulüm sâhibine zâlim, zulme uğrayana ise mazlum denir. Kur'an her türlü zulmü yasaklamıştır. Zulüm de zâlim de insanlar tarafından hiçbir sûrette tasvip edilmez, arzulanmaz. Bu nedenle zulmetmemek kıymetli bir değerdir. Ancak bu değerın Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer almamasının bir eksiklik olduğu düşünülmektedir. Zulme meyletmeyip adâleti ve hakîkati gözeten bireyler yetiştirebilmek için bunun bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alması gerekir. Bu süreçte aşağıdaki Kur'an âyetleri Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na fayda sunabilecek niteliktedir:

Derken, onların içindeki zâlimler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de haktan ayrılmaları sebebiyle o zâlimlere gökten bir azap indirdik (Bakara: 59).

Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. Allah o zâlimleri hakkıyla bilendir (Bakara: 95).

Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zâlimdir? (Bakara: 114).

Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle sınımış, onları tam olarak yerine getirince: “Ben seni insanlara önder yapacağım” demişti. “Soyumdan da (önderler yap, yâ Rabbi!)” dedi. Allah: “Ahdim zâlimlere ermez (onlar için söz vermem)” buyurdu (Bakara: 124).

Andolsun, sen kendilerine kitap verilenlere her türlü mûcizeyi getirsen de onlar yine senin kiblene uymazlar. Sen de onların kiblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kiblesine de uymazlar. Andolsun, eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, o takdirde sen de mutlaka zâlimlerden olursun (Bakara: 145).

Hiçbir zulüm ve baskı kalmayınca ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zâlimlere karşıdır (Bakara: 193).

Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa onlar zâlimlerin ta kendileridir (Bakara: 229).

Ey iman edenler! Hiçbir alış verişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zâlimlerin ta kendileridir (Bakara: 254).

İbrahim: “Rabbim hayat veren ve öldüren” demişti. O (Nemrut) da: “Hayat veren ve öldüren benim” demişti. İbrahim: “Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir” dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zâlim kimseleri hidâyete erdirmez (Bakara: 258).

İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, Allah onların mükâfatlarını tastamam verecektir. Allah zâlimleri sevmez (Âl-i İmrân: 57).

İman ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir? Allah zâlim toplumu doğru yola iletmez (Âl-i İmrân: 86).

Artık bundan sonra Allah'a karşı kim yalan uydurursa, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir (Âl-i İmrân: 94).

Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tövbelerini kabul edip onları affeder, ya da zâlim olduklarından dolayı onlara azap eder (Âl-i İmrân: 128).

Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zâlimleri sevmez (Âl-i İmrân: 140).

Hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koştuklarından dolayı; inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zâlimlerin kalacakları yer ne kötüdür (Âl-i İmrân: 151).

Rabbimiz! Sen kimi cehennem ateşine sokarsan onu rezil etmişsindir. Zâlimlerin hiç yardımcıları yoktur (Âl-i İmrân: 192).

İnkâr edip zulmedenleri Allah asla bağışlayacak değildir. Onları (başka) bir yola iletcek de değildir (Nisâ: 168).

Ancak orada ebedî kalmak üzere cehennem onları yoluna (iletecektir). Bu da Allah'a çok kolaydır (Nisâ: 169).

Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zâlimlerdir (Mâide: 45).

Ey inananlar! Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu doğruya iletmez (Mâide: 51).

Mesih şöyle demişti: “Ey İsrailoğulları! Yalnız, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin. Kim Allah'a ortak koşarsa artık Allah ona cenneti muhakkak haram kılmıştır. Onun barınağı da ateştir. Zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur” (Mâide: 72).

Yalan sözlerle Allah'a iftirâ edenden veya O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kimdir! Şüphe yok ki, zâlimler kurtuluşa ermezler (En'âm: 21).

Ey Muhammed! Biz çok iyi biliyoruz ki söyledikleri elbette seni incitiyor. Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar; fakat o zâlimler Allah'ın âyetlerini inadına inkâr ediyorlar (En'âm: 33).

De ki: “Ne dersiniz, Allah'ın azabı size beklenmedik bir anda veya açıktan açığa gelse, zâlimler toplumundan başkası mı helâk edilecek?” (En'âm: 47).

Rablerinin rızâsını isteyerek sabah akşam ona dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovasın. Eğer kovarsan zâlimlerden olursun (En'âm: 52).

De ki: “Sizin acele istediğiniz azap şâyet benim elimde olsaydı benimle sizin aranızda iş elbette bitirilmiş olurdu”. Allah zâlimleri daha iyi bilir (En'âm: 58).

Âyetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir, uzaklaş. Şâyet şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra (kalk), o zâlimler grubu ile berâber oturma (En'âm: 68).

Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, “bana vahyolundu” diyen ya da “Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim” diye laf eden kimseden daha zâlim kimdir? Zâlimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, “Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı doğru olmayı söylediğiniz ve onun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız” diyecekleri zaman hallerini bir görsen (En'âm: 93).

İşte böylece işledikleri günahlardan ötürü zâlimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine takarsınız (En'âm: 129).

De ki: “Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım! Yurdun (dünyanın) sonunun kimin lehine olduğunu yakında bileceksiniz. Gerçek şu ki, zâlimler iflah olmazlar” (En’âm: 135).

İnsanları bilgisizce saptırmak için Allah'a karşı yalan uyduran kimseden daha zâlim kimdir? Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez (En’âm: 144).

İşte size Rabbinizden açıkça bir delil, bir hidâyet ve bir rahmet geldi. Artık Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve (insanları) onlardan çeviren kimseden daha zâlim kimdir? İnsanları âyetlerimizden alıkoymaya kalkışanları, yapmakta oldukları engellemeden dolayı azabın en kötüsü ile cezalandıracağız (En’âm: 156).

Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zâlimlerden olursunuz (A'râf: 19).

Kim, Allah'a karşı yalan uyduran veya O'nun âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlimdir? (A'râf: 37).

Onlar için cehennem ateşinden döşek, üstlerinde de cehennem ateşinden örtüler var. İşte biz zâlimleri böyle cezalandırırız (A'râf: 41).

Gözleri cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman: “Ey Rabbimiz! Bizi zâlim toplumla berâber kılma” derler (A'râf: 47).

Musa'nın kavmi onun (Tur'a gitmesinin) ardından, ziynet eşyâlarından, böğürmesi olan bir buzağı heykeli (yaparak ilah) edindiler. Onun kendileriyle konuşmadığını ve onlara hiçbir yol göstermediğini görmediler mi? (Böyle iken) onu (ilah) edindiler de zâlim kimseler oldular (A'râf: 148).

Musa, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, “Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?” dedi. (Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) “Ey anamoğlu” dedi. “Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zâlimler topluluğu ile bir tutma” (A'râf: 150).

Ey îman edenler! Eğer küfrü îmana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zâlimlerin ta kendileridir (Tevbe: 23).

Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı. Allah zâlimleri hakkıyla bilendir (Tevbe: 47).

Binâsını Allah korkusu ve rızâsı üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir yarın kenarına kurup, onunla berâber kendisi de çöküp cehennem ateşine giden kimse mi? Allah zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez (Tevbe: 109).

Hayır, öyle değil. Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve kendilerine yorumu gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar. Kendilerinden öncekiler de (peygamberleri ve onlara indirilen kitapları) böyle yalanlamışlardı. Bak, o zâlimlerin sonu nasıl oldu (Yûnus: 39).

Onlar da şöyle dediler: “Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz, bizi zâlimler topluluğunun baskı ve şiddetine maruz bırakma” (Yûnus: 85).

Yine bana şöyle emredildi: “Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Sakın Allah'a ortak koşanlardan olma. Allah'ı bırakıp da sana ne fayda ve ne de zarar verebilecek olan şeylere yalvarma. Eğer böyle yaparsan, şüphesiz ki sen zâlimlerden olursun” (Yûnus: 105).

Kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim olabilir? Onlar (kıyâmet gününde) Rablerine arz edilecekler, şâhitler de: İşte bunlar Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir, diyecekler. Bilin ki, Allah'ın lâneti zâlimlerin üzerindedir (Hûd: 18).

“Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu” denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî'ye oturdu ve “zâlimler topluluğu Allah'ın rahmetinden uzak olsun” denildi (Hûd: 44).

(Azap) emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katında işaretlenmiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. Bunlar zâlimlerden uzak değildir (Hûd: 82).

İşte bu, (halkı helâk olmuş) memleketlerin haberlerindedir. Biz onu sana anlatıyoruz; onlardan (bugüne kadar izleri) kalan da vardır, biçilmiş ekin (gibi yok olan) da vardır (Hûd: 100).

Rabbin, haksızlık eden memleketleri (onların halkını) yakaladığında, onun yakalayışı işte böyle (şiddetlidir). Şüphesiz onun yakalaması pek elem vericidir, pek çetindir (Hûd: 102).

Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve “haydi gel!” dedi. O da: “(Hâşâ), Allah'a sığınırım! Zîrâ kocanız benim veliniğmetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zâlimler iflah olmaz” dedi (Yûsuf: 23).

Onlar da: “Cezası, su kabı kimin yükünde bulunursa o kimsenin kendisi(nin alıkonması) onun cezasıdır. Biz zâlimleri böyle cezalandırırız” dediler (Yûsuf: 75).

İnkâr edenler peygamberlerine, “andolsun, ya sizi yurdumuzdan çıkaracağız, ya da bizim dînimize dönersiniz” dediler. Rableri de onlara şöyle vahyetti: “Biz zâlimleri mutlaka yok edeceğiz” (İbrâhîm: 13).

İş bitirilince şeytan da diyecek ki: “Şüphesiz Allah size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sâdece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O hâlde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zâlimlere elem dolu bir azap vardır” (İbrâhîm: 22).

Allah, îman edenleri hem dünya hayâtında hem de âhirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zâlimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar (İbrâhîm: 27).

O, İsteddiğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın niğmetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zâlimdir, çok nankördür (İbrâhîm: 34).

Sakın, Allah'ı zâlimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Allah onları ancak, gözlerin dehşetle bakakalacağı bir güne erteliyor (İbrâhîm: 42).

İnsanları, kendilerine azabın geleceği gün ile uyar. Zira o gün zâlimler, “Ey Rabbimiz! Yakın bir süreye kadar bizi ertele de senin çağrına uyalım ve peygamberlerin izinden gidelim” diyecekler. Onlara şöyle denilecek: “Daha önce siz, sonunuzun gelmeyeceğine yemin etmemiş miydiniz?” (İbrâhîm: 44).

O zâlimler, azabı gördükleri zaman artık onlardan azap hafifletilmez ve kendilerine mühlet de verilmez (Nahl: 85).

Onlar seni dinlerlerken hangi maksatla dinlediklerini, kendi aralarında konuşurlarken de o zâlimlerin, “Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz” dediklerini çok iyi biliyoruz (İsrâ: 47).

Bizi, (Kureyş'in istediği) mucizeleri göndermekten, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olması alıyordu. (Nitekim) Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar bu yüzden zâlim oldular. Oysa biz mucizeleri sırf korkutmak için göndeririz (İsrâ: 59).

Biz Kur'an'dan, mü'minler için şifâ ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zâlimlerin ise Kur'an, ancak zararını artırır (İsrâ: 82).

Onlar, gökleri ve yeri yaratan Allah'ın kendileri gibilerini yaratmaya kadir olduğunu görmediler mi? Allah onlar için, hakkında hiçbir şüphe bulunmayan bir ecel belirlemiştir. Fakat zâlimler ancak inkârda diretiler (İsrâ: 99).

Kalkıp da: “Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başkasına asla ilâh demeyiz. Yoksa andolsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz. Şunlar, şu kavmimiz, ondan başka Tanrılar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getirselerdî ya! Artık kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlimdir?” dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik (Kehf: 14).

De ki: “Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen îman etsin, dileyen inkâr etsin”. Biz zâlimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaslanacak yerdir (Kehf: 29).

Hani biz meleklere: “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis'ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis'i ve neslini, kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin için birer düşmandırlar. Bu, zâlimler için ne kötü bir bedeldir (Kehf: 50).

Kim, kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da onlardan yüz çeviren ve elleriyle yaptığını unutandan daha zâlimdir? Şüphesiz biz, onu anlamamaları için, kalplerine perdeler gerdik, kulaklarına da ağırlıklar koyduk. Sen onları hidayete çağırırsan da artık ebediyen hidayet bulamazlar (Kehf: 57).

Bize geleceklere gün (gerçekleri) ne iyi işitip ne iyi görecekler! Ama zâlimler bugün apaçık bir sapıklık içindedirler (Meryem: 38).

Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarırız da zâlimleri orada diz üstü çökmüş hâlde bırakırız (Meryem: 72).

“Eyvah bizlere! Bizler gerçekten zâlim kimseler idik” dediler (Enbiyâ: 14).

İçlerinden her kim: “Allah'tan başka ben de şüphesiz bir ilâhım” derse böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte biz zâlimleri böyle cezalandırırız (Enbiyâ: 29).

Andolsun, onlara Rabbinin azabından hafif bir esinti dokunsa, muhakkak, “Eyvah bize! Gerçekten biz zâlim kimselerdik” diyeceklerdir (Enbiyâ: 46).

Gerçek vaad (kıyametin kopması) yaklaşır, bir de bakarsın inkâr edenlerin gözleri açılıp donakalmıştır. “Eyvah bizlere! Doğrusu biz bundan gafildik. Hatta biz zâlim kimselermişiz” derler (Enbiyâ: 97).

Zâlim oldukları hâlde, mühlet verdiğim, sonra da kendilerini azabımla yakaladığım nice memleket halkları vardır. Dönüş yalnız banadır (Hac: 48).

Allah şeytanın verdiği bu vesveseyi, kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri katı olanlara bir imtihan vesîlesi kılmak için böyle yapar. Hiç şüphesiz ki o zâlimler derin bir ayrılık içindedirler (Hac: 53).

Onlar, Allah'ı bırakıp, hakkında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, kendilerinin de hakkında hiçbir bilgilerinin bulunmadığı şeylere kulluk ederler. Zâlimlerin hiçbir yardımcısı yoktur (Hac: 71).

Sen ve berâberindeki kimseler gemiye bindiğiniz zaman: “Bizi zâlim kavmin elinden kurtaran Allah'a hamd olsun” de (Mü'minûn: 28).

Zâlimler topluluğu Allah'ın rahmetinden uzak olsun (Mü'minûn: 41).

De ki: “Ey Rabbim! Onlara yöneltilen tehditleri bana mutlaka göstereceksen, beni o zâlim milletin içinde bulundurma” (Mü'minûn: 93).

Kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe ve tereddüde mi düştüler? Yoksa Allah ve Resulünün kendilerine karşı zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, işte onlar asıl zâlimlerdir (Nûr: 50).

Zâlimler (inananlara): “Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz” dediler (Furkân: 8).

O gün zâlim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırıp şöyle diyecektir: “Ne olurdu ben de peygamberle berâber aynı yolu tutsaydım” (Furkân: 27).

Nûh kavmini de, Peygamberleri yalanladıkları vakit suda boğduk. Onları insanlara bir ibret yaptık ve zâlimlere elem dolu bir azap hazırladık (Furkân: 37).

Hani Rabbin Musa'ya: “Zâlimler topluluğuna, Firavun'un kavmine git! Başlarına geleceklerden hâlâ korkmuyorlar mı?” diye seslenmişti (Şuarâ: 10).

Kendileri de bunların hak olduklarını kesin olarak bildikleri hâlde sırf zâlimliklerinden ve büyüklük taslamalarından ötürü onları inkâr ettiler. Ama bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak!” (Neml: 14).

Musa korku içinde etrafı gözetleyerek şehirden çıktı ve “Ey Rabbim! Beni bu zâlim kavimden kurtar” dedi (Kasas: 21).

Nihâyet kızlardan biri utana utana yürüyerek ona gelip, “Bizim için koyunlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor” dedi. Musa onun (Şuayb'ın) yanına gelip başından geçenleri ona anlatınca Şuayb, “korkma o zâlim kavimden kurtuldun” dedi (Kasas: 25).

Musa: “Katından kimin hidayet getirdiğini ve bu yurdun (güzel) sonucunun kimin olacağını Rabbim daha iyi bilir. Doğrusu zâlimler kurtuluşa eremezler” dedi (Kasas: 37).

Biz de onu ve askerlerini yakaladık ve onları denize attık (Orada boğuldular). Zâlimlerin sonunun nasıl olduğuna bak (Kasas: 40).

Eğer (bu konuda) sana cevap veremezlerse bil ki onlar sâdece kendi nefislerinin arzularına uymaktadırlar. Kim, Allah'tan bir yol gösterme olmaksızın kendi nefsinin arzusuna uyandan daha sapıktır. Şüphesiz Allah zâlimler toplumunu doğruya iletmez (Kasas: 50).

Rabbin, ülkelerin merkezî yerlerine, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe memleketleri helâk edici değildir. Zaten biz, halkları zâlim olmadıkça memleketleri helâk etmeyiz (Kasas: 59).

Elçilerimiz (melekler) İbrahim'e müjdeyi getirdiklerinde: “Biz bu memleket halkını helâk edeceğiz, çünkü oranın ahalisi zâlim kimselerdir” dediler (Ankebût: 31).

Hayır, o, kendilerine ilim verilenlerin kalplerindeki apaçık âyetlerdir. Bizim âyetlerimizi ancak zâlimler inkâr eder (Ankebût: 49).

Allah'a karşı yalan uyduran yahut kendisine geldiğinde, gerçeği yalanlayandan daha zâlim kimdir? Cehennemde kâfirler için bir yer mi yok? (Ankebût: 68).

İşte Allah'ın yarattıkları! Haydi, Allah'ı bırakıp da taptıklarınızın yarattığını bana gösterin! Hayır, zâlimler açık bir sapıklık içindedirler (Lokmân: 11).

Kim, Rabbinin âyetleri kendisine hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zâlimdir? Şüphesiz ki biz suçlulardan intikam alıcıyız (Secde: 22).

Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zâlimdir, çok câhildir (Ahzâb: 72).

İnkâr edenler: “Biz bu Kur'an'a da ondan önceki kitaplara da asla inanmayız” dediler. Zâlimler Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman hallerini bir görsen! Birbirlerine laf çevirip dururlar (Sebe': 31).

Onlar cehennemde: “Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar ki dünyada iken işlemekte olduğumuzdan başka ameller, salih ameller işleyelim” diye bağışırlar. (Onlara şöyle denilir:) “Sizi, düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmişti. Öyle ise tadın azabı. Çünkü zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur” (Fâtır: 37).

De ki: “Allah'ı bırakıp da taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana, onlar yerden ne yaratmışlardır?” Yoksa onların göklerde bir ortaklıkları mı var? Yoksa kendilerine bir kitap verdik de, o kitaptan, açık bir delile mi sâhip bulunuyorlar? Hayır, zâlimler birbirlerine aldatmadan başka hiçbir şey vaat etmezler (Fâtır: 40).

Kıyamet günü kötü azaba karşı yüzüyle korunan kimse, (o gün) azaptan emin olan kimse gibi midir? Zâlimlere, “Kazandıklarınızı tadın” denir (Zümer: 24).

Kim, Allah'a karşı yalan uyduran ve kendisine geldiğinde, doğruyu (Kur'an'ı) yalanlayandan daha zâlimdir? Cehennemde kâfirler için kalacak bir yer mi yok (Zümer: 32).

Eğer yerde ne varsa hepsi ve onunla birlikte bir misli daha o zulmedenlerin olsaydı, kıyâmet gününde azabın fenalığından (kurtulmak için) elbette bunları fedâ ederlerdi. Hâlbuki (o gün) onlar için, Allah tarafından, hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır (Zümer: 47).

Yaklaşmakta olan gün konusunda onları uyar. O gün yürekler gam ve tasa ile dolu, (sanki) gırtlaklara dayanmıştır. Zâlimlerin ne sıcak bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaatchisi vardır (Mü'min: 18).

O gün zâlimlere, mâzeretleri fayda vermez. Lânet de onlarıdır, kötü yurt da onlarıdır (Mü'min: 52).

Allah dileyseydi onları (aynı dîne mensup) bir tek ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini rahmetine sokar. Zâlimlerin ise bir dost ve yardımcısı yoktur (Şûrâ: 8).

Yoksa Allah'ın izin vermediği bir dîni kendilerine tutulacak yol kılan ortakları mı var? Eğer (cezaların ertelenmesine dâir) kesin hükmü olmasaydı, derhâl aralarında hüküm verilirdi. Şüphesiz, zâlimler için elem dolu bir azap vardır (Şûrâ: 21).

Sen zâlimlerin yaptıkları şeyler tepelerine inerken bu yüzden korku ile titrediklerini göreceksin. İnanıp yararlı işler yapanlar da cennet bahçelerindedirler. Onlar için Rableri katında diledikleri her şey vardır (Şûrâ: 22).

Size verilen şey, yalnızca dünya hayâtının geçimliğidir. Allah'ın yanında bulunanlar ise daha iyi ve daha sürekli. Bu mükâfat îman edenler ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir (Şûrâ: 36).

Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zâlimleri sevmez (Şûrâ: 40).

Allah kimi saptırırsa, artık bundan sonra onun hiçbir dostu yoktur. Azabı gördüklerinde zâlimlerin, "Dünyaya dönmek için bir yol var mı?" dediklerini görürsün (Şûrâ: 44).

Ateşe sunulurken onların zilletten başlarını öne eğmiş, göz ucuyla gizli gizli baktıklarını görürsün. İnananlar da, “İşte asıl ziyâna uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve âilelerini ziyâna sokanlardır” diyecekler. İyi bilin ki zâlimler, sürekli bir azap içindedirler (Şûrâ: 45).

Çünkü onlar, Allah'a karşı sana asla bir fayda sağlayamazlar. Şüphesiz zâlimler birbirinin dostlarıdır. Allah ise kendisine karşı gelmekten sakınanların dostudur (Câsiye: 19).

Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez” (Ahkâf: 10).

İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir (Hucurât: 11).

Daha önce de Nuh'un kavmini helâk etmişti. Şüphesiz onlar daha zâlim ve daha azgın kimselerdi (Necm: 52).

Nihâyet ikisinin de (azdıranın da azanın da) âkıbeti, ebediyen ateşte kalmaları olmuştur. İşte zâlimlerin cezası budur (Haşr: 17).

Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaştan, sizi yurtlarınızdan çıkararak ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir (Mümtehine: 9).

Kim, İslâm'a davet olunduğu hâlde Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlimdir? Allah, zâlimler topluluğunu hidayete erdirmez (Saf: 7).

Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hali ne kötüdür! Allah, zâlimler topluluğunu hidayete erdirmez (Cuma: 5).

Ama onlar, daha evvel yaptıklarından dolayı asla ölümü istemezler. Allah zâlimleri hakkıyla bilir (Cuma: 7).

Allah, îman edenlere ise, Firavun'un karısını örnek gösterdi. Hani o: “Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun yaptığı işlerden korusun ve beni zâlimler topluluğundan kurtarsın” demişti (Tahrîm: 11).

Onlar, “Rabbimizi tesbih ederiz (yüceltiriz). Şüphesiz biz zâlim kimseler imişiz” dediler (Kalem: 29).

Onlar gerçekten birçoklarını sapturdular. (Rabbim!) Sen de bu zâlimlerin sâdece sapıklıklarını artır (Nûh: 24).

Rabbim! Beni, ana babamı, îman etmiş olarak evime girenleri, îman eden erkekleri ve îman eden kadınları bağışla. Zâlimlerin de ancak helâkini arttır (Nûh: 28).

O, dilediği kimseyi rahmetine sokar. Zâlimlere ise elem dolu bir azap hazırlamıştır (İnsân: 31).

De ki: “Hiç düşündünüz mü? Şâyet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şâhit de bunun benzerini görüp inandığı hâlde siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız)? Şüphesiz Allah, zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez” (Ahkâf: 10).

Yukarıdaki âyetler zulmü ve zâlimi tanımlamış, âkıbetlerinden haber vermiştir. Buna göre; sözü, kendilerine söylenenden başka bir şekle sokmak zulüm, bunu yapan zâlimdir. Mescitlerde Allah’ın adının anılmasını yasaklamak zulüm, bunu yapan zâlimdir. Zulme rızâ göstermek zulüm, bunu yapan zâlimdir. Boşanma hukûkuna riâyet etmemek zulüm, bunu yapan zâlimdir. Allah’ın âyetlerini inkâr etmek zulüm, bunu yapan zâlimdir. Allah’a karşı yalan uydurmak zulüm, bunu yapan zâlimdir. Allah’ın indirdiği ile hükmetmemek zulüm, bunu yapan zâlimdir. Zâlimler geçmişte işledikleri cürümler sebebiyle ölmeyi arzu etmezler, iflâh olmazlar ve âhirette de kaybederler. Çünkü Allah zâlimleri sevmemektedir. Bununla birlikte nefesine, insanlara ve diğer canlılara zulmeden zâlimlerin durumu da farklı değildir. Günümüzde yaşanan onca dram zâlimlerin güçlü olmasından ileri gelmektedir. Güçlü zâlimler milyonlarca insanı mazlum konumuna düşürmekte bir beis görmemektedir. Bunu değiştirmenin yolu, iyi bir değer eğitiminden geçmektedir. Bu değer eğitimi Kur’an’dan beslenebilir ve etki gücünü artırabilir.

5.2.27. İftirâ Atmamak

İftirâ, gerçekleşmeyen bir fiili gerçekleşmiş gibi, söylenmemiş bir cümleyi söylenmiş gibi göstermektir. Zikredilen fiilin ve sözün sâhibi hedeftedir ve ona zarar vermek iftirânın temel sâikidir. Bazen iftirâ eden kişi için olmasa bile, her zaman iftirâyâ uğrayan kişi için son derece tahrip edici bir durumdur. İftirâ, toplum içerisindeki sevgi ve saygıyı yok ederek, neficesi ölümlerle neticelenebilecek denli

tehlikeli olaylara sebebiyet verebilir. İftirânın her türlü haram olmakla birlikte hiç şüphe yok ki en ahlâksız ve en ağır, nâmus üzerine atılan iftirâdır. Kur'an iftirâ konusunda çok ciddî uyarılarda bulunarak inananları bu kötü fiilden men etmiştir. Sosyal hukuk düzeninde de iftirâ ciddî bir suç olarak kabul edilmektedir. Bu çirkin davranışın önlenmesi için iftirâ atmamak, bir değer olarak öğretim programları sayesinde gelecek kuşaklara kazandırılmalıdır. Bu süreçte Sosyal Bilgiler Öğretim Programı aşağıdaki âyetlerden yardım alarak iftirâ atmamayı bir değer olarak nesillere kazandırabilir:

Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahî ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftirâ ederek ve açık günaha girerek mi verdiğiniz geri alacaksınız? (Nisâ: 20).

Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah) ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftirâ etmiş olur (Nisâ: 48).

Kim bir hata işler veya bir günah kazanır da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, şüphesiz iftirâ etmiş, apaçık bir günah yüklenmiş olur (Nisâ: 112).

Bir de inkârlarından ve Meryem'e büyük bir iftirâ atmalarından ve "biz Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demelerinden dolayı kalplerini mühürledik (Nisâ: 156).

Bak kendilerine karşı nasıl yalan söylediler ve iftirâ edip durdukları şeyler (uydurma ilâhları) onları nasıl yüzüstü bırakıp kayboluverdi? (En'âm: 24).

İşte böylece biz her Peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar. Rabbin dileyseydi bunu yapamazlardı. O hâlde onları iftirâlarıyla baş başa bırak (En'âm: 112).

Bir de (asılsız iddialarda bulunarak) dediler ki: "Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. (Şunlar da) sırtları (binilmesi ve yük yüklemesi) haram edilmiş hayvanlardır". Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. (Bütün bunları) Allah'a iftirâ ederek yaparlar. Bu iftirâları sebebiyle Allah onları cezâlandıracaktır (En'âm: 138).

Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine verdiği rızkı -Allah'a iftirâ ederek- haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir. Gerçekten onlar sapmışlardır (En'âm: 140).

Buzağmayı ilâh edinenlere mutlaka Rablerinden bir gazab, dünya hayâtında ise bir zillet erişecektir. İşte biz iftirâcılarını böyle cezâlandırırız (A'râf: 152).

De ki: "Allah'ın size indirdiği; sizin de, bir kısmını helâl, bir kısmını haram kıldığı rızıklar hakkında ne dersiniz?" De ki: "Bunun için Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftirâ mı ediyorsunuz?" (Yûnus: 59).

Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. Hûd şöyle dedi: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Ondan başka sizin hiçbir ilahınız yoktur. Siz, sâdece iftirâ ediyorsunuz" (Hûd: 50).

Nâmuslu kadınlara zînâ isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şâhit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şâhitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar (Nûr: 4).

Bu iftirâyı işittiğiniz zaman, îman eden erkek ve kadınlar, kendileri hakkında iyi zan besleyip de, "bu apaçık bir iftirâdır" deselerdi ya (Nûr: 12).

Onlar (iftirâcılar) bu iddialarına dâir dört şahit getirserlerdi ya! Mademki şâhit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların ta kendileridir (Nûr: 13).

Eğer size dünya ve âhirette Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız bu iftirâdan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu! (Nûr: 14).

Hani o iftirâyı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağızınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş santyordunuz. Hâlbuki bu, Allah katında büyük bir günahdır (Nûr: 15).

Bu iftirâyı işittiğiniz vakit: "Böyle sözleri ağızımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu çok büyük bir iftirâdır" deseydiniz ya! (Nûr: 16).

Nâmuslu, kötülüklerden habersiz mü'min kadınlara zînâ isnadında bulunanlar, dünya ve âhirette lânetlenmişlerdir. Yapmış olduklarına, dilleri, elleri ve ayaklarının, aleyhlerinde şâhitlik edeceği gün onlar için çok büyük bir azap vardır (Nûr: 23).

Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu sonuncular, (iftirâcıların) söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır (Nûr: 26).

Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftirâ ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir (Ahzâb: 58).

Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zînâ etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftirâ uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir (Mümtehdine: 12).

Bu âyetler iftirânın boyutlarını ve neticesini haber vermekte ve iftirâ konusunda insanlara ciddî îkazlar yöneltmektedir. Bu âyetleri düstur edinen birinin; başka biriyle evlenmek için mevcut eşine iftirâ atması, kendi işlediği bir suç başkasının üstüne yıkması, iffetli kadınlara iffetsizlik isnât etmesi, Allah'ın helâl kıldığını haram ilân etmesi olanaksızdır. Çünkü iftirâ Allah katında büyük bir cürümdür. Bununla birlikte şirk de bir iftirâ çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her şirkte bir iftirâ, her iftirâda bir yalan bulunmaktadır. Bu fiillerin hiç biri arzu edilen fiiller değildir. İnsana yakışan, iftirâ olması muhtemel olan cümlelere karşı ihtiyatlı yaklaşmak, onları duymamak, onlar üzerine konuşmamak ve gerekirse iftirâ atılan mekânı terk etmektir. Bu güzel bir değerdir ve Kur'an'dan faydalanılarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın değer eğitimine konu edilebilir.

5.2.28. Fâizden Uzak Durmak

Fâiz, borçlanma veya ödünç alımların iâdesinde talep edilen ve alınan fazlalık olarak tanımlanabilir. Fâiz kelimesinin aslı Ribâ'dır. Çok eski târihlerden beri insanların fâizli işlemler yaptıkları bilinmektedir. Toplumun sosyal ve ekonomik yapısına ciddî zararlar veren bu uygulama, Kur'an'ın nâzil olmasıyla birlikte birden yasaklanmıştır. Çünkü fâiz, fakirleri daha da fakirleştirmekte, onları zenginlerin kölesi durumuna düşürmektedir. Bununla ilgili olarak Kur'an'da ve İslâmî kültürde yüzlerce uyarı, yasak ve uhrevî tehdit bulunmaktadır. Hakîkaten de fâiz, bireysel ve

toplumsal ekonomik çöküşün nedenleri arasında görülmektedir. Kur'an alışverişi ve borçlanmayı helâl, fâizi haram kılmıştır. İnsanların birbirlerine borç vermesi ve borçlunun borcunu ödeyememesi durumunda, alacaklının karz-ı hasen yapması tavsiye edilmektedir. Ancak bununla birlikte fâizle işlem yapanların, Allah'a ve Resulüne savaş ilân ettiği Kur'an'ın bir beyânıdır. Bu, çok ciddî bir îkazdır. Fâizin neden olduğu toplumsal zararlar üzerine onlarca kitap ve makâle bulunmaktadır. Bireysel ve toplumsal açıdan türlü problemlere neden olan fâiz, fâizden uzak durmak şeklinde bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda işlenebilir. Bu süreçte aşağıdaki Kur'an âyetlerinden faydalanılabilir:

Fâiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hâl onların "Alım-satım tıpkı fâiz gibidir" demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helâl, fâizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de fâizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisindedir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar fâize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar (Bakara: 275).

Allah fâizi tüketir, sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez (Bakara: 276).

Ey îman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut fâiz alacaklarınızı terk edin (Bakara: 278).

Şâyet yapmazsanız, Allah ve Resûlü tarafından (fâizcilere karşı) açılan savaştan haberiniz olsun. Eğer tevbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir; ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz (Bakara: 279).

Ey îman edenler! Kat kat arttırılmış olarak fâiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz (Âl-i İmrân: 130).

Ey îman edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticâret olması hâli müstesnâ, mallarınızı, bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir (Nisâ: 29).

Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de çok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri, menedildikleri hâlde fâizi almaları ve haksız (yollar) ile insanların mallarını yemeleri yüzünden kendilerine helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık (Nisâ: 160).

İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir fâiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızâsını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekâtı veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır (Rûm: 39).

Yukarıdaki âyetler fâizi kesin ve net bir dille yasaklamıştır. Bu âyetlere îman eden bir mü'min; fâizin malı artırmadığını, fâiz alacağı varsa bunları terk etmesi gerektiğini, fâizli malın bereketinin olmayacağını, fâiz yiyenlerin mezarlarından şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkacağını, fâize bulaşanların Allah ve Resulüne karşı savaş îlan etmiş sayılacağını ve Allah'ın fâizcilere çetin bir azap hazırladığını bilir. Çünkü fâiz, başkasının malını haksız yere yemek demektir. Fâizden gelir elde etmese bile kişinin fâizle borçlanması, fâizcileri ve fâiz sistemini besleyeceği için bu da yasaklanmıştır. Toplumun sosyal ve ekonomik yapısını muhâfaza edebilmek için fâize bulaşmayan nesiller yetiştirilmelidir. Bu, fâizden uzak durmanın bir değer olarak örgün öğretim programlarında yer almasıyla mümkün olabilir.

5.2.29. Yiyecek ve İçeceklerde Helâl / Haram Dengesini Gözetmek

Haram kavramı, Müslüman toplumların ve Anadolu insanının husûsiyetle üzerinde durduğu bir kavramdır. Bu kavrama karşı olan mesâfemiz kazancın helâl olması, boğazdan haram lokma geçirmemek, haram olan bir yiyeceği yememek ve haram kazançtan rahatsızlık duymak şeklinde davranışlarımıza da yansımıştır. Haram olan yiyecek ve içecekler Kur'an'da net bir biçimde ifâde edilmiş ve inananların bunlardan uzak durması istenmiştir. Kur'ânî her yasağın bir hikmeti bulunmakla birlikte haram olan yiyecek ve içeceklere bakıldığında, onların necis ve sağlığa zararlı oldukları görülmektedir. Helâl ise Allah'ın yarattıklarının tasarrufuna müsaade ettiği her türlü fiil için kullanılan tâbirdir. Helâl olan, aynı zamanda temiz olandır. Davranışların helâllîği-haramlığı dışında, yiyecek-içeceklerin helâl ve haramlığı önemli bir konudur. Allah kullarına helâl rızıkla beslenmelerini emretmektedir. Helâl rızık konusu İslâmî kültürde ve millî kültürümüzde köklü bir yer edinmiştir. “Eve helâl lokma götürmek” veya “eve haram sokmamak” tâbirleri Anadolu insanı tarafından benimsenmiş ve çoğunluk tarafından uygulamaya da konmuştur. Et aldığımız kasabın hayvanları İslâmî usullere göre kesmiş olmasına dikkat etmek, domuz ürünlerinin karıştığı veya karışma ihtimâli bulunan ürünlerden uzak durmak, alkol satışı yapan müesseselerden alışveriş yapmamak, kullanılan

kozmetik ürünlerde alkolün kullanılmamış olmasına dikkat etmek gibi davranış biçimleri, hep bu hassâsiyetin günlük hayatta tezâhür etmesinin göstergesidir. Ancak günümüzde, her alanda olduğu gibi yeme-içme fiillerinde helâl/haram hassâsiyetlerimiz de esnemiş ve yer yer de kaybolma noktasına gelmiştir. Bu hassâsiyetin nesillerimize tekrar kazandırılması gerekir. Bu nedenle yiyecek ve içeceklerde helâl/haram dengesini gözetmek bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda da işlenmelidir. Bu sâyede nesillerin böylesi hassas bir konuda daha duyarlı olmaları sağlanabilir. Aşağıdaki âyetler bu değerın işlenmesinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na fayda sağlayabilir:

“Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin” dedik. Onlar (verdiğimiz niğmetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler fakat kendilerine zulmediyorlardı (Bakara: 57).

Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yiyin, şeytanın peşine düşmeyin; zîrâ şeytan sizin açık bir düşmanınızdır (Bakara: 168).

Ey îman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin, eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin (Bakara: 172).

Allah size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur (Bakara: 173).

Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: “Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür” (Bakara: 219).

Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin (Nisâ: 2).

Ey îman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamak üzere (aşağıda) size okunacaklar dışında kalan hayvanlar, sizin için helâl kılındı. Allah dilediğine hükmeder (Mâide: 1).

Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestikleriniz

müstesnâ- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkmaktır (Mâide: 3).

Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: “Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken üzerine Allah'ın adını anın (Mâide: 4).

Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir (Mâide: 5).

Onlardan çoğunun günahı, düşmanlıkta, haram yemede birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yapmakta oldukları şey ne kötüdür (Mâide: 62).

Bunları, din adamları ve bilginler günah söz söylemekten ve haram yemekten sakındırsalardı ya! Yapmakta oldukları şey ne kötüdür (Mâide: 63).

Ey îman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez (Mâide: 87).

Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin ve kendisine îman etmiş olduğunuz Allah'tan korkun (Mâide: 88).

Ey îman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz (Mâide: 90).

Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi? (Mâide: 91).

İman eden ve iyi işler yapanlara, hakkıyla sakınıp îman ettikleri ve iyi işler yaptıkları, sonra yine hakkıyla sakınıp îman ettikleri, sonra da hakkıyla sakınıp yaptıklarını, ellerinden geldiğince güzel yaptıkları takdirde (haram kılınmadan önce) tattıklarından dolayı günah yoktur (Mâide: 93).

Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahıdır (En'âm: 121).

Onlar saçma düşüncelerine göre dediler ki: “Bu (Tanrılar için ayrılan) hayvanlarla ekinler haramdır. Bunları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da binilmesi yasaklanmış hayvanlardır”. Birtakım hayvanlar da vardır ki, (Allah

böyle emrediyor diye) O'na iftirâ ederek üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. Yapmakta oldukları iftirâları yüzünden Allah onları cezâlandıracaktır (En'âm: 138).

De ki: “Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yâhut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum”. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere kim (bunlardan) yemek zorunda kalırsa bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir (En'âm: 145).

Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin. Allah'a karşı gelmekten sakının (Enfâl: 69).

Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır (Nahl: 67).

Artık Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin. Eğer yalnız ona ibâdet ediyorsanız, Allah'ın niğmetine şükredin (Nahl: 114).

(Allah) size, sâdece ölü hayvanı kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı. Ancak kim mecbur kalırsa (başkalarının haklarına) saldırmaksızın, sınırı da aşmadan (bunlardan yiyebilir) (Nahl: 115).

Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar (A'râf: 157).

“Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi ve temiz olanlarından yiyin” (dedik). Onlar bize zulmetmediler, fakat kendi nefislerine zulmediyorlardı (A'râf: 160).

(Haram olduğu) size okunanların dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. O hâlde, pislikten, putlardan sakının; yalan sözden sakının (Hac: 30).

Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helâl olanlarından yiyin. Bu konuda aşırı da gitmeyin, yoksa üzerinize gazabım iner (Tâhâ: 81).

Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyiniz ve iyi ameller işleyiniz. Doğrusu ben, sizin yaptığınız şeyleri tamamen bilirim (Mü'minûn: 51).

Yukarıdaki âyetler helâl ve haram olan yiyecek ve içeceklerin haritasını çıkarmıştır. Bugün akli başında olan hiç kimse içkinin akli ve bedeni saran zararlarını, leşin yenmemesi ve kanın içilmemesi gereken besinler olduğunu inkâr

edemez. Burada zikredilen besinler önce kişinin kendisine, sonra genleri vâsıtasıyla âilesine ve sonra da çevresine zarar verecek nitelikte besinlerdir. Özellikle içki gibi sarhoşluk vererek akılı örten her türlü içecek, toplumdaki cinâyetlerin, tecâvüzlerin ve türlü aşırılıkların arkasındaki sâiklerdendir. İçki tüketen birinin öncelikle sağlık açısından kendisine, sonra da sarhoşluğun verdiği geçici akıl tutulması sebebiyle çevresine zararı dokunur. Ayrıca içkinin sebep olduğu kötülüklerin sayılamayacak kadar çok olduğunu göstermesi bakımından, dilimize ve kültürümüze “içki bütün kötülüklerin anasıdır” deyiminin yerleşmiş olması da önemlidir. Kur’an insanı bu hâlden men eder. Bununla birlikte yukarıdaki âyetlere inanıp bunları hayâtına tatbîk eden biri kaçınılmaz olarak rızıkların helâl olanını arayacak, haram yiyecek ve içeceklerle el uzatmayacak, kazancına haram karıştırıp o kazançla elde edeceği rızkı kirletmeyecektir. Bu kıymetli değer, formâl öğretim kurumlarında, öğretim programlarındaki değer eğitimi sâyesinde nesillerimize kazandırılmalıdır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, bu değeri işleyebilir ve ilgili âyetlerin etki gücünden fayda sağlayabilir.

5.2.30. Hırsızlık Yapmamak

Hırsızlık, şahsın kendisine âit olmayan bir eşyâyı, fikri, cümleyi izinsiz olarak almak, kullanmak ve ondan faydalanmaktır. Ödünç almak, izinli almak, borçlanarak almak ve hibe etmekten farklı olarak hırsızlıkta karşı tarafın rızâsı bulunmaz. Bu ahlâkî bir suç olmakla birlikte cezâî müeyyideyi gerekli kılar. Mülkiyet hakkı mülk sâhibine mahsus olduğundan, o mülk üzerinde kendisinden başkası tasarrufta bulunamaz. Kur’an hırsızlığı kesin bir dille yasaklar ve inananlara hırsızlık yapmamalarını emreder. Toplumsal bir problem ve anayasal bir suç olan hırsızlığın, ondan uzak durmak şeklinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bir değer olarak yer alması gerekir. Hırsızlık yapmamak değeri programda işleniren aşağıdaki Kur’an âyetlerinden faydalanılabilir:

Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları hâkimlere (idârecilere veya mahkeme hâkimlerine) vermeyin (Bakara: 188).

Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır (Nisâ: 2).

Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurmasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir (Nisâ: 10).

Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde fâiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık (Nisâ: 160).

Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir cezâ ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sâhibidir (Mâide: 38).

Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zînâ etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftirâ uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile (Mümtehine: 12).

Yukarıdaki âyetler hırsızlık konusunda ciddî tehditlerde bulunmuştur. Bunlardan biri başkasının mallarını haksız yollarla yiyenlerin cehennem azâbına çarptırılacağı, diğeri ise dünyada iken hırsızlık yapanların ellerinin kesileceğidir. Bu cezâların muhakkak ki caydırıcılığı yüksektir. Akıl başında bulunan hiç kimse bu cezâlara çarptırılmayı arzu etmez. Kur'an'ın tüm cezâ ve ödülleri, bireylere ve topluma kıymetleri değerler kazandırabilmek içindir. Hırsızlık konusundaki Kur'anî ifâdeler, cezâlar ve tehditler de insanları hırsızlıktan men etmek için kullanılmış ifâdelerdir. Bu ifâdeler, bireyi hırsızlıktan uzak tutmak için yeterince caydırıcı bir niteliğe sâhiptirler. Dolayısıyla hırsızlıktan uzak durmak bir değer olarak öğretim programlarında işlenirken, Kur'an'ın hırsızlık konusundaki bu caydırıcı etkiye sâhip ifâdelerinden faydalanılabilir.

5.2.31. Akletmek / Düşünmek / Tefekkür Etmek / Akıl Yürütmek

Akıl, insanın anlama, olayları ve bilgileri mukâyese etme, olayları ve bilgileri muhâkeme etme, ölçüp tartma, bir yargıya varma ve karar verme mekanizmasıdır. İnsanı diğerk canlılardan ayıran en önemli niğmet olması münâsebetiyle akıl, hayâtın merkezinde yer alır. İnsan aklıyla yaşar ve akıl sâhibi olduğu için davranışlarından mükelleftir. Allah'ın insana bahşettiği en büyük niğmet olan aklın işlevsel bir şekilde

kullanılması gerekir. İnsanoğlu yapmış olduğu bütün îcatları, bütün yiyecek içecekleri, eşyâyı üretmeyi ve kullanmayı, bütün teknolojik ilerlemeleri, bütün savaşları ve her türlü bilgiyi üreterek bilimsel sistemi oluşturmayı akıl sâyesinde gerçekleştirmiştir. Akıl sâyesinde Allah'ı bulmuş, akıl sâyesinde gerçekle yanlış ayırt edebilmiştir. Akıl olmazsa hayâta dâir farkındalık olmayacağından, yaşamanın bir anlamı da olmayacaktır. Kur'an akli işlevsel kullanmayı emreder, işleyen akli över. Tefekkür de derinlemesine düşünmek, fikretmek, akıl yürütmek gibi anlamlara gelmektedir. İslâm dîni tefekkürü bir ibâdet olarak saymış ve ona ciddî bir değer atfetmiştir. Tefekkürde ibretle bakma, düşünülenin hikmetini bulmaya çalışma, düşünülenen Allah'a ve hakîkate ulaşma gibi çabalar söz konusudur. İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biri de tefekkürdür. Maddenin ve mânânın kavranabilmesi için tefekkür şarttır. Bu sebeple yaratılmışları, olayları, olguları, evreni ve insanın ortaya koyduklarını anlayabilmek için tefekkür eden nesiller yetiştirmek gerekir. Kur'an, içerisinde akletmeyi ve tefekkürü ön plana çıkaran onlarca âyet barındırır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da düşünen, sorgulayan ve aklını kullanan bireyler yetiştirme arzusundadır ancak akletmek bir değer olarak programda yer almamaktadır. Aklını işlevsel bir şekilde kullanmak kıymetli bir değerdir ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda değer olarak yer alabilir. Bunun bir değer olarak işleniş sürecinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı aşağıdaki Kur'an âyetlerinden fayda sağlayabilir:

Sizler Kitab'ı okuduğunuz hâlde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutmuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz? (Bakara: 44).

“Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun” dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size âyetlerini (Peygamberine verdiği mucizelerini) gösterir (Bakara: 73).

Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü hâldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok deliller vardır (Bakara: 164).

Onlara (müşriklere): “Allah'ın indirdiğine uyun” denildiği zaman onlar, “Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız” dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiysele? (Bakara: 170).

(Hidâyet çağrısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sâdece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler (Bakara: 171).

Sana iyilik yolunda ne harcaacaklarını sorarlar. “İhtiyaç fazlasını” de. Allah size âyetleri böyle açıklar ki düşünesiniz (Bakara: 219).

Allah size işte böylece âyetlerini açıklar ki düşünüp hakîkati anlayasınız (Bakara: 242).

Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasından sular akan ve kendisi için orada her çeşit meyveden (bir miktar) bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! (Elbette bunu kimse arzu etmez.) İşte düşünüp anlayasınız diye Allah size âyetleri açıklar (Bakara: 266).

Ey ehl-i kitap! İbrahim hakkında niçin çekişirsiniz? Hâlbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz? (Âl-i İmrân: 65).

Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler): “Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru” (Âl-i İmrân: 191).

Namaza çağırdığınız zaman onu alay ve eğlence konusu yaparlar. Bu davranış, onların düşünemeyen bir toplum olmalarındandır (Mâide: 58).

Dünya hayâtı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttakî olanlar için âhiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz? (En'âm: 32).

De ki: “Kör ile gören hiç bir olur mu, hiç düşünmez misiniz?” (En'âm: 50).

De ki: “Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin -sizin de onların da rızkını biz veririz-; kötülüklerin açığına da gizlisine

de yaklaşmayın ve Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah'ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız” (En'âm: 151).

Âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız ermiyor mu? (A'râf: 169).

Dileseydik elbette onu bu âyetler sâyesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer. Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler (A'râf: 176).

Şüphesiz Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir (Enfâl: 22).

De ki: Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım, Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz? (Yûnus: 16).

Dünya hayâtının durumu, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, insanların ve hayvanların yiyeceklerinden olan yeryüzü bitkileri o su sâyesinde gürleşip birbirine girer. Nihâyet yeryüzü ziynetini takınıp, (rengârenk) süslendiği ve sâhipleri de onun üzerinde kudret sâhibi olduklarını sandıkları bir sırada, bir gece veya gündüz ona emrimiz (âfetimiz) gelir de onu sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden koparılarak biçilmiş bir hale getiririz. İşte iyi düşünecek kavimler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz (Yûnus: 24).

Allah'ın izni olmadan hiç kimse inanamaz. O, akıllarını kullanmayanları murdar (inkârcı) kılar (Yûnus: 100).

Ey kavmim! Ben, ona (peygamberliğe) karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, beni yaratandan başkasına ait değildir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? (Hûd: 51).

Yeri döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaratan ve orada bütün meyvelerden çiftler çiftler yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır (Ra'd: 3).

Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır.

(Böyle iken) yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır (Ra'd: 4).

(Allah) su sâyesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır (Nahl: 11).

O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler. Şüphesiz ki bunlarda aklını kullananlar için pek çok deliller vardır (Nahl: 12).

İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik (Nahl: 44).

Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edebilirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır (Nahl: 67).

Rabbin bal arısına: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylın yollarına gir” diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır (Nahl: 69).

Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Hâlâ akıllanmaz mısınız? (Enbiyâ: 10).

Size de Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız? (Enbiyâ: 67).

(Seni yalanlayanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zîrâ dolaşsalar da elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur (Hac: 46).

Ve O, yaşatan ve öldüren; gecenin ve gündüzün değişmesi O'nun eseridir. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız? (Mü'minûn: 80).

Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini yâhut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar (Furkân: 44).

Musa devamla şunu söyledi: “Şâyet aklınızı kullansanız (anlarsınız ki), O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir” (Şuarâ: 28).

Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise, daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ buna aklınız ermeyecek mi? (Kasas: 60).

Andolsun ki biz, aklını kullanacak bir kavim için oradan apaçık bir ibret nişânesi bırakmışızdır (Ankebût: 35).

İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir (Ankebût: 43).

Andolsun ki onlara: “Gökten su indirip onunla ölümünün ardından yeryüzünü canlandıran kimdir?” diye sorsan, mutlaka “Allah” derler. De ki: “(Öyleyse) hamd da Allah'a mahsustur”. Fakat onların çoğu (söyledikleri üzerinde) düşünmezler (Ankebût: 63).

Allah'ın, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak olarak ve muayyen bir süre için yarattığını hiç düşünmediler mi? (Rûm: 8).

Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır (Rûm: 21).

Yine O'nun delillerindendir ki, size korku ve ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından arzı onunla diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir kavim için (alınacak) dersler vardır (Rûm: 24).

Allah size kendinizden bir temsil getirmektedir: Mülkiyetiniz altında bulunan köleler içinde, size verdiğimiz rızıklarda -birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekineceğiniz derecede sizinle eşit (haklara sâhip)- ortaklarınız var mı? İşte biz âyetlerimizi, aklını kullanacak bir kavim için böylece açıklıyoruz (Rûm: 28).

Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz? (Yâsîn: 62).

Kime uzun ömür verirsek biz onun gelişmesini tersine çeviririz. Hiç düşünmüyorlar mı? (Yâsîn: 68).

Hâlâ akullanmayacak mısınız? (Sâffât: 137).

Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır. Şüphe yok ki, bunda iyi düşünecek bir kavim için ibretler vardır (Zümer: 42).

Sizi topraktan, sonra meniden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan) yaratan sonra bebek olarak çıkararak, sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz, sonra da ihtiyarlamanız -ki içinizden daha önce vefât edenler de vardır- ve belli bir vakte ulaşmanız için sizi yaşatan O'dur. Umulur ki düşünürsünüz (Mü'min: 67).

Apaçık Kitab'a andolsun ki biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık (Zuhruf: 2).

Gecenin ve gündüziin değişmesinde, Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta (yağmurda) ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları değişik yönlerden estirmesinde, aklını kullanan toplum için dersler vardır (Câsiye: 5).

O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından (bir lütfu olmak üzere) size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır (Câsiye: 13).

Bilin ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü canlandırıyor. Düşünesiniz diye gerçekten, size âyetleri açıkladık (Hadid: 17).

Onlar müstahkem şehirlerde veya siperler arkasında bulunmaksızın sizinle toplu hâlde savaşamazlar. Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir. Sen onları derli toplu sanırsın, hâlbuki kalpleri darmadağındır. Böyledir, çünkü onlar aklını kullanmayan bir topluluktur (Haşr: 14).

Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün. Bu misâlleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz (Haşr: 21).

“Şâyet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennem mahkûmları arasında olmazdık” diye ilâve ederler (Mülk: 10).

Yukarıdaki âyetler insanın doğru ile yanlışı, hak ile bâtili, gerçek ile hurâfeyi, haram ile helâli, günah ile sevâbı, faydalı ile zararlıyı, iyi ile kötüyü ve rahmânî olanla şeytânî olanı birbirinden ayırabilmesi için sâhip olduğu akli gerektiği gibi kullanmasını emir ve tavsiye eder. Aklını kullanmayan toplumların başlarına pislik

yağdırılacağı da bildirilerek aklın ehemmiyetini tehditvâri bir şekilde açıklar. Bu âyetlere inanıp hayâtına tatbîk eden birinin aklı hep faaldir, zihni hep diridir, alıcıları sürekli olarak açıktır. Aynı zamanda yukarıdaki âyetlere göre insan sürekli olarak tefekkür etmeli, etrafında olan ve yaşananları boş gözlerle seyretmemelidir. Tefekkür eden insan, düşünen, sorgulayan ve bir yargıya varan insandır. Bunlar aynı zamanda kaliteli nesiller yetiştirmenin şartlarıdır. İslâm toplumları akıllarını kullanabilselerdi bugün içinde buldukları buhranlı durumlara düşmemesi, güçlü bir medeniyet inşaa etmesi, dilini evrensel boyutlara taşıması, teknoloji ihraç etmesi ve dünya barışını hayâta geçirmesi işten bile değildi. Aklını kullanamayan İslâm dünyası yukarıdaki âyetlerden nasîbini almış olmalı ki başı sıkıntıdan kurtulmamakta, ölümler, acılar, fakirlik ve yoksulluklar İslâm coğrafyasından eksik olmamaktadır. Bu durumdan kurtulmanın tek yolu düşünen, sorgulayan ve akleden nesiller yetiştirmekten geçmektedir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı akletmeyi bir değer olarak işleyebilir ve değer edinim sürecinde Kur'an'ın etki gücünden fayda sağlayabilir.

5.2.32. Câhil Olmamak / Câhillerle Olmamak / Câhillerden Olmamak

Cehâlet, aklı başında her bireyin ve toplumun kınadığı, men ettiği, mücadele ettiği ve yenmeyi tasarladığı bilgisizlik, görgüsüzlük ve deneyimsizlik durumudur. Semâvî dinlerin gönderiliş amaçlarından biri de toplumların cehâletini gidermek, onları doğru ile yanlış ayırt edebilecek ve olaylar arasında bir yargıya varabilecek bilgi düzeyine yükseltmektir. Câhillik hiçbir durumda övülmez ve hoş karşılanmaz. Bugün medeniyet inşaa etmiş, teknoloji üretmiş, sını ve zirâi atılımlar yapmış toplumlar incelendiğinde, onların cehâleti büyük ölçüde yendikleri ve bilgi düzeyini yükselttikleri görülmektedir. Bilgi üreten ve onu kullanan toplumların câhil toplumlara gâlip gelmeleri işten bile değildir. Dolayısıyla cehâlet yenilmeli ve nesiller bilgiyi üreten, onu kullanan, düşünen ve sorgulayan bireyler olarak yetiştirilmelidir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na bu anlayış bir değer olarak konulmalıdır. Bu değer işlenirken Kur'an'ın insanları cehâletten men eden aşağıdaki âyetlerinden faydalanılabilir:

Musa kavmine: “Allah bir sığır kesmenizi emrediyor” demişti de “bizimle alay mı ediyorsun” demişlerdi. O da: “Câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım” demişti (Bakara: 67).

Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı câhiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; “Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok” diyorlardı (Âl-i İmrân: 154).

Yoksa onlar (İslâm öncesi) câhiliye idâresini mi arıyorlar? İyi anlayan bir topluma göre, hükümlerini Allah'tan daha güzel kim vardır? (Mâide: 50).

Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldi ise, yapabilirsen yerin içine inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki onlara bir mucize getiresin! Allah dileseydi, elbette onları hidâyet üzerinde toplayıp birleştirdi, o hâlde sakın câhillerden olma (En'âm: 35).

Âyetlerimize îman edenler sana geldikleri zaman de ki: “Selâm olsun size! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti (merhameti) yazdı. Şöyle ki: Sizden kim câhillikle bir kabahat işler de sonra peşinden tövbe eder, kendini düzeltirse (bilmiş olun ki) O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” (En'âm: 54).

İsrailoğullarını denizden geçirdik. Derken, kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladılar. İsrailoğulları: “Ey Musa! Onların kendilerine ait ilâhları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilâh yapsana” dediler. Musa şöyle dedi: “Şüphesiz siz câhillik eden bir kavimsiniz” (A'râf: 138).

Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir (A'râf: 199).

Allah buyurdu ki: “Ey Nuh! O asla senin âilenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O hâlde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben sana câhillerden olmamanı tavsiye ederim” (Hûd: 46).

Yûsuf: “Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimsidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan onlara meyleder ve câhillerden olurum” dedi (Yûsuf: 33).

Allah da: “Her ikinizin de duası kabul edildi. Öyleyse dürüst olmakta devam edin ve sakın bilmeyenlerin yolunda gitmeyin” dedi (Yûnus: 89).

Şüphesiz ki Rabbin, câhillik sebebiyle kötülük yapan, sonra bunun ardından tövbe eden ve durumunu düzelterek yanadır (Nahl: 119).

Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevâzu ile yürüyen kimselerdir. Câhiller onlara laf attıkları zaman “selâm” der (geçer)ler (Furkân: 63).

Boş sözü işittikleri vakit ondan yüz çevirirler ve: “Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size. Selâm olsun size (bizden size zarar gelmez). Biz câhilleri istemeyiz” derler (Kasas: 55).

Evlerinizde oturun. Önceki câhiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin (Ahzâb: 33).

Şüphesiz biz emâneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zâlimdir, çok câhildir (Ahzâb: 72).

Allah, bilmeyenlerin kalplerini işte böyle mühürler (Rûm: 59).

De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Ancak akıl sâhipleri öğüt alırlar (Zümer: 9).

De ki: “Ey câhiller! Siz bana Allah'tan başkasına ibâdet etmemi mi emrediyorsunuz?” (Zümer: 64).

Hûd: “(Bu konudaki) bilgi ancak Allah katındadır. Ben size, benimle gönderileni tebliğ ediyorum. Fakat ben sizi câhillik eden bir kavim olarak görüyorum” dedi (Ahkâf: 23).

Hani inkâr edenler kalplerine taassubu, câhiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise, Peygamberine ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş ve onların takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı. Zâten onlar buna lâîyk ve ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir (Fetih: 26).

Sonra da seni din işi konusunda açık bir yola koyduk. Sen ona uy, bilmeyenlerin hevâ ve heveslerine uyma (Câsiye: 18).

Yukarıdaki âyetler cehâleti kesin bir dille yermiş ve bilenlerle bilmeyenlerin bir tutulmayacağını göstermiştir. Allah âlimdir ve kullarına da ilmi tavsiye eder. Toplumdaki bütün kötülüklerde cehâletin katkısının çok büyük olduğu gerçeği de göz önünde bulundurularak nesillerin cehâletten uzak ve bilgili bireyler olarak yetiştirilmesi gerekir. Bunun başarılması durumunda muâsır medeniyetler seviyesine çıkılabilir ve insan onuruna uygun biçimde yaşanabilir. “Câhiliye Devri” olarak bilinen bir dönemi dönüştürerek “Saadet Asrı” hâline getirme yeterliliğine sâhip olan Kur'an'ın cehâleti yenmek konusundaki metodolojisinden faydalanılabilir.

5.2.33. İyiliği Emredip Kötülükten Nehyetmek

Bütün semâvî dinlerin ve insanoğlunun akıl zemininde oluşturduğu hukuk sistemlerinin ortak amacı, iyiliğin yayılması ve kötülüğün azaltılmasıdır. Bu sebeple iyilerin ve iyiliklerin aktif duruma getirilerek, kötülerin ve kötülüklerin pasif konuma geçirilmesi arzu edilmektedir. Kur'an buna "emr-i bil'maruf, nehy-i ani'l münker" der. Bu konu İslâmın temel dinamiklerindedir ve son derece önemli bir yere sâhiptir. Bireysel ve toplumsal fenâlıkların azaltılması ve yok edilmesi ancak ve ancak insanları kötülükten men etmekle mümkün olabilir. Bununla birlikte dünyanın daha yaşanabilir bir yer olması için iyiliklerin yaygınlaştırılması gerekir. Bu amaca ulaşmak için insanlar birbirlerine iyiliği tavsiye etmelidir. Eğitim sistemimiz içerisinde de iyiliği tavsiye etmek ve kötülükten men etmek değerine yer verilmesi, toplum düzeninin sağlanmasında başat bir rol oynayacaktır. Aşağıdaki âyetler, inananlara iyiliği tavsiye etmelerini ve kötülükten alıkoymalarını emreden Kur'an âyetleridir:

Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir (Âl-i İmrân: 104).

Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a inanırsınız (Âl-i İmrân: 110).

Onlar, Allah'a ve âhiret gününe inanırlar; iyiliği emreder, kötülükten men ederler ve hayırlı işlere koşuşurlar. İşte bunlar iyi insanlardandır (Âl-i İmrân: 114).

Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten men eder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûr'a (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır (A'râf: 157).

Sen af yolunu tut, iyiliği emret, câhillerden yüz çevir (A'râf: 199).

Münâfık erkekler ve münâfık kadınlar (sizden değil), birbirlerindedir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkor ve cimrilik ederler. Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu! Çünkü münâfıklar fâsıkların kendileridir (Tevbe: 67).

Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir (Tevbe: 71).

Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır. O mü'minleri müjdele (Tevbe: 112).

Onlar ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirse namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler (Hac: 41).

Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir (Lokman: 17).

Yukarıdaki âyetlerde de görüldüğü gibi iyilikleri emredip kötülüklerden men etmek mü'min kimsenin özelliklerindedir. Bununla birlikte iyiliği emretmeyip kötülükten men etmemenin ise münâfiklara mahsus bir hâl olduğu ifade edilmiştir. İnsanlara fiillerinde iyiliği gözetmelerini söylemek son derece ulvî bir görevdir. Aynı şekilde insanları kötülüklerden vazgeçirmek de bir o kadar kıymetlidir. Bu özellik birbirini denetleme mekanizmasını devreye sokacağından nesillere bir değer olarak kazandırılmalıdır.

5.2.34. Selâmlaşma / Selâm Verme

Selâm, esenlik demektir. İçerisinde her türlü iyi dilek, güzel temennî ve hayır dua bulunmaktadır. Bir hitap cümlesi olarak selâmdan daha güzel bir girişin bulunduğu düşünülmemektedir. Müslümanlar selâmı bizzat Kur'an'dan öğrenmişlerdir. Buna göre “selâmun aleyküm”; esenlikler, tüm iyilik ve güzellikler, sağlıklı günler ve Allah'ın koruması sizinle olsun anlamlarını ihtivâ etmektedir. Bununla birlikte bir nezâket kuralı olarak girilen bir ortamda insanlara selâm vermek ve bir muhabbet göstergesi olarak yakınlarımızla selâmlaşmak, güzel ve tavsiye edilen davranışlardandır. Selâmın farklı dillerde farklı kombinasyonları vardır. Hangi dilde hangi tür selâm olursa olsun, oradaki maksat insanların birbirlerine güzel temennîde bulunmasıdır. Selâmlaşmanın öneminin vurgulanması ve yaygınlaştırılması için bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alabilir. Aynı zamanda bir nezâket şartı olan selâmlaşma programda değer olarak işlenirken aşağıdaki âyetlerden faydalanılabilir:

Bir selâm ile selâmlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selâmlayın yâhut aynı ile karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını arayanıdır (Nisâ: 86).

Ey îman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye, dünya hayâtının geçici menfaatine (ganiğmete) göz dikerek, “Sen mü'min değilsin” demeyin (Nisâ: 94).

Âyetlerimize îman edenler sana geldikleri zaman de ki: “Selâm olsun size! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti (merhameti) yazdı” (En'âm: 54).

İkisi (cennet ve cehennem) arasında bir sur A'râf üzerinde de birtakım adamlar vardır. Cennet ve cehennemliklerin hepsini sîmalarından tanımaktadırlar. Cennetliklere “selâm olsun size” diye seslenirler (A'râf: 46).

Bunların oradaki duaları “seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım”, aralarındaki esenlik dilekleri “selâm”, dualarının sonu ise “hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur” sözleridir (Yûnus: 10).

Andolsun, elçilerimiz, İbrahim'e müjde getirip “selâm sana” dediler. O, “size de selâm” dedi ve kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi (Hûd: 69).

Sabretmenize karşılık selâm sizlere! Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir (Ra'd: 24).

İnanan ve sâlih ameller işleyenler, Rablerinin izniyle, ebedi kalacakları ve içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır. Oradaki esenlik dilekleri “selâm” dır (İbrâhîm: 23).

Melekler onların canlarını iyi kimseler olarak alırken “selâm size, yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık girin cennete” derler (Nahl: 32).

Doğduğu gün, öleceği gün ve diriltileceği gün ona selâm olsun (Meryem: 15).

Doğduğum gün, öleğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik verilmiştir) (Meryem: 33).

Orada boş söz işitmezler. Yalnızca (meleklerin) “selâm” (deyişini) işitirler. Orada sabah akşam rızıkları da vardır (Meryem: 62).

Ona gidin ve şöyle deyin: “Şüphesiz biz Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını (serbest bırak ve) bizimle gönder. Onlara işkence etme. Sana Rabbinin katından bir mucize getirdik. Selâm, doğru yola uyanlara olsun” (Tâhâ: 47).

Ey îman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi fark ettirip (izin alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin (Nûr: 27).

Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selâm verin (Nûr: 61).

Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevâzu ile yürüyen kimselerdir. Câhiller onlara laf attıkları zaman “selâm” der (geçer)ler (Furkân: 63).

İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklar ve orada esenlik dileği ve selâmla karşılanacaklardır (Furkân: 75).

De ki: “Hamd Allah'a mahsustur. Selâm O'nun seçtiği kullarına” (Neml: 59).

Boş sözü işittikleri vakit ondan yüz çevirirler ve: “Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size. Selâm olsun size (bizden size zarar gelmez). Biz câhilleri istemeyiz” derler (Kasas: 55).

Allah'a kavuşacakları gün mü'minlere yönelik esenlik dileği “selâm” dır. Allah onlara bol bir mükâfat hazırlamıştır (Ahzâb: 44).

Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ediyorlar. Ey îman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin (Ahzâb: 56).

Çok merhametli olan Rabden bir söz olarak “selâm” (Yâsîn: 58).

Âlemler içinde Nûh'a selâm olsun! (Sâffât: 79).

İbrahim'e selâm olsun (Sâffât: 109).

Musa'ya ve Hârûn'a selâm olsun (Sâffât: 120).

İlyas'a selâm olsun (Sâffât: 130).

Peygamberlere selâm olsun (Sâffât: 181).

Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: “Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi, ebedi kalmak üzere buraya girin” (Züimer: 73).

Şimdilik sen onları hoş gör ve “size selâm olsun” de. Yakında bilecekler (Zuhruf: 89).

Hani onlar, İbrahim'in yanına varmışlar ve “selâm olsun sana” demişlerdi. O da: “Size de selâm olsun” demiş, “bunlar tanınmamış (yabancı) kimseler” (diye düşünmüştü) (Zâriyât: 25).

Sâdece “selâm”, “selâm” sözünü işitirler (Vâkıa: 26).

Eğer âhiret mutluluğuna ermiş kişilerden ise kendisine, “selâm sana âhiret mutluluğuna ermişlerden” denir (Vâkıa: 90).

Yukarıdaki âyetlerden çıkarılan sonuçlara göre; selâma aynı ile veya ondan daha güzel bir şekilde karşılık vermek, selâm verene iyi davranmak, birbirimize selâm vermek, kendi evlerimize girdiğimizde veya misâfirlige gittiğimizde selâmla eve girmek gerekir. Bununla birlikte yukarıdaki âyetler doğru istikâmette gidenlerin selâm üzere olduğunu, cennetliklerin cennette selâmla karşılanacağını ve Allah'ın cennetlik kullarına selâm vereceğini ifâde etmektedir. Selâmın ve selâmlaşmanın ehemmiyetini göstermesi ve selâmı teşvik etmesi bakımından bu âyetler ziyâdesiyle yeterlidir. Değer olarak selâmlaşmanın öğretilmesi sürecinde bu âyetlerden faydalanılabilir.

5.2.35. Tevekkül Etmek / Allah'a Güvenmek

Tevekkül, herhangi bir iş için gerekli asgarî çabayı gösterdikten sonra netîcesini Allah'a havâle etmek, O'nun takdir ettiği netîceye râm olmak demektir. Burada kişi, işin netîcesini sebeplerden değil Allah'tan bekler ve netîceye isyan etmez, şükreder. Gayret olmadan tevekkül olmaz. Tevekkülün ön koşulu, o iş için çaba sarfettir. Sınavlara hazırlanmayan bir öğrenci aldığı kötü notu takdir-i ilâhî olarak görme hakkına sâhip değildir. Aynı şekilde trafik kurallarına riâyet etmeyen bir sürücü yaptığı kazayı veya aldığı cezâyı takdir-i ilâhî olarak değerlendiremez. Önce kişi üzerine düşeni hakkıyla yerine getirmeli, sonra Allah'a tevekkül etmelidir. Tevekkül anlayışı insanları hem çalışmaya hem de Allah'a teslim olmaya sevkeder. Kıymetli bir anlayış biçimi olan tevekkül, değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda işlenebilir. Bu süreçte aşağıdaki âyetler tevekkülün bir değer olarak kazanılmasını kolaylaştırabilir:

Mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler (Âl-i İmrân: 122).

Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et. Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever (Âl-i İmrân: 159).

Allah size yardım ederse, sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, ondan sonra size kim yardım edebilir? Mü'minler, ancak Allah'a tevekkül etsinler (Âl-i İmrân: 160).

Sana “baş üstüne” derler. Fakat senin yanından çıktıklarında, içlerinden birtakımı, geceleyin; (senin gündüz) söylediklerinin aksini kurarlar. Allah onların geceleyin kurduklarını yazmaktadır. Sen onlara aldırma. Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter (Nisâ: 81).

Ey îman edenler! Allah'ın size olan niğmetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecâvüze) kalkışmıştı da Allah (buna engel olmuş) onların ellerini sizden çekmişti. Allah'a karşı gelmekten sakının. Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler (Mâide: 11).

Korkanların içinden Allah'ın kendilerine niğmet verdiği iki adam şöyle demişti: “Onların üzerine kapıdan girin. Oraya girdiniz mi artık siz kuşkusuz galiplersiniz. Eğer mü'minler iseniz yalnızca Allah'a tevekkül edin” (Mâide: 23).

Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçeğe hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın (A'râf: 89).

Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. Onun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların îmanlarını artırır. Onlar sâdece Rablerine tevekkül ederler (Enfâl: 2).

Hani münâfıklar ve kalplerinde hastalık bulunan kimseler, “bunları dinleri aldatmış” diyorlardı. Hâlbuki kim Allah'a tevekkül ederse hiç şüphesiz Allah mutlak güç sâhibidir, hüküm ve hikmet sâhibidir (Enfâl: 49).

Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir (Enfâl: 61).

Eğer yüz çevirirlerse de ki: “Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben ancak O'na tevekkül ettim. O, yüce Arşın sâhibidir” (Tevbe: 129).

Musa: “Ey kavmim! Eğer siz gerçekten Allah'a îman etmişseniz, eğer O'na teslim olmuş kimseler iseniz, artık sâdece O'na tevekkül edin” dedi (Yûnus: 84).

Onlar da şöyle dediler: “Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz, bizi zâlimler topluluğunun baskı ve şiddetine maruz bırakma” (Yûnus: 85).

Şu'ayb şöyle dedi: "Ey kavmim! Söyleyin bakayım, ya ben Rabbinden gelen açık bir delil üzere isem ve katından bana güzel bir rızık vermişse! Ben size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum. Ben sâdece gücüm yettiğince (sizi) düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir. Ben sâdece O'na tevekkül ettim ve sâdece ona yöneliyorum" (Hûd: 88).

Göklerin ve yerin gaybını bilmek Allah'a mahsustur. Bütün işler O'na döndürülür. Öyle ise O'na kulluk et ve ona tevekkül et (Hûd: 123).

"Hüküm ancak Allah'ındır. Ben O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler" dedi (Yûsuf: 67).

De ki: "O, benim Rabbindir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na tevekkül ettim, dönüşüm de yalnız O'nadır (Ra'd: 30).

Peygamberleri onlara dedi ki: "Biz ancak sizin gibi birer insanız. Fakat Allah kullarından dilediğine (peygamberlik) niğmetini bahşeder. Allah'ın izni olmadıkça bizim size bir delil getirmemiz haddimize değil. Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler" (İbrâhîm: 11).

Allah bize yollarımızı dosdoğru göstermişken, biz ne diye ona tevekkül etmeyelim? Bize yaptığınız eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler (İbrâhîm: 12).

Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir (Nahl: 42).

Gerçek şu ki; şeytanın, inanan ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimseler üzerinde bir hâkimiyeti yoktur (Nahl: 99).

Ölümsüz ve dâima diri olan Allah'a güvenip dayan (Furkân: 58).

Sen, O mutlak galip ve engin merhamet sâhibine güvenip dayan (Şuarâ: 217).

O hâlde sen Allah'a güvenip dayan. Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin (Neml: 79).

Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir (Ankebût: 59).

Allah'a tevekkül et, vekil olarak Allah yeter (Ahzâb: 3).

Kâfirlere ve münâfiklara boyun eğme. Onların eziyetlerine aldırma. Allah'a güvenip dayan, vekil ve destek olarak Allah yeter (Ahzâb: 48).

De ki: “Allah bana yeter. Tevekkül edenler ancak O'na tevekkül ederler” (Zümer: 38).

İşte bu, Rabbim Allah'tır. Yalnız O'na tevekkül ettim ve ancak O'na yöneliyorum (Şûrâ: 10).

Size her ne verilmişse, bu dünya hayâtının geçimliğidir. Allah'ın yanında bulunanlar ise daha hayırlı ve kalıcıdır. Bu mükâfat, inananlar ve Rablerine tevekkül edenler, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar, öfkelenedikleri zaman bağışlayanlar, Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar, işleri aralarında şûrâ (danışma) ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcayanlar, bir saldırıya uğradıkları zaman aralarında yardımlaşanlar içindir (Şûrâ: 36).

Oysa şeytan, Allah'ın izni olmadıkça, mü'minlere hiçbir zarar verebilecek değildir. Öyle ise mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler (Mücâdele: 10).

Allah; O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mü'minler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler (Tegâbün: 13).

Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah emrini yerine getirendir (Talâk: 3).

De ki: “O, Rahmân'dır. O'na îman ettik, yalnızca ona tevekkül ettik. Siz, kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında öğreneceksiniz” (Mülk: 29).

Yukarıdaki âyetlerden anlaşılan odur ki; Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etmelidirler. Sebeplere, şahıslara, güce, otoriteye ve zenginliğe tevekkül edilmemelidir. Çünkü Allah tevekkül edenleri sever, onlara güç, hüküm ve hikmet verir. Bununla birlikte Allah'a tevekkül mü'minlerin özelliklerindedir. Tevekkülü terk eden mü'min, Kur'an'ın bu kriterine uymamaktadır. Allah'a dayanan başkasına dayanmayacağından, karakter zaafiyeti de yaşamaz. Bu nedenle karakterli nesiller yetiştirmek için tevekkül bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na koyulabilir ve öğretim sürecinde yukarıdaki âyetlerin etki gücünden faydalanılabilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Tartışma ve Sonuç

Bu tez çalışması, çalışmanın başında zikredilen amaçlar, çalışmaya çizilen sınırlar, ulaşılması planlanan hedefler ve tasarlanan kurgu doğrultusunda tamamlanmıştır. Çalışma süresince ifade edilen yöntem ve tekniğin ilkelerine de husûsiyetle bağlı kalınmış, herhangi bir sebeple bu yöntem ve tekniklerin dışına çıkma zarûreti doğuracak bir durum ile karşılaşılmamıştır. Netîce îtibâriyle aşağıda aşamalı olarak ifade edilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmanın literatür kısmı açıkça göstermektedir ki, Kur'an;

- a) Her yönü ile insanlığa sırât-ı müstakim istikâmetinde yol açan,
- b) İnsanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkarabilecek sistematik bütünlükte,
- c) “İnsana görelilik” vasfıyla gerçekçi zeminlere oturan,
- d) İnsanın ruh ve beden dünyasını arzu edilen değerlerle tezyîn etme kâbiliyetine sâhip,
- e) Dünyanın barış içinde yaşanan ve iyiliklerin hâkim olduğu bir gezegen olmasını sağlayabilecek mâhiyette yegâne, ilâhî kitaptır.

Çalışmanın sonunda ortaya koyulan Kur'an'ın bu vasıfları; Ayasbeyoğlu (1991), Doğan (2015), Fazlurrahman (2012), Güler (2010), Güngör (2011), Meriç (2013), Öğüt (2008), Özakpınar (2007), Özakpınar (2012), Öztürk (2006) ve Polat (2010)'ın çalışmaları tarafından da desteklenmektedir. Kur'an'ın bu vasıfları taşımadığını iddia eden bir akademik çalışmaya ise rastlanamamıştır.

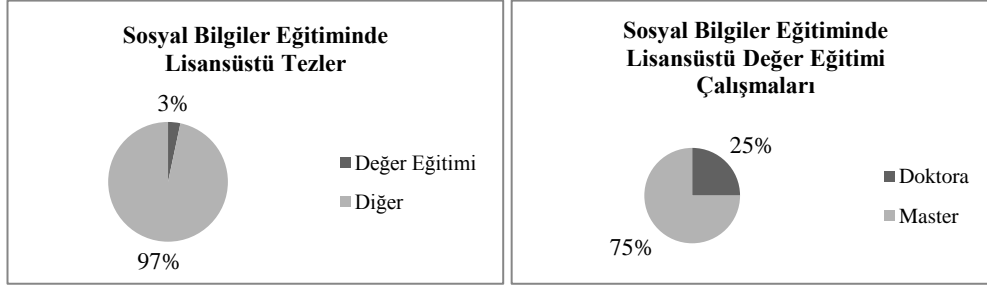
Kur'an'ın bu özellikleri sâdece inananlarınca değil, Louis Massignon, G. Parrinder, Youakim Mubarek ve Basetti Sani gibi objektif bakış açısını yitirmemiş karşıtlarınca da takdîr edilmektedir (Akdemir, 1990). İlâhî emir ve yasakların hepsi insanı eğiten ve onu ideal bir forma getirerek yeryüzünü yaşanabilir kılmayı hedefleyen birer değerdir. Bu değerlere sâhip çıkılması, benimsenmesi, hayâta tatbik edilmesi ve gelecek nesillere öğretilmesi, değer eğitiminin bir parçası olarak görülmelidir. Bu düşünce, Önder ve Bulut (2013)'un araştırmasında da desteklenmektedir. Kur'ânî değerlerin hayâta bütüncül bir yaklaşımla tatbîki sonucu, sosyal ve toplumsal hayattaki birçok problemin kendiliğinden ortadan kalkacağı kanaati bu tezin önemli motivasyonlarından biri olmuştur.

Değer eğitimi konusunda onlarca akademik çalışma mevcuttur. Ancak bu tezi ortaya çıkarabilmek için yapılan araştırmalarda, ne yazık ki Kur'ânî değerler ışığında eğitim programlarını ele alan bir çalışmaya rastlanamamıştır. Yabancı kaynaklarda İnciller ve Tevrat referanslı değer eğitimi için öğretim programlarını ele alan akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlar da İnciller ve Tevrat'tan beslenen değer eğitiminin daha başarılı sonuçlar gösterdiği şeklindedir (Bang, 2011; Carter, 2007; Cohen, Milyavskaya, Koestnet, 2009; Dalton, 2014; Dorph, 2010; Kodesh, 1997; Lierman, 1999; Paley, 1998; Resnick, 2004; Warshaw, 1990; Zisenwine, 2010). İnciller ve Tevrat referanslı değer eğitimi yapılması gerektiğini vurgulayan toplam 12 adet yabancı kaynaklı akademik çalışma tespit edilmiştir. Bu çalışmaların tafsilâtı, ilgili çalışmalar bölümünde açıklanmıştır.

Ülkemizde, bütün öğretim programları dâhilinde değer eğitimi ile ilgili olarak yürütülmüş toplam 110 adet makâle çalışması tespit edilmiştir. Bu çalışmaların kâhir ekseriyeti nicel araştırma metodları işe koşularak ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında ya anket uygulanmış ya da deney grubu-kontrol grubu oluşturularak öğrencilerin değer kazanımları irdelenmiştir. Bu çalışmaların her birinin kıymeti muhakkak olmakla birlikte, müslüman bir toplumda Kur'ânî değerleri göz ardı etmiş olmaları ve bunun üzerine eğilmemeleri bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Ancak Kur'ânî değerler konusundaki bu eksiklik de bu tezin ortaya çıkmasının temel sâiki olmuştur.

Sosyal Bilgiler dersi ve öğretim programı doğası gereği değer eğitimi ile iç içedir. Bu sebeple değer eğitimi, Sosyal Bilgiler öğretimi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal Bilgiler öğretiminde değer eğitimi ile ilgili olarak yürütülmüş toplam 40 adet lisansüstü tez çalışması tespit edilmiştir. Bu teze birlikte bu sayı 41 olacaktır. Ülkemizde Sosyal Bilgiler öğretimi alanında toplam 1205 lisansüstü tez çalışması bulunduğu dikkate alınır, alandaki 41 değer eğitimi çalışmasının hayli az olduğu ortadadır. Aşağıdaki tablolar bu durumu daha net bir şekilde göstermektedir.

Tablo 2: Sosyal Bilgiler eğitiminde lisansüstü tezler ve değer eğitimindeki dağılımları.

Sosyal Bilgiler eğitimindeki değer eğitimi çalışmalarının lisansüstü düzeyde (özellikle doktora düzeyinde) artırılması ve meseleye farklı bakış açılarının sunulması gereklidir. Bunun gerçekleşmesi durumunda öğretim programının ve Sosyal Bilgiler dersinin değer eğitimi konusundaki problemleri çözüme kavuşturulabilir.

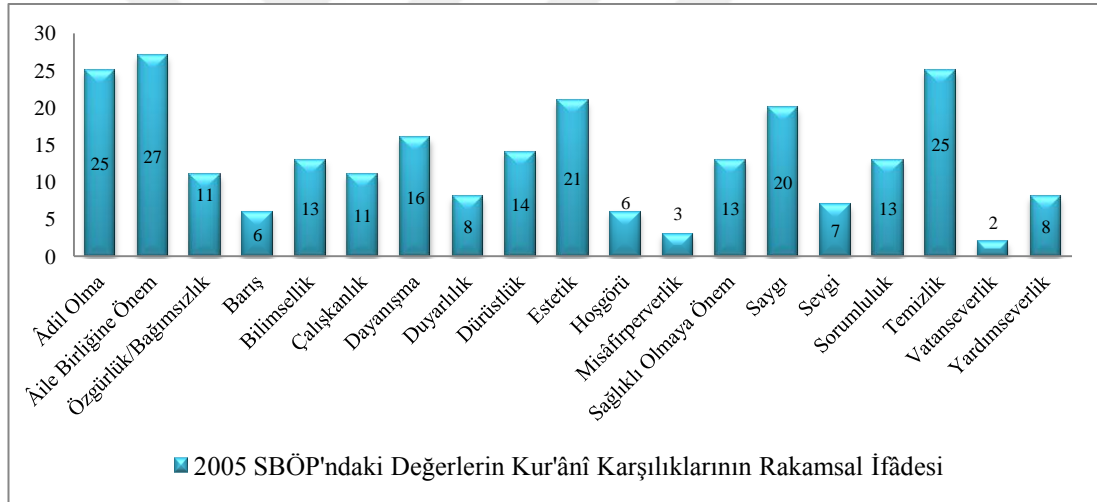
Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda toplam 20 adet değer bulunmaktadır. Bu değerlerin Kur'ânî karşılıkları tespit edilerek tez içerisinde verilmiştir. Ancak, Kur'ânî değerler tespit edilirken Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda ayrı ayrı verilmiş olan "özgürlük" ve "bağımsızlık" değerleri, tez içerisinde birleştirilerek "özgürlük / bağımsızlık" şeklinde tek başlık altında toplanmıştır.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan "duyarlılık" değeri, Kur'ânî değer açısından başlı başına bir doktora tezi olacak veya birçok araştırmaya me haz olacak kadar önemli bir konudur. Zîrâ duyarlılık; bir fakire sadaka vermekten, bir evsize yardımcı olmaktan, bir âmâyı caddeden geçirmekten, bir öksüzün başını okşamaktan çok öte bir davranış formudur. Bu formu kazanmak çok yönlü ve istikrarlı bir ruhsal eğitimden geçmeyi zarûrî kılmaktadır. Her ne kadar duyarlılık batı dillerinde "empati" olarak karşımıza çıksa da bu kelime, dilimizdeki "hemhâl" olma kelimesinin karşıladığı duygunun ancak çok küçük bir cüz'ünü karşılayabilir. Hemhâl olma, peygamber ahlâkının belki de ta kendisidir. Çok sadaka veren bir insan, duyarlıdır. Ancak fakirlerle duygu dünyasında gerçekten hemhâl olup servetini paylaşabilen insan, toplumsal hayatta var olduğunu düşündüğümüz duyarlılık kavramının çok ötesinde bir ruh hâlinin tecellisidir. Yine gençlerin yaşlılara güzel davranışları ve ilgileri bir duyarlılık sayılır. Fakat bir gencin bu davranışların ötesinde yaşlılar için ciddî bir zaman ayırması, huzur evlerinde zaman geçirmesi, fisebîllilah onların hizmetlerini görmesi, altlarını temizlemesi, yıkaması vb.

duyarlılıkla açıklanmayacak kadar üst seviye davranış kodlarının tezâhürleridir. Netîcede duyarlılık konusu, başlıbaşına bir değer eğitimi olgusu olarak ayrıca değerlendirmeye tâbi tutulmalı ve duyarlılığın daha üst boyutu olarak “hemhâl olma” gibi ayrı bir kavram altında incelenmelidir.

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’ndaki değerlerin Kur’ânî karşılıkları toplam 19 başlık altında işlenmiştir. Her bir değer, bir başlığı ifâde etmekte ve rakamsal karşılıklarıyla birlikte verilmektedir. Aşağıdaki tablo, programdaki değerlerin Kur’ânî karşılıklarını rakamsal olarak göstermektedir. Tabloda gösterilen vatanseverlik değeri sayısal olarak az görünmekle birlikte bu değer Kur’ânî değerlerin bütününe üstünde bir niteliğe sâhiptir. Bu değer bedelinin doğrudan insan hayâtı olması kesinliğini, tartışmasızlığını ve değerler hiyerarşisindeki yerini göstermektedir.

Tablo 3: S.B.Ö.P.’ndaki değerlerin Kur’ânî karşılıklarının rakamsal ifâdesi.

Tabloda rakamlarla ifâde edilen değerlerin ortaya koyduğu sonuçlar aşağıda ifâde edildiği gibidir:

“Âdil Olma” değeri Kur’an’da toplam 25 âyetle zikredilmiştir. Kur’an’ın en çok üzerinde durduğu değerlerden biri adâlet ya da âdil olma değeridir. İnsanlar arasında adâletle hükmetmek İslâmın temel kâidelerindedir ve uygulandığı takdirde mükâfatı, tehir edildiğinde veya tatbik edilmediğinde ise cezâî müeyyidesi vardır. Kur’an’ın adâlet kavramıyla ilgili âyetleri, bireyde ve toplumda adâlet duygusunu yerleştirmek için son derece etkili âyetlerdir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde değer eğitimi yapılırken bu âyetlerden faydalanılabilir. Kur’an’ın adâlet anlayışıyla ilgili olarak çalışmadan elde edilen netîceyi Kara (2013) ve Kayaoğlu

(1986)'nin çalışmaları desteklemektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın adâlet anlayışını tenkid eden bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Âile Birliğine Önem Verme” değerinin Kur'an'da toplam 27 adet âyet karşılığı bulunmaktadır. Kur'an, âile müessesesine ve bu müessesenin birliğine önem vermektedir. Mü'minleri bu hususta ikaz eden âyetler, âile birliğinin sağlanması için yol göstericidirler. Bu değeri gelecek nesillere kazandırma husûsunda Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Kur'an'ın ilgili âyetlerinden fayda sağlayabilir. Algül (1986), Atay (1970), Avde (2014), Dölek (2010), Eren (2008), İncekara (2011), Sabuncu (2007), Teyfurov (2014), Topçuoğlu (2010) ve Turan (2013)'in Kur'an ve âile kavramı konusundaki çalışmaları, bu tez çalışmasının ulaştığı netîceyi desteklemektedir. Buna karşılık Kur'an'ın âile kavramına bakış açısını eleştiren bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Özgürlük/Bağımsızlık” değeri Kur'an'da 11 âyetle işlenmiştir. Bilindiği üzere kölelik sistemini kökten kaldıran ve yasaklayan İslâm dîni, bu uygulamayı zikredilen âyetlerle yürürlüğe koymuştur. Kur'an'ın bu âyetleri mûcibince kimsenin özgürlüğü haksız yere baskı altında tutulamaz, kimse köleleştirilemez ve kimsenin emeği sömürülemez. İnsanların özgürlükleri ve bağımsızlıkları bu âyetler vâsıtasıyla teminât altına alınmıştır. Modern kapitalist sistemin emeği sömürülen ve büyük emek gerektiren işlerde düşük ücretlerle çalıştırılan insanları da bu kategoridedir ve Kur'an onların haklarını müdafaa etmektedir. Ayrıca düşünce ve inanç özgürlüğü de zikredilen âyetler vâsıtasıyla teminat altına alınmıştır. Zihinsel ve bedensel olarak özgür ve bağımsız olmanın yanı sıra, insanları köleleştirmeme ve onların emeğini sömürmeme değerini kazandırmak üzere Sosyal Bilgiler Öğretim Programı bu âyetlerden fayda sağlayabilir. Çalışmanın sonucunda Kur'an'ın özgürlük ve bağımsızlık kavramlarını işleyiş biçimi ile ilgili ulaşılan sonuçları Aydın (1998), Sağlam İnce (2010) ve Vural (2015)'in çalışmaları da desteklemektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın özgürlük ve bağımsızlık kavramlarına bakış açısını eleştiren ve Kur'an'ın insanları köleleştirdiğini ve bağımsızlıklarını elinden aldığını savunan bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Barış” değerinin Kur'an'da çok etkili 6 karşılığı bulunmaktadır. Bu âyetler barışı kat'i bir sûrette emir ve tavsiye ederek insanlara ikinci bir çıkış yolu bırakmamıştır. Barışın bozulmasını ve savaş pozisyonu alınmasını belli şartlara bağlayan bu âyetler, barış anlamına gelen İslâm dînini net bir şekilde

tanımlamaktadır. Bu âyetlerin bir değer olarak özümsemesi durumunda kalıcı barış temin edilebilir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak barış konusu işlenirken, Kur'an'ın ilgili âyetlerinden faydalanılabilir. Barış kavramı ile ilgili Kur'an'dan istihraç edilen bu sonuçları Çiftçi (2014), Hasan (2008), Kayadibi (2013), Özdemir (2015) ve Salmazzem (2015)'in çalışmaları desteklemektedir. Ancak Kur'an'ın barışı tesis etme amacı gütmeyeceğini, barışa mesâfeli yaklaştığını ve insanları barışa sevketmediğini iddia eden bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Bilimsellik” değeri Kur'an'da 13 âyetle işlenmektedir. Bu âyetler Kur'an'ın bilime ve bilim insanına verdiği kıymeti göstermesi bakımından ehemmiyetlidir. Bilenlerle bilmeyenleri bir tutmaması Kur'an'ın bu konudaki tavrını çok net bir biçimde sergilemektedir. Bu âyetleri bir değer olarak benimseyen kişinin bilim için çaba sarf etmesi gerekir. Dolayısıyla Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda değer eğitimi yapılırken Kur'an'ın bilim anlayışından fayda sağlanabilir. Bu çalışmanın sonunda Kur'an'ın bilime ve bilimselliğe karşı bakış açısı ile ilgili elde edilen bulgu ve yorumları Çetin (1987), Efil (2004), Kırca (2012), Taslaman (2011) ve Taslaman (2015)'in çalışmaları desteklemektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın bilimi desteklemediğini ve bilim üretmeye engel teşkil ettiğini iddia eden akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Çalışkanlık” değerinin Kur'an'da tespit edilmiş 11 adet karşılığı bulunmaktadır. “İnsan için çalıştığından başkası yoktur” âyeti, çalışkanlığın olmazsa olmaz bir hüviyete sâhip olduğunu göstermesi bakımından tek başına bile yeterlidir. Kur'an çalışmayı ve çalışkanlığı açık bir şekilde emretmektedir. Onun bu emri, bir değer olarak bireylere kazandırılmalıdır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı çalışkanlığı değer eğitiminde işlerken Kur'an'ın ilgili âyetlerinden faydalanabilir. Bu, çalışkanlık değerinin kazanımını ve kalıcılığını kolaylaştırabilir. Çalışmanın sonucunda Kur'an'ın çalışkanlık anlayışı ile ilgili elde edilen bulgu ve yorumları Kayadibi (2004) ve Kök (2003)'ün ilgili çalışmaları da desteklemektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın çalışma ve çalışkanlık anlayışını tenkid eden herhangi bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Dayanışma” değeri, Kur'an'da 16 ayrı âyette zikredilmiştir. Her işte inananların birlik, berâberlik ve dayanışma içerisinde olması, Kur'an'ın sarih bir emri ve şartların üstünde bir öğüdür. Toplumsal tefrikayı önlemek için dayanışma

değerinin nesillere kazandırılmasında Kur'an'ın bu âyetleri yol gösterici olabilir. Dolayısıyla Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda değer eğitimi yapılırken, dayanışma değerinin kazandırılması ve kalıcılığının sağlanması için ilgili Kur'an âyetlerinden faydalanılabilir. Kur'an'ın dayanışma konusunda ortaya koyulan bu anlayışını Köylü (2007) ve Pasmaz (2011)'in çalışmaları desteklemektedir. Ancak dayanışma konusunda Kur'an'ın anlayışını tenkid eden bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Duyarlılık” değeri Kur'an'da 8 âyetle işlenmiştir. Bu âyetler, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın küresel sorunlara, sosyal çevreye ve doğal çevreye karşı duyarlılık konularını işlerken Kur'an'dan faydalanabileceği âyetlerdir. Duyarlılık değerinin bu kategorilerde ilgili Kur'an âyetlerinden faydalanılarak işlenmesi, değer kazanımını, kalıcılığını ve davranışa dönüşmesini kolaylaştırabilir. İlgili konularda duyarlılık değerinin işlendiği bu araştırma Çağıl (2008), Karlı (2012) ve Yıldırım (2012)'in çalışmalarıyla da desteklenmektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın duyarlılık anlayışını tenkid eden akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Dürüstlük” değeri Kur'an'da 14 farklı yerde tekrar edilmektedir. Doğruluk ve dürüstlük Kur'an'ın üzerinde ehemmiyetle durduğu kıymetli bir değerdir. Mü'minlerin özellikleri sıralanırken onların doğruluklarından da söz edilir. Dolayısıyla bu kıymetli değer nesillere kazandırılması hususunda Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Kur'an'ın yol göstericiliğinden faydalanabilir. Çalışma neticesinde Kur'an'ın dürüstlük kavramı ile ilgili anlayışı ortaya konulmuştur. Bu anlayışı İzutsu (1991) ve Sümertaş (2009)'in çalışmaları desteklemektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın ortaya koyduğu dürüstlük anlayışını tenkid eden bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Estetik” değerinin 21 adet âyet karşılığı bulunmaktadır. Kur'an, her türlü güzelliği estetik bir değer olarak kabul etmiş ve cennetin güzelliklerini dahî bu değer üzerinden tasvir etmiştir. Ayrıca Kur'an'ın işaret ettiği hiçbir hususta estetik anlayışa uzak bir ifâde ile karşılaşmak mümkün değildir. Kur'an'da sözün estetiğinden giysinin estetiğine, cennetin estetiğinden yeryüzünün estetiğine, yiyecek içeceklerin estetiğinden mîmârinin estetiğine kadar her konuda bir simetri, bir güzellik ve bir estetik görmek mümkündür. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak estetik kavramı işlenirken Kur'an'ın estetik anlayışından faydalanılabilir. Kur'an'ın estetik anlayışına dâir bu çalışmanın ortaya koyduğu bulgu ve yorumları Koç (2008),

Nerminoğlu (2017) ve Yıldırım (2010)'ın çalışmaları desteklemektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın estetik anlayıştan uzak olduğunu ve içerisinde estetik ifadeler bulundurmadığını iddia eden akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Hoşgörü” değerinin Kur'an'da 6 âyet karşılığı vardır. Barış dîni olan İslâm, aynı zamanda bir hoşgörü dînidir. Hoşgörü ile ilgili 6 âyetin zikredilmiş olması göze az gelebilir, Kur'an'ın bu konuya fazla değinmediği izlenimi bırakabilir. Ancak bu doğru değildir. İlgili âyetlerin vurgusu, netliği ve kesin hükmü, konu üzerinde fazla âyete mahâl bırakmamıştır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak hoşgörü işlenirken bu 6 âyetin etki gücünden faydalanılabilir. Kur'an'ın hoşgörüyü tesis etme amacı gözettiği ve bunu bir değer olarak işlediği sonucunu ortaya koyan bu çalışma Ekinci (2009), Özdemir (2015), Şahin (2014), Şengül (1995), Üstün (2015) ve Yılmaz (2004)'ın çalışmalarıyla da desteklenmektedir.

“Misâfirperverlik” değerine Kur'an'da 3 âyetle işâret edilmiştir. Kur'an, anlayış olarak misâfirperverlik değerini inananlarına nakşeden bir kitaptır. Bu konuyu 3 âyette işlemiş olması, onun bu meseleye yeteri kadar özen göstermediği anlamına gelmemelidir. Örnek olması bâbında Hz. Yusuf'un sarayda âile efrâdına karşı sergilediği misâfirperver tavır ve Hz. İbrahim'in misâfirlerine karşı ikrâmı anlatılmaktadır. Bir anlayış olarak misâfirperverlik değeri Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda işlenirken Kur'an'ın bu kıssâlarından faydalanılabilir. İslâmî literatürde misâfirperverlik değeri daha çok sünnet ve örfî kültürden beslenerek verilmektedir. Bu nedenle misâfirperverlik değerini Kur'an'dan istihrâç ederek işlemiş bir akademik çalışmaya ve İslâmın misâfirperverlik anlayışını tenkid eden bir araştırmaya rastlanamamıştır.

“Sağlıklı Olmaya Önem Verme” değerinin 13 adet Kur'anî karşılığı tespit edilmiştir. Kur'an'ın yasakladığı zînâ, kumar, fal okları gibi insanı beden ve rûhen hasta eden fiiller ile içki, kan, leş gibi sağlığı tehdit eden yiyecek-içecekler, insanın sağlığına verilen kıymetin âyetlere yansımış örnekleridir. Özellikle yeme-içme fiillerinde helâl ve temiz olanın tavsiye edilmesi, âyetlerin kendine has hikmetlerinin yanı sıra insan sağlığı ile de yakından ilgilidir. Kur'an, bu hususlara dikkat çekerek bireyin sağlıklı olmaya özen göstermesini arzu etmektedir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak sağlıklı olma konusu işlenirken Kur'an'ın bu âyetlerinden faydalanılabilir. Bu çalışmanın netîce olarak ortaya koyduğu Kur'an'ın beden ve ruh sağlığı konusundaki anlayışını Aydın (2010), Köylü (2011), Kula

(2000) ve Sarıkavak (2011)'in çalışmalarının da desteklediği görülmektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın sağlık anlayışına muhalif bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Saygı” değerinin Kur'an'da 20 adet âyet karşılığı bulunmaktadır. Allah'a saygı, Peygamberlere saygı, kullara saygı ve diğer yaratılmışlara saygı konularının işlendiği bu âyetler, inananlara saygıyı emir ve tavsiye etmektedir. Kur'an'ın saygı anlayışı bir değer olarak sosyal hayatta tatbik edilebilirse, bunun bir sorun olarak karşımıza çıkma sıklığı azalabilir. Ku'ânî saygıda insan karakterini zedelemeyecek ve saygı gösterileni putlaştırmayacak bir denge söz konusudur. Bu ilâhî denge, saygı ile putlaştırma arasındaki ince çizgiyi ayarlayan bir dengedir ve son derece kıymetli bir değerdir. Bu çalışmanın saygı konusunda Kur'an'dan çıkardığı anlayışı Bilgin (2001), Canan (2005), Çubukçu (1978), Doğan (2002), Önder (2015) ve Topçuoğlu (2006)'nun çalışmaları da destekler mâhiyettedir. Ancak Kur'an'ın saygı anlayışını tenkid eden, eksik veya hatalı bulan bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Sevgi” değeri Kur'an'da 7 kez zikredilmiştir. Anlayış olarak Kur'an'ın tamamına sevgi hâkim ise de spesifik olarak bu 7 âyet özellikle sevgi kavramına dikkat çekmiştir. Yaratılan her şeyin mayasında sevgi bulunması, sevginin fitrî bir özellik taşıması ve yaratılanı yaratandan ötürü sevme anlayışı İslâmın en temel anlayışlarındanıdır. Bu âyetler temelinde sevgi değerini geliştirmek ve insanlar arası ilişkilerde öncül olmasını sağlamak îcap etmektedir. Dolayısıyla Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak sevgi kavramı işlenirken, Kur'an'ın ilgili âyetlerinden faydalanılabilir. Kur'an'ın bir değer olarak sevgi anlayışını ortaya koyan bu çalışma Abdulqader (2014), Küçük (2010), Müftüoğlu (2001), Toksöz (2016) ve Turan (2013)'in çalışmalarını destekleyici bir hüviyete sâhiptir. Bununla birlikte Kur'an'ın sevgi anlayışını eleştirel bir boyutta ele alan herhangi bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Sorumluluk” değeri Kur'an'da 13 âyetle işlenmektedir. Bu âyetler kişinin yaptığı her işten sorumlu olduğunu ve fiillerinin mutlak sûrette bir netîcesinin bulunduğunu ifâde etmektedir. Kişinin başına gelen işlerin kendi yaptıklarının bir netîcesi olduğu da ayrıca belirtilmiştir. İşlenen fiillerin bir netîcesinin bulunması, kişinin bu fiilinden sorumu tutulması anlamına gelir. Bu nedenle bireyler sorumluluklarının bilincinde hareket ederek fiillerinin iyi netîce doğurmasını temin etmeye çalışmalıdırlar. Bu, kıymetli bir değerdir ve Sosyal Bilgiler Öğretim

Programı vâsıtasıyla bireylere kazandırılırken Kur'an'ın sorumluluk anlayışından faydalanılabilir. Bununla birlikte Kur'an'ın sorumluluk anlayışında yanlış kader inancının önüne de set çekilmiştir. Buna göre kişi kendi fiileri neticesinde ortaya çıkan sonuçları kaderin üstüne atamaz. Çünkü kişi, (baskı altındakiler müstesnâ) tüm fiilerinden ancak kendisi sorumludur. Bu çalışmanın neticesinde Kur'an'ın sorumluluk anlayışı ile ilgili elde edilen bulgu ve yorumları Açık (2007), Altuntaş (2013), Aydın (1998), Çalışkan (2010), Etöz (2010), İpek (2013) ve Yeşilyurt (2005)'un çalışmaları da destekler niteliktedir. Bununla birlikte Kur'an'ın sorumluluk anlayışını tenkid eden bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Temizlik” değeri Kur'an'ın 25 farklı yerinde vurgulanmaktadır. Bu âyetler kalplerin temizliğinden niyetlerin temizliğine, yiyecek ve içeceklerin temizliğinden giysilerin temizliğine kadar geniş anlamları ihtivâ etmektedir. Yaşam boyunca her şeyin temiz olanını emir ve tavsiye eden Kur'an'ın bu anlayışı, insanlara bir değer olarak benimsetilmelidir. Bu süreçte zikredilen âyetler Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na yardımcı olabilir. Bu tezin temizlikle ilgili Kur'an anlayışını ortaya koyan yaklaşımının aksini iddia eden bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır. Bununla birlikte Akkuş (2008), Atay (1981), Çetin (1993), Dölek (2004), Haneef & Çolak (2008) ile Yüksek İslâm Enstitüsü Öğrencileri (1964)'nin İslâm ve temizlik konusundaki çalışmaları, bu araştırmanın ulaştığı bulgu ve yorumları destekleyici bir niteliğe sâhiptir.

“Vatanseverlik” değeri Kur'an'ın 2 yerinde ifâde edilmektedir. Vatan müdafaasının gerekliliği üzerine vurguda bulunan bu âyetler, vatansız olamayacağını ve mevcut vatanın dış tehditlere karşı korunması gerektiğini ifâde etmektedir. Kur'an'a göre vatan/yurt özgür ve bağımsız yaşamının en önemli rüknüdür. Kur'an'da insan hayâtına son verme müeyyidesi sınırlıdır. Buna göre insan hayâtını sonlandırmak;

- a) Haksız yere adam öldürmede kısas olarak mağdurun âilesine tanınmış bir haktır.
- b) Bozgunculuk yapanlar için ölüm cezâsı emredilmektedir ve devletin uygulayacağı bir karardır.
- c) Müslümanların dînine ve vatanına kastedenlere karşı uygulanması emredilen bir kesin emirdir.

Bu sonuncusu, İslâm dîni karşıtlarınca en çok istismâr edilen ve hümanist anlayış gerekçe gösterilerek eleştirilen Kur'ânî emirdir. İnsanı, yurdundan çıkarılması durumunda “onları yakaladığınız yerde öldürün” kesin emriyle muhatap kılan Kur'an, burada vatan olgusunun önemine en üzet düzeyde vurgu yapmaktadır. Ayrıca Kur'an, birçok âyette işlediği ve davranış hâline getirilmesi telkininde bulunduğu ahlâkî öğretilerin tadrîcî islah amacını vatan konusunda gütmemiştir. Tek bir âyette kesin hüküm koymuş ve yurda kastedenlerin karşılaacağı tavrı da bu kurala bağlamıştır. Uğrunda savaş ve ölüm göze alınan bir varlığın kıymetsiz olması düşünülemez. Vatan, sevmeye lâyık en kıymetli varlığımızdır. İmânın bir parçası olarak kabul edilen vatan sevgisi, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda değer eğitimi vesfesiyle ve Kur'ânî bir düsturla nesillerimize kazandırılabilir. Kur'an'ın vatanseverlik değerini işlediğini ortaya koyan ve Kur'an'a göre vatanseverlik kavramının bulunmadığını iddia eden herhangi bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

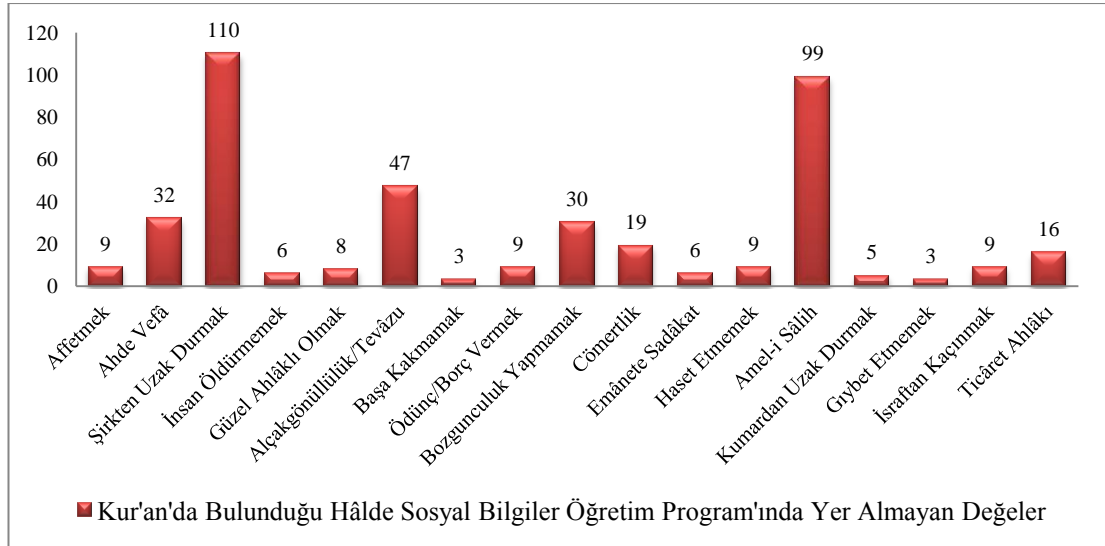
“Yardımseverlik” değeri Kur'an'da 8 farklı yerde işlenmektedir. İhtiyaç sâhibine yardımda bulunmak mü'minlerin vasıflarından olduğu gibi, insânî bir gerekliliktir. İslâm târihinde muhâcirlere her türlü yardımı gösteren ensar örneği, bu konudaki İslâmî anlayışı da gözler önüne sermektedir. Mü'min kimse; düşkünlerin hâmîsi, kimsesizlerin kimsesi ve muhtaçların yardımcısıdır. Spesifik olarak 8 âyetle yardımseverlik işlenmiş ise de zekât ve infak âyetleri başta olmak üzere bireysel ve toplumsal iyiliği hedefleyen tüm âyetler bu kategori altında toplanabilir. Yardımseverlik değerini Kur'ânî kaynaktan edinen bireyin bunu bir hayat standardı hâline getirmesi sağlanabilir. Ayrıca Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir değer olarak yardımseverlik işlenirken ilgili Kur'an âyetlerinden de faydalanılabilir. Bu çalışma neticesinde ortaya koyulan bulgu ve yorumlara göre Kur'an'ın yardımseverlik anlayışı Akyüz (2014), Certel (1997), Demir (2007), Göcen (2012), Kaya (2013) ve Pasmaz (2011)'in çalışmalarıyla da uygunluk göstermektedir. Ancak Kur'an'ın yardımseverlik anlayışını tenkid eden bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

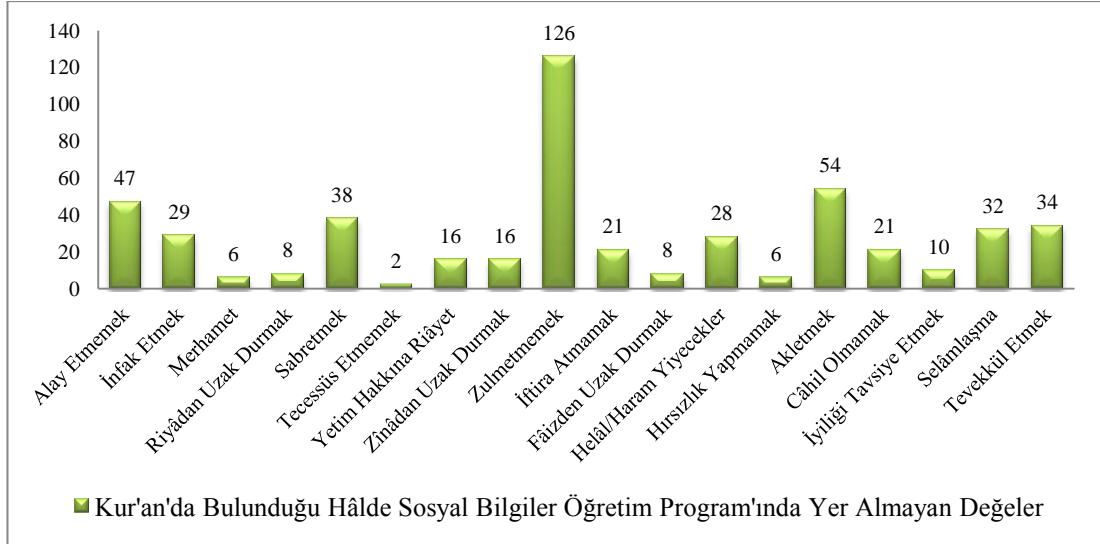
Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerlerin Kur'ânî karşılıkları ve bunların kullanım/tekrar ediliş sıklıkları yukarıda ifâde edildiği gibidir. Buna göre 19 değer toplam 249 adet Kur'ânî karşılığı bulunmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, âyet olarak sayıca az karşılığı bulunan değerlerin Kur'an'a göre

ehemmiyetsizliği ile yorumlanmaması gerektiğidir. Bu, ilgili âyetlerin fazla söze hâcet bırakmayacak derecede net olması ile ilgili olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Sayıca göze az gelen bütün âyetlere bu anlayışla bakılmalıdır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlerin âyet karşılıkları, programın değer eğitimi amaçlarına ulaşmasını kolaylaştıracak ve değerlerin etki gücünü artıracak niteliktedir.

Yukarıdaki bulguların yorum ve analizinden başka Kur'an'da yer aldığı hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer almayan 35 farklı değer tespit edilmiştir. Bu değerlerin tamamı hayâta bakan, evrensel, ulusal ve yerel toplum düzeni için insanlarda bulunması arzu edilen, bireyleri ve toplumu sosyal ve ahlâkî boyutta bir üst noktaya taşıyacak olan değerlerden müteşekkildir. Eğitim programlarının dışında kalan ancak Kur'an'da zikredilen değer sayısı elbette ki 35'ten çok daha fazladır. Ancak bu tez içerisine 35 değer dâhil edilmiş olması, onların Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda kullanılmaya müsâit olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki tablolar, Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan değerlerin rakamsal ifâdesini göstermektedir.

Tablo 4: Kur'an'da bulunduğu hâlde S.B.Ö.P.'nda yer almayan değerlerin rakamsal ifâdesi.

Yukarıdaki tablolarda rakamlarla gösterilen Kur'ânî değerlerin ortaya koyduğu sonuçlar aşağıda ifâde edildiği gibidir:

“Affetmek/Affedici Olmak” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'ın 9 âyetinde işlenmektedir. Kıymetli bir değer ve erdem olması münâsebetiyle affedici olmak, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda değer olarak işlenebilir. Ayrıca bu değer, içerisinde hoşgörüyü, sevgiyi, sorumluluğu ve tevâzuyu da barındırmaktadır. Kur'an'ın affetmek değeri ile ilgili anlayışının ortaya koyulduğu bu tez çalışmasını Ayten (2009), Kara (2009), Şahin (2014) ve Uysal (2015)'in çalışmaları da destekler mâhiyettedir. Bununla birlikte Kur'an'ın affetmek kavramını ve anlayışını eleştirel bir bakış açısıyla ele alan akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Ahde Vefâ/Sözünde Durmak/Anlaşmayı Bozmamak” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'da 32 farklı yerde zikredilmiştir. Günümüz insanının en büyük problemlerinden biri olan sözünde durmamak ve vefâsızlık, İslâm dîninde münâfıklık alâmeti olarak kabul edilmiştir. Bir karakter zaafiyeti olan bu hastalık tedâvi edilmeli ve nesillerimiz sözünde durmayı bir değer olarak benimsemelidir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda ahde vefâ bir değer olarak işlenirken ilgili Kur'an âyetlerinden faydalanılabilir. Ahde vefâ üzerine bu tez içerisinde yapılan yorumları Dönmez (2016) ve Ürek (2009)'in çalışmaları desteklemektedir. Ancak ahde vefâ aleyhine kaleme alınmış bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Şirk Anlayışından Uzak Durmak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 110 âyetinde bu konuya değinilmiştir. Bu değer, karakter eğitiminin en başında husûsiyetle üzerinde durulması gereken bir değerdir. Şirkten uzak durmak; Allah’tan başka bir otorite karşısında eğilmemek ve kula kulluğun önüne geçmek için olmazsa olmazdır. Şirki öğrenen birey, Allah ve din adına tesis edilen hiç bir otoriteyi tanımayacak, şahsiyetini tahkim ederek toplumun ve inancının birtakım ruhbanlarca kirletilmesine ve istenmeyen noktalara sürüklenmesine seyirci kalmayacaktır. Bir başka deyişle, Allah adıyla kandırılmayacaktır. Bunun yanında şirke düşmemeyi öğrenen birey otoriteye karşı hakkı gizlemek durumunda kalmayacak, kendisi olacak, doğru bildiğini dile getirmekten çekinmeyecek, hakîkatın kendisine zarar vereceği vehmiyle yaşamayacak ve dolayısıyla şahsiyetinden tâviz vermeyen, ruh sağlığı açısından sağlıklı bir birey olacaktır. Bu nedenle değer eğitiminde öncelikle şirk anlayışından uzak durulması öğretilmelidir. Bu, değer eğitiminin belki de en önemli konusudur. Şirkten uzak durmayı karakter eğitimi ve değer eğitimiyle bağdaştıran bir akademik çalışmaya rastlanmadığı gibi, bu anlayışı tenkit eden bir araştırmaya da tevâfuk edilememiştir.

“İnsan Öldürmemek” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 6 âyetiyle işlenmiştir. İslâmî kültürde de bir insanı öldürmenin bütün insanlığı öldürmek kabul edildiği göz önünde bulundurulacak olursa, bunun bir değer olarak benimsetilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Her ne sebeple olursa olsun günümüzde insan öldürmek sıradan bir hâl almıştır ve cârî kânunlar bu konuda yeterli caydırıcılığı sağlamamaktadır. Bunun önüne geçmek için öğretim programlarında insan öldürmemek bahsi altında bu değer ısrarla vurgulanmalı ve bu değer nesillere kazandırılmalıdır. Bu süreçte ilgili Kur’an âyetleri Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na fayda sağlayabilir. Kur’an’dan bir değer olarak istihrâç edilen öldürmemek fiiliyle ilgili Durmuş (2003), Koçyiğit (1995) ve Önder & Bulut (2013)’un çalışmaları, bu araştırmanın ortaya koyduğu netîceyi desteklemektedir.

“Güzel Ahlâklı Olmak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’da 8 âyetin konusu olmuştur. İslâm baştan sona güzel ahlâktır. İslâm peygamberi de buna vurgu yapmış ve “ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim” buyurmuştur. İslâmın temel

amaçlarından biri, insanların ahlâkını kemâle erdirerek dünya ve âhîret mutluluklarını temin etmektir. Bu amaç, insanın ürettiği ideolojik ve evrensel ahlâk ilkeleri ile de çelişmemektedir. Tüm eğitim programları ahlâkı güzelleştirmenin peşindedir. Ancak bu değer, bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer almamaktadır. Güzel ahlâk konusu bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na alınabilir. Değerin işleniş sürecinde program, Kur'an'ın ilgili âyetlerinden fayda sağlayabilir. Bu araştırmanın Kur'an'ın güzel ahlâk konusu ile ilgili ortaya koyduğu sonuçları Acar (2012), Altıntaş (1997), Arıcan (2016), Ateş (1992), Çilingir (2014), Çubukçu (1972), Demirkol (2016), Ergül (2015), Erol (2016), Güneş (2011), Kaymakcan, Meydan & Dikmen (2014), Yıldırım (2016) ve Zengin (2016)'in çalışmaları da desteklemektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın güzel ahlâk anlayışını tenkid eden bir araştırmaya rastlanamamıştır.

“Alçakgönüllülük/Tevâzu/Kibirlenmemek” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'da 47 âyette üzerinde durulmuştur. Tevâzu hem kıymetli bir değer hem de bir erdemdir. Egoların savaştığı günümüz dünyasında mütevâzi kalabilmek gerçek anlamda bir değerdir. Bu değeri kazanmış birey sayısı artırılmalıdır. Bunun için ilgili Kur'an âyetlerinden faydalanılabilir ve alçakgönüllülük bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın içerisine koyulabilir. Demir (2010), Kula (2017) ve Polater (2012)'in çalışmaları, bu tezin alçakgönüllülük değeri ile ilgili Kur'an'dan elde ettiği bulguları ve yorumları destekler niteliktedir. Ancak Kur'an'ın ortaya koyduğu tevâzu anlayışına muhalif bir bakış açısı sunan akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Başa Kakmamak” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'ın 3 âyetine konu olmuştur. İnsanların yaptığı iyilikleri başa kakması son derece çirkin, gayr-i ahlâkî ve gayr-i insânî bir durumdur. Yapılan iyilikler yalnızca ve yalnızca Allah rızâsı için yapılmalı, iyilik karşısında bir karşılık beklenmemeli ve yapılan iyilik başa kakılmamalıdır. Aksi takdirde bu, iyilik yapılana bir zulüm olur. Bir değer olarak başa kakmamak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda işlenebilir. Bu değer programda işlenirken de ilgili Kur'an âyetlerinden faydalanılabilir. Araştırmamızın dikkat çektiği başa kakmamak değerini destekleyici veya tenkid edici bir akademik çalışmaya tevâfuk edilememiştir.

“Ödünç/Borç Vermek” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’da 9 âyetin konusu olmuştur. Günümüzde yaşadığımız problemlerden biri de insanların birbirlerine maddî açıdan destek olmamalarıdır. Bunun günümüzdeki sonuçları ihtiyaç sahiplerinin fâizli bankacılık sistemine muhtaç bırakılmasıdır. Fâiz sisteminin çarklarında hebâ olan insanlığın kurtuluşu, Kur’ânî bir emir ve tavsiye olan borç alıp verme ahlâkının işletilmesine bağlıdır. Bu, hem insanların birbirlerine olan güvenlerini tâzeleyecek hem de toplumsal ekonomik işleyişi daha sağlıklı bir zemine oturtacaktır. İmkânları nisbetinde isteyene borç vermek, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı vâsıtasıyla bir değer olarak nesillerimize kazandırılabilir. Borç vermek konusunu bir değer olarak işleyen hiçbir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Bozgunculuk Yapmamak/Anarşiden Uzak Durmak/Fitne Çıkarmamak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’da 30 farklı âyette zikredilmektedir. Kur’an, yeryüzünde âsâyişin bozulmaması husûsunda ciddî uyarılarda bulunmaktadır. Bu âyetlerin hayâta tatbîk edilebilmesi durumunda savaşların, açlıkların, soykırımların ve sömürülerin gerçekleşmeyeceği düşünülmektedir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı vesilesiyle bir değer olarak bu anlayış nesillere kazandırılabilir. Bozgunculuk yapmamak değeri ile ilgili ortaya koyduğumuz Kur’an anlayışını Ateş (2006) ve Çelik (2016)’in çalışmaları da destekler niteliktedir. Bununla birlikte, Kur’an’ın bozgunculuktan men ettiği gerçeğine muhalif bir bakış açısı sunan akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Cimrilik Yapmamak/Cömert Olmak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 19 âyetinde işlenmiştir. Cömertlik insanlar nazarında da kıymet bulan bir değerdir ve cömert insanlar toplumun sevgisine, saygısına ve teveccühüne mazhar olurlar. Buna mukâbil cimriler ve cimrilik toplum nazarında müteber değildir, antipatiktir. İnsanlara fayda sağlaması bakımından ve kıymeti herkesçe mâlum olduğundan cömertlik değeri Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda işlenerek nesillerimize kazandırılabilir. Cömert olmak ve cimrilik yapmamak değeri ile ilgili Kur’an’dan elde edilen bulgu ve yorumları Kasapoğlu (2007), Özdemir (2015), Pasmaz (2011) ve Saruhan (2003)’in çalışmaları da desteklemektedir. Bununla birlikte, bir değer

olarak cömertlik aleyhine veya cimrilik lehine kaleme alınmış akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Emânete Sadâkat” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 6 âyetine konu edilmiştir. İslâmî kültürde emânete sadâkatsizlik de münâfıklık alâmeti sayılmış ve fâilleri kerih görülmüştür. Güvenilir insan olmanın kriterlerinden biri olan emânete sadâkat, bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer almalıdır. Böylesine önemli ve istendik bir değere maalesef akademik çalışmaların konusu olarak tevâfuk edilememiştir.

“Haset Etmemek/Kıskançlık Yapmamak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 9 âyetiyle işlenmiştir. Haset, bireyler arasındaki problemlerin tetikleyici unsurlarından biridir. Başkasının sâhip olduğu bir niğmeti kıskanmak, kıskanan için kendisini o kişiye zarar verecek kadar ileri bir boyuta taşıyabilir. Bu nedenle kalbî ve rûhî bir hastalık olan haset duygusunu yenmenin yolları nesillerimize öğretilmelidir. Bu nedenle kıskançlık yapmamak değeri Sosyal Bilgiler Öğretim Programı vâsıtasıyla öğrencilere kazandırılabilir. Haset konusunda bu tezin vardığı yargıyı Demirtaş (2004) ve İmamoğlu & Çelik (2009)’in araştırmaları da desteklemektedir. Bununla birlikte kıskanmanın faydalı bir haslet olduğunu iddia eden akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Hayır/Hasenât/Amel-i Sâlih” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 99 âyetine konu edilmiştir. Amel-i sâlih, iyi ve faydalı olan her fiili kapsamakta ve sürekli bir iyilik hâlini ifâde etmektedir. Kur’an’ın asıl amaçlarından biri de insanı iyi ve faydalı bir varlık hâline getirmektir. Amel-i sâlih sâhiplerinin müjdelendiği âyetler, bunun Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bir değer olarak kazandırılması sürecinde teşvik edici olabilir. Demir (2013), Sönmez (2011) ve Yüce (2013)’nin çalışmaları da hayır/hasenât/amel-i sâlih konusunda bu tezin ulaştığı netîceyi tasdik etmektedir. Bu kavramlara muhâlif bir akademik çalışmaya ise tevâfuk edilememiştir.

“Kumardan Uzak Durmak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’da 5 âyetle işlenmiştir. Kumarın sebep olduğu fenâlıklar herkesçe mâlum olduğundan burada tafsîlâta

ihtiyaç duyulmamıştır. Kumarın yaygınlaştığı modern dünyada ondan uzak durmak bir değer olarak nesillere kazandırılmalıdır. Bu değer, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde örgün öğretim sürecine dâhil edilebilir. Bu çalışmanın ortaya koyduğu şekliyle kumarın neden uzak durulması gereken fiiller olduğunu Aybey (2015), Doğan (2013), Ertürk (2008), Koç & Kepenekci (2015), Özer (2008), Özer (2010) ve Ünal (2010)'ın çalışmaları da desteklemektedir.

“Gıybet Etmemek/Dedikodu Yapmamak” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'da 3 farklı yerde geçmektedir. Gıybet ciddî bir ahlâkî hastalıktır. Bireyler arası problemlerde ve toplumsal fitnenin yaygınlaşmasında gıybet faktörünün etkisi büyük olduğundan, bu problemlerin çözüme kavuşturulması, gıybetin en aza indirilmesine bağlıdır. Başkaları hakkında onların arkasından konuşmama, bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda işlenebilir. Gıybet konusunda bu çalışmanın vardığı yargıyı Kasapoğlu (2006)'nun çalışması da desteklemektedir. Bununla birlikte gıybet lehine müsbet netîce gösteren akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“İsraftan Kaçınmak” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'ın 9 âyetinde işlenmektedir. İsrafin insanlara ve dünyaya verdiği zarar bugün milyar dolarlarla ifâde edilmektedir. Bunun önlenmesi için nesiller israftan uzak durmayı bir değer olarak benimsemiş olmalıdır. Tam da bu nedenle israftan uzak durmak, bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer almalıdır. İsrafla ilgili olarak bu çalışmanın dikkat çektiği husular Köksal (2003), Mete (2017), Sancaklı (2013), Saruhan (2003), Soysaldı (2005) ve Yazıcı & Yazıcı (2017)'nin çalışmaları tarafından da desteklenmektedir. Bununla birlikte israfı tavsiye eden veya olumlayan bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Ticâret Ahlâkı” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'ın 16 âyetine konu olmuştur. Alışverişte birbirini kandıran, haksız yere birbirinin malını yiyen, kazancını kirleten kişi sayısını azaltmak ve hatta yok etmek için, ticâret ahlâkı bir değer olarak nesillerimize kazandırılmalıdır. Bu nedenle ticâret ahlâkı, bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda işlenebilir. Çalışma netîcesinde ticâret ahlâkı ile ilgili olarak elde edilen bulgu ve yorumlar Albayrak (2017), Aydın (2015), Cora (2017), Kandemir (1979), Özdemir (2015), Öztürk (2002), Şimşek (1982) ve Yılmaz

(2017)'in araştırmalarıyla da desteklenmektedir. Bununla birlikte ticâret ahlâkı anlayışına muhâlif bir akademik çalışmaya rastlanamamıştır.

“Alay Etmemek/Lâkap Takmamak” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'ın 47 âyetine konu edilmiştir. İnsanların kusurları ile alay etmek, onlara hoşlanmayacakları lâkaplarla hitapta bulunmak son derece çirkin bir davranıştır ve akli başında hiçbir kimse tarafından tasvip edilmemektedir. Bu çirkin davranışı ortadan kaldırmak için alay etmeme ve lâkap takmama bir değer olarak öğretim programlarında yer almalıdır. Bu değer Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda işlenebilir. Bu çalışmanın ehemmiyetle üzerinde durduğu alay etmemek ve lâkap takmamak konusunu bir değer olarak işleyen herhangi bir akademik çalışmaya maalesef rastlanamamıştır.

“İnfak Etmek” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'ın 29 âyetine konu olmuştur. İnfak, muhtaçlara, düşkünlere, hastalara, yoksullara, gariplere vs. hiçbir karşılık gözetmeksizin sâdece Allah rızâsı için maddî ve mânevî yardımda bulunmaktır. Bu güzel davranış biçimi bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı vâsıtasıyla nesillere kazandırılabilir. Gül (2005) ve Kaya (2013)'nin çalışmaları, bu tezin infak konusunda ortaya koyduğu yorumları destekler mâhiyettedir. Bununla birlikte infaka ve infak anlayışına karşı çıkan akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Merhametli Olmak” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'ın 6 âyetiyle işlenmektedir. Zulmün zıddı olan merhamet, yeryüzündeki tüm kötülüklerin, sevgisizliklerin ve gayr-i insânî davranışların çözüme kavuşturulması için ihtiyacımız olan değerlerdendir. Daha yaşanabilir bir toplum, ÷lke ve dünya için nesillerimiz merhametli bireyler olarak yetiştirilmelidir. Bu nedenle merhamet, bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde yer alabilir. Merhamet değeri ile ilgili olarak ortaya koyulan bulgu ve yorumları Avcı (2009), Dikmen (2003), Hacikeleşoğlu & Kartopu (2017), İşgör (2017), Polat & Erdem (2017) ve şen (2011)'in çalışmaları da desteklemektedir. Merhamet kavramı aleyhine kaleme alınmış akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Riyâ ve Gösterişten Uzak Durmak” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'da 8

âyetle işlenmektedir. İstenmeyen ve tasvip edilmeyen davranış biçimlerinden olan riyâ ve gösteriş, eğitimle önlenebilir ve düzeltilebilir bir nitelge sâhiptir. Bu sevimsiz davranış biçimini önleyebilmenin yolu, onu bir değer olarak öğretim programlarına yerleştirmekten geçmektedir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı riyâ ve gösterişten uzak durmayı bir değer olarak işleyebilir. Riyâ konusunda bu çalışmanın ortaya koyduğu anlayış Kula (2017) ve Okumuş (2017)'un çalışmalarıyla da paralellik göstermektedir. Bununla birlikte riyânın veya gösterişin faydalı ve istendik bir davranış biçimi olduğunu iddia eden akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Sabretmek/Sabırlı Olmak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 38 âyetine konu olmuştur. Sıkıntı ânında isyan değil sabır gerektir. Yolunda giden işlerde de aceleci olmak yerine sabırlı olmak tavsiye edilir. Sabır, bir olgunluk göstergesi olduğu gibi kıymetli de bir değerdir. Aceleci ve isteklerinin hemen olmasını isteyen sabırsız nesiller yerine, sabretmesini bilen ve aceleci davranmayan bireyler yetiştirilmelidir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisine sabır bir değer olarak yerleştirilebilir. Sabır konusunda Demirci (2002), Oral (2015), Önal (2008), Sarıkaya & Şeren (2017) ve Sayın (2012)’in de çalışmaları mevcuttur. Bu çalışmalar, tezin sabır konusunda ortaya koyduğu neticeyi destekleyici bir mâhiyettedir.

“Tecessüs Etmemek/Kusur Araştırmamak/Faydası Olmayan Merak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 2 âyetine konu edilmiştir. Merak, bilim için gerekli ön koşullardan biri olmakla birlikte, insanın kendini ilgilendirmeyen, başkalarının kişisel ve özel meselelerine karşı meraklı olması, çoğu zamanın sıkıntı yaşamasına veya başkasına sıkıntı yaşatmasına neden olmaktadır. Başkalarının kusurlarını araştırmak, başkalarının özel alanlarına girmek, bu alanlarda faaliyet göstermek gayri ahlâkî bir davranış biçimidir. Bu nedenle bir değer olarakecessüs etmemek nesillerimize kazandırılmalıdır. Bu değer Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda işlenebilir. Çalışmanın bir değer olarakecessüs etmemek / kusur araştırmamak / faydası olmayan merak konusunda elde ettiği bulguları ve meseleye getirdiği yorumları Aras (2010), Armağan (1976), Güngör (2016), Korkmaz (2014), Şen (2016), Tataroğlu (2013), Yüksel (2003) ve Yüksel (2009)’in çalışmaları mahremiyet, özel hayat veecessüs kavramları çerçevesinde desteklemektedir.

Mahremiyet aleyhine veya tecessüs lehine kaleme alınmış akademik bir çalışmaya ise rastlanamamıştır.

“Yetimler Konusunda Hassas Olmak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 16 âyetinde işlenmektedir. Kur’an, tüm kul haklarına karşı ciddi ikazlarda bulunurken yetim hakkı üzerine husûsiyetle eğilmiştir. Yetimler konusunda özel bir hassâsiyet taşınması gerektiğini vurgulayan bu anlayış, bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı vâsıtasıyla nesillerimize kazandırılabilir. Yetimler ve kimsesiz çocuklar üzerine yaptıkları araştırmalar ile Bakırcı (2014), Başer (2013), Çağlar (1973), Kurt (1994), Pakcı (2016), Parin & Bilan (2007), Salim (2011) ve Yazıcı (2012) da bu araştırmanın yetim hakları konusunda ortaya koyduğu anlayışı desteklemektedir.

“Zînâdan Uzak Durmak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 16 âyetinde işlenmektedir. Âile müessesesinin kutsallığı, cinsel yollarla bulaşan hastalıkların önlenmesi ve iffet sınırlarının çiğnenmemesi gibi ulvî amaçlara hizmet eden bu yasak, günümüzde oldukça yaygınlaşmış ve sıradanlaşmış çirkin bir davranış biçimi olarak hayat imkânı bulmaktadır. Yukarıda zikredilen ulvî amaçları elde edebilmek için zînâdan uzak durulması gerektiği bir değer olarak nesillerimize kazandırılmalıdır. Bu değer Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda işlenebilir. Zînâ ve fuhuş kavramları, sosyal yapıya etkileri ve bu cürümlerin müeyyideleri konusunda Atalay (2013), Ateş (1979), Çalışkan (1994), Erturhan (2003), Mutaf (2008), Temiz (2014) ve Yiğitoğlu (2016)’nun çalışmaları mevcuttur. Bu çalışmalar, tezin zînâ konusunda ortaya koyduğu anlayışı destekler niteliktedir. Bununla birlikte günümüzde zînâ oldukça yaygınlaşmış olsa da onu olumlayan akademik bir çalışma bulunmamaktadır.

“Zulmetmemek/Zâlim Olmamak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın tam 126 âyetine konu edilmiştir. Bu âyetlerde Allah’ın zâlimleri sevmediğinden, zâlimlerin âhirette cehennemle cezâlandırılacağına kadar birçok konu işlenmektedir. Dünyayı yaşanılabilir olmaktan uzaklaştıranlar zâlimlerin ta kendileridir. Ayrıca zulmün yelpazesi de oldukça geniştir. İftirâ atmak da zulümdür, gürültü ile komşuyu rahatsız etmek de zulümdür, hırsızlık yapmak da zulümdür, canlıları öldürmek de zulümdür. Şirk ise Kur’an’a göre büyük bir zulümdür! Bu fenâlıkların toptan çözümü için

kişinin rûhunda zulüm tohumlarını değil merhamet tohumlarını yeşertmek gerekir. İşte bu, iyi bir değer eğitimi ile mümkün olabilir. Bu nedenle zulmetmemek bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda işlenebilir. Zulüm ve zâlim kavramları ile ilgili olarak Budak (2011), Saka (1998) ve Ulutürk (1991)'ün çalışmaları kıymetlidir ve bu çalışmalar, tezin ortaya koyduğu zulüm ve zâlim anlayışını desteklemektedir. Bununla birlikte yoksul toplumlara mazlum konumuna düşüren zâlim emperyalist sömürgeci devletler dahî zulmü destekleyecek ve olumlayacak bir akademik çalışma ortaya koymamışlardır.

“İftirâ Atmamak” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'ın 21 âyetinde işlenmektedir. İftirâ büyük bir zulüm olmakla birlikte, sâhibini de güvenilmez ve sevimsiz kılmaktadır. Muhataba ciddî zararlar veren bu davranış biçiminin azaltılması veya ortadan kaldırılması, bireysel ve toplumsal problemlerin azaltılmasında hayâtî öneme sâhiptir. Bu nedenle iftirâdan uzak durmak bir değer olarak nesillerimize kazandırılmalıdır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda iftirâdan uzak durmak bir değer olarak işlenebilir. Bu konuda Algül, (2000), Doğan (2008) ve Toroslu (1980)'nün çalışmaları bulunmaktadır ve bu çalışmalar, tezin iftirâ konusuna getirdiği bulgu ve yorumları desteklemektedir. Bununla birlikte iftirâyı olumlayan akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Fâizden Uzak Durmak” değeri Kur'an'da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunmayan bir değerdir ve Kur'an'ın 8 âyetiyle işlenmektedir. Toplumsal ekonomik sistemi baltalayan, kişileri ciddî zararlara uğratan ve haksız kazanç kapısını aralayan fâiz, ihtiyaç sâhibininin maddî kaynaklarını sömürmek gibi bir zulmü işâret etmektedir. Günümüz insanının maddî bir buhran içerisinde olmasının en büyük nedeninin fâizli ekonomik sistem olduğu âşikardır. Bununla birlikte tefeci olarak tâbir edilen şahıslar, bireysel olarak fâiz işletmektedirler. Fâiz yerine borç ve ödünç verme ile karz-ı hasen kurumunu işletmek daha insânî bir yoldur. Fâizli kazancın bir sömürü olduğu bilinci ile nesillerimiz yetiştirilmeli, onlara bu bir değer kazandırılmalıdır. Bu nedenle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda fâiz yememek veya fâize yaklaşmamak bir değer olarak yer alabilir. Doğan (2016) ve Ünalın (2016)'ın çalışmaları fâiz konusunu işlemekle birlikte, bu tezin ortaya koyduğu izahâti de destekler bir niteliktedir.

“Yiyecek ve İçeceklerde Helâl/Haram Dengesini Gözetmek” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’da 28 âyetle zikredilmektedir. Kur’an’da yasaklanmış olan kan, leş, domuz eti gibi yiyecekler insan sağlığını tehdit etmesi münâsebetiyle de uzak durulması gereken yiyeceklerdir. Bununla birlikte hak edilmemiş bir yiyeceği, -zarûret hâli dışında- haksız yollarla edinip tüketmek de haram sayılacağından ahlâkî değildir. Son olarak, haksız kazanç netîcesinde temin edilen yiyecek ve içecekler de haram kategorisinde değerlendirilir. Helâl olan yiyecek ve içecekler ise kişinin alın teri ile temin ettiği ve çalmadan tükettiği yiyecek ve içeceklerdir. Bu yiyecek ve içecekler sağlık açısından faydalıdır ve hijyenik olarak da temizdirler. Beslenmede bu hususlara dikkat etmek bir değerdir ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı vâsıtasıyla nesillerimize kazandırılabilir. Batu (2012), Erdem (1997), Kahraman (2012), Kaya (2007), Okur (2009), Taştanova (2012), Tekle vd. (2013) ve Ünal (2011)’in çalışmaları, yiyecek ve içeceklerde helâl/haram dengesini gözetme konusunda bu araştırmanın ortaya koyduğu anlayışı desteklemektedir.

“Hırsızlık Yapmamak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 6 âyetinde işlenmiştir. Alınterini ve hak ederek kazanmayı hiçe sayan, başkasının kazanımlarına el koyan hırsızlık eylemi, başkasına zarar verdiği için suç sayılmaktadır. Bu eylem günümüzde en alt seviyeden (basit hırsızlık vakaları) en üst seviyeye kadar (intihâl, kamu malından çalmak, ihâleye yolsuzluk karıştırmak vs.) çok büyük yaygınlık arz etmektedir. Bu nedenle çeşitli hırsızlıklar çeşitli seviyelerde yapılmakta, daha zararlıları nerdeyse suç olarak bile telâkki edilmemektedir. Telif haklarının yerleşmediği ve emek hırsızlığının normal görüldüğü bir toplumda bu değer in öğretilmesinin zarûreti sarîh olarak ortaya çıkmaktadır. Bugün, bunu bir davranış biçimi hâline getirmiş ve hırsızlığı kendine meslek edinmiş şahısların toplumun en alt tabakasından en üst tabakasına kadar mevcûdiyeti tartışılmayacak kadar açıktır. Kötü bir davranış biçimi olduğu konusunda herkesin üzerinde ittifak ettiği hırsızlık fiilini engelleyebilmek ve bireyi hırsızlığın çeşitleri hakkında bilinçlendirerek ondan uzak tutmak için bu değer Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alabilir. Hırsızlık konusunda hukuk alanında yapılmış akademik çalışmalar ve tezler mevcuttur. Demiç (2014), Demir (2012), Hafizoğulları & Özen (2008), Nacak (2013), Pekdemir (2016), Polat vd. (2013) ve Şeyhanlıoğlu (2010)’nun çalışmaları

hırsızlık kavramı, hukûki statüsü ve cezâi müeyyidesi üzerine yapılmış çalışmalardır ve bu tezin hırsızlıkla ilgili orataya koyduğu yorumları desteklemektedir. Bununla birlikte hırsızlık fiilini olumlayan akademik bir çalışmaya rastlanamamıştır.

“Akletmek/Düşünmek/Tefekkür Etmek/Akıl Yürütmek” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 54 âyetine konu edilmiştir. Akletmek, Kur’an’ın husûsî bir şekilde ve ciddiyetle üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Allah, kullarının, akıllarını aktif bir şekilde kullanmalarını istemekte ve emretmektedir. Akıllarını kullanmayanları ise açık bir şekilde tehdit etmektedir. Düşünen, sorgulayan ve üreten bireyler yetiştirmek için onları, akıllarını kullanmaya sevketmeli ve bu bir değer olarak onlara benimsetilmelidir. Maddenin ve mânânın arkasındaki hikmetin derinlemesine düşünülmesi, yaratıcının yaratmadaki hakkının teslim edilmesi anlamlarını ihtivâ eden tefekkür ise kişiyi, yaratılışı ve çevresinde olup bitenleri boş gözlerle seyreden bir birey olmaktan kurtarmaktadır. Tefekkür aynı zamanda bir farkındalık yöntemidir. Bu nedenle akletmek/tefekkür, bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde işlenebilir. Kur’ânî akletmek ve tefekkür ile ilgili olarak bu çalışmanın ortaya koyduğu netice Alper (2010), Alper (2015), Altıntaş (2001), Bilgiz (2012), Çetin (1994), Emiroğlu (1998), Esen (2011), Gezgin (2014), Görgün (2004), Kiliçli (2007), Özler (1997), Teber (2013), Topbaş (2010) ve Uyanık (1999)’ın çalışmalarıyla da desteklenmektedir.

“Câhil Olmamak/Câhillerle Olmamak/Câhillerden Olmamak” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 21 âyetine konu olmuştur. Cehâletin kol gezdiği bir ortamda ve “Câhiliye Devri” olarak isimlendirilen bir zamanda nâzil olması münâsebetiyle Kur’an’ın cehâletle savaşı açık bir şekilde ortadadır. Akletmeyi emreden bir kitabın cehâleti yermesi pek tabiidir. İnananlarına düşen de câhil olmamak, câhil kalmamak ve cehâletle mücâdele etmektir. Bu fiiller bir değer olarak öğretim programlarında yer almalı ve nesillere kazandırılmalıdır. Bu nedenle bu değer, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda işlenebilir. Erol (2014), Kılıç (2001), Türkoğlu (1981) ve Yılmaz (2003)’in araştırmaları da Kur’an’ın cehâlete bakış açısına bu tez ile aynı zâviyeden bakan çalışmalardır.

“İyiliği Emredip Kötülükten Nehyetmek” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 10 âyetinde işlenmektedir. Bu değer, iyiliklerin yaygınlaşp kötülüklerin yok olması için bireyi harekete geçiren ve programda işlenmesi gereken kıymetli bir değerdir ve mutlak sûrette nesillere kazandırılmalıdır. Bu nedenle bir değer olarak iyiliği emredip kötülükten nehyetmek Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda işlenebilir. Bu konuda Barış (2007) ve Özdemir (2007)’in çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalar, araştırmanın, iyiliği emredip kötülükleri nehyetmek konusunda ortaya koyduğu yaklaşımı desteklemektedir.

“Selâmlaşma/Selâm Verme” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 32 âyetinde işlenmektedir. Selâmlaşma bir nezâket, saygı ve iyi niyet göstergesidir. Kıymetli bir değer ve güzel bir davranış biçimi olması münâsebetiyle de İslâmî kültürde selâmın yaygınlaştırılması tavsiye edilmiştir. Bu değer, hem bir değer hem de bir âdâb-ı muâşeret kuralı olarak nesillere kazandırılmalıdır. Bu nedenle selâmlaşma, bir değer olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda işlenebilir. Bu tezin selâmlaşma konusunda ortaya koyduğu anlayışı Kasapoğlu (2010)’nun ilgili çalışması da desteklemektedir.

“Tevekkül Etmek/Allah’a Güvenmek” değeri Kur’an’da bulunduğu hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda bulunmayan bir değerdir ve Kur’an’ın 34 âyetinde konu edilmiştir. Kişinin, elinden gelen tüm çabayı sarfettikten sonra Allah’ın takdîr ettiği netîceye rızâ göstermesi olarak nitelendirilen tevekkül, rûhî bir olgunluk, kalbî bir dinginlik göstergesidir. Bu davranış biçimi kişiyi stresten, isyandan, umutsuzluktan ve karamsarlıktan beri tutar. Bu nedenlerle tevekkül değeri Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alabilir ve bu vesîleyle nesillerimize kazandırılabilir. Sağiroğlu (2009) ve Sarıkaya & Şeren (2017)’in tevekkül konusunda kaleme aldıkları akademik çalışmalar, tevekkül konusunda bu tezin ortaya koyduğu anlayışı desteklemektedir.

Yukarıda, Kur’an’da yer aldığı hâlde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer almayan değerler verilmiştir. Buna göre tespit edilen 35 değerın toplam 922 âyet karşılığı bulunmaktadır. Kur’an, insanlara kazandırmak istediği değerleri defaatle tekrar eden, bu değerleri konu edinirken de âyetlerini sarih bir biçimde ve

vurgulayarak ifade eden bir kitaptır. 35 değer için 922 tekrar, onun bu değerleri kazandırma husûsundaki metodolojisini ve istikrarlı telkinini göstermektedir. Gerçekten de Kur'an, barındırdığı sistematik değerler bakımından hayâta uygulandığında, dünyayı ideal bir düzene oturtmaya muktedir bir kaynaktır. Bu tez, âyetlerde işlenen değerlerin eğitim sürecine dâhil edilmesiyle değer ediniminin kolaylaşacağını ve programdaki değerlerin etki gücünün artacağını göstermesi bakımından önemlidir. Kur'an'ın bu konudaki yetkinliği ve metodolojisi, eğitim sistemlerine ve eğitim programlarına entegre edilebilirse, bireysel ve toplumsal birçok problemin kendiliğinden çözüme kavuşacağı kanaatini taşımaktayız.

Öneriler

Sonuçları bulunan akademik bir çalışmanın tespit edilen problemlere ilişkin çözüm önerileri de getirmesi gerekir. Bu çalışmanın netîcesinde ulaşılan sonuçlar yukarıda izâh edilmiştir. Bu sonuçların işâret ettiği problemlere ilişkin çözüm önerileri maddeler hâlinde aşağıda sıralandığı gibidir.

1. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerlerin kapsamı genişletilebilir. Örneğin sorumluluk değeri; anne-babaya iyilik yapmanın, devlete vergi vermenin, yerlere çöp atmamanın ve ders çalışmanın aynı ölçüde sorumluluk gerektiren davranış örnekleri olduğunu açıklayıcı bir niteliğe kavuşturulabilir. Örnekler çoğaltılabilir ve diğer bütün değerlere uyarlanabilir.
2. Bireysel ve toplumsal anlamda işlevsel birçok değer programa dâhil edilebilir. Bunun için Kur'an'dan ayrıca istihrâç ettiğimiz değerler iyi birer örnektir.
3. Öğrencilere kazandırılması hedeflenen değer sayısı artırılabilir. Yine Kur'an'dan ayrıca istihrâç ettiğimiz değerler burada kullanılabilir ve programa eklenebilir.
4. Kavram kargaşasını ve anlaşılmazlığını önleyebilmek için değerleri ifade eden kavramlarda netlik sağlanmalıdır. Bunun için kavramlaştırma dikkatle yapılmalıdır. Örneğin programda ifade edilen "duyarlılık" değeri, bizdeki "hemhâl olma" hâlini tam anlamıyla karşılamamaktadır.
5. Benzer kavramlar tek başlık altında toplanmalı ve farklı farklı değerler gibi işlenmemelidir. Örneğin; vatan sevgisi, bayrak sevgisi, millî günlerin önem ve değeri, millî objelere saygı gibi millî değerler, tek başlık altında toplanabilir.
6. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerlerin öğrencilere etkili bir şekilde kazandırılıp onlarda yaşam biçimi hâline getirilebilmesi için tespit

ettiğimiz Kur'an âyetlerinin etki gücünden faydalanılabilir, bu âyetler programa dâhil edilebilir.

7. Âyetlerin birebir değer eğitimine dâhil edilmesi hususunda program yapımcılar birtakım tereddütler yaşayacak olursa, en azından âyetlerin ihtivâ ettikleri anlam ve hayâta geçirmek istedikleri anlayış biçimi evrensel bir nitelik taşıdığından programlara gizil olarak yerleştirilebilir.
8. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer almayan onlarca kıymetli toplumsal değer Kur'an vâsıtasıyla tespit edilmiştir. Bu değerlerin tamamı olamasa bile, en işlevsel olanları yine Kur'an referansı ile değer eğitimi kapsamına dâhil edilebilir.
9. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlerin sınıf düzeyine göre tasnifi yapıp, hangi değer ve o değer karşılığı olan hangi âyetin kullanılacağı sınıf düzeyine göre belirlenirse, değer eğitimi daha etkili bir biçimde gerçekleştirilebilir.

Ana hatlarıyla, kısa ve öz olarak bu önerilerin dikkate alınması durumunda Sosyal Bilgiler öğretiminde değer eğitiminin daha etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirileceği kanaatindeyiz. Bununla birlikte, alanda değer eğitimi çalışmaları yürüten akademisyenler, toplumun kutsallarını işe koşmadan değer eğitimi proplemlerine etkili bir çözüm üretemeyeceklerini bilmelidirler. Çoğunluğu müslüman olan bir toplumun dînî değerleri, kutsalları ve bu kutsalları edindikleri kutsal kitapları göz ardı edilmemeli ve bu materyaller değer eğitiminde mutlaka kullanılmalıdır. Aksi hâlde gerçekleştirilen değer eğitimi eksik ve yarım kalmaya mâhkum edilmiş olur.

KAYNAKÇA

- Abdulqader, A. D. (2011). *Kur'an-ı Kerim'de Sevgi Kavramı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Acar, M. (2012). *Allah'a İmanın Ahlâkî Boyutu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Acat, B. ve Aslan, M. (2012). Yeni Bir Değer Sınıflaması ve Bu Sınıflamaya Bağlı Olarak Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*. Cilt 12, Sayı 2, 1461-1474.
- Acun, İ., Yücel, C., Önder, A. ve Tarman, B. (2013). Değerler: Kim Ne Kadar Değer Veriyor? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 6, Sayı 1, 191-206.
- Açık, F. (2017). *Kur'an-ı Kerim'de İrade Hürriyeti ve Sorumluluk Çerçevesinde İnsan Hayatı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 6, No 16, 9-27.
- Akdemir, S. (1990). Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Yaklaşımları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 31, Sayı 1, 179-210.
- Akıncı, A. (2005). Hayâta Anlam Vermede Dînî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 3, Sayı 9, 7-24.
- Akınoğlu, O. (2003). Bir Eğitim Değeri Olarak Eleştirel Düşünme. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 1, Sayı 3, 7-26.
- Akkaya, N. (2013). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercihleri (Deu. Buca Eğt. Fak. Örneği). *TSA*. Yıl 17, Sayı 2, 69-82.
- Akkuş, S. (2008). Çevre Kirliliği, Temizlik ve İman. *EKEV Akademi Dergisi*. Yıl 12, Sayı 37, 149-162.
- Akpınar, M. ve Kaymakçı, S. (2012). Ülkemizde Sosyal Bilgiler Öğretiminin Genel Amaçlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Cilt 20, No 2, 605-626.

- Aktan, O. (2012). *100 Temel Eserde Yer Alan Değerlerle Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlerin Uyumu*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Aktan, O. ve Kılıç, A. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerleri 100 Temel Eserde Bulunan Değerlerin Destekleme Durumu. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 12, No 30, 7-68.
- Aktaş, N. (2010). *İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Programında Verilen Değerleri Edinme Düzeyleri (Erzincan Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Aktay, A. ve Ekşi, H. (2009). Yönetici ve Öğretmenlerin Değer Tercihleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki. *İş Ahlakı Dergisi*. Cilt 2, Sayı 1, 19-66.
- Aktepe, V. ve Yel, S. (2009). İlköğretim Öğretmenlerinin Değer Yargılarının Betimlenmesi: Kırşehir İli Örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. Cilt 7, Sayı 3, 607-622.
- Akyüz, İ. (2014). İslâmda Dînî Pratiklerin Toplumsal Dayanısmaya Etkisi. *The Journal Of Academic Social Science Studies*. 25: 1, 461-482.
- Aladağ, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aladağ, S. (2012). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Bilişsel Düzeyde Kazanmalarına Etkisi. *TSA*. Yıl 16, Sayı 1, 123-146.
- Aladağ, S. ve Kuzgun, M. P. (2015). Sınıf Öğretmeni Adaylarının “Değer” Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı 29, 163-193.
- Alan, Y. (2014). Değerler Eğitimi Açısından Kur'an Kıssâlarının Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılması. *Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 4, Sayı 8, 60-76.

- Albayrak, F. (2015). *İlkokul Sosyal Bilgiler Dersinde Kazandırılan Değerlerle İlgili Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Albayrak, R. K. (2018). İş Ahlâkı ve Değerler Eğitimi, Kitap Bölümü: İş Ahlakı. Pegem Yayınları: Ankara.
- Algül, H. (1986). Hz. Peygamberde Anne Sevgisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 1, Sayı 1, 21-24.
- Algül, H. (2000). İslâm Târihinden Örneklerle İftira Olayına Tahlili Bir Bakış. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 9, Sayı 9. (Dergide sayfa aralıkları belirtilmemiştir).
- Alper, Ö. M. (2010). İslâm, Akıl ve Hakikat. *Milel ve Nihal*. Cilt 7, Sayı 3, 39-72.
- Alper, Ö. M. (2015). Akledileni Akletmek: İslâm Mantık Geleneğinde “İkinci Akledilirler”in Yorumu ve Osmanlı’da Alımlanması Üzerine Bir İnceleme. *Nazariyat İslâm, Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Cilt 1, Sayı 2, 35-68.
- Altay, S. (2014). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’ndaki Değerlerin Kazandırılmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Üstlenebilecekleri Roller*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Altındaş, M. E. (2012). Bireycilik ve Topluculuk Bağlamında Değerler Eğitimi Yaklaşımları. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 10, No 24, 31-54.
- Altıntaş, A. (2013). Kur’an’da Temel Siyâsî Kavramlar. Gümüşhane Üniversitesi Yayınları: Gümüşhane.
- Altıntaş, H. (1997). İslâm Ahlâkı ve İnsânî Davranışlar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 36, Sayı 1, 15-27.
- Altıntaş, R. (2001). Kelâmi Epistemolojide Aklın Değeri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 5, Sayı 2, 1-45.
- Aras, G. (2014). İnsan ve Toplum: Edebiyat ve Değerler Eğitimi. *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı 44, (Dergide sayfa aralıkları belirtilmemiştir).

- Aras, Ü. Y. (2010). *İnsan Hakları Temelinde Özel Hayat Hakkının Ulusal ve Uluslararası Alanda Uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ardoğan, R. (2005). Müslüman Toplumlarda İnsan Hakları ve Demokrasiye Saygıyı Artıracak Bâzı İslâmî İlkeler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 3, Sayı 9, 25-58.
- Arıcan, M. K. (2016). Ahlâk, Etik ve Ahlâk Felsefesi. *Ulusa Bülten-Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Seminerleri - 2*. 11-23.
- Armağan, S. (1976). İslâm Hukûkunda Özel Hayâtın Gizliliği. *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*. Cilt 6, Sayı 3-4, 141-168.
- Atay, H. (1970). Kuran ve Hadiste Âile Planlaması. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 18, Sayı 1, 1-22.
- Atay, H. (1981). Temizlik ve Çeşitleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 24, Sayı 1, 57-68.
- Atalay, A. Ö. (2013). *Türk Cezâ Hukûkunda Fuhuş Suçu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Ateş, A. O. (2006). İslâm ve Barış. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 6, Sayı 2, 1-14.
- Ateş, M. (1992). Resulüllahın Örnek Ahlâkı. *Diyânet İlmi Dergi*. Cilt 26, Sayı 3, 3-28.
- Ateş, S. (1979). Kur'an-ı Kerim'de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Ayetlerin Tefsiri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 23, Sayı 1, 221-286.
- Avcı, S. (2009). *Yaratılana Şefkat ve Merhamet*. İpekyolu Neşriyat: Bakü.
- Avde, A. H. E. (2013). Ana-Babaya İtaati Emreden Ayetlerle İlgili Edebî Yaklaşımlar Bağlamında Kur'an Cümlelerinde Teşrî ve İ'caz. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 37, 165-206.
- Ayasbeyoğlu, N. (1991). *İslâmiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Âyetlerinin Tahlili*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Aybey, S. (2015). Âile ve Dînî Rehberlik Bürolarına Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Nedenleri (Ege Bölgesi Örneği). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Yıl 2, Sayı 4, 104-126.

- Aydın, N. (2015). Âhilikte İş ve Ticâret Ahlâkının Hz. Peygamberin Sünnetindeki Temel Referansları. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 2, Sayı 1, 87-104.
- Aydın, Ö. (1998). Kur'an'da Kader ve Özgürlük. *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*. Sayı 4, 76-80.
- Aydın, H. (2010). Şifâ Kaynağı Olarak Kur'an-ı Kerim (Kur'an'ın Şifâ Olduğuna Dâir Âyetler Üzerine Bir Tefsir Denemesi). *EKEV Akademi Dergisi*. Yıl 14, Sayı 42, 55-68.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 1, Sayı 3, 121-144.
- Aydın, M. Z. (2010). Okulda Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış*. Yıl 6, Sayı 18, 16-19.
- Aydın, O. (2014). *Ortaokul Öğrencilerinin 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki Değerleri Kazanma Düzeyleri (Afyonkarahisar İli Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Aydın, Ö. (1998). Kur'an Işığında Kader ve Özgürlük. *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*. Sayı 4, 76-80.
- Ayhan, H., Hökeleli, H., Yurdagül, M., Öcal, M. ve Ekşi, H. (2004). *Din ve Ahlâk Eğitim Öğretimine Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Ayten, A. (2009). Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 37, Sayı 2, 111-128.
- Babanzade, A. N. (1995). *İslâm Ahlâkının Esasları*. Ankara: Diyânet Vakfı Yayınları.
- Bakırcı, M. (2014). Yetiştirme Yurdunda Kalan Çocukların Eğitim Problemleri – Değerler Eğitimi ile İlgili Bir Değerlendirme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 14, Sayı 1, 75-106.
- Balay, R. ve Kaya, A. (2014). Eğitim Fakültesinde Okuyan Öğretmen Adaylarının Ahlâkî Değer Yönelimleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 12, No 28, 7-45.

- Balcı, F. A. ve Yanpar Yelken, T. (2010). İlköğretim Öğretmenlerinin Değer Kavramına Yükladıkları Anlamlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı 39, 81-90.
- Balcı, F. A. ve Yanpar Yelken, T. (2013). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı'nda Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri. *Âhi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 14, Sayı 1, 195-213.
- Balcı, N. (2008). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Eğitiminin Etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bang, S. J. (2011). A Study of Church Educational Approach to Bibliodrama in Youth Bible Study. *Theological Research Exchange Network (TREN): Theses & Dissertations*. 1-79.
- Barış, D. A. ve Ece, A. S. (2015). Kültürel Değerlerin Aktarılmasında Çocuk Tekerlemeleri: "Tekerlemelerimizi Biliyor Muyuz?". *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 13, No 29, 343-368.
- Baş, V. ve Hamarta, E. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 13, No 29, 369-391.
- Başçı, Z. (2012). *Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Eğitiminin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi (Erzurum Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Başer, H. (2013). *Çocuk Refahı Alanında Yeni Hizmet Modeli "Çocuk Evleri"*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Baştürk, M. (2015). Ahmet Mithat Efendi'nin Tiyatrolarında Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 12, No 30, 105-140.
- Batu, A. (2012). Türkiye'de Helâl (Mahzursuz) Gıda ve Helâl Belgelendirme Sistemi. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*. Cilt 7, Sayı 1, 51-61.
- Batur, Z. ve Kaya, M. (2012). Divânü Lûgâti't-Türk'te Dil Öğretimi Bağlamında Sözel Kültür Ürünleri Aracılığıyla Değer Aktarımı. *Turkish Studies*. Cilt 7, Sayı 1, 309-324.

- Batur, Z., Sır, A. N. ve Bek, H. (2012). Nasreddin Hoca Fıkralarında Değer Yargıları ve Eğitim. *Turkish Studies*. Cilt 7, Sayı 3, 583-596.
- Batur, Z. ve Yücel, Z. (2012). Ahmet Efe'nin Çocuk Hikâyelerinde Değer Eğitimi ve Hikâyelerin Türkçe Eğitimine Katkısı. *Turkish Studies*. Cilt 7, Sayı 4, 1031-1049.
- Baykal, N. (2013). *Ortaokul Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitimi Uygulamalarının Öğretmenler Yönüyle Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Bayraktar Barış, A. (2007). *Kur'an-ı Kerim'de Emri Bi'l-Ma'ruf ve Nehyi Ani'l-Münker*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bekdaş, F. (2012). *İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Yer Alan Değerlerin Öğrenci Boyutunda Kazanım Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Beldağ, A. (2012). *İlköğretim Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersindeki Değerlerin Kazanılma Düzeyinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Erzurum İli Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Bilgin, B. (2001). İslâm'da Ötekine Bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 42, Sayı 1, 11-40.
- Bilgiz, M. (2012). Kur'an'da Bilgi ve Düşünce Üretimi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Cilt 1, Sayı 3, 53-86.
- Budak, N. S. (2011). *Kur'an'da İnsanın Kendine Zulmetmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bulut, M., Bulut, N. ve Bulut, A. (2012). Öğretmen Eğitiminde Değer Eğitimi Fırsatı Olarak Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 9, Sayı 17, 347-357.
- Canan, İ. (Ed) (2005). *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*. Ensar Neşriyat: İstanbul.

- Canatan, K. (2004). Avrupa Birliği Ülkelerinde Değerler Yönelimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 2, Sayı 7-8, 41-63.
- Carter, S. (2007). Living Inside The Bible. *College English*. Volume 69, No 6, 572-595.
- Certel, H. (1997). Psiko-Sosyal Açıdan Zekât. *Atatürk Fakültesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 13, 347-359.
- Cohen, L. R., Milyavskaya, M. ve Koestner, R. (2009). The Internalization of Jewish Values by Children Attending Orthodox Jewish Schools, and Its Relationship to Autonomy-Supportive Parenting and Adjustment. *Journal of Jewish Education*. Vol. 75, No 4, 350-363.
- Cora, İ. (2017). *İş Ahlâkı ve Değerler Eğitimi*. Kitap Bölümü: *İş ve Ticâret Ahlâkı*. Pegem Yayınları: Ankara.
- Coşkun, D. (2011). *İlköğretim Birinci Kademe Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi (Denizli İli Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Coşkun, Y. ve Yıldırım, A. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Değer Düzeylerinin Bâzı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 6, Sayı 1, 311-328.
- Çağıl, N. (2008). Kur'an Işığında Çevre Gerçeği ve Çevre Bilinci. *EKEV Akademi Dergisi*. Yıl 12, Sayı 36, 15-42.
- Çağlar, D. (1973). Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimlerine Genel Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt 6, Sayı 1, 59-112.
- Çakmak, M. (2017). *İş Ahlâkı ve Değerler Eğitimi*, Kitap Bölümü: *Ahlak ve İnsan*. Pegem Yayınları: Ankara.
- Çalışkan, İ. (1994). İslâm Hukûkunda Zînâ Suçunun Mâhiyeti ve Cezâsı. *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 33, Sayı 1, 61-100.
- Çalışkan, N. (2010). *Kur'an'da İnsanın Canlı (Nebâtât-Hayvanât) ve Cansız (Cemâdât) Varlıklarla İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Çelik, A. (2016). Kur'an Perspektifinde İnsanın Kötü Davranışlarının Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 15, Sayı 57, 600-625.
- Çelik, F. (2010). *5. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı'nda Sorumluluk, Estetik ve Doğal Çevreye Duyarlılık Değerlerinin Kazandırılmasına İlişkin Öğrenci ve Öğretmen Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Çelikkaya, T. ve Filoğlu, S. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değere ve Değer Eğitime İlişkin Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. Cilt 14, Sayı 4, 1541-1556.
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Çengelci, T., Hancı, B. ve Karaduman, H. (2013). Okul Ortamında Değerler Konusunda Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 11, No 25, 33-56.
- Çetin, A. (1987). Kur'an-ı Kerim ve Müsbet İlimler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 2, Cilt 2, 187-194.
- Çetin, A. (1993). Abdestsiz Kur'an Okuma Meselesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 5, Cilt 5, 105-118.
- Çetin, M. (1994). Kur'an'da Tefekkür Kavramı. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 8, 43-59.
- Çınar, A. (2006). Modern Zamanların Değer Arayışı: Varlık-Bilgi-Değer Birliğinin Önemi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 4, Sayı 11, 53-68.
- Çiftçi, S., Olaç, F. T., Aksakal, N. B. ve Yaman, Ö. (2015). Değerler Eğitiminde İzciliğin Yerine İlişkin İzci Lideri Öğretmenlerin Görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 13, No 29, 415-437.
- Çiftçi, Ş. (2014). Kur'an ve Sünnet Işığında Evrensel Barışın Vazgeçilmezi "Müsâmaha-Kolaylık". *Turkish Studies*. Cilt 9, Sayı 2, 523-537.
- Çiçekliyurt, Z. T. (2014). *4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Doğrudan Verilecek Beceri ve Değerlerin Kazanılma Durumunun Değerlendirilmesi*.

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Çilingir, L. (2014). Din mi Ahlâk mı? *International Journal Of Science Culture and Sport*. 711-720.

Çomaklı, K. (2015). *Mevlânâ'nın Mesnevî Adlı Eserinde Yer Alan Hikâyelerin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki Değerlerin Öğretiminde Kullanımının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Çubukçu, İ. A. (1972). İslâmda Ahlâk Meselesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 20, Sayı 1, 13-20.

Çubukçu, İ. A. (1978). İslâmda Terbiyenin Önemi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 22, Sayı 1, 151-156.

Dalton, Russel W. (2014). Meek and Mild: American Children's Bibles' Stories of Jesus as a Boy. *Religious Education*. Vol. 109, No 1, 45-60.

Demiç, M. (2014). *Yağma Suçu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demir, B. (2012). İslâm Cezâ Hukûkunda Âile İçi Hırsızlık. *İslâm Hukûku Araştırmaları Dergisi*. Sayı 20, 341-365.

Demir, F. (1997). *İslâm Ahlâkı*. Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Demir, M. (2009). *Kur'an'da Tevâzu Kavramı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demir, Ö. (2013). *Dînî Kavramlar ve Öğrenme Ortamları: Sâlih Amel Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demir, Ş. (2007). Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 28, 9-30.

Demirci, M. (2002). Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 12, 263-285.

- Demircioğlu, İ. H. ve Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin Oluşturulma S¼recinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 6, No 15, 69-88.
- Demirkol, M. (2016). İşlâm Ahlâk Felsefesinde Ahlâk-Mutluluk İlişkisi. *Ulisa B¼lten-Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Seminerleri - 2*. 32-39.
- Demirtaş, H. A. (2004). *Yakın İlişkilerde Kıskançlık*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, Ankara.
- Deveci, H. Belet, D. ve T¼re, H. (2013). Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 12, Sayı 46, 294-321.
- Dikmen, H. (2003). Hz. Peygamberde Hořg¼r¼ ve İnsan Sevgisi. *Ç.. İlahiyat Fak¼ltesi Dergisi*. Cilt 3, Sayı 2, 129-138.
- Dikmen, M. (1988). *İnsanca Yaşamanın Yolu İşlâm Ahlâkı*. İstanbul: Cihan Yayınları.
- Dilmaç, B., Bozgeyikli, H. ve Çıkılı, Y. (2008). Öğretmen Adaylarının Değer Algılarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 6, No 16, 69-91.
- Dilmaç, B., Deniz, M. ve Deniz, M. E. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayışları ile Değer Tercihlerinin İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 7, No 18, 9-24.
- Diyânet İşleri Başkanlığı (2015). *Dinim İşlâm / Temel Bilgiler*. Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Doğan, A. (2013). Yunus Emre Dîvânı'nda İdeal İnsan. *Turkish Studies*. Cilt 8, Sayı 13, 829-839.
- Doğan, C. (2013). Osmanlı Men-i Müskirât Cemiyeti ve Men-i Müskirât Kânunu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 6, Sayı 26, 161-181.
- Doğan, G. (2016). *Dindarlık ve Tasarruf İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, Çorum.
- Doğan, H. (2008). *İşlâm Huk¼kunda İftirâ Suçu ve Cezâsı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, Ankara.

- Doğan, L. (2015). *Sünnetin Işığında İslâm Ahlâkının Esasları*. Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Doğan, R. (2002). İslâm Terbiyesinin Mâhiyeti. *Dînî Araştırmalar*. Cilt 5, Sayı 13, 199-200.
- Doğan Temur, Ö. ve Yuvacı, Z. (2014). Okul Öncesi Değer Eğitimi Uygulayan Okullardan Seçilen Değerlerin ve Etkinliklerin İncelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 3, Sayı 1, 122-149.
- Dorph, G. Z. (2010). Investigating Prospective Jewish Teachers' Knowledge and Beliefs about Torah: Implications for Teacher Education. *Religious Education*. Vol. 105, No 1, 63-85.
- Dölek, A. (2004). Hadisler Işığında Temizlik ve İbâdet Konularındaki Vesveseler ve Tedâvi Yolları. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt 4, Sayı 4, 47-71.
- Dölek, A. (2010). Hadisler Işığında Akribâlarla İletişim Kurmak ve Sosyal Yardımlaşmada Akribâlık Hakkını Gözetmek (Sıla-i Rahim). *C.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 14, Sayı 2, 33-56.
- Dönmez, B. ve Cömert M. (2007). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Değer Sistemleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 5, Sayı 14, 29-59.
- Dönmez, S. (2016). “Dede Korkut Kitabı” Nokta-i Nazarından “Dürüstlük, Sözünde Durma, Mütevâzılık ve Merhamet” Erdemlerine Felsefî Bir Bakış. *İlâhiyat Akademi Dergisi*. Cilt 2, Sayı 3, 89-99.
- Durmuş, Z. (2003). Yanlış Anlamlandırma ve Değerlendirmelere Konu Olan Bakara 54. Âyetindeki “Uktülû Enfüsekü” İfâdesinin Çözümlemesi. *EKEV Akademi Dergisi*. Yıl 7, Sayı 17, 29-48.
- Efil, Ş. (2004). Kur’an-Bilim İlişkisinin Olabilirliği ve Meşrûiyeti Sorunu. *EKEV Akademi Dergisi*. Yıl 8, Sayı 21, 25-38.
- Ekşi, H. (2003). *Temel İnsânî Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları*. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 1, Sayı 1, 79-96.
- Ekşi, H. ve Okudan, A. Y. (2011). Eğitim Yöneticilerinin Bakış Açısı ile Değerler Eğitimi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*. Yıl 8, Sayı 2, 178-190.

- Elbir, B. ve Bağcı, C. (2013). Değerler Eğitimi Üzerine Yapılmış Lisansüstü Düzeyindeki Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*. Cilt 8, Sayı 1, 1321-1333.
- Emiroğlu, İ. (1998). Kur'an'da Akıl ve İnsan. *D.E:Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 11, 69-99.
- Er, H. (2013). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değer Alguları ile Benlik Saygıları Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Er, H., Ünal, F. ve Gürel, D. (2016). Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Aktarımı Açısından Sâdi Şirâzi'nin "Bostan" ve "Gülistan" İsimli Eserlerinin İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 18, Sayı 1, 225-242.
- Erdem, A. R. (2003). Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 1, Sayı 4, 55-72.
- Erdem, M. (1997). İlahî Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helâl ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 37, Sayı 1, 151-173.
- Eren, M. (2008). Kur'an ve Sünnete Göre Sıla-i Rahim'in Önemi. *İslâm Hukûku Araştırmaları Dergisi*. Sayı 12, 369-380.
- Ergül, N. (2015). İnsan-ı Kâmil – Güzel Ahlâk İlişkisi. *The Journal Of Academic Social Science Studies*. Sayı 35, 259-270.
- Erol, A. (2016). Fıkhî Bakış Açısıyla Ahlâkî Değerlerin Kazandırılması. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 6, Sayı 2, 229-252.
- Erol, K. (2014). Mehmet Akif'in Şiirlerinde İki Anahtar Kelime: "Cehâlet" ve "Kavmiyet". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 7, Sayı 32, 95-110.
- Ersoy, A. (2010). İlköğretimde Değer Kazanımlarının İncelenmesinde Karikatür Kullanımı: Dayanışma Değeri Örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 29, Sayı 2, 79-103.

- Etöz, A. (2010). *Kader Anlayışının Kur'an Bağlamında Sosyo-Psikolojik Tahlili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erturhan, S: (2003). Zînâ İşleyen Bir Şahısla Yapılacak Nikah Akdine Fıkhi Bir Bakış. *İslâm Hukûku Araştırmaları Dergisi*. Sayı 2, 157-183.
- Ertürk, İ. (2008). *İslâm Hukûku Açısından Şans Oyunları ve Piyango*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Esen, M. (2011). Kur'an'da Akıl-İman İlişkisi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 52, Sayı 2, 85-96.
- Fazlurrahman (2012). *İslâm*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Fırat, H. ve Mocan, A. (2014). Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâyelerde Yer Alan Değerler. *TSA*. Yıl 18, Sayı 3, 25-49.
- Filiz, Ş. (2014). *Ahlâkın Aklî ve İnsânî Temelleri*. İstanbul: Say Yayınları.
- Gedik, F. (2012). *Sosyal Bilgiler Programı'nda Yer Alan Değerlerin Kazandırılmasında 100 Temel Eser İçerisinde Yer Alan Hikâye Kitaplarının Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Gezgin, A. G. (2014). Kur'an'da "Düşünme" Anlamına Gelen Bazı Kelimeler Üzerine Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 32, 133-174.
- Girmen, P. (2013). Türkçe Eğitiminde Atasözleri ve Değer Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 11, No 25, 117-142.
- Göcen, G. (2012). Empati ve Din. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 14, Sayı 25, 273-277.
- Gökalp, N. (2014). Kişi Olmanın Değeri ve Değerlerin Kişi Olmadaki Yeri. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 12, No 27, 123-134.
- Gökdere, M. ve Çepni, S. (2003). Üstün Yetenekli Çocuklara Verilen Değerler Eğitiminde Öğretmenin Rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 1, Sayı 2, 93-107.

- Gömlüksiz, M. N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. Cilt 8, Sayı 1, 95-134.
- Gömlüksiz, M. N., Kan, A. Ü., ve Öner, Ü. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bir Değer Olarak Demokrasi Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 10, No 24, 79-100.
- Görgün, T. (2004). İslâmî Tefekkür Geleneği ve Önemi. *Bilimname*. Cilt 6, Sayı 3, 87-115.
- Güçlü, M. (2015). Türkiye'de Değerler Eğitimi Konusunda Yapılan Araştırmalar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 8, Sayı 38, 720-732.
- Gül, A. R. (2005). Kur'an'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpâzesi. *Dîni Araştırmalar*. Cilt 8, Sayı 22, 239-261.
- Güler, İ. (2010). *İman-Ahlâk İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Güler, İ. (2002). Kur'an'da Cihadın Teoloji-Politigi. *İslâmiyât*, Cilt 5, Sayı 1, 75-90.
- Gülmüş, R. (2015). *İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Târih Konularında Değer Öğretimine İlişkin Sınıf Öğretmeni Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Gümüş, O. (2016). *İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Türk Büyüklerine Saygı, Aile Birliğine Önem Verme ve Vatanseverlik Değerlerinin Karma Yaklaşımına Dayalı Etkinliklerle Öğretimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gündoğan, A. O. (2002). Çoğulculuk ve Değer Bunalımı. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 8, (Dergide sayfa aralığı belirtilmemiştir.)
- Güneş, Y. (2011). İslâm Ahlakının Temel Özellikleri. *EKEV Akademi Dergisi*. Yıl 15, Sayı 49, 93-104.
- Güngör, E. (2000). *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2010). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2011). *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2011). *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Güngör, E. (2011). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, İ. H., Ekşi, H. ve Arıca, O. T. (2012). Genç Yetişkinlerde Değer Tercihlerinin Narsistik Kişilik Özellikleri Yordaması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. Cilt 12, Sayı 2, 1271-1290.
- Güngör, N. (2016). İslâm Hukûkunda Özel Hayat Kavramı ve Günümüz Uygulamaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 4, 69-94.
- Güven, A. ve Akkuş, Z. (2004). Demokratik Değer Kazanımında Okulların Rolü. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı 9, 217-224
- Halstead, J.M. ve Taylor, J.M. (2000). Learning and Teaching About Values: A Review of Resent Research. *Cambridge Journal of Education*, Volume 30, Number 2, 169-202.
- Hannef, S. S. S., Çolak, A. (2008). İslâm'da Çevre Hukûkunun Prensipleri. *İslâm Hukûku Araştırmaları Dergisi*. Sayı 11, 331-346.
- Hacıkeleşoğlu, H., Kartopu, S. (2017). Merhamet ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *The Journal Of Academic Social Science Studies*. Sayı 59, 203-227.
- Hafizoğulları, Z. ve Özen, M. (2008). Hırsızlık. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt 12, Sayı 1-2, 773-796.
- Harmancı, S. (2015). *Sosyal Bilgiler 5. Sınıf "Bir Bayrak Bir Ülke" Ünitesinde Doğrudan Verilecek Değerlerin Uygulanma Düzeyinin Betimlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Hasan, M. (2008). *Kur'an'da Savaş Olgusu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İdi Tulumcu, F. ve Tulumcu, F. M. (2015). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dersi Programlarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 13, No 29, 535-560.
- İmamoğlu, A. ve Çelik, Y. (2009). Evlilik Hayâtında Kıskançlık-Dindarlık İlişisine Psikolojik Yaklaşım. *Dini Araştırmalar*. Cilt 12, Sayı 35, 7-29.

- İncekara, E. L. (2011). *Kur'an'a Göre Kadın ve Evlilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İper, M. (2013). Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılış Hikmeti ve Sorumluluğu. *EKEV Akademi Dergisi*. Yıl 17, Sayı 57, 435-448.
- İşgör, İ. Y. (2017). Merhametin Öznel İyi Oluş Üzerindeki Yordayıcı Etkisinin İncelenmesi. *GAUN JSS*. Cilt 16, Sayı 2, 425-436.
- İzutsu, T. (1991). *Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*. Pınar Yayınları: İstanbul.
- Kan, Ç. (2010). ABD ve Türkiye'de Sosyal Bilgilerin Târihsel Gelişimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 30, Sayı 2, 663-672.
- Kandemir, M. Y. (1979). Müslüman Türklerde İş ve Ticâret Ahlâkı. *Diyânet Dergisi*. Cilt 18, Sayı 5, 300-308.
- Kantar, Ş. (2014). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde 100 Temel Eser Yoluyla Değerler Eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Kapan, E. (2014). *7. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersindeki Değerleri Kazanma Durumlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kapıcı, H. Z. (2016). *Cumhuriyetten Günümüze Yetim*. Kriter Yayınları: İstanbul.
- Kara, E. (2009). Dînî ve Psikolojik Açından Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 2, Sayı 8, 221-229.
- Kara, M. (2013). Kur'an'da Adâlet Kavramı ve Güncel Değeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 34, 137-172.
- Karaman, A. (2012). İslâm'da Helâl ve Haramın Yeri ve Fıkıh Usûlü Açısından Temellendirilmesi. *İslâm Hukûku Araştırmaları Dergisi*. Sayı 20, 43-69.
- Karatay, H. (2007). Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. Cilt 5, Sayı 3, 463-475.
- Karlı, İ. H. (2012). Çevre Sorunu ve Kur'an'ın Doğal Çevre Öğretisi. *Diyânet İlmî Dergi*. Cilt 48, Sayı 1, 93-120.
- Kasapoğlu, A. (2006). Kur'an'da Gıybet Olgusu. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11:2, 51-70.

- Kasapoğlu, A. (2007). Kur'an'a Göre Cimrilik Sebepleri, Zararları ve Eğitimi. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 11, Sayı 2, 329-364.
- Kasapoğlu, A. (2010). İslâmda Selâm ve Selâmlaşma Olgusu. *Hikmet Yurdu*. Cilt 3, Sayı 6, 49-87.
- Katılmış, A. (2010). *Sosyal Bilgiler Dersindeki Bâzi Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Bir Karakter Eğitimi Programının Geliştirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, A. (2013). Teorik ve Pratik Açından İnfak ve İsar Ahlâkı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 17, Sayı 1, 305-317.
- Kaya, R. (2007). Kur'an, Tevrat ve İnciller Bağlamında Helâl ve Haram Gıdalar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 24, 9-30.
- Kaya, U. (2013). Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilatı: Âhilik. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 11, No 26, 41-69.
- Kayadibi, F. (2004). Sosyolojik Açından İslâm Dîni ve Çalışma İlişkisi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*. Sayı 30, 1-23.
- Kayadibi, F. (2013). *Sevgi ve Barış Dîni İslâm*. Nobel Yayın Dağıtım: İstanbul.
- Kayaoğlu, İ. (1986). İslâmda Adalet Mefhumu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 27, Sayı 1, 201-206.
- Kaymakcan, R., Meydan, H., Dikmen, F. (2014). Ahlâk, Değerler ve Eğitimi. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 1, Sayı 2, 167-174.
- Kesgin, S. (2015). Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Karakter Eğitimi Programları Üzerine Bir Değerlendirme (Georgia ve Florida Örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 13, No 29, 117-148.
- Keskin, S. C. ve Keskin, Y. (2009). Cumhuriyet Dönemi İlkokul (İlköğretim 1. Kademe) Sosyal Bilgiler ve Onun Kapsamına Giren Ders Programlarında Bir Değer Olarak "Barış"ın Yeri. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 7, No 17, 69-92.
- Keskin, Y. ve Öğretici, B. (2013). Sosyal Bilgiler Dersinde "Duyarlılık" Değerinin Etkinlikler Yoluyla Kazandırılması: Nitel Bir Araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 11, No 25, 143-181.

- Kılcan, B. (2013). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Algılarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç, R. (2001). Cehâlet ve Tembellik ile Dînî Zihniyet Arasındaki İlişki Üzerine. *Dînî Araştırmalar*. Cilt 4, Sayı 11, 7-17.
- Kılıç Şahin, H. (2010). *İlköğretim Okullarında Sosyal Bilgiler Dersini Yürüten 4. ve 5. Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Değerlerin Kazandırılmasına İlişkin Görüşleri*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kınasakal, İ. (2012). *İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı'nda Yer Alan Değerlerin Kazanılmışlık Düzeyinin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Kırca, C. (2012). Kur'an ve Modern Bilim. *EUIFD*. Cilt 2, Sayı 15, 7-34.
- Kıroğlu, K., Elma, C., Kesten, A. ve Egüz, Ş. (2012). Üniversitede Demokratik Bir Değer Olarak Hoşgörü. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. Cilt 3, Sayı 2, 86-104.
- Kısaç, İ. ve Turan, Z. (2015). Ortaöğretim Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 13, No 29, 495-509.
- Kilinçli, S. (2007). *Akl ile İlgili Hadislerin Tespiti ve Tenkidi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Koç, T. (2008). *İslâm Estetiği*. İsam Yayınları: İstanbul.
- Koç, Y. ve Karaman Kepenekçi, Y. (2015). Ortaokul Ders Kitaplarında Gençliğin Korunması ve Spora Yönlendirilmesi Haklarına Yer Verilme Düzeyi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*. Cilt 3, Sayı 2, 37-52.
- Koçyiğit, H. (2012). Kur'an ve Eğitim. *Hikmet Yurdu*. Cilt 5, Sayı 10, 123-149.
- Koçyiğit, T. (1995). Kasden İnsan Öldürmenin Dindeki Hükmü. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 34, Sayı 1, 13-23.
- Kodesh, S. (1997). Lifelong Education in Jewish Sources: Principles and Methods. *International Journal of Lifelong Education*. Vol. 16, 535-549.

- Kolaç, E. ve Karadağ, R. (2012). Türkçe Öğretmeni Adaylarının “Değer” Kavramına Yükladıkları Anlamlar ve Değer Sıralamaları. *İlköğretim Online*. Cilt 11, Sayı 3, 762-777.
- Korkmaz, A. (2014). İnsan Hakları Bağlamında Özel Hayâtın Gizliliği ve Korunması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Cilt 16, Özel Sayı 1, 99-103.
- Koruklu, N. ve Aktamış, H. (2012). Öğretmen Adaylarının Kavramsallaştırma Boyutundaki Değer Tercihlerinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. Cilt 12, Sayı 2, 1291-1307.
- Kök, M. (2003). İnsan Hürriyeti, İslâm ve Çalışma Üzerine Bir Deneme. *KSU İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 1, 85-92.
- Köksal, İ. (2003). İslâm Hukûku Açısından İsrâf Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Marife*. Yıl 3, Sayı 1, 201-210.
- Köylü, M. (2007). Kur’an’ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 24-25, 65-88.
- Köylü, M. (2011). Kur’an’da Ruh Sağlığı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 31, 5-37.
- Kula, N. (2000). Kur’an Işığında İnsan-Çevre İlişkisinin Ruh Sağlığı Açısından Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 9, Cilt 9.
- Kula, T. (2017). El-Muhâsibi’ye Göre Riyâ’nın İnsanın Olumsuz Kişilik Yapılanmasına Etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Yıl 9, Sayı 19, 37-49.
- Kurnaz, A., Çiftçi, Ü. ve Karapazar, H. (2013). Üstün Zekâlı ve Yetenekli Öğrencilerin Değer Algılarının Betimsel Bir Analizi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 11, No 26, 185-225.
- Kurt, A. (1994). İslâmın Koruyucu Âileye Bakışı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 6, Cilt 6, 177-186.
- Kurtdede Fidan, N. (2013). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi: Nitel Bir Araştırma. *The Journal Of Academic Social Science Studies*. Cilt 6, Sayı 3, 361-388.

- Kurtulmuş, M. (2009). *İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerlerin Kazandırılmasında Kullanılan Değer Analizi Yaklaşımının Etkililiğinin Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Kuş, Z., Merey, Z. ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 11, No 25, 183-214.
- Küçük, R. (2010). Sunnet ve Hadislerde Sevgi. *İslâmda Sevgi Temelinde Beşerî Münâsebetler*. Tartışmalı İlmî Toplantı: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Konferans Salonu: İstanbul.
- Lierman, D. (1999). Character Education and Christian Education: Is It Really Happening? *Paper Presented at the Seattle Pacific University Conference on the Social and Moral Fabric of School Life*. 21 pp.
- Mazman Budak, F. (2012). *Sosyal Bilgiler Dersinde (7. sınıf) Doğal ve Kültürel Varlıklar Aracılığı İle Estetik Değer Eğitimi Tokat Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Mehmedoğlu, A. U. (2006). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 30, Sayı 1, 133-167.
- MEB. (2005). *Sosyal Bilgiler 4. 7. Sınıflar Programı*. Ankara: MEB.
- Memiş, A. ve Güney Gedik, E. (2010). Sınıf Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 8, No 20, 123-145.
- Mengü, S. Ç. (2005). Reklamın Toplumsal Değer Yapılanmasına Etkisi. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*. Sayı 3, 113-132.
- Meriç, C. (2013). *Kırk Ambar Cilt 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2013). *Kırk Ambar Cilt 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mete, H. (2017). Ekmek İsrafi ve Önleme Yöntemleri. *Tekirdağ S.M.M.M Odası Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 7, 1-10.
- Metin, Ö. (2015). *Sosyal Bilgiler Programı İçinde İfade Edilen Değerlere Ortaokul Öğrencilerinin Ulaşma Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından*

İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

- Mutaf, A. (2008). Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı'da Recm Cezâsı: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar. *Turkish Studies*. Cilt 3, Sayı 4, 573-597.
- Müftüoğlu, Ö. (2001). Sevgi Perspektifinden İnsan-Allah Diyalogu. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 1, 73-80.
- Nerîmanoğlu, K. V. (2017). Kur'an-ı Kerim Bağlamında Dil ve Estetik. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. Cilt 4, Sayı 12, 156-184.
- Neslitürk, S., Özkal, N. ve Dal, S. (2015). 5-6 Yaş Çocuklarının Değer Kazanım Süreçlerine Anne Değerler Eğitimi Programının Etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 11, Sayı 3, 883-899.
- Oğuz, A. (2011). Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerleri ile Öğretme ve Öğrenme Anlayışları. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 9, No 22, 139-160.
- Okumuş, E. (2017). *Gösterişçi Dindarlık*. Ark Yayınları: İstanbul.
- Okur, K. H. (2009). İslâm Hukûku Açısından Helâl ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler. *Usul*. Sayı 11, 7-40.
- Oral, O. (2015). Mâtürîdî'de Sabır, Şükür ve Hikmet İlişkisi. *Aksaray Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 2, Sayı 4, 343-362.
- Öğretici, B. (2011). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitime Yönelik Uygulamaların Etkililiğinin Araştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Öğüt, S. (2008). *Modern Düşüncenin Kur'an Anlayışı*. Nun Yayınları: İstanbul.
- Önal, R. (2008). Kur'an'da İmanî ve Ahlâkî Bir Tavır Olarak Sabır. *C.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 12, Sayı 2, 439-466.
- Önder, M., Bulut, H. (2013). Temel Dînî Değerler ve Değerler Eğitimi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 6, Sayı 1, 15-32.
- Önder, M. (2015). Kur'an ve Sünnet'te İnsan Onuruna Eğitim Açısından Yaklaşım. *Amasya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 2, Sayı 4, 37-56.

- Öntaş, T. (2016). İdeolojinin Kültürel Yorumu Olarak Değerler ve Bir Değerler İdeolojisi Olarak Muhafazakarlık. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 14, No 31, 159-185.
- Özakupınar, Y. (1999). *İnsan İnanan Bir Varlık*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özakupınar, Y. (2007). *Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özakupınar, Y. (2009). *İnsan Düşüncesinin Boyutları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özakupınar, Y. (2012). *İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özbay, M. ve Karakuş Tayşi, E. (2011). Dede Korkut Hikâyelerinin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*. Cilt 1, Sayı 1, 21-31.
- Özdemir, F. (2015). Kur'an'da Cimrilik Anlamını İhtivâ Eden Kavramların Etimolojik ve Semantik Analizi. *İlâhiyat Araştırmaları Dergisi*. Sayı 4, 59-91.
- Özdemir, M. (2015). İslâmın Barış Dîni Olmasının Kur'ânî Temelleri. *International Journal Of Science Culture and Sport*. Özel Sayı 4, 72-80.
- Özdemir, R. (2015). İslâm Hukûkunda Ticâret ve Borç İlişkilerinin Genel Yapısı. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt 15, Sayı 1, 243-273.
- Özdemir, S. ve Sezgin, F. (2011). Öğretmen Adaylarının Bireysel ve Örgütsel Değerler ile Öğrencilerde Görmek İstedikleri Değerlere İlişkin Önem Sırası Algıları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 4, Sayı 2, 1-21.
- Özdemir, M. Ç., Ünsal, H., Yüksel, G. ve Cemaloğlu, N. (2010). Türkiye'deki Öğretim Elemanlarının Çocuklarına, Öğrencilerine ve Meslektaşlarına İlişkin Değer Tercihleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. Cilt 10, Sayı 2, 1071-1112.
- Özek, A. (1987). *Hadislerle Ahlâkî Davranışlar*. İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Özen, Y., Güteryüz, K. ve Bulut Özen, H. (2012). İlköğretim 1-3 Sınıf Hayat Bilgisi, 4-5 Sınıf Sosyal Bilgiler Dersindeki Değerler ve Değerler Eğitiminin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. Cilt 1, Sayı 4, 277-286.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 1, Sayı 3, 217-239.

- Özer, S. (2008). Günahların Affında ve Cezâların Düşmesinde Tövbenin Etkisi. *Bilimname*. Sayı 14, 79-107.
- Özer, S. (2010). İçkinin Yasaklanmasında Fukahânın Esas Aldığı Ölçüler. *Bilimname*. Sayı 13, 55-91.
- Özler, M. (1997). Müstakil Bir Fırka Olarak Ortaya Çıkışı ve Dînî Tefekkür Alanındaki Metodu Açısından Mûtezile. *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Tetkikleri Dergisi*. Sayı 13, 55-89.
- Özmen, C., Er, H. ve Gürgil, F. (2012). İlköğretim Branş Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 9, Sayı 17, 297-311.
- Öztürk, M. (2006). Kur'an'ın Târihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti. *İslâmî İlimler*. Yıl 1, Sayı 2, 59-77.
- Öztürk, N. (2002). Âhilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi Çalışma, Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 7, 43-56.
- Öztürk, N. (2015). Saygı Değerine İlişkin Öğrenci Görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. XIV. Uluslararası Katılımlı Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu Özel Sayısı, 298-305.
- Özyurt, M., Demir, S. ve Bay, A. (2015). Okul Temelli Yaklaşımla Geliştirilen Değer Eğitim Programının Etkililiğinin Değerlendirilmesi. *Ege Eğitim Dergisi*. Cilt 16, Sayı 2, 274-296.
- Paley, R. M. A. (1998). Values and Identity in Jewish Education. *Catholic Education: A Journal of Inquiry & Practice*. Vol. 1, No 3, 306-321.
- Parin, S. ve Bilan, S. (2007). Devlet ve Çocuk İlişkisi Bağlamında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumları Üzerine Bir Analiz. *Sosyoloji Dergisi*. Dizi 3, Sayı 14, 120-128.
- Pekdemir, Ş. (2016). Hırsızlık ve Cinayet Suçlarında Parmak İzinin İspat Değeri. *Hitit Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 15, Sayı 30, 449-473.

- Polat, F. A. (2010). Küreselleşme Sürecindeki Dînî Diyalog Söylemlerinde Başvurulan Kur'an Âyetlerinin İnanç ve Değer Kavramları Açısından Tahlili. *İslâm Hukûku Araştırmaları Dergisi*. Sayı 15, 57-100.
- Polat, C., Eren, H. ve Erbakıcı, F. (2013). Hırsızlık Suçunu Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi ve Geleceğe Yönelik Yaklaşımlar. *Güvenlik Birimleri Dergisi*. Cilt 2, Sayı 1, 1-33.
- Polat, F. N., Erdem, R. (2017). Merhamet Yorgunluğu Düzeyinin Çalışma Yaşam Kalitesi ile İlişkisi: Sağlık Profesyonelleri Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 26, 291-312.
- Polater, K. (2012). Kur'an Açısından Kibir Sorunu ve Sonuçları. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 5, Sayı 2, 336-360.
- Poyraz, H. (1996). *Dil ve Ahlâk*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Pusmaz, D. (2011). Kur'an'da İsar Kavramı. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 25, 77-104.
- Resnick, D. (2004). A Case Study in Jewish Moral Education: (Non-)Rape of the Beautiful Captive. *Journal of Moral Education*. Vol. 33, No 3, 307-319.
- Sabuncu, Ö. (2007). Hz. Peygamber ve Anne-Baba Sevgisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 17, 195-207.
- Sadıkoğlu, N. (2013). *6. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı'nda Doğrudan Kazandırılacak Değerlerin Öğrenciler Tarafından Bilişsel Öğrenmişlik Düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Sağiroğlu, T. (2009). *Mevlânâ'nın Mesnevî Adlı Eserinde Tevekkül Anlayışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sağlam, E. (2014). *İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı'nda Belirlenen Değerlerin Kazanım Düzeyleri ve Bu Süreçte Karşılaşılan Güçlüklerin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

- Sağlam İnce, R. (2010). *Kur'an-ı Kerim'de Kölelik Konusu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saka, Ş. (1998). Âlimlerin Emirlere (İdarecilere) Nasihati. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 38 Sayı 1, 249-268.
- Salim, M. (2011). *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Salmazzem, M. (2015). Kur'an Perspektifinde Barış. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 3, Sayı 2, 149-169.
- Sancaklı, S. (2013). Hadisler Çerçevesinde İsrâf Olgusunun Analizi. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 4, Sayı 1, 45-86.
- Sarı, E. (2005). Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 3, Sayı 10, 73-88.
- Sarıcı Bulut, S. (2012). Gazi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. Cilt 1, Sayı 3, 216-238.
- Sarıçam, H. ve Biçer, B. (2015). Affedicilik Üzerinde Ahlâkî Değer ve Öz-Anlayışın Açıklayıcı Rolü. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 35, Sayı 1, 109-122.
- Sarıer, Y. (2010). Değerlere Dayalı Okul Yönetimi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*. Cilt 35, Sayı 373, 30-37.
- Sarıkavak, K. (2011). İslâm Filozoflarına Göre Beden Sağlığı. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. Sayı 8, 201-208.
- Sarıkaya, B. ve Şeren, Z. (2017). İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 6, Sayı 12, 68-88.
- Saruhan, M. S. (2003). İslâm Ahlâkında İsrâf ve Cimriliğin Tedâvisi. *İslâmi Araştırmalar Dergisi*. İktisat Özel Sayısı, Cilt 16, Sayı 4, 640-647.
- Sayın, E. (2012). Tasavvuf Kültüründeki Sabır Kavramının Psikolojik Etkileri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*. Cilt 1, Sayı 1, 413-422.

- Soysaldı, M. (2005). Kur'an'da İsrâf Kavramı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 18-19, 93-127.
- Sönmez, M. (2011). İmanın Ahlâkî Yaptırım Gücü. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 13, Sayı 23, 117-141.
- Sümertaş, B. (2009). *Kur'an-ı Kerim'de Sıdk Kavramı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Şahin Fırat, N. (2010). Okul Müdürü ve Öğretmenlerin Okul Kültürü ve Değer Sistemlerine İlişkin Algıları. *Eğitim ve Bilim*. Cilt 35, Sayı 56, 71-83.
- Şahin, H. (2014). *Kur'an'da Af Kelimesi ve Affetmenin Anlam Alanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Şen, C. (2016). İslâm Hukûku Açısından Mahremiyet-Zaman İlişkisine Mukâyeseli Bir Bakış. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 7, Sayı 1, 927-946.
- Şen, Y. (2011). Hz. Peygamberin Merhamet Eğitim Metodu. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 6, Sayı 1-2, 18-26.
- Şengül, İ. (1995). Kur'an Kaynaklı Hoşgörü ve Hürriyet. *Diyânet İlim Dergi*. Cilt 31, Sayı 1, 13-30.
- Şimşek, R. (1982). İslâmda Ticâret Âdâbı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 25, Sayı 1, 477-484.
- Tahiroğlu, M. (2011). *İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Doğa Sevgisi, Temizlik ve Sağlıklı Olma Değerlerinin Öğretimi ve Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tahiroğlu, M. ve Aktepe, V. (2015). Değerler Eğitimi Yaklaşımlarına Göre Geliştirilen Etkinliklerin Demokratik Algı ve Davranışlar Üzerine Etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 12, No 30, 309-345.
- Tahiroğlu, M., Yıldırım, T. ve Çetin, T. (2010). Değer Eğitimi Yöntemlerine Uygun Geliştirilen Çevre Eğitimi Etkinliğinin, İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Çevreye İlişkin Tutumlarına Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı 30, 231-248.

- Taslaman, C. (2011). *Kur'ânî-Bilimsel-Teoloji, Bilimsel-Kur'ânî-Teoloji ve Kur'ânî-Âhenksel-Teoloji: Astronomi ve Fizik Alanından Örneklerle*. 15 Aralık 2017 târihinde http://www.canertaslaman.com/wpcontent/uploads/2011/10/caner_taslaman_makale_kuran_ve_bilim.pdf web adresinden alınmıştır.
- Taslaman, C., Doko, E. (2015). *Kur'an ve Bilimsel Zihin İnşası*. İstanbul Yayınevi: İstanbul.
- Toksöz, H. (2016). *İslâm Düşüncesinde Sevgi Teorileri*. Nobel Yayınları: Ankara.
- Taşdemir, A. (2012). Değerlere İlişkin Türkiye, Irak ve Suudi Arabistan Örneklemindeki Türk Öğrencilerin Görüşlerinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. Cilt 12, Sayı 3, 1707-1736.
- Taştanova, A. (2012). *İslâm Ceza Hukûkunda İçki İçme ve Sarhoşluk Haddi Ayrımı ve Hukûkî Sonuçları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tataroğlu, M. (2013). Mahremiyet Sorunlarının Önlenmesinde Mahremiyet Etki Değerlendirmesi. *Yönetim ve Ekonomi*. Cilt 20, Sayı 1, 263-289.
- Tay, B., Durmaz, F. Z. ve Şanal, M. (2013). Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Öğrencilerin Değer ve Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 33, Sayı 1, 67-93.
- Teber, H. (2013). Hakîkatin Anlaşılmasında Akıl-Kalp Korelasyonu Epistemolojik Bir Yaklaşım. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 4, Sayı 4, 79-89.
- Tekle, Ş., Sağdıç, O., Nursaçan, Ş., Yetim, H. ve Erdem, M. (2013). Ülkemizde ve Dünyada Helâl Gıda Husûsunda Karşılaşılan Problemler. *European Journal of Science and Technology*. Cilt 1, Sayı 1, 1-6.
- Temiz, Y. (2014). Türk İslâm Hukûkundan Günümüze Zinâ. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt 5, Sayı 2, 489-514.
- Teyfurov, M. (2014). Kur'an-ı Kerim'de Âile Yapısı. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 3, 241-258.

- Tonga, D. ve Uslu, S. (2015). Sosyal Bilgiler Dersinde Kazanım-Değer İlişkisi. *Âhi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 16, Sayı 1, 91-110.
- Topbaş, O. N. (2010). *Kâinat, İnsan ve Kur'an'da Tefekkür*. İpekyolu Neşriyat: Bakü.
- Topçu, S. (2015). Üstün Zekâlı Öğrencilerin Değer Kavramına Yönelik Algıları: Elazığ Bilim ve Sanat Merkezi Örneği. *Turkish Studies*. Cilt 10, Sayı 11, 1449-1470.
- Topçuoğlu, A. A. (2010). Gayri Müslimlerle Sosyal İlişkiler Hakkında İslâm Hukûku Açısından Bazı Mülâhazalar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 3, Sayı 10, 584-596.
- Topçuoğlu, A. A. (2006). Kur'an ve Sünnete Göre İfade Özgürlüğü ve Kutsal Değerlere Saygı. *İslâm Hukûku Araştırmaları Dergisi*. Sayı 7, 111-122.
- Topkaya, Y. (2011). *Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerlerin Ders Kitaplarına Yansıma Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Topkaya, Y. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değer Aktarım Yaklaşımları Hakkındaki Görüşlerine Ait Nitel Bir Çalışma. *Âhi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 17, Sayı 1, 637-652.
- Topsakal, C. (2004). Avrupa Birliğinde Değerler Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 2, Sayı 5, 125-148.
- Toroslu, N. (1980). İftirâ Cürmünün Hukûkî Konusu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt 37, Sayı 1, 107-128.
- Turan, İ. (2013). Günümüz Âile Problemleri Çerçevesinde Kur'an'da Ebeveyn-Çocuk İlişkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 35, 71-104.
- Türkoğlu, A. (1981). Cehâletle Savaş. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt 14, Sayı 1, 189-204.
- Ulusoy, K. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Aktarımı ve E-Okuma "Ekran Okuma". *Âhi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 17, Sayı 1, 401-418.

- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2012). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ulutürk, V. (1991). Kur'an-ı Kerim'in Zulüm ve Zâlim Dedikleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. Sayı 10, 96-117.
- Uyanık, M. (1999). Epistemolojik Bir Dirilişe Doğru: Kalbin Anlaması. *Dîni Araştırmalar*. Cilt 2, Sayı 4, 101-122.
- Uygun, K., Avaroğulları, M. ve Diktaş, A. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Evrensel Değerlere İlişkin Tutumu. *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Disiplinlerarası Yaklaşım: Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Katılım (USBES II) II. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu*, Aksaray, 26-28 Nisan, 209-228.
- Uygun, K., Çiftçi, B. ve Avaroğulları, M. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumu. *Değişen Dünyada Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitiminde Yeni Yönelimler ve Sorunlar: (USBES I) I. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu*, İstanbul, 20-22 Nisan, 328-339.
- Uysal, V. (2003). Dindarlık Hayâtımızı Hâlâ Etkiliyor mu? Çeşitli Dindarlık Tiplerine Göre Değer Yapılarının Farklılaşmasını Destekleyen Yeni Deliller. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 24, Sayı 1, 25-42.
- Uysal, V. (2015). Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dini Yönelim/Dindarlık. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt-Sayı 48, 35-56.
- Ünal, N. (2010). Kur'an'da Meysir Kavramı ve Günümüzdeki Bazı Kumar Türlerinin Bu Çerçeve Değerlendirilmesi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt 10, Sayı 3, 247-265.
- Ünal N. (2011). Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma. *Kelam Araştırmaları*. Cilt 9, Sayı 2, 149-182.
- Ünalın, A. (2016). Günahın Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkisi. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 1, Sayı 2, 77-92.
- Ürek, O. (2009). Sokrates'in Yurtseverliği: Söz Vermek, Sözünde Durmak ve İnsana Saygı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 7, 37-46.

- Üstün, M. C. (2015). Nefsî Fenâlıklara Karşı Affedicilik ve Hz. Yusuf Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 8, Sayı 37, 1064-1071.
- Varol, Ç. (2013). *Sosyal Bilgiler Derslerindeki Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Öğretmen Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Vatandaş, C. (2003). Toplumsal Bir Değer Olarak Yardımlaşma ve Dilenciler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 5, Sayı 1, 149-160.
- Vural, F. (2015). Kur'an-ı Kerim Perspektifinden Düşünce ve Özgürlüğü. *Ekev Akademi Dergisi*. Yıl 19, Sayı 63, 69-92.
- Warshaw, T. (1990). The Bible as Textbook in Public School. *Religion & Public Education*. Volume 17, No 1, 127-138.
- Yaka, Ş., Yalçın, D. ve Denizli, E. (2014). Okulöncesi Eğitimde Verilecek Öncelikli Değerlere İlişkin Veli Görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 12, No 28, 169-192.
- Yaman, E., Bayburtlu, F. İ., Tekir, B. ve Kırman, S. (2015). Dede Korkut Çizgi Filminde Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 13, No 29, 245-269.
- Yapıcı, A. ve Yürük, T. (2015). Yüksek Din Öğretimi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 15, Sayı 1, 1-18.
- Yapıcı, A. ve Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 1, Sayı 4, 173-206.
- Yaran, C. S. (2010). *Ahlâk ve Etik*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Yaraş, İ. (2015). *Sınıf Öğretmenlerinin Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Hoşgörü ve Âdil Olma Değerlerine Sâhip Olma Boyutunda Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

- Yaşar, Ş., Çengelci, T. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimine İlişkin Bir Durum Çalışması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*. Yıl 3, Sayı 9, 1-23.
- Yaşar, Ş., Gültekin, M. ve Gürdoğan Bayır, Ö. (2013). Sınıf Öğretmenlerinin Bakış Açısıyla Küreselleşmenin Değerlere ve Değer Eğitimine Yansıması. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 11, No 26, 339-369.
- Yazar, T. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı'nda Değerler Eğitiminin Mevcut Durumunun Belirlenmesi ve Öğretmenlere Yönelik Bir Program Modülü Geliştirme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Yazıcı, E. (2012). Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Çocuk Evleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 9, Sayı 18, 499-525.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*. Sayı 19, 499-523.
- Yazıcı, K. (2011). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*. Cilt 36, Sayı 159, 165-179.
- Yazıcı, R. ve Yazıcı, A. (2017). İsrâf Ekonomisinin Önlenmesinde Bağımsız Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşların Önemi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Cilt 3, Sayı 4, 673-681.
- Yetim, B. N. (2015). *Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Yardımseverlik ve Dayanışma Değerlerinin Öğretiminde Kullanılan Örnek Olay ve Drama Yöntemlerinin Etkililiğinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Yeşilyurt, T. (2005). Kur'an Işığında İnsanın Bireysel Sorumluluğu (Günah ve Sevap). *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. 10: 1, 37-50.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, A. (2016). İslâm'da Çalışma ve Çalışma Ahlâkı. *Ulusa Bülten-Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Seminerleri* - 2.24-31.

- Yıldırım, M. (2010). Kur'an Sanatı ve Estetiği Üzerine. *İstem*. Yıl 8, Sayı 16, 161-179.
- Yıldırım, Z. (2012). Kur'an ve Çevre Sorunları. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 38, 67-100.
- Yılmaz, A. (2017). *İş Ahlâkı ve Değerler Eğitimi*, Kitap Bölümü: *İş Ahlakı Bağlamında Ahilik Teşkilatı*. Pegem Yayınları: Ankara.
- Yılmaz, E. (2009). Öğretmenlerin Değer Tercihlerinin Bâzı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 7, No 17, 109-128.
- Yılmaz, H. (2004). Hz. Peygamberin Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 8, 109-132.
- Yılmaz, M. F. (2003). Kur'an'da Cehâlet Kavramı. *Dîni Araştırmalar*. Cilt 5, Sayı 15, 181-198.
- Y.İ.E. Öğrencileri (1964). Kur'an-ı Kerim'de Temizlik. *Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi*. Sayı 2, 249-258.
- Yiğit, M. F. ve Tarman, B. (2013). Değerler Eğitiminin İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Yeri ve Önemi. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. Cilt 4, Sayı2, 79-102.
- Yiğitoğlu, M. ve Habergetiren. Ö. F. (2016). Yahudilik ve İslâm'da Zînâ Suçu ve Cezâsı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Cilt 5, Sayı 2, 271-297.
- Yiğittir, S. (2010). İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 8, No 19, 207-223.
- Yiğittir, S. ve Kaymakçı, S. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Uygulama Kılavuzu'nda Yer Alan Etkinliklerin Değer Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi. *Âhi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 13, Sayı 2, 49-73.
- Yiğittir, S. ve Öcal, A. (2010). İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 24, 407-416.
- Yüce, M. (2013). İnanç-Ahlâk İlişkisi Bağlamında İman, İslâm ve İhsan Kavramları. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 15, Sayı 2, 111-148.

- Yükrük, S. ve Akarsu, S. (2015). İlkokul (1-4) Müzik Ders Kitaplarında Yer Alan Şarkıların Değerler Bakımından İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. Cilt 4, Sayı 4, 1684-1707.
- Yüksel, İ. ve Adıgüzel, A. (2012). Değer Eğitiminde Karikatür Kullanımı: Toplumsal Birlik Berâberlik ve Dayanışma Değer Örneği. *Sakarya University Journal of Education*. Cilt 2, Sayı 3, 68-80.
- Yüksel, M. (2003). Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Cilt 58, Sayı 1, 181-213.
- Yüksel, M. (2009). Mahremiyet Hakkında ve Bireysel Özgürlüklere Felsefi Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Cilt 64, Sayı 1, 275-298.
- Zengin, Z. S. (2016). İslâm, Ahlak ve Etik. *Ulusa Bülten-Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Seminerleri - 2*. 5-10.
- Zisenwine, D. (2010). Torah, Talmud, and Curriculum: Required Reading for Educators. *Journal of Jewish Education*. Vol. 76, No 2, 120-123.